

О. О. Романовська, Ю. Ю. Романовська, О. О. Романовський

ДОСВІД ВИЩОЇ ОСВІТИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ XX-XXI СТОЛІТТЯ

Книга 1

ГУМАНІТАРНА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА
ПІДГОТОВКА АМЕРИКАНЦІВ

NOVA КНИГА
PUBLISHERS
2009

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА
УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
”ВІСКОНСІНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (США) В УКРАЇНІ”

О. О. РОМАНОВСЬКА, Ю. Ю. РОМАНОВСЬКА, О. О. РОМАНОВСЬКИЙ

ДОСВІД ВИЩОЇ ОСВІТИ
СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ
XX–XXI СТОЛІТТЯ

КНИГА I. ГУМАНІТАРНА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА
ПІДГОТОВКА АМЕРИКАНЦІВ

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний
посібник для студентів вищих навчальних закладів

Вінниця
“НОВА КНИГА”
2009

УДК 378(73)“21-22”(075.8)

ББК 81.432.1-923

Р 69

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
лист № 1.4/18-Г-2878 від 24.12.08 р.*

*Рекомендовано до друку Вченою радою Українсько-американського гуманітарного інституту
“Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні” (протокол № 9 від 5 листопада
2008 р.) і Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 3 від 27 листопада 2008 р.)*

Рецензенти:

***В. І. Бондар**, академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор;*

***Г. І. Волинка**, доктор філософських наук, професор; **Г. В. Гавриляка**, кандидат економічних наук, доцент; **Л. В. Дейнеко**, доктор економічних наук, професор; **І. І. Дробот**, доктор історичних наук, професор; **С. О. Осмоловський**, кандидат історичних наук, професор; **Г. Г. Почепцов**, доктор філологічних наук, професор; **О. Ю. Титаренко**, кандидат філологічних наук, доцент*

Романовська О. О., Романовська Ю. Ю., Романовський О. О.

Р 69 Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки ХХ–ХХІ століття. Книга І.
Гуманітарна та підприємницька підготовка американців – Вінниця: Нова Книга,
2009. – 264 с.

ISBN 978-966-382-216-7

У посібнику йдеться про становлення та розвиток вищої освіти у Сполучених Штатах Америки (ХХ–ХХІ ст.), її взаємодію з усіма рівнями й формами освітньої галузі, підготовку людини до активного життя і гармонійного, всебічного співіснування в суспільстві. Аналізується організація і структура навчального процесу в американських ВНЗ, принципи їх діяльності, умови і зміст навчання. Досліджується підприємницький характер системи вищої освіти США. Особлива увага звертається на тенденції та специфіку підготовки підприємців, пропонуються стандарти бізнес-освіти Америки, методика визначення типів підприємств і подальшого розвитку в них підприємницьких якостей.

Розглядається проблема створення інформаційних мереж для взаємних контактів ВНЗ усіх регіонів планети, участі їх у спільних освітніх і наукових проектах.

До кожного розділу наведені Запитання й Завдання для самостійного опрацювання, теми рефератів і контрольних робіт, поданий ілюстративний матеріал і бібліографічний опис першоджерел.

Посібник рекомендований для студентів вищих навчальних закладів. Може бути використаний при підготовці бакалаврів і магістрів педагогічних, гуманітарних та економічних спеціальностей, а також стати в нагоді фахівцям галузі освіти, вищої школи та підприємцям-бізнесменам.

УДК 378(73)“21-22”(075.8)

ББК 81.432.1-923

ISBN 978-966-382-216-7

© Романовська О. О., Романовська Ю. Ю.,
Романовський О. О., 2009

© Видавництво “Нова Книга”: оформлення, 2009.

Зміст

Передмова	6
Частина 1. Хроніка вищої освіти Сполучених Штатів Америки в ХХ столітті	8
Вступ	8
Розділ 1. Організація і структура вищої освіти в США, її роль у системі американської освіти	14
§ 1. Деякі особливі риси вищої освіти Сполучених Штатів Америки	14
§ 2. З історії виникнення американської системи освіти	15
§ 3. Історія розвитку вищої освіти США	17
3.1. Виникнення коледжів (1636–1776 рр.)	17
3.2. Розвиток професійної освіти (1776–1862 рр.)	18
3.3. Розвиток університетів (1862–1900 рр.)	20
3.4. Розвиток та урізноманітнення вищої освіти США (1900–1987 рр.)	23
§ 4. Організація і структура освіти США	25
§ 5. Американська освіта у 1960–1990-х роках	29
§ 6. Деякі статистичні дані про освіту США у 1970–1990-х роках	31
§ 7. Альтернативна середня освіта у США	33
§ 8. Контроль і фінансування освіти	35
§ 9. Завдання системи освіти США та вимоги до неї американського суспільства ..	39
§ 10. Подальші реформи системи освіти США	41
<i>Запитання і завдання до розділу 1 частини 1</i>	42
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 1 частини 1</i>	43
Розділ 2. Організація діяльності вищих навчальних закладів США	43
§ 1. Характерні риси в організації вищої освіти в США	43
1.1. Основні вищі навчальні заклади США	44
1.2. Наукові ступені та вчені звання у ВНЗ США	50
1.3. Принципи вибору вищого навчального закладу абітурієнтом	51
1.4. Процедура вступу до вищого навчального закладу	53
1.5. Особливості навчання студентів у вищих навчальних закладах США	54
1.6. Організація навчального процесу у вищих навчальних закладах США	56
1.7. Контроль знань і самостійної роботи студентів	58
1.8. Оцінка успішності студента	58
<i>Запитання і завдання до розділу 2 частини 1</i>	62
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 2 частини 1</i>	63
Розділ 3. Умови і зміст навчання у вищих навчальних закладах США	63
§ 1. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки спеціалістів у недержавних (незалежних) і державних вищих навчальних закладах США ..	63
§ 2. Зміст навчання у вищих навчальних закладах США	68
§ 3. Роль американської вищої освіти	81
§ 4. Гуманітаризація і гуманізація освіти США в 1980–1990-х роках	84
<i>Запитання і завдання до розділу 3 частини 1</i>	86
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 3 частини 1</i>	88
Розділ 4. Принципи діяльності вищих навчальних закладів США	88
§ 1. Демократичні принципи контролю якості підготовки фахівців і управління вищими навчальними закладами США	88
§ 2. Місце недержавного сектору в системі американської вищої освіти та його вплив на структуру ринку освітніх послуг у США	92

§ 3. Фінансування університетів і коледжів	97
§ 4. Навчання у вищих навчальних закладах США іноземних студентів	101
§ 5. Загальний рівень освіти дорослих американських громадян (безперервна освіта)	102
§ 6. Програми для непрацевдатних американців	104
§ 7. Особливості вищої освіти США з погляду американців	106
§ 8. Сучасні проблеми вищої освіти США та тенденції її подальшого розвитку	108
<i>Запитання і завдання до розділу 4 частини 1 . . . . .</i>	115
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 4 частини 1 . . . . .</i>	117
Висновки до частини 1	117
Методичні рекомендації до частини 1	123
Додаткові рекомендовані бібліографічні джерела до частини 1	124
Частина 2. Формування мовленнєвої компетенції в університетах і коледжах США	126
Вступ	126
Розділ 1. Зміст творчої письмової роботи англійською мовою 1-го, 2-го і 3-го рівнів (English Composition I, II & III).	128
§ 1. Творча письмова робота англійською мовою 1-го рівня (English Composition I)	128
§ 2. Творча письмова робота англійською мовою 2-го рівня (English Composition II).	128
§ 3. Творча письмова робота англійською мовою 3-го рівня (English Composition III)	128
§ 4. Структура і цілі творчої письмової роботи англійською мовою 1-го рівня (English Composition I)	129
<i>Розділи курсу . . . . .</i>	130
§ 5. Структура і цілі творчої письмової роботи англійською мовою 2-го рівня (English Composition II).	131
§ 6. Структура і цілі творчої письмової роботи англійською мовою 3-го рівня (English Composition III)	134
<i>Розділи курсу . . . . .</i>	135
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 1 частини 2 . . . . .</i>	136
Розділ 2. Мовленнєва комунікація, або Мовленнєве спілкування (Speech Communication). Соціокультурний аспект мовленнєвої компетенції	137
<i>Розділи курсу . . . . .</i>	140
<i>Запитання і завдання до розділу 2 частини 2 . . . . .</i>	141
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 2 частини 2 . . . . .</i>	141
Розділ 3. Ділова комунікація, або Ділове спілкування (Business Communication).	142
<i>Основні цілі курсу . . . . .</i>	145
<i>Розділи курсу . . . . .</i>	145
<i>Запитання і завдання до розділу 3 частини 2 . . . . .</i>	146
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 3 частини 2 . . . . .</i>	147
Висновки до частини 2	147
Методичні рекомендації до частини 2	147
Додаткові рекомендовані бібліографічні джерела до частини 2	149
Частина 3. Тенденції і особливості підготовки підприємців у США.	151
Вступ	151

Розділ 1. Стандарти бізнес-освіти США: структура і зміст дисциплін навчальних планів	154
<i>Запитання і завдання до розділу 1 частини 3</i>	163
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 1 частини 3</i>	164
Розділ 2. Взаємозв'язок підприємництва з іншими факторами бізнесу (навчально-методичний аспект)	164
<i>Запитання і завдання до розділу 2 частини 3</i>	169
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 2 частини 3</i>	169
Розділ 3. Взаємозв'язки інших ділових функцій бізнесу (навчально-методичний аспект)	169
<i>Запитання і завдання до розділу 3 частини 3</i>	173
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 3 частини 3</i>	173
Розділ 4. Виявлення типу підприємців і розвинення в них підприємницьких якостей	173
§ 1. Типи підприємців	173
§ 2. Навчання підприємців різних типів	178
§ 3. Тестування підприємців для виявлення їхнього типу	181
<i>Запитання і завдання до розділу 4 частини 3</i>	186
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 4 частини 3</i>	187
Розділ 5. Підприємницька освіта американців	188
§ 1. Початкова підприємницька підготовка	191
§ 2. Підготовка молодших спеціалістів з управління бізнесом	200
§ 3. Підготовка бакалаврів у галузі управління бізнесом	203
§ 4. Підготовка магістрів у галузі управління бізнесом	209
<i>Запитання і завдання до розділу 5 частини 3</i>	212
<i>Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 5 частини 3</i>	213
<i>Висновки до частини 3</i>	214
<i>Методичні рекомендації до частини 3</i>	217
<i>Додаткові рекомендовані бібліографічні джерела до частини 3</i>	218
Список основних бібліографічних джерел	222
Списки рисунків, таблиць, анкети для самовизначення (самостійного тестування) типу підприємця	227
Список рисунків	227
Список таблиць	227
Анкети для самовизначення (самостійного тестування) типу підприємця	228
Списки американських ВНЗ, штатів, адміністративних округів і міст США	229
Список американських ВНЗ	229
Список штатів, адміністративних округів і міст США	231
1. Штати	231
2. Адміністративні округи	231
3. Міста	231
Предметний покажчик	232
Іменний покажчик	238
Додатки (1–15)	239

ПЕРЕДМОВА

Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки є цікавим і повчальним. Внесок освітньої системи в розбудову світового лідера в галузях економіки, виробництва, науки, техніки, технологій, медицини, спорту, культури та освіти, якими є США, без перебільшення – вирішальний. Серед головних досягнень американської системи освіти, безумовно, є надання грамотності та освіченості своїм громадянам, а також виховання в них рис підприємливості, ініціативності та зміцнення впевненості у власних силах.

Саме на вищу освіту США покладається завдання готувати для своєї країни грамотних, підприємливих і кваліфікованих фахівців. Високий рівень наукових досліджень і потужна економіка – результат ефективної діяльності вищих навчальних закладів. Розвиток виробництва – заслуга кваліфікованих фахівців, серед яких головними є підприємці та бізнесмени – організатори підприємств і виробництва. Навіть у невиробничій, соціальній сфері діяльність підприємців сьогодні є необхідною. Але для успішного підприємництва необхідним є загальносуспільний “підприємницький дух”. Саме цей дух вільного підприємництва привнесли до Нового Світу перші поселенці, а потім їхні нащадки розвинули його і перетворили в американську ідею.

Метою даного міждисциплінарного посібника є ознайомлення студентів різних спеціальностей – істориків, філософів, філологів, педагогів, психологів, а також студентів економічних і підприємницьких спеціальностей з історією розвитку вищої освіти США, організацією діяльності ВНЗ із формування грамотності і мовленнєвої компетенції, а також – підготовки підприємців і формування підприємницького менталітету американців. Важливим є аналіз студентами системи освіти (далі – СО) і вищої освіти (далі – ВО) США.

У першій частині посібника наведено хронологію розвитку вищої освіти Сполучених Штатів Америки в ХХ столітті. Аналізуються організація і структура ВО США, її роль в системі американської освіти, висвітлюється організація навчального процесу в американських вищих навчальних закладах, демонструються принципи їхньої діяльності, умови і зміст навчання у них, детально розглядаються особливості вищої освіти США з точки зору самих американців, сучасні проблеми американської ВО та тенденції її подальшого розвитку.

Цікавим для студентів буде аналіз історії розвитку вищої освіти Сполучених Штатів – виникнення коледжів, розвиток професійної освіти та університетів, а також організація і структура системи освіти США.

Важливим для вивчення є наведений у другій частині посібника аналіз методів і методик формування мовленнєвої компетенції в університетах і коледжах США, навчання англійської мови, зміст дисциплін з англійської мови, навчання мовленнєвої та ділової комунікації. Цікавим є запропоноване авторами використання у навчанні іноземних мов соціокультурного аспекту мовленнєвої компетенції. Саме аспект навчання державної мови, мовленнєвих навичок і побутової та ділової комунікації, прищеплення культури мови та виховання любові й поваги до національних літературних і культурних традицій є дуже важливим для студентів України.

Корисними для вивчення є наведені в третій частині посібника тенденції і особливості підготовки підприємців у США. До уваги студентів пропонується ко-

роткий екскурс у розвиток американської економіки, аналіз стандартів бізнес-освіти США, а саме – структура і зміст дисциплін навчальних планів. У посібнику також наводяться та аналізуються взаємозв'язки підприємництва з іншими факторами бізнесу та взаємозв'язки інших ділових функцій бізнесу. Цікавими є методики виявлення типів підприємців і подальшого розвинення в них підприємницьких якостей.

Посібник рекомендується для використання в педагогічних університетах, інститутах і коледжах, а також при підготовці фахівців з гуманітарних, підприємницьких і економічних спеціальностей в інших ВНЗ України.

Матеріали посібника можуть використовуватися як додаткові до підручників при навчанні бакалаврів і магістрів педагогічних, гуманітарних та економічних спеціальностей при вивченні таких дисциплін, як: історія, історія зарубіжних країн, культурологія, країнознавство, педагогіка і психологія вищої школи, теорія та історія педагогіки, порівняльна педагогіка, філософія освіти, іноземні мови, методика викладання іноземних мов, а також дисциплін з бізнесу, а саме – підприємництва і менеджменту. Матеріали третьої частини видання можуть бути корисними при навчанні майбутніх підприємців (організації та веденню бізнесу).

Достоїнством навчального посібника є, по-перше, його міждисциплінарність, глибокий аналіз фактичного матеріалу, достовірність наведеної інформації, широке використання зарубіжних першоджерел. По-друге, в методологічному плані виділяються і розвиваються дві головні характеристики американської вищої освіти – її центральна гуманітарна складова, а також – її підприємницька сутність.

Студентам демонструється, що в Сполучених Штатах Америки, які мають багато етнічних і культурних груп, велике населення з різними національними коренями й походженням, важливим є усвідомлення нацією необхідності ґрунтовної гуманітарної підготовки. Як зазначається в посібнику, саме ці складові ВО, що надають грамотності і навчають підприємливості, дозволяють пересічним американцям і порозумітися, і самореалізуватися у своїй країні.

По-третє, матеріал посібника викладено в доступній для засвоєння студентами формі, з наведенням цікавих даних і додаткової інформації, що мають викликати інтерес у студентів до навчального матеріалу і стимулювати їх до самостійної навчальної роботи, критичного аналізу викладених фактів і пошуку додаткової інформації, сприяти легкому засвоєнню матеріалу.

Заслуговують на увагу наведені у посібнику запитання й завдання, теми рефератів (есе) і контрольних робіт до кожного розділу, ілюстративний матеріал і бібліографічний опис основних і додаткових першоджерел, а також списки рисунків, таблиць, ілюстрацій, ВНЗ, штатів, адміністративних округів і міст США (що згадуються у цьому тексті), предметний та іменний покажчики, додатки. Вони полегшують засвоєння матеріалу, роблять його більш доступним і наочним, націлюють студентів на розумову роботу, критичне мислення і самооцінку.

Посібник може стати в нагоді й фахівцям галузі освіти, вищої школи, а також підприємцям-бізнесменам.

Частина 1. ХРОНІКА ВИЩОЇ ОСВІТИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ В ХХ СТОЛІТТІ

Вступ

Освіта Сполучених Штатів Америки викликає значний інтерес не тільки у дослідників і фахівців галузі освіти України, а й у молоді всіх країн світу: великий економічний та науково-технічний потенціал США є наслідком вираженої демократичної системи надання освіти американським громадянам, залучення до науково-дослідницької та педагогічної діяльності провідних фахівців із усього світу, значних і постійно зростаючих витрат на підготовку та перепідготовку кадрів у своїй країні, використання найсучасніших технологій, техніки та обладнання. Освіта в США є пріоритетним напрямком соціально-економічного розвитку країни, а підприємницька освіта – найпопулярнішою і необхідною. Найвигіднішим інвестуванням в Америці вважається вкладання грошей в освіту. Студентам надаються унікальні можливості для навчання у ВНЗ, самоосвіти та самовдосконалення. Американці вважають, що студентські роки є найкращими й найщасливішими в їхньому житті.

Для того щоб легше було усвідомити особливості вищої освіти США, треба зрозуміти деякі зауваження щодо самого американського суспільства, оскільки вища освіта цієї держави як у дзеркалі відображає американський спосіб життя, відповідає потребам суспільства, орієнтована на ринок, є платною незалежно від форм власності вищого навчального закладу і такою залишиться назавжди.

Сполучені Штати Америки – країна унікальна за багатьма показниками і має тільки їй властиві характерні риси. Це держава, яку створили сміливі і мужні люди, ті, хто заради свободи і волі перетинав океани, долаючи тисячі миль, терплячи знегоди і виборюючи право на щасливе життя. Саме цей, головний феномен нової, порівняно зі Старим Світом, країни є одним із чинників її сьогоденного домінуючого положення в світі. Люди, які не змогли на своїй історичній батьківщині стати щасливими, досягли цієї мети на землі США, утворивши один із найвидатніших у світі законів – Конституцію США, яка захищає головне в житті американського громадянина – його свободу і його власність.

Конституція США, котрій уже два століття, американське законодавство і судочинство упродовж багатьох років залишаються актуальними, зазнають незначних змін, тому американські громадяни їх добре знають. Особливо важливими і прозорими є податкові закони, в яких громадяни США вільно орієнтуються.

Кожний американець має власного юриста, лікаря, податкового і страхового агентів. Різноманітні служби сервісу надають громадянам країни велику кількість послуг, вивільнюючи їм час для продуктивної праці.

США – країна індивідуалістів і честолюбців. Людина, яка має ці якості, а також необхідні риси, нахили та здібності підприємця, в Америці обов'язково досягне

успіху. Один із головних принципів американського способу життя – “невтручання в чужі справи” – іноді вважається гостями США байдужістю і відсутністю душевної теплоти.

Ще й нині Сполучені Штати Америки розглядаються емігрантами як рай. Кожного року сотні тисяч людей з різних куточків світу намагаються потрапити сюди, подолати перешкоди міграційних служб, влаштувати свою долю в багатій країні. Знаходять в США притулок і колишні диктатори, і керівники різних країн (їхні сім’ї та діти), які з різних причин залишили свою батьківщину, але мають необхідний капітал для гідного проживання в цій країні. За американськими законами, принципами і поняттями щодо підприємництва усі громадяни, які є бажаними для перебування на території США, мають необхідні права для здійснення підприємницької діяльності і їхні гроші приноситимуть Америці прибутки. (У США сповідується принцип: чим більше в країні багатих людей, тим багатшою є сама країна.)

Американці у переважній більшості люди підприємливі, працелюбні. Вони пишаються своєю роботою (якою б вона не була). Саме поняття “робота” після кількох економічних криз, років депресії і загального безробіття сприймається як щось майже святе, кожна праця в США є почесною і необхідною. Американці вміють відмінно працювати, створювати умови для плідної і творчої праці, добре відпочивати і планувати своє життя. Для них робота – це сенс життя, основа матеріального добробуту, морального задоволення і пошани в суспільстві. У США будь-яка робота має свою вартість, людина, яка працює, отримує матеріальну винагороду, держава захищає права працюючих, встановлює мінімальні розцінки погодинної оплати з метою підтримки високого рівня життя в своїй країні.

Робота для американців має таке велике значення, що заради неї людина може поступитися сімейним благополуччям, хоча родина вважається в США основою суспільства. Американці з нетерпінням чекають завершення відпустки, щоб скоріше повернутися до своєї справи. Треба підкреслити, що працюючи з великою віддачею, вони не виснажують себе до нестями на роботі завдяки чудовій її організації і отриманню матеріального і морального задоволення.

Американці багато уваги приділяють створенню комфортних побутових і виробничих умов. Вони примушують працювати на себе найновіші досягнення науки і техніки, вкладають гроші в їх розвиток і удосконалення, вважають, що комфорт у побуті і на роботі знімає стреси, втому, продовжує активне життя.

Ділові люди США (а всі американці вважають себе діловими!) планують своє життя на багато років наперед, дотримуються планів і розпорядків. Вважається неприпустимим запізнюватися на роботу, на ділові та приватні зустрічі, заняття тощо. Точність і пунктуальність є однією з головних рис більшості американських громадян.

Діти в США за своїм вихованням і підготовкою до життя докорінно відрізняються від дітей в інших країнах. На час закінчення школи американська дитина вже повністю самостійна людина, яка відразу після закінчення навчання (приблизно в 17 років) починає незалежне життя. Майже без втручання батьків дитина вирішує своє майбутнє – чи продовжувати навчання у вищій школі, чи працювати. Американці

виховують своїх дітей таким чином, щоб вони змалку привчалися заробляти гроші, були підприємливими, відчували повну свободу дій (за винятком хибних звичок), самі приймали найважливіші рішення. Навіть навчаючись в університеті чи коледжі або працюючи в тому ж населеному пункті, де мешкають їхні батьки, молодь, як правило, живе самостійно, орендує квартиру, кімнату або місце в гуртожитку. Родинні зв'язки підтримують, збираючись на свята і дні народження, відзначаючи визначні події тощо. Старі люди, яким уже важко самим себе обслуговувати, продають або міняють своє житло на селища для престарілих американських громадян. Ці селища, що дуже популярні в США, як правило, являють собою район невеликих одно- або двоповерхових будинків, розміщених у теплих місцевостях із зеленими насадженнями, парками, часто – біля океану, з усією необхідною інфраструктурою, обслуговуючим персоналом, лікарями і усім необхідним для нормального життя.

У Сполучених Штатах поважають старість, і держава гарантує людям похилого віку гідне життя. Крім обов'язкових пенсій (які можуть дорівнювати до 80–100 % від попередньої заробітної плати), американські пенсіонери отримують різного роду виплати зі страхових полісів і різні пільги – те, що дає змогу їм відчувати себе рівноправними і шанованими громадянами своєї країни. Існуюча в США система страхування дозволяє їй громадянам заощаджувати значні кошти для повноцінного життя у похилому віці. Старі американці захищені державою, фінансово незалежні від своїх дітей, мають змогу у пенсійному віці добре відпочивати, багато подорожують по світу і люблять свою країну.

Молоді громадяни Америки, як правило, до зрілого віку (35–40 років) живуть “у кредит”. Це означає, що за американським законодавством громадяни країни мають право брати банківські позики для отримання вищої освіти, придбання житла, автомобіля тощо. Держава забезпечує гарантії банкам, які надають такі кредити, заохочує цю їх діяльність, зменшуючи їм податковий відсоток, стежачи за дотриманням як прав клієнтів, так і банків. Американське суспільство вважає, що нормальне життя треба починати замолоду, для цього молоді законодавчо створюються необхідні умови.

Освіта, а вища освіта – особливо, користується в США шаленою популярністю. Вона розглядається як необхідна умова для здійснення успішної кар'єри. Якщо запитати у молодого американського громадянина, навіщо йому освіта, він обов'язково відповідь – “щоб зробити кар'єру і стати багатим”. Тому в США існує велика кількість відомих і престижних університетів, коледжів, інститутів і вищих шкіл.

Американці – охайна і чепурна нація. Пропаганда чистого тіла ведеться вже багато років, щоденне (не менше одного разу на день !) прийняття душу або ванної є необхідним для справжнього американця. Немислимо собі уявити брудні та смердючі туалети в житлових будинках і місцях громадського користування – всюди туалетні приміщення бездоганно чисті, охайні, обов'язковими є спеціальні туалетні кімнати для інвалідів і хворих. Американці вважають: чисте тіло – чиста і душа.

США – дійсно демократична держава. Її громадяни мають конституційно закріплені права, усі – від безробітного до президента – рівні у своїх правах і мають

однакові обов'язки перед країною. Американцям дико було б почути, що їх президенти, сенатори, губернатори, судді, шерифи – всі, кого вони обирають прямим голосуванням, мали б якісь привілеї перед законом та іншими громадянами країни, недоторканність або непідсудність. У США всі рівні перед законом, що підтверджується багатьма відомими в усьому світі прикладами, саме цим відрізняються цивілізовані країни від інших.

Велику силу в Сполучених Штатах Америки має преса, радіо і телебачення. Свобода їх діяльності закріплена законодавчо, тому засоби масової інформації мають можливість вільно висвітлювати події в країні і за кордоном, виконувати так звану “санітарну функцію очищення нації”, аналізувати діяльність будь-якого чиновника, докопуватися до істини, подавати правдиву інформацію.

У США вже багато років ведеться пропаганда унікальності і досконалості американського суспільства. Якщо проаналізувати з позицій логіки і здорового глузду внутрішню і зовнішню політику цієї держави, то можна переконалися в справедливості цього висновку. Уся внутрішня і зовнішня політика її спрямована виключно на служіння інтересам країни, причому самі американські громадяни вважають, що їхні власні інтереси цілком збігаються з інтересами держави.

Народ США дійсно бере справжню участь у керівництві країною, впливає на конгресменів, політиків, федеральну і місцеву владу. Президент, губернатори, судді і шерифи (голови поліції) штатів обираються прямим голосуванням. Ці люди не залежать один від одного, є підзвітними своїм виборцям і за їх рішенням можуть достроково скласти свої повноваження. Народ країни також бере участь в управлінні державними університетами, середніми навчальними закладами (школами) тощо.

Американці пропагують здоровий спосіб життя. Це означає заборону наркотиків, обмеження паління тютюну і вживання алкоголю. Уряд США, з дозволу платників податків, витрачає значні кошти на боротьбу з наркоманією, запобігає проникненню наркотиків на територію США, організовує і фінансує міжнародні (в тому числі – із застосуванням військових сил) програми для знищення плантацій і баз, де вирощується наркотична сировина і виробляються наркотики.

Громадяни США витрачають багато часу на фізкультуру і спорт. Для цього в країні створені ідеальні умови, кожна людина може вдома, на роботі, або в спортивному центрі зміцнювати своє здоров'я, тренуватися, підтримувати здоровий життєвий тонус.

Американці витрачають шалені гроші на збереження навколишнього середовища, на національні та міжнародні екологічні програми. Цінуючи власне життя, вони намагаються захистити себе і свою країну від екологічних катастроф і знищення. Вони люблять природу своєї країни, зберігають національні природні ресурси, охороняють диких тварин і птахів. Браконьєрство розглядається як злочин проти нації, забруднення водоймищ і знищення лісів суворо карається, порушники обов'язково штрафуються, їх притягають до судової відповідальності.

США – країна з багатьма релігіями, значна кількість американців – істинно релігійні. В Америці мирно співіснують безліч церков, релігій та віросповідань, усі віруючі мають рівні права з атеїстами, хоча церква і відділена від держави.

Закони США стоять на сторожі прав громадян. Правоохоронні органи, що є підзвітними народу, однаково захищають своїх громадян незалежно від їх посад, заслуг, етнічного походження, віку. Безпека так званих “дуже важливих персон” є їх власною приватною справою і фінансується ними самими, в країні немає “спеціальних” поліклінік, лікарень, закладів і установ для відпочинку, полювання тощо, які б фінансувались або утримувались із коштів державного бюджету – за рахунок платників податків – громадян США.

Американці звикли до правдивого життя. Свій бізнес, свої вчинки вони здійснюють з позицій і на основі правдивості, чесності і справедливості, того ж самого вони очікують і від інших. Люди Америки навчилися довіряти один одному, документи для посвідчення особи необхідні лише для водіїв автотранспорту (права або ліцензія водія) та при виїзді за кордон (закордонний паспорт). Ментальність американців така, що до кожного вони ставляться доброзичливо, в кожному бачать особистість і чекають на таке ж саме ставлення до себе. Вони виховуються оптимістами, тому половину склянки води вони сприймають “як наполовину наповнену”, а не як “наполовину порожню”. В цьому – одна з головних відмінностей американців від багатьох інших народів. Порядність, чесність і законслухняність – це головні принципи американського способу життя.

Значна більшість американців – слухняні платники податків. У США пропагується необхідність правдивої і своєчасної сплати податків, бо це основа могутності країни. Люди це розуміють і зразково виконують свої обов’язки. У свою чергу, вони мають вичерпну інформацію щодо використання внесених ними до бюджету країни податків. У пресі широко висвітлюється, аналізується і критикується діяльність бюджетних органів, обов’язково враховуються думки платників податків щодо бюджетних витрат, діяльність усіх без винятку державних діячів також висвітлюється і аналізується в пресі.

Американці довіряють своєму уряду, а уряд намагається бути правдивим з ними. Жодний непорядний вчинок державного діяча або службовця не залишається поза увагою преси і громадян США. Тому публічно розглядаються всілякі порушення законів і моральних норм будь-яких чиновників, котрим народом надано владу (яких обрано відкритим голосуванням). Відповідаючи вдячністю за довіру, президенти США, наприклад, створюють і передають своєму народові публічні бібліотеки, на власні кошти засновують гранти і стипендії, спонсорують навчання, багато свого часу і власних коштів витрачають на благодійність.

Сполучені Штати – багата, економічно могутня і квітуча країна. Кожного року її позиції на світовій арені дедалі більше і більше зміцнюються, вона вже давно стала супердержавою, має необхідні можливості для ствердження своєї зовнішньої політики і волі.

Американці самі створили собі таку країну, яку вони хотіли мати. Люди різних етнічних груп, національностей і рас живуть разом, відчують себе рівними серед рівних і вважають свою державу найкращою в світі.

США так чи інакше мають вплив майже на всі країни світу. Не треба мати хибних ілюзій щодо безкорисливості будь-якої допомоги різним державам з боку Сполучених

Штатів Америки. Вся зовнішня політика і діяльність американців суворо підпорядкована інтересам своєї супердержави, її стратегічним і тактичним планам, ні один долар не викидається марно на вітер, будь-які інвестиції надаються лише за попередніми розрахунками і обґрунтуванням можливості досягнення результатів. Це – абсолютне право США і відповідає американському способу життя.

Якщо уважно придивитися до Сполучених Штатів, їх устрою, проаналізувати життя громадян, то можна легко побачити, що все в цій країні зроблено розумно, обґрунтовано, піддається логічному осмисленню і поясненню. Ніщо людям не нав'язується, державні рішення приймаються за умови їх зрозумілості і підтримки населенням і необхідності з позицій інтересів держави. Усе дуже просто, логічно і зрозуміло.

Один із головних феноменів США – в умінні запозичити від етнічних груп, що складають основу американської нації, найкращі риси: від німців – порядок і точність, від англійців та ірландців – непохитний характер, уміння будь-що досягати бажаного результату, непідкупність і чесність, від італійців – темперамент і вміння організувати відпочинок, від китайців – чудову східну кухню, від латиноамериканців – запальний південний фольклор, а від усіх разом – працелюбність і працездатність.

У Сполучених Штатах Америки проживає багато й українців, які займають гідне місце в економічному і культурному житті країни, вкладають значні власні кошти в організацію допомоги Україні на шляху демократичних і ринкових перетворень, переживають за її долю, бажають їй швидшого розв'язання внутрішніх проблем і процвітання.

Безумовно, в США є багато своїх проблем, які відкрито і чесно визнаються самими американцями. Це, якщо розглядати в загальнодержавному плані, – злочинність, наркоманія, безробіття, етнічні проблеми, а в побутовому плані – стреси, професійні захворювання і перевтома, що виникають внаслідок інтенсивної роботи і напруженого темпу життя. Америка і американці борються зі СНІДом, раковими захворюваннями, перевтомою, серцево-судинними і генетичними хворобами, але мають для цього значні бюджетні асигнування, фінансову допомогу компаній і приватних осіб, сучасні клініки та лікарні. Масова культура, телебачення і прагматизм витіснили з життя багатьох американців дійсну національну та світову культуру, вони мало читають художньої літератури, рідко відвідують музеї, театри, концерти класичної музики.

Натомість Інтернет і телекомунікаційний сервіс захопили Америку в полон, як спрут. Комп'ютери є головною ознакою сьогоденного життя американського громадянина, повсюдне використання їх стало повсякденною нормою.

США – це також країна. Американці – також люди. Але вони відрізняються від інших країн і людей. У чому ця різниця? Якщо чесно порівняти, то неважко зрозуміти.

США і американців можна любити або з якихось причин – ні, але не віддавати їм належне – неможливо.

Розглянемо характерні риси системи вищої освіти США у цікавий і важливий в історії її розвитку період – 1960–1990-ті роки – час загальної комп'ютеризації освіти та інформатизації усіх сфер навчальної, розумової та виробничої діяльності країни (див., наприклад: [1–12]).

Розділ 1. Організація і структура вищої освіти в США, її роль у системі американської освіти

§ 1. Деякі особливі риси вищої освіти Сполучених Штатів Америки

В Америці вища освіта має свої характерні особливості у порівнянні з іншими країнами. По-перше, система вищої освіти в Сполучених Штатах складна. Вона включає чотири категорії ВНЗ:

- університети, до яких входять кілька коледжів (факультетів) для студентів, які прагнуть одержати ступінь бакалавра (термін навчання – 4 роки) і аспірантура для тих, хто збирається продовжувати освіту після одержання ступеня бакалавра, щоб потім стати магістром чи доктором наук;
- чотирирічні ВНЗ – коледжі, частина з яких входить, а багато з яких не входять до складу університетів;
- технічні навчальні заклади, де випускники середньої школи можуть прослухати курси терміном від півроку до чотирьох років і отримати найрізноманітніші професії – від перукарської справи і ветеринарії до бухгалтерського обліку і комп'ютерного програмування;
- дворічні муніципальні коледжі, після яких учні можуть або почати працювати в якій-небудь галузі, або вступити до чотирирічного коледжу.

Ще в університетах і коледжах існують професійні школи, які навчають студентів за професійним спрямуванням без подальшої видачі диплома, або з можливістю отримати диплом молодшого спеціаліста чи бакалавра.

По-друге, в Сполучених Штатах система освіти є децентралізованою. Це сприяє можливості широкого вибору місця і способу отримання освіти – від великих університетів до місцевих (громадських) коледжів, інститутів, професійно-технічних училищ і технікумів, від стаціонарного і до дистанційного навчання. Департамент освіти США підтримує та частково фінансує вищу освіту, але він не є центральним органом управління. Як правило, університети і коледжі функціонують на основі самоврядування, є самостійними установами і мають значну свободу і незалежність.

Серед американських університетів і коледжів можна знайти різноманітні типи закладів і практично необмежений набір програм і спеціальностей. Вони відображають різноманітність і толерантне ставлення до представників різних рас і культур, прагнення до вдосконалення та загального порозуміння.

По-третє, навчання в усіх американських ВНЗ платне. Річна вартість навчання варіюється від 3,5–8 тисяч доларів у державних (публічних або тих, що належать штатам) університетах і коледжах до 40–50 тисяч доларів у провідних приватних університетах. У середньому ж плата за навчання в невеликих, але досить якісних ВНЗ США сягає 15–20 тисяч доларів на рік. Студентам додатково необхідно оплачувати проживання в гуртожитку, харчування, а також різні навчальні (бібліотека, спортивний комплекс, Інтернет, копіювання тощо) та соціальні (відпочинок, дозвілля

тощо) послуги. Резиденти штатів мають значні пільги, на нерезидентів і зарубіжних студентів ці пільги не поширюються.

Студенти, які гарно навчаються, беруть участь у наукових дослідженнях, громадській діяльності і спортивних змаганнях, можуть отримувати стипендію, розмір якої здатен покривати витрати на навчання. Для цього існують численні фонди, меценати, спонсори, окремі родини, а також промислові корпорації, наукові установи, банки та інвестиційні компанії.

Американська система вищої освіти не є загальнонаціональною. Цим вона відрізняється від більшості систем вищої освіти інших країн світу. Конституція США залишає за штатами лише ті функції управління, що конкретно не охарактеризовані як федеральні. Тому, як правило, штати несуть відповідальність за відкриття університетів, коледжів та інших закладів вищої освіти, за управління ними та регулювання їх діяльності. Штати дають дозвіл на створення навчальних закладів (ліцензують їхню діяльність), але в подальшому не акредитовують їх, не гарантують якості їх діяльності та не несуть будь-якої відповідальності за подальше працевлаштування випускників. Акредитацією ж займаються приватні некомерційні організації (асоціації).

Вища освіта США є однією з головних функцій держави і складових її господарства. Стан вищої освіти визначає рівень розвитку самої країни, її інтелектуальної бази, впливає на всі сфери діяльності суспільства. Цікаво проаналізувати діяльність вищих навчальних закладів у системі вищої освіти однієї з наймогутніших економічно розвинутих країн – Сполучених Штатів Америки. Також важливо дослідити особливі риси американської середньої (шкільної) та вищої освіти, усвідомити, яким чином вона готує кваліфікованих громадян і як впливає на розвиток самих США.

Розглянемо досвід системи освіти США щодо надання грамотності американському населенню та орієнтації своїх громадян усіх вікових груп на самостійну підприємницьку діяльність, організації і надання підприємницької освіти в середній і вищій школі, а також в університетах і коледжах.

§ 2. 3 історії виникнення американської системи освіти

Коли європейські колонізатори вперше висадились на березі Нового Світу, їм довелося розв'язувати проблему, як зберегти на чужині і примножити свою культурну спадщину. Найкращим вирішенням цього питання стало відкриття міських шкіл.

Упродовж 30-ти років після заснування першого поселення в Масачусетсі (у 1620 році) усі селища наймали вчителів для навчання дітей читанню, письму та арифметиці, а також релігійним дисциплінам. У більшості з них відкривалися граматичні школи, в яких готували учнів для подальшого навчання в університетах. У 1787 році Континентальний Конгрес висував умову для місцевих органів самоврядування щодо виділення, закріплення та збереження ділянок землі для державних шкіл у кожному містечку на північному заході американського континенту. Гарвард (Масачусетс) як університет був заснований у 1636 році, а університетський коледж Уільям і Мері (Вірджинія) – у 1693. До 1776 року, напередодні Революції, на території

Америку було 14 коледжів, а ще біля двох десятків відкрилося до 1800 року. У той час навчання складалося не тільки з традиційних класичних елементів, воно включало в себе також навички, необхідні для формування нової північноамериканської нації. Американці в організації освіти широко запозичали досвід своїх предків – англійців, французів і німців. Як результат, до кінця XIX століття школи змогли запропонувати учням вивчення латини, тваринництва, арифметики, курси ведення домашнього господарства і догляду за дітьми та хворими.

Коли американці переселилися на захід країни, їхнє ставлення до освіти не змінилося, але їм необхідно було адаптувати до існуючих прерій і пустель. Кожен штат, відповідно до своєї конституційної юрисдикції, розробляв і впроваджував свій навчальний план, свої стандарти і цілі навчання. Общини збільшували фінансування як будівництва закладів освіти, так і самої освіти.

Акт (закон) Морилля 1862 року викликав корінні зміни в системі вищої освіти. Цей акт (закон), який було прийнято Конгресом, дарував общинні землі штатам з метою надання земельних ділянок навчальним закладам (коледжам) “сільського господарства та механіки”, завданням яких була підготовка учнів до “повсякденних справ та професій”.

Саме у таких коледжах було узаконено професійну і технічну освіту, їх кількість збільшувалася значно швидше, ніж гуманітарних, створених за зразками приватних університетів східного побережжя країни. Сучасні найбільші державні університети США позбулися цього прагматизму – в них поєднуються професійно-технічна і гуманітарна освіта.

У 1834 році Пенсільванія створила повністю вільну державну шкільну систему, контроль і підтримка якої здійснювалися державою. Під кінець громадянської війни (у 1865 році) освіта, починаючи від початкової школи і включаючи також університет, стала доступною для всіх верств населення США.

Таким чином державна школа стала одним із тих джерел, з яких сформувалася американська цивілізація. У цьому аспекті школи були прикладом американізації для дедалі більшої кількості нових емігрантів з великих хвиль еміграції кінця XIX – початку XX століття. Навчання велося англійською мовою, обов’язковими були такі курси – граматики, літератури, історії Америки, основи громадянства і цивілізації. Завдяки школі США стали взірцем націоналізму і патріотизму. Їх зростаюча економічна роль була результатом “дисциплінуючої пристрасті до технічних наук”.

Наприкінці XIX століття школа разом із церквою і тюрмою була ключовою опорою суспільства. Вона була общинним осередком поселенців. Приміщення шкіл нерідко використовувалися у позаурочний час для громадських зборів, навчання дорослих, відпочинку і зустрічей молоді. Там організовувалися дискусії та публічні читання, пізніше – заняття спортом. Гордість міста асоціювалася з відважністю шкільної команди атлетів. Участь у спортивних змаганнях приносила неабияку популярність школі, допомагаючи залученню різних прошарків населення до громадського життя.

§ 3. Історія розвитку вищої освіти США

Розвиток і становлення американської вищої освіти умовно можна поділити на п'ять головних періодів:

- період створення і становлення коледжів (1636–1776 pp.);
- виникнення і становлення професійного навчання та професійної орієнтації у вищій освіті (1776–1862 pp.);
- заснування університетів, становлення та удосконалення університетської освіти (1862–1900 pp.);
- сучасний період у вищій освіті США – часи зростання, розквіту, урізноманітнення (1900–1987 pp.);
- новітній період удосконалення навчання і реформ у вищій освіті Сполучених Штатів Америки (1987–1997 pp.).

Упродовж першого періоду були засновані так звані колоніальні коледжі – перші заклади вищої освіти США. За роки другого – виникли і виділилися в окрему групу вищі професійні школи. У третьому – з'явилися найголовніші університети, що існують і сьогодні, є провідними, найбільш авторитетними у Сполучених Штатах і всесвітньо визнаними. За четвертий період з'явилися та набули розвитку так звані “кооперативні” або “громадські” коледжі (Community Colleges), відбулися суттєві зміни у розвитку вже існуючих університетів. Після Другої світової війни в США розпочалася ера масової вищої освіти. У період із 1950-го до 1987-го року кількість студентів в американських коледжах та університетах надзвичайно зросла. Так, восени 1950 року загальна кількість студентів становила 2,6 мільйона, у 1987 році ця цифра зросла до 12,8 мільйона, у 1990 році – вже 13,2 мільйона осіб, а у 1996 році – біля 14 мільйонів. У 1990-х роках загальна кількість студентів залишається стабільною на рівні 13,5–14 мільйонів осіб.

У зв'язку з інтенсивним різностороннім розвитком суспільства та виникненням нових технологій вища освіта США за останні два десятиліття значно реформувалася. Нині велика увага приділяється підготовці висококваліфікованих наукових, інженерно-технічних і керівних кадрів для сучасних потреб та для подальшого розвитку економіки держави, збільшення конкурентної спроможності американського виробництва та експансії американських ідеології, технологій, товарів та інших продуктів виробництва на світові ринки. У зв'язку з розпадом соціалістичного блоку у Східній Європі, поступовим потеплінням стосунків економічно розвинутих країн з екс-соціалістичними трансформувалася ідеологія вищого навчання США: з ворогів екс-соціалістичні країни починають розглядатися як потенційні партнери, і вища освіта в Сполучених Штатах Америки зазнала суттєвої трансформації, у першу чергу – в плані ідеології співробітництва та надання допомоги громадянам екс-соціалістичних держав в одержанні американського рівня освіти.

3.1. Виникнення коледжів (1636–1776 pp.)

Першим вищим навчальним закладом американської нації став Гарвардський Коледж. Його двома основними напрямками були розвиток освіти та підготовка священнослужителів (священиків і богословів). За колоніального періоду ці завдання

залишалися головними у вищій освіті США. Дев'ять коледжів, заснованих тоді, починаючи з 1636 року (Гарвард) до 1769 року (Дартмут), взяли за модель англійський коледж, а не університет. За винятком одного: їх заснували і утримували – надавали фінансову допомогу – релігійні групи. Але ці навчальні заклади не були еквівалентними церковним теологічним (богословським) вищим навчальним закладам (духовним семінаріям), що існують сьогодні. Усі періоди становлення та розвитку вищої освіти США теологія не ставала головним, домінуючим предметом. Вважалося, що церковнослужителі (священники і богослови), які були високоосвіченими, інтелектуальними громадянами – лідерами свого часу, – потребували широкої загальної освіти. Класичні мови, іврит, логіка, риторика, давня історія, математика складали основну частину навчального плану, обов'язкового для всіх студентів. Трохи менше уваги приділялося прикладним наукам, новітній історії та сучасним мовам.

З самого початку студенти зараховувалися до коледжів для підготовки і з інших професій і, як правило, не було випадків незарахування або виключення осіб, які б не належали до цієї релігійної конфесії, яка контролювала той чи інший навчальний заклад. Це був прояв справжньої демократії та недискримінації за релігійною ознакою.

Коледж, який робив наголос на ідеалі розвитку та формуванні культурного вченого, залишався головною одиницею американської вищої освіти до появи університетів. Спроба підготувати рафіновану високорозвинену особистість, яка б знала все найкраще, про що говорили та думали в усьому світі, залишається і сьогодні основною метою сучасних коледжів вільних мистецтв (Liberal Arts Colleges), що готують спеціалістів різних напрямків.

3.2. Розвиток професійної освіти (1776–1862 рр.)

Створення американських закладів вищої освіти отримало новий імпульс у розвитку впродовж двадцяти п'яти років напередодні революційної війни: до 1820 року було створено 29 нових закладів. Багато з них йшли шляхом класично орієнтованих навчальних планів колоніальних коледжів. Однак ідеал підготовки всебічно освіченого вченого, потребував більш вузької спеціалізації, професійного спрямування, підготовки корисних для суспільства спеціалістів-практиків.

Існуючі до цього освітні установи не мали можливості швидко забезпечити ці потреби. Внаслідок поетапних перетворень в американській вищій освіті з'явилася інша чітка структура – окремо організовані професійні вищі школи.

У цей період Америка вступила в еру швидкого економічного розвитку та індустріальної експансії, але технічні навчальні центри практично були відсутні. Так, наприклад, лише Вестпойнт Коледж був єдиним закладом, що мав програму інженерних наук. За рік до цього створили політехнічний інститут Ренселар з метою підготовки вчителів-науковців для викладання сільськогосподарських дисциплін (за 10 років додатково ввели курс інженерних наук).

У 1850-ті роки кількість вищих шкіл з прикладних наук значно збільшилась. Було засновано політехнічний інститут у Брукліні, інститут “Союз Купера”, державні школи із сільського господарства у Меріленді, Пенсільванії та Мічигані. Коледжі,

які вже існували раніше, почали розвивати програми з наголосом на наукову підготовку. Як Гарвард, так і Йель відкрили такі наукові школи в 1847–1851 роках. Дартмут отримав 50 тисяч доларів спеціально для підтримки створеного відділу (факультету) науки. У 1861 році було засновано Масачусетський інститут технологій. Успіх цих нових технічних шкіл вимагав подальшого розвитку, а саме – удосконалення освітньої програми. Як доповнення до цього, Закон 1862 року “Land-Grant College Act” вимагав обов’язкового включення у навчальний план коледжів програм із сільського господарства та використання технічних (головним чином – механічних) засобів праці.

Професійні навчальні плани технічних закладів дуже часто використовувалися приватними та державними університетами і коледжами. Прототип педагогічного коледжу також з’явився у цей період. Першу державну школу такого типу організували у 1839 році в Лексінгтоні (штат Масачусетс). Головним завданням цих закладів була підготовка вчителів для початкових та середніх шкіл, кількість яких швидко зростала. Готуючи вчителів, так звані “нормальні (педагогічні) школи” або закривалися, або трансформувалися у педагогічні коледжі. Саме у цей період з’явився чіткий розподіл на державні та недержавні ВНЗ і почала поглиблюватись різниця між приватними (недержавними, незалежними) та державними вищими навчальними закладами.

Колоніальні уряди часто робили значні матеріальні внески у заклади вищої освіти. Штати почали пошук альтернативних шляхів впливу на модель вищої освіти. Один із можливих методів був такий: взяти контроль над існуючими закладами; другий – відкрити свої вищі школи. Відома справа коледжу Дартмут у 1819 році яскраво показала, що державні заклади неможливо створювати з існуючих приватних (без їх згоди) відповідно до Законодавчого Акта, і, якщо штати хочуть керувати закладами вищої освіти, вони мають їх створювати і утримувати.

Такі заклади вже існували. Три державні вищі навчальні заклади було відкрито до 1800 року. Це університети – Джорджія (1785 р.), Північна Кароліна (1789 р.) та Вермонт (1791 р.). До Громадянської війни було створено 21 вищий навчальний заклад. Університет Вірджинія (1819 р.) впровадив систему вільного вибору курсів і надзвичайно високі академічні стандарти. Напередодні Громадянської війни (1861–1865 рр.) більшість із них залишалися невеликими, бідними та занедбаними. Тільки наприкінці ХІХ століття штати розпочали політику постійної підтримки вищої освіти.

Зауважимо, що коли ми говоримо “державний” ВНЗ США, то маємо на увазі не федеральний, а місцевий, що належить конкретному штату. У період, що розглядається, федеральна влада ще не контролювала вищу школу. Приватний навчальний заклад також має іншу назву – незалежний.

Іншою формою державної вищої освіти були також муніципальні коледжі та університети, що з’явилися у цей період. Такі заклади контролювалися місцевою владою та фінансувалися частково з її бюджету (за рахунок податків місцевого населення). Наприклад, Луїзвіль Коледж, який був заснований декретом міської ради у 1837 році, а у 1846-му став муніципальним Луїзвільським Університетом.

З 1825 року по 1875-й у деяких частинах країни набула практичного розвитку ідея створення коледжів для жінок. Спочатку таке роздільне навчання здійснювалося в

окремих навчальних закладах для дівчат, але коли в 1833 році було відкрито Оберлін, до нього вже вступали на навчання і чоловіки, і жінки. Серед коледжів, що надавали ступені, це був перший, який приймав на навчання студентів незалежно від статі.

Після Громадянської війни відкрили достатню кількість коледжів для жінок, однак визначилася тенденція сумісного (змішаного) навчання. Наприкінці XIX століття навчальні заклади, що були створені окремо для жінок, працювали спільно з коледжами чоловічими, наприклад, коледж Ньюкомб в університеті Тулейн. Поява таких навчальних закладів для “темношкірих” та “кольорових” громадян – теж дуже важлива віха в історії розвитку вищої освіти США.

Незважаючи на те, що перші темношкірі та кольорові американці закінчили американські коледжі ще в 1826 році, лише у 1837-му засновано Інститут кольорової молоді, який пізніше став відомим як Чейні (Cheyney) державний Коледж у Пенсільванії. Одразу ж після Громадянської війни були відкриті такі заклади, як Університет Атланта, Інститут Хемптон, Університет Говард. Більше ста традиційно “темних” (для темношкірих громадян) вищих навчальних закладів існує сьогодні паралельно з тими, де такі студенти превалюють над студентами інших кольорів шкіри та етнічних груп (такі ВНЗ, як правило, розташовані у великих міських зонах).

3.3. Розвиток університетів (1862–1900 рр.)

Друга половина XIX століття характеризується швидким розвитком обох головних існуючих напрямів вищої освіти: по-перше, це створення земельних коледжів (Land-Grant); по-друге, це поява університетів – державних та приватних – як найбільш важливої та вагомої структури вищої освіти США.

Одним із найважливіших законодавчих актів в історії розвитку американської вищої школи був, як уже відзначалося, Land-Grant College Act (1862 р.), який також має ще й назву – Жустін Морріл (ім'я спонсора цього акта). Відповідно до цього закону кожному штату надавалося 30 тисяч акрів землі або еквівалент на кожного сенатора та представника у Конгрес з метою підтримки коледжів, які готували спеціалістів із сільського господарства та механізації праці і у цій галузі (це стосувалося також й інших наукових і класичних шкіл та студій). Такі заходи стали потужним фундаментом для розвитку сільського господарства США.

Університетська освіта. У першій половині XIX століття було зроблено багато спроб організувати повний університетський курс, але вони не мали успіху. Тільки після створення університету Джонс Хопкінс (1876 р.), вони почали стверджуватися як прогресивні вищі навчальні заклади і з цього періоду стали лідерами вищої освіти США, залишаючись такими до теперішнього часу. Причиною цього факту є те, що найстаріші та найвідоміші недержавні загальноосвітні коледжі вільних мистецтв (це навчальні заклади, в яких вивчається багато різноманітних дисциплін за вільним вибором студентів), такі, як коледжі Йель, Колумбія, Гарвард у цей період стали університетами. (Основна різниця між загальноосвітнім коледжем із вивченням вільних мистецтв та університетом – у відсутності у таких коледжах професійного навчання за освітньо-професійними програмами, профілюючих кафедр тощо. Такі коледжі надавали широкий спектр знань без вузької спеціалізації, готували для американського

суспільства високоосвічену інтелігенцію).

Набули розвитку та популярності й найбільш відомі державні заклади, такі, як Мічиганський, Вісконсінський, Мінісотський та Каліфорнійський університети.

Варто підкреслити, що багато відомих університетів було започатковано багатьма спонсорами за рахунок прибутків і коштів великого бізнесу. Наприклад, для створення університету Чикаго було надано: 1 мільйон доларів – від Вандербільту, 20 мільйонів – від маєтку Стенфордів, 30 мільйонів – від Рокфеллера. З самого початку свого існування такі ВНЗ мали досить великий вплив на якісний розвиток вищої освіти в США.

Також деякі відомі університети та коледжі були організовані релігійними громадами та церквами різних конфесій. Наприклад, у 1860 році Християнською громадою штату Іллінойс у містечку Вітон засновано Вітонський коледж, який надавав як релігійну, теологічну освіту, так і світську. В ньому студентів навчали церковним і гуманітарним дисциплінам, основам природничих наук, приділяли велику увагу морально-етичному вихованню (див. також додаток 1).

У 1881 році Лютеранська церква Америки заснувала один з найвідоміших у США Вісконсінський університет КОНКОРДІЯ, який став центром підготовки інтелігенції та фахівців вищої кваліфікації для просвітницької діяльності в Америці та за її межами (див. додаток 2). Підготовлені тут кадри працювали у відомих державних і недержавних установах США та за кордоном. Згодом крім Вісконсінського університету КОНКОРДІЯ було засновано університети КОНКОРДІЯ в інших штатах: в Іллінойсі, в місті Чикаго і в Техасі, в місті Остін (див. додатки 3 і 4). Головною рисою цих університетів є християнське виховання молоді, прищеплення морально-етичних норм життя та надання освіченості.

З часом Вісконсінський університет КОНКОРДІЯ і подібні до нього навчальні заклади, засновані церквами та релігійними громадами, трансформувалися у багатопрофільні (багатогалузеві) університети з потужними теологічними факультетами. Більшість із них є й тепер престижними та провідними, широковідомими і в США, і за кордоном.

Лідери університетської освіти по-різному підходили до вибору структури вищого навчального закладу. Так, коли у США не існувало університетської підготовки, багато американців їздили на навчання до Німеччини. Тому виникла сильна тенденція копіювання німецької структури цього ВНЗ. За німецькою моделлю основний акцент треба було перенести на дослідження, а не навчання, як традиційно практикувалося в американських коледжах.

Але проти копіювання німецької моделі університетського навчання було багато заперечень у зв'язку з давньою традицією надання освіти коледжами вільних мистецтв – ядром вищої освіти США. І, як компроміс, створилася чисто американська структура, не схожа на будь-яку іншу існуючу університетську систему. Німецьку модель освіти студентів випускних курсів з наголосом на дослідження було структурно поставлено (накладено) “зверху” на англійський загальноосвітній коледж вільних мистецтв. Професійні школи, які існували в Європі як окремі структури, в Америці дедалі частіше вливалися в університети та ставали їх складовою.

Для ознайомлення наведемо перелік деяких найстаріших і найвідоміших вищих навчальних закладів США (з наголосом на формі власності).

- 1) *Гарвардський університет*, заснований у 1636 р., незалежний (приватний).
- 2) Університетський коледж Уільям і Мері, заснований у 1693 р., державний.
- 3) *Йельський університет*, 1701 р., незалежний (приватний).
- 4) *Пенсільванський університет*, 1740 р., незалежний (приватний).
- 5) *Принстонський університет*, 1746 р., незалежний (приватний).
- 6) Університет Вашингтона та Лі, 1749 р., незалежний (приватний).
- 7) *Колумбійський університет*, 1754 р., незалежний (приватний).
- 8) *Браунський університет*, 1764 р., незалежний (приватний).
- 9) *Дартмутський коледж*, 1769 р., незалежний (приватний).
- 10) Коледж Дікінсона, 1773 р., незалежний (приватний).
- 11) Трансільванський університет, 1780 р., незалежний (приватний).
- 12) Університет Джорджія, 1785 р., державний (належить штату).
- 13) Пітсбургський університет, 1787 р., державний (належить штату).
- 14) Джорджтаунський університет, 1789 р., незалежний (приватний), має фінансову підтримку Римсько-католицької церкви.
- 15) Університет Північна Кароліна, 1789 р., державний.
- 16) Університет Вермонт, 1791 р., державний.
- 17) Університет Південної Кароліни в Колумбії, 1801 р., державний.
- 18) Вінченський університет, 1801 р., державний.
- 19) Військова академія США, 1803 р., належить федеральному уряду США.
- 20) Бредфорд коледж, 1803 р., незалежний (приватний).
- 21) Університет Огайо, 1804 р., державний.
- 22) Балтиморська професійна школа (університет Меріленд) 1807 р., державна.
- 23) Мічиганський університет (Енн Арбор), 1817 р., державний.
- 24) Массачусетський технологічний інститут, 1834 р., незалежний (приватний).
- 25) Університет Тулейн, 1834 р., незалежний (приватний).
- 26) Луїзвільський університет 1837 р., (муніципальний).
- 27) Техаський університет Саусвестерн, 1840 р., незалежний (приватний).
- 28) Університет Тафтс, 1852 р., незалежний (приватний).
- 29) Вітонський коледж (або Вітон коледж), 1860 р., незалежний (приватний), має фінансову підтримку Християнської громади США.
- 30) *Корнелльський університет*, 1865 р., незалежний (приватний).
- 31) Вісконсінський університет КОНКОРДІЯ, 1881 р., є недержавним і незалежним (приватним), має фінансову підтримку Лютеранської церкви.
- 32) Університет Північної Дакоти, 1883 р., державний.

Примітка. Заклади, виділені курсивом, утворюють асоціацію восьми найстаріших університетів і коледжів північно-східної частини США “Ліга плюща (Ivy League)”. Всі вони – незалежні та некомерційні, здійснюють підготовку докторів (за винятком Колумбійського університету, який готує магістрів).

3.4. Розвиток та урізноманітнення вищої освіти США

(1900–1987 pp.)

У ХХ столітті з'являється велика кількість так званих “кооперативних” або “громадських” (Community) та початкових коледжів, які стали окремою структурною одиницею вищої школи. Спочатку основною їх метою було надання освіти, рівнозначної першим двом рокам навчання у чотирирічних коледжах вільних мистецтв. Такі програми і зараз часто включаються до їх навчальних планів.

У першій половині ХХ століття початкові коледжі були дуже популярними. У 1907 році, коли був заснований перший Інститут сільського господарства і техніки (сільськогосподарської) у штаті Нью-Йорк, почали розвиватися програми кваліфікованої професійної підготовки. Початкові (Junior) коледжі (цей термін тепер означає приватні дворічні заклади, в яких у 1980 році навчалися 5 % студентів) і громадські коледжі (як правило, цей термін відноситься до дворічних державних закладів, у яких у ці ж роки навчалися інші 95 % студентів) разом мали 217572 студентів у 527 закладах у 1950–1951 роках; 453617 студентів у 593 закладах – 1960–1961 роках, 2227214 студентів у 897 закладах у 1970–1971 роках і 4487928 студентів у 1231 закладі у 1980–1981 академічному році. У цьому ж році серед цих студентів навчалось 56 % жінок. Такі коледжі зростали з 1960 по 1980 роки швидше, ніж будь-яка інша категорія закладів вищої освіти, у 1980-х роках коледжі являли собою головну унікальну рису американської вищої освіти.

У ХХ столітті спостерігається така тенденція: зробити вищу освіту не тільки більш корисною студентам для їхньої подальшої кар'єри, але й більш доступною для широкого кола американських громадян, незважаючи на їхню стать, расу, національність, розумові здібності, фізичні кондиції, а також інші подібні фактори. У цей період також намітилась тенденція більшої популярності державних ВНЗ, тому значна кількість студентів навчалась у державних вищих навчальних закладах. У 1950 році половина студентів навчалась в державних, половина – у приватних ВНЗ. У 1960 році – 59 % у державних, у 1970 році – 75 % у державних, 1980 році – 78 % студентів навчалися в державних ВНЗ. Щодо кількості державних та приватних закладів, то тут зміни були невеликі. У 1960 році у США було 2040 безприбуткових акредитованих ВНЗ, серед яких 65 % були приватними і незалежними від держави.

У 1970 році серед 2573 ВНЗ було 57 % приватних (недержавних), у 1980 році з 3270 ВНЗ – 54 % було приватних. У 1990 році з 3620 вищих навчальних закладів біля 51 % становили приватні (незалежні). Така різноманітність вищих навчальних закладів вважається позитивною рисою вищої освіти США: це дослідницькі заклади, які надають ступінь доктора; загальноосвітні заклади, які надають випускні дипломи про одержану вищу освіту та ступені магістрів і спеціалістів; коледжі вільних мистецтв (надають ступінь бакалавра); громадські та початкові коледжі, спеціалізовані коледжі з орієнтацією на конкретну професію, земельні та господарські заклади й деякі інші.

Головна риса діяльності ВНЗ США – це постійний розвиток та удосконалення програм залежно від запитів та вимог американського суспільства. ХІХ століття характеризувалося тенденцією створення нових закладів вищої освіти. У 1800-ті роки більшість із них залишалися невеликими. У 1870 році Гарвард мав 655 студентів,

Мічиган – 432, Мінісота – 300. У наші дні кількість студентів цих університетів становить від 16-ти до 66 тисяч осіб (і навіть більше).

У 1970-ті роки американські вищі навчальні заклади багато експериментували, результатом чого став деякий спад академічної якості навчання. Велика кількість студентів коледжів вільних мистецтв переходила на курси професійної орієнтації в інші ВНЗ для планування своєї подальшої професійної кар'єри. Поряд із цим зростав інтерес до навчальних планів загальної освіти. (У США, як правило, термін “навчальний план” асоціюється із спеціальністю, яку може отримати студент, виконавши його.) У ці роки студенти стали “занадто серйозними”, критики підкреслювали, що студентське життя втратило цікавість і стало більш прагматичним і нудним. Висока інфляція в країні вплинула на бюджет та знизила середній рівень життя професорсько-викладацького складу ВНЗ. У зв'язку із цим кількість студентів, які вступали до вищих навчальних закладів на початку 1980-х років, була нижчою, ніж прогнозувалася. На початку 1980-х федеральний уряд зменшив підтримку вищої школи, ціни на вищу освіту зросли. Наприкінці 1980-х років намітилась тенденція чіткої диференціації між багатими та бідними закладами, зменшення відсотка осіб, які навчалися в приватних ВНЗ, зростання інтересу до вузькопрофесійних курсів та дисциплін, збільшення кількості студентів у господарських закладах, зростання ролі телекомунікацій, комп'ютерів, державної координації та контролю за вищою освітою, розвитку студентських містечок та покращання студентського побуту.

Таким чином у цілому американська вища освіта 1980-х років була орієнтована на “масову освіту”, тому й характеризувалася такою різноманітністю. Коледжі та університети, враховуючи потреби суспільства в освіті і культурі, які неухильно зростали, розробили систему заходів і створили різноманітні заклади для соціальної інтеграції. Державні університети носили назви свого штату, і їх досягнення були водночас успіхами цього штату. Робота технічних і сільськогосподарських факультетів сприяла розвитку регіону, результати їхніх досліджень впроваджувалися в життя. Згодом приватні університети перейшли на шлях цього ж розвитку, вважаючи себе національними установами, що мають відношення до загальноновизнаних пріоритетів у класичному навчанні. Пожертвування та моральна підтримка випускників, які досягли великих успіхів у житті та зробили блискучу кар'єру, а також громадських організацій та об'єднань сприяли успішному розвитку недержавної вищої освіти. А податкові надходження, в свою чергу, сприяли процвітанню державних університетів.

Жодна зі шкільних систем у світі, крім американської, не мала справи з такою кількістю багатонаціонального учнівства – різних рас і націй, – ставлячись до нього з великою ліберальністю та вимогливістю. Тому їй притаманні деякі національні і соціальні проблеми. А оскільки основна фінансова підтримка надходить від держави, то освіта віддзеркалює і економічні проблеми, і стреси.

Розглянемо важливий історичний етап розвитку американської освіти – 1960–1990-ті роки. Це – період науково-технічної революції, комп'ютеризації та автоматизації, створення нових технологій і значного підвищення інтелектуального рівня населення США.

§ 4. Організація і структура освіти США

Освіта в США складається з трьох основних рівнів: початкова, середня і вища. Професійна, освіта для дорослих, школи і класи для спеціальних груп дітей та дитячі установи (дитячі садки) у більшості штатів – це теж складові освіти.

Батьки можуть вибрати: чи віддавати своїх дітей у безкоштовну місцеву школу, чи в приватну платну. Організація та навчальні плани приватних шкіл та коледжів не відрізняються від державних, відмінність є лише в управлінні. Ці школи підтримують тісні контакти, оскільки учні мають можливість переходити із однієї школи до іншої.

Переважає кількість учнів на початковому і середньому рівнях навчаються у державних закладах. Приходські школи, що фінансуються церквою, користуються популярністю у тих, хто відвідує приватні навчальні заклади.

Навчальний рік триває дев'ять місяців – з початку вересня до середини червня. Загальна модель організації середньої (шкільної) освіти, що складається з навчального плану за схемою 6–3–3, включає початкову школу (elementary school) з першого по шостий клас, молодшу вищу школу (junior high school) – з сьомого по дев'ятий клас і старшу вищу (senior high school) з десятого по дванадцятий (повна середня шкільна освіта). Попередня модель організації середньої освіти, що існувала раніше і складалася з навчального плану за схемою 8–4, де школа була початковою з першого по восьмий клас, а повною середньою – з дев'ятого по дванадцятий, ще застосовується у деяких місцевостях і округах. Також у деяких муніципальних округах застосовується модель 6–6, де з першого по шостий клас освіта вважається початковою, а з сьомого по дванадцятий – середньою.

Сьогодні об'єднана система, що керує як початковою, так і середньою школою, користується планом 6–3–3 або його варіантом 6–2–4. Однак у США існують й інші варіанти моделей надання середньої освіти і навчальних планів, але кожна модель 12-річного шкільного навчання надає вищу середню (або повну середню) освіту.

Дошкільна освіта. Вперше дитина ознайомлюється з освітньою системою ще в дитячому садку або в яслах. У США існує декілька різновидів дошкільних закладів і установ. Вік дітей, які відвідують дитячий садок, – 4–5 років. Дошкільні установи створюють майже домашні умови, підтримують тісні контакти з батьками й громадськістю і ставлять собі за мету дати дітям ті знання й уміння, котрі підготують їх до навчання у початковій школі. Програми дитячих садків гнучкі й створені з метою допомогти дитині рости самостійною, впевненою у своїх силах, бути в злагоді з іншими, одержати трудові та ігрові навички.

Початкова школа. Головна мета початкової школи – це загальний розумовий і соціальний розвиток дитини від 6-ти до 12-ти або навіть 15-ти років. Навчальні плани окремих шкіл відрізняються своєю організацією і основними цілями. Традиційна програма, як правило, складається з предметів, зазначених у плані. Перехід з одного класу до наступного здійснюється з урахуванням успішності учня в читанні, письмі, орфографії, арифметиці, історії, музиці, географії та образотворчому мистецтві.

Середня школа. Більшість учнів відвідують курс, який включає англійську мову, природничі і соціальні науки, математику та фізичне виховання. Факультативними

можуть бути іноземні мови, мистецтво та професійна освіта. Як правило, учні з 9-го по 12-й клас обирають собі близько половини цих дисциплін.

Протягом 7-го – 9-го класів дуже важливо правильно скласти навчальні плани, оскільки учні починають думати про свою майбутню кар'єру і обирати предмети, які їм знадобляться в майбутньому. Планування кар'єри, вибір дисциплін і складання навчальних планів продовжується і в старшій середній школі, і в коледжі, особливо на молодшому рівні або протягом двох років навчання в 4-річному коледжі.

Велике значення приділяється основним (базовим) предметам у 10-му – 12-му класах, але в окремих середніх школах учні можуть обирати додаткові дисципліни відповідно до своїх інтересів і планів на майбутнє. Як доповнення до базових предметів, якими є англійська мова, точні науки, математика, соціальні дисципліни та фізичне виховання, шкільна система може запропонувати факультативні курси, спрямовані на три або більше рівнів: академічний, професійний і загальний.

Академічна програма готує учнів до наступного навчання в коледжі. На додаток до загальних (базових) предметів учням пропонуються поглиблені курси математики, природничих наук та іноземних мов.

Професійна освіта включає чотири розділи:

- сільськогосподарський, що готує учнів до роботи на фермах та до управління фермерським господарством;
- бізнес-освіту, що готує учнів до діяльності в сфері комерції та підприємництва;
- економіку домашнього господарства (або доведення), що дає навички та уміння управляти домашнім господарством, доглядати за дітьми та хворими;
- трудову та професійну (або індустріальну) освіту, що готує механіків, працівників сфери виробництва та обробної промисловості, будівельників та інших спеціалістів.

Третя програма – загальна або всебічна – є основою для подальшої академічної та професійної освіти. Її вступні курси більше ознайомлюють учнів із різноманітними робітничими спеціальностями, сферами виробництва і напрямками розвитку індустрії, тобто – професійно орієнтують, ніж забезпечують отримання якої-небудь конкретної професії. Ті учні, які не планують навчатись у коледжі або відразу ж працювати за спеціальністю, а мають на меті лише успішно закінчити навчання та одержати диплом за середню школу, часто відвідують саме цей загальний курс.

У 1980-х роках Національна Комісія з питань рівня та якості освіти провела дослідження, що завершилися доповіддю: “Нація в небезпеці: необхідність реформи освіти очевидна”, запропонувала програму п'яти “нових базисів (або основ)” для останніх чотирьох років навчання в середній школі. Мінімальний курс навчання для кожного учня, що бажає одержати диплом середньої школи, мав включати: чотири роки вивчення англійської мови, три роки математики, три роки – точних, три роки соціальних і півроку комп'ютерних наук. Для шкіл, що готували учнів до вступу в коледжі, Комісія наполегливо рекомендувала два роки навчати випускників іноземним мовам. Ці рекомендації та їх виконання більшістю шкіл країни привели до суттєвого оновлення навчальних планів і програм, а як наслідок – до помітних позитивних змін у середній освіті США.

Більшість молодих американців закінчують школу із задовільними оцінками в дипломі (атестаті про повну середню освіту). Учні, як правило, одержують оцінки від “А” (відмінно) до “F” (незадовільно) з кожного предмета, що виставляються за результатами тестування, які проводяться впродовж року, а також за результатами виконання усних та письмових завдань, участі в класних дискусіях тощо.

Щорічні випускні экзамени (так звані “екзамені місцевого значення”) проводяться наприкінці року в кожній школі. Окремі штати, наприклад, Нью-Йорк, централізовано проводять экзамені одразу в усіх школах. Розробку экзаменаційних завдань та організацію проведення таких экзаменів здійснюють місцеві департаменти (відділи) освіти.

Учні двічі на рік (у деяких шкільних округах до шести разів) отримують таблиць успішності з оцінками з кожного предмета, що вивчався упродовж року. Середні школи прискіпливо ведуть “шкільний облік” прослуханих школярами курсів і одержаних ними оцінок. Копія цього документа обов’язково надсилається в приймальну комісію того коледжу, куди в подальшому вступає учень.

Абітурієнти, які готуються вступати до коледжу, проходять тестування в останні два роки навчання в середній школі. Проведення тестів контролюється незалежною (недержавною) освітньою экзаменаційною службою (Educational Testing Service – ETS) та американською экзаменаційною програмою коледжів (American College Testing Program – ACT). Ці тести досить різноманітні й різнопланові, розроблені провідними спеціалістами в галузі освіти, педагогіки, психології, соціології, медицини, науки і техніки, промисловості та статистики. Вони дають экзаменаторам можливість не стільки фактичної оцінки набутих випускниками шкіл знань, скільки виявлення їхніх потенційних можливостей, бажань, гуманітарних, логічних та математичних здібностей. Бали, одержані на тестуванні, додаються до шкільного обліку та рекомендацій викладачів, і це формує базу для вступу до коледжів.

Як правило, учням перші шість років усі основні предмети читає один учитель. Наступні шість класів школярі навчаються у різних викладачів. У багатьох школах учням надаються необхідні умови для досягнення успіху та прогресу в оволодінні новими знаннями за рахунок застосування педагогічних методів і технологій навчання, застосування електроніки, використання новітніх досягнень науки і техніки. Майже в усіх школах навчальний матеріал викладається із застосуванням автоматичних навчальних машин, аудіо-, відео- та комп’ютерної техніки, спеціального наочного та лабораторного обладнання тощо. Для наймолодших учнів широко застосовуються різноманітні електронні машини, котрі відповідають на запитання і допомагають навчати малюків орфографії, також використовуються навчальне телебачення, електронні портативні ігри та прості комп’ютери, спеціальні мовні лабораторії (для навчання правильному мовленню), слайди, інші наочні матеріали. До осені 1984 року, за результатами дослідження, 95 % всіх середніх шкіл (у т.ч. 93 % всіх молодших класів), 82 % початкових мали в наявності, як мінімум, один комп’ютер, а вже на початку 90-х років відбулася повна комп’ютеризація навчання в школах.

Учні старших класів мають можливість навчатися не тільки в хімічних, фізичних, географічних, астрономічних, електро-радіотехнічних, інформаційно-комп’ютерних

та інших лабораторіях і кабінетах, виконувати дослідження на біологічних і дослідних сільськогосподарських ділянках у своїх школах, але й відвідувати науково-дослідні, виробничі та промислові установи. Для ознайомчих екскурсій учнів шкіл відкриті двері всіх закладів, установ та підприємств США.

Одним із характерних нововведень цього періоду в системі освіти Сполучених Штатів Америки стала тенденція безперервного використання шкільних будівель весь рік. “Тримайте двері шкіл відчиненими” – стало популярним гаслом серед американських педагогів і освітян у середині 70-х років. Вони довели, що немає необхідності переривати навчальний процес із червня до вересня. На їхню думку, закривати школи влітку означає втрачати не тільки час, але й таланти, тому вони стали пропонувати літні курси – деякі з них виправні (або так звані компенсаційні) – для тих учнів, які не могли відвідувати заняття (за станом здоров’я або з якихось інших причин). Але частіше школи дозволяють учням відвідувати додаткові курси і предмети для їх поглибленого вивчення, щоб мати можливість одержати залік (кредит) на рівні коледжу.

Підготовка викладачів та їхня сертифікація (дипломування). У всіх штатах вимагається ліцензія або сертифікат для викладання в державних початкових і середніх школах. Комісії, які розробляють і встановлюють вимоги з сертифікації учителів, наділяються необхідними правами відповідними освітніми уповноваженими структурами законодавчої влади штатів – департаментом або відділом народної освіти.

Усі штати, округи Колумбії й Пуерто-Ріко вимагають ступінь бакалавра для надання права на викладання в початковій школі. У 47 штатах і Пуерто-Ріко ступінь бакалавра вважають за мінімальну підготовку для викладання в середній школі; три штати і округ Колумбія ставлять вимоги до викладачів – 5 років навчання у вищому навчальному закладі або ступінь магістра.

Окремі системи управління місцевих шкіл установлюють стандарти вищі, ніж мінімальні вимоги штату. Деякі вимагають, щоб учителі здобували додаткові знання та отримували додаткові кредити через кожні декілька років або проходили навчання – підвищували свою кваліфікацію на відповідних курсах з перепідготовки вчителів.

Багато державних і приватних коледжів та університетів США мають право та акредитацію для підготовки викладачів. Акредитація для цього надається штатом, регіональними асоціаціями або Національним комітетом з акредитації підготовки вчителів (закладів педагогічної освіти).

Увесь термін навчання вчителів і спеціальна програма з підготовки викладачів складає 4–5 років. Вона поєднує традиційні академічні предмети та професійні курси, такі, як методика викладання та освітня психологія. Обов’язкова практика викладацької роботи триває, як правило, від чотирьох до шести місяців і здійснюється або в спеціальних шкільних лабораторіях коледжу, що готує вчителів, або у підшефній або державній школах. Студенти, які закінчили гуманітарний коледж, що не має програми підготовки вчителів, як правило, можуть пройти цю програму на п’ятому курсі в магістратурі та отримати кваліфікацію вчителя.

З викладеного вище можна схематично представити таку структуру системи освіти США: **Дошкільна освіта:** дитячі ясла => дитячий садок => **Шкільна освіта:**

початкова школа => середня школа => **Вища освіта:** бакалавратура => магістратура => докторантура => післядокторська освіта (освіта фахівців, які мають ступінь докторів наук).

Термін перебування дітей в *дошкільних закладах*, як правило, такий: в яслах – 2 або 3 роки (для дітей віком від 1-го до 3-х років), у дитячих садках – 3 (для дітей віком від 3-х до 6-ти років). *Шкільна освіта* має такі часові терміни: початкова школа – 6 років (для дітей віком від 6–7-ми до 11–12-ти років), середня школа – 6 років (для дітей від 11–12-ти років до юнацького віку – 17–18 років). При цьому середня школа може включати в себе або так звані “молодшу вищу школу” і “старшу вищу школу”, або так звані “перехідну” та “вищу школу”. Термін навчання в “молодшій вищій школі” – 3 роки (для дітей віком від 11–12-ти до 14–15-ти років), у “старшій вищій школі” – також 3 роки (для юнаків від 14–15-ти до 17–18-ти років). Навчання в “перехідній школі” триває 2 роки (з 11–12-ти до 13–14-літнього віку), а у “вищій школі” – 4 роки (з 13–14-літнього до 17–18-літнього віку).

Зауваження. Термін “вища школа” в США, в основному, завжди застосовується щодо 4-х останніх років навчання у закладах системи шкільної освіти – школах, що надають учням середню освіту. Коледжі, університети, професійні школи та інші інститути і заклади післяшкільної освіти традиційно відносяться американцями до системи вищої освіти (і з поняттям “вищої школи” – в нашому розумінні – не асоціюються).

Для здобуття *вищої освіти (базової)* необхідно навчатися в бакалавратурі, приблизно, 4–4,5 року і, успішно завершивши навчання, отримати ступінь бакалавра. Навчання в бакалавратурі може відбуватися таким чином: або безпосередньо у вищому коледжі чи університеті, або, починаючи у молодшому коледжі (перші два роки навчання) і закінчуючи у вищому коледжі чи університеті (останні два роки навчання), або безпосередньо у вищій професійній школі, або, починаючи у технічній школі (перші два роки навчання) і закінчуючи у вищій професійній школі (останні два роки навчання). Після двох років навчання (4 основних семестри) можна отримати *початкову вищу освіту* і найнижчий вчений ступінь – молодшого спеціаліста.

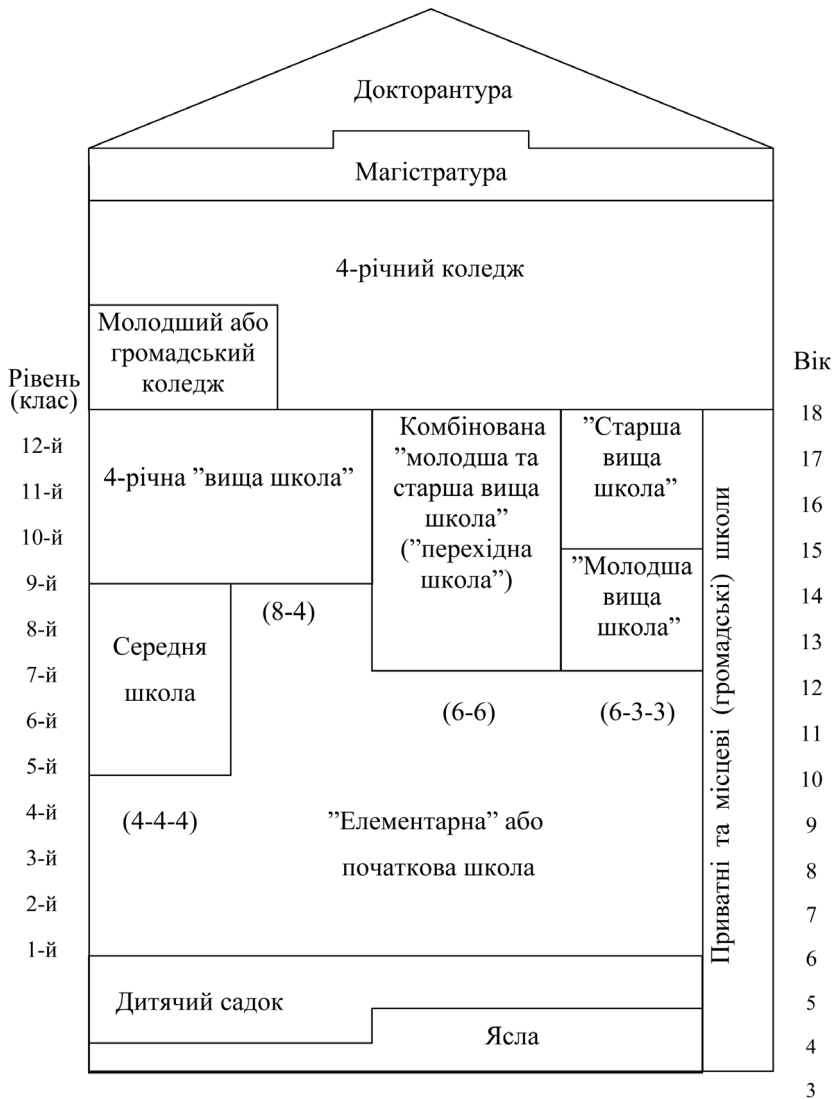
Бакалаврська освіта в США є базовою ВО, необхідною для отримання престижної роботи або продовження навчання в магістратурі чи докторантурі.

Навчання в магістратурі (після закінчення бакалавратури) звичайно триває один-півтора (іноді два) роки. За умови успішного завершення її випускникам надається ступінь магістра. Термін навчання в докторантурі складає ще два роки. Післядокторська освіта є періодичною, тривалістю від одного до 3-х – 6-ти місяців або навіть до одного року.

Далі на рисунку 1.1 наведено схематичну структуру системи освіти США.

§ 5. Американська освіта у 1960–1990-х роках

Одним із найважливіших етапів освіти в Америці за три десятиліття – з 60-х по 90-ті роки ХХ століття – була реформа навчального плану і гуманітаризація освіти (див. [6; 10–12]). Наприкінці 1960-х років навчальні плани коригувалися під впливом зміни інтересів учнів. У старших класах “три Р” (“3 R”) – *читання (reading), письмо (writing), арифметика (arithmetics)* нехтувалися на користь різноманітних експе-

Рис. 1.1. Схематична структура системи освіти Сполучених Штатів Америки

риментів та більш "придатних (необхідних)" факультативних методів. У результаті цього кількість балів, отриманих при тестуванні учнів, та якість знань засвідчили тривожне зниження рівня освіти. У середині 1970-х сталося відхилення від експериментування і повернення до базисних наук. Більшість штатів впровадила тести для перевірки умінь випускників середніх шкіл. Це виділення базисних дисциплін збільшилося у 1980-х роках як результат необхідної орієнтації на технічну сферу. Традиційні курси точних і гуманітарних предметів були знову віднесені до рангу особливо важливих. У середині 1980-х майже всі штати збільшили кількість дисциплін для складання екзаменів випускниками шкіл.

Вимоги до навчальних планів коледжів також стали більш високими. З одного боку, учні сподівалися, що бакалаврська освіта підготує їх до вступу у складний світ технологій в умовах зростаючої конкуренції на ринку праці. З іншого боку, педагоги, які вели навчання в класичних традиціях, скаржилися на зменшення кількості годин та уваги до вивчення мистецтва, науки та історії. Незважаючи на те, що дебати затяглися, більшість учнів зрозуміла, що якість навчання та здобуті навчальні ступені не могли стати вступним квитком у професійне життя і ще не гарантували працевлаштування. На їхній погляд, через кілька десятиліть вища освіта мала стати джерелом розвитку особистості, а не засобом досягнення успіхів у кар'єрі.

Освіта в США завдяки значній підтримці федеральних органів, уряду штатів і місцевого самоврядування досягла значних результатів і продовжує розвиватися далі. Багато зусиль спрямовується на досягнення рівності освітніх можливостей всіх етнічних груп американського суспільства, також все більше заходів вживається для підвищення якості освіти.

Деяке зменшення фінансової підтримки державної школи у 1960–1970-х роках могло стати кроком назад і зрівняти Америку з найбільш розвинутими країнами у витратах на освіту. Тому американська нація виявила одностайність у розумінні необхідності збільшення витрат для забезпечення високої якості освіти та її доступності для кожного американця – від дитячого садка до університету.

Загальна комп'ютеризація та інформатизація американського суспільства відчутно позначилася на системі освіти США. Необхідність навчання інформаційним наукам і методам комп'ютерної обробки інформації та управління, широке застосування засобів обчислювальної техніки у роботі, повсякденному житті примусило навчальні заклади Сполучених Штатів Америки значно реформувати навчальні плани і програми, додати більше інженерних дисциплін до гуманітарних спеціальностей, що в подальшому негативно позначилося на гуманітарній підготовці фахівців. Наприкінці 1980-х років розпочався процес гуманітаризації та гуманізації освіти США (див., наприклад, [2–4; 11; 12]), який ще не завершився і нині.

§ 6. Деякі статистичні дані про освіту США у 1970–1990-х роках

У країні з населенням близько 250 мільйонів чоловік до освітньої сфери залучено майже кожного четвертого (див. [2–4; 8; 9; 11; 12]). У 1985 році в цій сфері налічувалося 63,4 мільйона американців. З них учнів – 56,9 мільйона, близько 3,2 мільйона викладачів і майже 800 тисяч інспекторів, директорів шкіл та інших працівників, а також біля 2,4 мільйона обслуговуючого персоналу.

Відсотковий склад учнів шкільного віку, які навчалися в 1984 році, був такий: п'ятилітні – 91 %, від 6-ти до 13-ти років – 99 %, від 14-ти до 17-ти років – 95 %, від 18-ти до 24-х років – 31 %. Дані статистичної реєстрації 1984 року показали, що в дошкільних і шкільних закладах США навчалось 45 мільйонів учнів, починаючи з дитячого садка і до 12-го класу середніх шкіл, а також близько 12,2 мільйона студентів коледжів та університетів.

У період з 1975 по 1985 рік поточні витрати на кожного учня за його щоденне перебування в державній початковій та середній школі протягом року зросли більше ніж у 2,5 раза: з 1207-ми доларів у 1973–1974 навчальному році до 3173-х доларів у 1974–1984 навчальному році.

У 1985 році в державних і приватних початкових школах налічувалося близько 2,5 млн класних керівників (учителів, які вели в одному класі більшість основних предметів), з них 2,1 млн – вчителі державних шкіл.

Коефіцієнт співвідношення “учень – учитель” у 1985 році становив: 20 : 1 – в державних початкових школах і 16,3 : 1 – в державних середніх школах. Річна середня заробітна плата учителів державних початкових шкіл у 1984–1985 навчальному році була 23092 долари, учителів державних середніх шкіл – 24276 доларів.

Майже 2,7 мільйона учнів (73 % всіх молодих людей однієї вікової групи) закінчили у 1985 році середню школу. У тому ж році близько 1,034 мільйона випускників отримали ступінь бакалавра або перший професійний ступінь, 295 тисяч – стали магістрами, а 33 тисячі – докторами філософії (наук). Національна освітня асоціація підкреслювала, що протягом 70-х років кількість людей, які завершили навчання в коледжах, зросла більше ніж на 55 % (пропорція осіб з вищою освітою та без вищої освіти в ці роки змінилась від 1:9 до 1:6).

На всіх рівнях освіти – початкової, середньої, вищої – у ці роки було досягнуто повної рівності між чоловіками і жінками. Хоча майже троє з чотирьох дівчат і хлопців закінчують школу, учениці мають для цього більше шансів, ніж учні. У 1983 році 50,2 % всіх випускників середньої школи склали дівчата. У 1984 році до коледжів було зараховано більше жінок, ніж чоловіків; вони склали 52,1 % в осінній набір. У 1982–1983 навчальному році жінки одержали: 50,6 % – ступінь бакалавра, а 50,1 % – ступінь магістра. І хоча у 1982 році лише 33,2 % жінок отримали ступінь доктора та 29,8 % жінок – професійний ступінь спеціаліста, в подальшому кількість ступенів, присуджених жінкам, почала стрімко зростати.

У 1990-х роках помітно зросла чисельність американців, яких було залучено до системи освіти, що пов’язано з технізацією життя і необхідністю підвищення загально-технічного рівня кожної особистості.

Далі у таблиці 1.1 наведемо порівняльні дані про кількість дітей, учнів і студентів, прийнятих до державних та недержавних закладів освіти США у 1970–1990-х роках.

Таблиця 1.1

Кількість дітей, учнів і студентів, які вступили до державних і недержавних закладів освіти США у 1970–1995 рр. (мільйонів осіб)

Рік	Тип закладу (державні або недержавні)	Усього	Дитячі садки та початкова школа	Середня школа	Коледжі
1970	Усього	59,9	36,7	14,6	8,6
	Державні заклади	52,3	32,6	13,3	6,4
	Недержавні заклади	7,6	4,1	1,3	2,2

1975	Усього	61,0	34,2	15,6	11,2
	Державні заклади	53,6	30,5	14,3	8,8
	Недержавні заклади	7,4	3,7	1,3	2,4
1980	Усього	58,4	31,7	14,7	12,1
	Державні заклади	50,4	27,7	13,3	9,5
	Недержавні заклади	8,0	4,0	1,3	2,6
1985.	Усього	56,9	30,9	13,7	12,2
	Державні заклади	48,6	26,6	12,3	9,6
	Недержавні заклади	8,4	4,3	1,4	2,7
1990	Усього	58,9	30,8	14,8	13,3
	Державні заклади	49,6	27,1	12,7	9,8
	Недержавні заклади	9,3	3,7	2,1	3,5
1995	Усього	59,6	31,2	14,9	13,5
	Державні заклади	49,8	27,2	12,2	10,4
	Недержавні заклади	9,8	4,0	2,7	3,1

§ 7. Альтернативна середня освіта у США

Демократичні передумови формування й розвитку альтернативної освіти у США базувалися на історичних, географічних, політичних, культурних і релігійних чинниках, які сприяли диверсифікації американського освітнього простору (див. [13]). Розвиток альтернативної освіти починається з XIX століття і відбувається паралельно запровадженій у США публічній школі. Основними джерелами формування американських освітніх альтернатив став традиційний релігійний рух, свободолюбство, гуманістично-прогресивні ідеї та інноваційні починання передових педагогов і мислителів-просвітителів, реалізованих в окремих експериментальних або авторських школах. Це дозволило всій американській системі середньої освіти розвиватися на принципах плюралізму та варіативності. Пізніше, в другій половині XX століття через глибоку кризу в суспільстві та системі традиційної освіти масштаби поширення альтернативної освіти США різко збільшуються та стверджуються в результаті взаємодії довготривалих тенденцій демократизації суспільства. В результаті залучається більше зацікавлених сторін, викликається значний інтерес громадськості та на державному рівні. Цей період вплинув на значне розширення поля діяльності альтернативної освіти: виникають школи соціальної адаптації для етнічних меншин, для “кольорових” американців і так звані “вільні” школи для індивідуалізованого навчання. На жаль, слабка організаційна політика та недостатня теоретична база не сприяли утвердженню незалежних позицій альтернативного крила шкільної освіти. Однак період інтенсивного розвитку альтернативної середньої освіти значно вплинув на освітню політику та на появу альтернативних педагогічних практик у середовищі публічної освіти США. Це було обґрунтовано як природним втіленням демократії, так і необхідним засобом оновлення масової шкільної системи.

Упродовж другої половини ХХ століття в пошуках ідеальної системи освіти філософія вибору в освіті призводить до зміни цілей альтернативних шкіл: від прагнення змінити традиційну публічну освіту, зруйнувати її політичну та бюрократично-інституційну скованість і запропонувати спектр нетрадиційних навчальних можливостей – до прагнення її підтримати, запроваджуючи новітні програми компенсаторного типу для повернення до навчання молоді з груп ризику.

У США з часу появи численних альтернативних шкіл у другій половині ХХ століття відбувається еволюція альтернативної освіти від започаткованих “знизу” окремих альтернативних шкіл до визнаних на федеральному рівні альтернативних освітніх програм: школи-магніти, чартерні школи, ваучерні програми, програми домашньої освіти (див. [13]).

Саме поняття “альтернативної” освіти в США є досить широким і варіативним, нечітко сформульованим, що змінюється на кожному етапі розвитку. Існує широкий спектр вживання та використання терміна “альтернативна” освіта як в американських законодавчих програмних документах, так і педагогічній та науковій літературі – від широкого філософського, до вузького, нерідко – з негативним підтекстом, у номінальних назвах альтернативних шкіл, навчальних центрів і програм для учнів і молоді з груп соціального ризику. Саме визначення альтернативної освіти може включати як школу, так і навчальну програму або особливу навчальну стратегію. Воно включає виміри, за якими альтернативні освітні пропозиції вивчаються і диференціюються а саме: хто складає контингент учнів, де знаходиться місце навчальної діяльності, що є змістом і ціллю навчання, як організується та фінансується їхня діяльність. Постійний педагогічний пошук є станом існування альтернативної середньої освіти в США. Він відображає об’єктивні потреби суспільного розвитку і суб’єктивних способів її реалізації, а це пояснює варіативність моделей і відповідну їм різноманітність типів альтернативних навчальних пропозицій. Сталих моделей альтернативного навчання в США не існує, їх варіативність можна розглядати в різних аспектах. Наприклад, у сфері організації самоуправління; в організації структури школи; в режимі її роботи; в залученні вчителів без освіти; у використанні відомих освітніх методик; у цільових аспектах та домінуванні певних напрямків діяльності тощо.

Базу для існуючих класифікацій альтернативної середньої освіти США другої половини ХХ століття складає: розмаїття учнівського контингенту та їхніх навчальних запитів, нестале місце діяльності, варіативна адміністративна політика, релігійні та культурні особливості певних громад, використання сучасних комп’ютерних технологій, бажання багатьох сімей навчати своїх дітей вдома або окремо від інших. Альтернативні пропозиції стосовно методики навчання, що відрізняються інструкціями та технологіями, мають місце на всіх рівнях навчання, але найбільше – в молодшій школі, коли методика викладання та засвоєння матеріалу є особливо важливою. Альтернативи змісту навчальних програм, професійного нахилу найбільш представлені в середній та старшій школі. Більшість моделей альтернативного навчання в США другої половини ХХ століття задовольняють потреби та інтереси певних контингентів учнів: це – школи для неповнолітніх мам; програми запобігання

відсіву з традиційної школи; альтернативні школи для ув'язнених; виключених із традиційних закладів учнів; школи для талановитої молоді. Також мають свою нішу в сфері середньої освіти США і школи з репетиторства. Критерії ефективності американської альтернативної освіти значно ширші, ніж у традиційній шкільній системі. Оцінювання альтернативних програм потребує комплексного підходу, який має охоплювати соціальні, навчальні, психологічні, професійно-спрямовані потреби учнів. Незалежно від типу альтернативної освіти США і відповідних їм показників якості, спільними рисами ефективності таких програм є особливий клімат автономного невеликого навчального середовища; вдосконалена організаційна структура, гнучкість та інноваційність навчальних стратегій і методик; активізація ролі вчителів і батьків у діяльності школи, тісна співпраця з громадою, соціальними та медичними службами. Серед різноманітних типів альтернативних навчальних пропозицій найефективнішими є школи вибору.

Історичне значення альтернативної освіти полягає в тому, що вона є інноваційним авангардним і довготривалим сектором середньої освіти США. Він використав легалізовану стратегію для появи нових, нетрадиційних шкіл, впровадив нові можливості вибору. Альтернативна освіта дала поштовх реструктуризації американської середньої освіти, інноваційним процесам, поширенню нововведень, які допомагають розвивати систему освіти; вплинула на формування демократичного управління освітою, використання гнучких навчальних технологій; сприяла охопленню навчанням значної частини молоді, яка опинилася поза традиційною школою; сприяла трансформації публічних шкіл, посиливши в них індивідуалізацію навчання; змінила можливості освіти в урбанізованих районах, створивши велику кількість так званих магнітних шкіл і альтернативних програм; сприяла утриманню проблемних дітей у школі, повернула до навчання правопорушників і засуджених; надала широкі можливості для обдарованих і талановитих дітей різних етнічних груп (див. [13]).

§ 8. Контроль і фінансування освіти

Конституція США, розділивши владу між федеральним урядом і штатами, поклала відповідальність за освіту на уряд штату [8; 11; 12]. Десята поправка до Конституції Сполучених Штатів Америки передбачає, що повноваження щодо управління освітою, якщо вони не є повноваженнями федерального уряду, “передаються на розсуд кожного окремого штату, або ж народу (штату)”. Треба зауважити, що народ Америки завжди відігравав велику роль у розвитку освіти і ніс відповідальність за її організацію та управління нею за допомогою агенцій, установ і громадських організацій штатів і міст.

Роль федерального уряду. Час від часу народ звертається до федерального уряду за допомогою в придбанні земельних ділянок для будівництва шкіл. Раніше населення 50-ти штатів не дуже прихильно ставилося до отримання федеральної фінансової допомоги, тому що це посилювало федеральний контроль за управлінням і розвитком освіти. Але коли коштів штатів і місцевих влад не вистачає на фінансування освітньої сфери – потреби на фінансування освіти перевищують можливості уряду

штату чи місцевих управлінських структур – вони все ж таки звертаються за допомогою до федерального уряду.

Президенти Кеннеді і Джонсон були прибічниками просвіти. Так, наприклад, відповідно до “Акта (закону) про початкову і середню освіту 1965 р.” держава виплатила того року початковій і середній школам кошти в обсязі 1,3 мільярда доларів.

Той факт, що федеральний уряд США приділяє велику увагу фінансуванню освіти, може бути проілюстровано таким порівнянням. Якщо у 1965 році держава витратила близько 4 мільярдів доларів на освітню сферу, то в 1985 році Департамент (міністерство) освіти виділив уже біля 18,4 мільярда доларів на підтримку головних освітніх програм. Тенденція, що була спрямована на збільшення федеральної допомоги системі освіти, збереглася і в часи правління президентів Ніксона, Форда, Картера, Рейгана, Буша та Клінтона.

Зауваження. Посилення значення федерального уряду у фінансуванні освіти можна підкреслити виділенням у 1997 році президентом Клінтоном на освітні потреби понад 51 мільярд доларів, половину з яких призначено на підтримку вищої школи США.

На державному рівні було ретельно розроблено і впроваджено федеральну студентську програму позик і стипендій, затверджено більш прийнятні умови для надання фінансової підтримки студентам.

Такі позики, які гарантує федеральний уряд, існують ще й до цього часу. Але надаються вони тільки у тих випадках, коли студенти дійсно потребують їх. Сьогодні федеральний уряд також забезпечує значну фінансову підтримку освіти і керівництво нею у межах своїх повноважень. Конгрес США наділений конституційною владою фінансувати освіту, але не має прямого контролю над нею. Деякі департаменти (міністерства) федерального уряду (наприклад, департамент оборони, департамент сільського господарства, департамент охорони здоров’я) також виділяють кошти на освітні програми.

Орган влади, який несе головну відповідальність за освіту в Америці, це – Департамент освіти. Він заснований у 1979 році, відіграє керівну роль, співпрацює з навчальними закладами і профспілками з метою зміцнення і поліпшення народної освіти. Далі в таблиці 1.2 наведемо деякі статистичні дані про обсяг і розподіл федеральних коштів, що виділив департамент освіти США у 1981–1985, а також в 1990 і 1995 роках на фінансування основних освітніх програм.

Таблиця 1.2

Статистичні дані про обсяг і розподіл федеральних коштів, що виділив Департамент освіти США на фінансування у 1981–1985-му, а також у 1990 і 1995 рр. основних освітніх програм (у тисячах доларів)

Освітні програми	1981 р.	1982 р.	1983 р.	1984 р.	1985 р.	1990 р.	1995 р.
Загальне фінансування:	15900	15139	15606	17045	18399	26175	33412
У тому числі:							
На початкову та середню освіту	3986	3802	3974	4294	4720	6702	8462

Продовження таблиці 1.2

Допомога місцевим школам округів	651	457	544	609	700	940	1166
Для навчання людей, які мають фізичні вади	2532	2139	2088	2417	2703	3785	4931
Професійні програми і програми для дорослого населення	1071	751	736	954	897	1461	1766
Фінансова допомога студентам з вищою освітою	6419	6581	7024	7478	8019	11377	14658
На вищу освіту	346	323	367	394	417	592	766
Пільги на вищу освіту	230	449	200	217	230	326	433
На бібліотечні послуги	84	80	109	108	125	177	210
Фінансування спеціальних установ	227	209	208	222	225	300	423
На дослідження, спеціальні пошуки та проекти	354	348	356	352	363	515	597

Роль уряду штату. Оскільки кожний штат відповідає за свою систему освіти, їх дії і політика відрізняються один від одного. Кожний штат має відділ освіти, до складу якого входять контрольна рада і його голова – головний інспектор шкіл. Вони несуть повну відповідальність за навчальні заклади штату. Законодавча влада ухвалює закони, що стосуються державних і недержавних навчальних закладів, а відділ освіти і місцеві шкільні округи керують шкільною системою.

Відділ освіти штату визначає свою політику згідно з законами штату.

Працівники відділу обираються народом або призначаються губернатором на термін від двох до шести років. Вони наділені повноваженнями формувати політику освіти: розподіляти кошти, атестувати викладачів, схвалювати підручники, контролювати бібліотечні послуги, затверджувати офіційні документи і вести статистику.

Керівник відділу освіти – головний інспектор шкіл є основною посадовою особою в системі освіти і головною виконавчою особою відділу освіти (в деяких штатах це державний уповноважений у справах освіти). Він може бути обраний народом або призначений на посаду губернатором. Керівники (уповноважені) обираються на термін від одного до шести років – цей термін визначається відділом освіти. Вони керують системою державних шкіл або ж ведуть визначену відділом політику.

Роль місцевих обційн (громад). Однією з унікальних особливостей системи освіти США є велика роль місцевих шкільних громад в управлінні нею. Свобода дій, якою наділені місцеві комітети освіти, дозволяють народній освіті відповідати потребам суспільства.

У Сполучених Штатах Америки існує близько 15500 шкільних округів. Більшість із них перебувають під управлінням громадських комітетів, що регулярно обирають

ся в кількості 5–7-ми осіб. Виконуючи обов'язки широкого спектра на рівні штату, ці комітети збирають податки, проектують та будують шкільні будови, визначають навчальні стратегії, курси і програми, наймають учителів і керівників, контролюють повсякденну роботу шкіл.

Інспектор шкіл відповідає за виконання правил, запропонованих місцевим комітетом з освіти. Інспектор і комітет разом складають бюджет школи, визначають обсяг місцевих податків (переважно їх складають податки на власність), необхідний для фінансування шкільної програми, наймають на роботу викладачів та обслуговуючий персонал, купляють обладнання і продукти, забезпечують перевезення учнів, що живуть далеко від школи.

Місцевий контроль за освітою дуже відчутний. Так, у 1986 році 50 % витрат виділялося з бюджетів штатів на потреби початкової й середньої освіти, 43 % – з місцевого бюджету і тільки 6 % – з федерального. Але і тут у наявності істотна різниця між штатами. Якщо в Нью-Гемпширі більше 80 % витрат фінансуються з місцевих джерел, то в Каліфорнії 85 % витрат оплачує штат. У цілому ж муніципальні школи – це переважно школи громад. Вони повинні мати підтримку на місцях, оскільки платники податків прямим голосуванням визначають, в якому обсязі будуть оплачуватися шкільні витрати. Вони повинні враховувати побажання й інтереси місцевого населення, тому що тих, кому довірене адміністративне керування школами, обирає місцева громада. Питання про те, чи повинні приватні й церковні школи фінансуватися за державний рахунок, викликає жваві дискусії. Двома рішеннями Верховного суду 1985 року учителям муніципальних шкіл було заборонено роботу за сумісництвом у приватних і релігійних школах, якщо вони мали фінансування із суспільних джерел.

У результаті в усій країні в наявності є надзвичайна розмаїтість і гнучкість у рішенні питань початкової, середньої і вищої (університетської) освіти. Наприклад, у всіх штатах потрібним є обов'язкове відвідування школи дітьми до певного віку, але цей вік може коливатися від 14 до 18 років. Інший приклад: у двох третинах штатів місцеві школи вільні у виборі навчальних підручників, посібників і навчально-методичних матеріалів. В інших штатах у муніципальних школах можуть бути використані тільки ті навчальні посібники, що схвалені радами штатів з освіти. Деякі шкільні системи, як і громади, де вони розташовані, украй консервативні, інші ж прогресивні і ліберальні. Ці й інші істотні відмінності завжди повинні прийматися до уваги при розгляді американської школи.

Оскільки муніципальні школи фінансуються з коштів штату і місцевих коштів, виникають серйозні регіональні розбіжності та розходження щодо проблем освіти. Громади і штати, які можуть і готові платити більше за шкільні будівлі, обладнання, навчальні посібники, працю вчителів, майже завжди мають кращу освітню систему, ніж ті, котрі не можуть або не хочуть цього робити. Так, середні витрати на одного учня початкової і середньої школи на рік склали у 1986 році 4 тис. дол. США. Але деякі штати (такі як Аляска, Нью-Джерсі, Нью-Йорк і Вайомінг) витрачали більше, ніж 5 тис. доларів. У середньому по країні вчитель муніципальної школи заробляв тоді 25 250 доларів на рік, але в Південній Дакоті отримував у середньому лише

18 200 доларів, а на Алясці – ледве менше 41 500 дол. У таких штатах, як Каліфорнія, Мічиган, Род-Айленд чи Нью-Йорк, викладачам платили близько 30 тис. доларів на рік. Спроби федерального уряду виділити спеціальні фонди для найбільш бідніших територій і шкільних округів допомогли вирівняти ситуацію, але істотні розходження залишилися. До того ж деякі американці стурбовані тим, що збільшення допомоги від федерального уряду може призвести до залежності від останнього і до ослаблення контролю за школою на місцях.

З іншого боку, управління школами на місцях означає також і значну гнучкість. Місцеве управління дає можливість здійснювати експериментальний підхід і пристосовувати програми до місцевих устремлінь і проблем. У школах вводяться навчальні курси, які щонайкраще відповідають потребам учнів. В одній і тій же школі можна вивчати предмети, які належать до різних галузей науки. Можна освоювати доуніверситетські програми з особливим нахилом на ті конкретні академічні дисципліни, які вимагаються для навчання у коледжі чи університеті, або займатися професійно-технічною підготовкою. Можливим є і вибір загальної програми, яка поєднує елементи академічних і професійно-технічних знань. Розмаїтість предметів, які викладаються у середніх школах США, вражаюча. Вона може включати все, від комп'ютерів у початкових класах до проектування і виробництва автомобілів при освоєнні професійно-технічних програм, від будь-якої іноземної мови до будь-якого виду спорту.

Середня освіта у США відрізняється від прийнятої в інших країнах тим, що усі програми, академічні, технічні або практичні, вивчаються, як правило, під одним дахом. Таким чином, американська середня школа може бути розглянута як комбінат різноманітних типів шкіл, які за кордоном, як правило, розділені і розташовуються в окремих будівлях. Діти, які страждають фізичними вадами, по можливості відвідують ті ж школи, що й здорові. Хоча учні старших класів в Америці самостійно обирають різні “напрямки” або курси навчання, прийнято вважати, що усі вони повинні вчитися разом і в такий спосіб уміти співіснувати і ладити один з одним. Існує поширена помилка щодо порівняння американської середньої освіти з аналогічними у зарубіжних країнах – це порівняння усіх учнів середньої школи у США з малою частиною учнів, звичайно, самих успішних, наприклад, у середніх школах Західної Європи. Американська середня школа охоплює усіх учнів певної вікової групи, а не тільки тих, хто має найвищі академічні успіхи або хоче їх домогтися [8; 11; 12].

§ 9. Завдання системи освіти США та вимоги до неї американського суспільства

Система освіти США перебуває під культурним впливом американської нації. Американці завжди прагнули до здійснення принципу рівних можливостей у сфері освіти поза залежністю від соціального стану або приналежності до расової чи етнічної груп. Загальний високий рівень освіти завжди був необхідний у демократичному суспільстві США. Освіта в Америці традиційно служила зближенню людей, тобто їх “американізації”. Школи у США завжди прагнули і продовжують прагнути об'єднати сотні різних культурних, расових, етнічних і мовних груп, якими

є мільйони іммігрантів, з їхніми самобутними релігійними, соціальними і політичними традиціями. Однак протягом останніх десятиліть державна політика, підкріплена судовими постановами та рішеннями, робила все більший наголос на особливі права етнічних і мовних меншин у сфері освіти. Наприклад, законом про двомовну освіту, а також спеціальними рішеннями судів визначено, що діти, чиєю рідною мовою не є англійська, повинні навчатися і одержувати освіту рідною мовою, чи то буде іспанська, навахо або, навіть, кантонський діалект китайської мови. В результаті в 1983 році близько 3,6 млн учнів з недостатнім рівнем знання англійської мови одержали додаткову освіту на рідних мовах. Одним із важливих досягнень демократії США є те, що в американських школах уроки ведуться майже на 80 мовах.

Пануюча в США точка зору, що освіта повинна сприяти подоланню соціальних, етнічних і расових відмінностей, знаходила і знаходить суспільну підтримку. Цим визначаються деякі особливості американської системи освіти [8; 11; 12]. Одна з них – забезпечення “зайнятості” учнів. Це – навчання у кожній школі такої кількості дітей з різних расових і етнічних груп, яка є пропорційною чисельності останніх у даному місті (або у поселенню). Подібні програми віддзеркалюють американську точку зору про те, що освіта повинна служити реформуванню суспільства.

У цілому ж освіта завжди розглядалася в США як засіб “самовдосконалення” або “знаходження життєвого шляху”, тобто як основна частина “американської мрії”. Мільйони іммігрантів, які приїжджають до Америки, нерідко пов’язують свої надії на краще життя з одержанням освіти належного рівня як для себе, так і, головне, для своїх дітей.

Соціальна й економічна мобільність американців, про яку добре знають за рубежом, значною мірою обумовлена доступністю освіти для більшості. Перший крок у житті незалежно від того, якою є її кінцева мета – багатство, положення в суспільстві, влада чи просто знання, майже завжди починався з навчання в школі.

Не варто вважати, що заняття в американській школі більше схожі на гру, ніж на серйозну роботу. Слід знати такий важливий факт: диплом про закінчення повної середньої школи ще не є пропуском для автоматичного зарахування в університет. Екзаменаційні вимоги відіграють вирішальну роль практично на всіх рівнях освіти, особливо при вступі до коледжів і університетів. Школярі, які бажають вступити у престижний університет, але не прослухали хоча б лише один загальноосвітній курс, що вважається “дріб’язковим”, а також ті, хто занадто багато часу приділяв позашкільним заходам, можуть не витримати на іспитах конкуренції з тими, хто працював на совість і досконально вивчав більш складні дисципліни.

Існує два стандартних тести, що широко застосовуються на національному рівні для учнів повних середніх шкіл, які бажають вступити в коледж чи університет. Один із них – SAT (тест на придатність до наукової праці), що застосовується для визначення схильності до вивчення словесності і математичних наук, необхідних для занять у коледжі. Іншим є тест – ACT (екзаменаційна програма американського коледжу), метою якого є визначення здібностей до англійської мови, математики, а також соціальних і природничих наук. Обидва тести проводяться некомерційними і

неурядовими організаціями у спеціально визначених місцях для тестування в один і той же час по всій території США. Ці тести використовуються університетами та коледжами як стандарти для порівняння здібностей, але ні в якому разі вони не є офіційно встановленими документами для зарахування до ВНЗ без вступних іспитів (або вступних тестів).

Щороку SAT проходять близько 2 млн учнів повної середньої школи – мільйон з випускного класу і мільйон із передвипускного. АСТ ширше використовується в західних штатах, і там цей тест складає ще 1 млн школярів. При величезній розмаїтості типів середніх шкіл, навчальних програм, предметів, що вивчаються, і виставлених до навчального процесу вимог, ці тести являють собою єдине загальнонаціональне мірило знань. Багато університетів і коледжів публікують середню кількість балів, набраних при тестуванні учнями, що вступили до них у попередні роки, і які є необхідними для участі у вступних екзаменах. Це є показником “якості” або рівня здібностей, що очікуються від нових абітурієнтів.

США ще далекі від кінцевої мети – надати повноцінну освіту усім своїм громадянам. Але вони принаймні, на шляху до її вирішення.

§ 10. Подальші реформи системи освіти США

Обидві головні цілі американської освіти завжди конфліктували між собою: одна ціль полягає в забезпеченні загальної та рівної освіти, що створює і рівність можливостей, інша – у здійсненні строгого відбору, спрямованого на підготовку академічної і наукової еліти. Одні американці думають, що більше сил і коштів треба витратити на удосконалювання загальної освіти, інші вважають більш важливим нагромадження наукових знань і підтримку передових позицій США в сфері технологій і наукових досліджень. Деякі вимагають збільшення витрат на обидві цілі [11; 12].

У 1980-ті роки цілий ряд дослідників постійно критикували муніципальні школи. В результаті було поставлено питання про удосконалювання навчального процесу і про підвищення зарплати вчителів, значно більше уваги стало приділятися академічним предметам. Але пошук рівноваги між загальною, заснованою на загальній рівності егалітарною освітою, з одного боку, і вузькою спеціалізацією і досконалістю, з іншого, завжди був і залишається важкою проблемою.

Перед школами й університетами постало завдання надавати допомогу у вирішенні конкретних і болючих соціальних й економічних питань – від подолання наслідків розлучень до наркоманії, від вивчення проблеми безробітності до проблеми недоїдання. Більшість шкіл не тільки мають їдальні і кафетерії, але часто забезпечують нужденних учнів дешевим або безкоштовним харчуванням, що включає іноді і сніданок. Вони оплачують також послуги психологів, медсестер, персоналу для роботи з неповноцінними дітьми, фахівців для викладання навичок читання, а також радників з питань освіти і працевлаштування. В силу сформованих зв'язків із громадами школи зобов'язані вирішувати ці питання. Але серед частини американців міцніє переконання, що муніципальні школи не можуть реально справитися з такими складними соціальними проблемами – навіть при наявності необхідних ко-

штів і розумного їх використання.

Школи в США завжди прагнули і продовжують прагнути об'єднати сотні різних культурних і мовних груп, релігійних, соціальних і політичних традицій, що представлені мільйонами іммігрантів. Протягом останніх десятиліть державна політика, підкріплена судовими рішеннями, робила все більший наголос на особливі права етнічних і мовних меншостей у сфері освіти. Однак проблеми порозуміння представників різних етнічних груп у школах ще існують і мають знайти своє розв'язання. Але, приймаючи до уваги історію Америки і її народу, його різноманітне походження, потреби і надії, з огляду на те, наскільки чутливо американська освіта реагує на власні болісні проблеми (знаючи свої сильні сторони), можна сподіватися на її добре майбутнє.

Запитання і завдання до розділу 1 частини 1

1. Якими є особливі риси вищої освіти США ?
2. Якою є історія виникнення системи освіти США ?
3. Назвіть головні періоди історії розвитку і становлення вищої освіти США.
4. Коли і як виникли коледжі в США?
5. Як і коли розвивалася професійна освіта США?
6. Коли і як виникли перші університети США?
  - Як вони розвивалися?
  - Назвіть найстаріші і найвідоміші ВНЗ США.
7. У який період і як розвивалася та урізноманітнювалася вища освіта США?
  - Яка кількість студентів і в яких ВНЗ навчалась в цей час?
8. Що ви знаєте про організацію та структуру освіти США?
  - Якою є дошкільна освіта США?
  - Що ви знаєте про початкову і середню школу США?
  - Які рівні освіти пропонуються учням 10–12-х класів американських шкіл?
  - Розкажіть про шкільні програми академічної, професійної і загальної підготовки учнів старших класів США.
  - Як проводяться випускні іспити “місцевого значення” і як відбувається тестування майбутніх абітурієнтів?
  - Назвіть особливості шкільного навчання в США.
  - Як у США здійснюється підготовка викладачів та їхня сертифікація?
  - Як можна схематично представити структуру системи освіти США?
9. Розкажіть про реформу навчального плану і гуманітаризацію освіти США у 1960–1990-х роках.
10. Про що свідчать статистичні дані про освіту США у 1970–1990-х роках?
  - Яка роль державного і недержавного секторів освіти в навчанні американської молоді?
11. Що таке альтернативна середня освіта у США?
  - Якою є роль альтернативних середніх навчальних закладів у системі освіти США?
12. Як здійснюються контроль і фінансування освіти США?

- Яку в цьому роль відіграє федеральний уряд?
  - Як місцеві громади (общини) управляють освітою в США?
13. Якими є завдання системи освіти США?
    - Які вимоги до системи освіти висуває американське суспільство?
  14. У чому сутність подальших реформ системи освіти США?
  15. Зробіть свої власні висновки за результатами вивчення матеріалу розділу 1.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 1 частини 1

1. Особливості середньої освіти США.
2. Особливості вищої освіти США.
3. Історія виникнення американської освіти.
4. Значення системи освіти для розвитку американського суспільства.
5. Історія виникнення вищої освіти США.
6. Особливості виникнення і розвитку американських коледжів.
7. Історія виникнення професійної освіти США.
8. Історія виникнення і розвитку американських університетів.
9. Найстаріші і найвідоміші університети США. Їх загальна характеристика.
10. Історія розвитку і урізноманітнення американської вищої освіти в XX столітті.
11. Характерні особливості організації системи освіти США.
12. Особливості структури американської системи освіти.
13. Розвиток освіти США після Другої світової війни.
14. Особливості американської системи освіти в 1960–1990 рр.
15. Аналіз статистичних даних про систему освіти США 1970–1990 рр.
16. Сутність альтернативної середньої освіти США.
17. Управління освітою США: контроль і фінансування.
18. Завдання системи освіти США з погляду американців
19. Вимоги американського суспільства до системи освіти США
20. Мета і напрями подальших реформ системи освіти США

Розділ 2. Організація діяльності вищих навчальних закладів США

§ 1. Характерні риси в організації вищої освіти в США

Організація вищої освіти в США відрізняється від інших країн (див.[9, с. 209–217]). Характерними її рисами є платний характер навчання, можливість отримання студентом значної фінансової підтримки, одночасного вступу до різних навчальних закладів і навчання в декількох вищих закладах освіти Штатів, невизначеність термінів навчання (термін залежить від успішного засвоєння необхідної кількості програмних дисциплін і набору необхідної кількості залікових балів – “кредитів”), високі вимоги до самостійної роботи студентів, формалізований характер тестувань і можливість студенту переводитися зі своїми заліковими балами (кредитами) з одного закладу до іншого або одночасно навчатися за різними програмами (отримувати декілька спеціальностей) на різних факультетах (відділеннях) або в кіль-

кох навчальних закладах. Характерною для США є і велика кількість вищих закладів освіти з розрахунку на душу населення країни: в 1999 році в Сполучених Штатах є акредитованими понад 3,8 тисячі ВНЗ, що складає приблизно 1 акредитований вищий навчальний заклад десь на 65,8 тисячі американських громадян. Однак слід зауважити, що більше 1500 з цих вищих закладів освіти мають статус “міжнародних”, тобто є акредитованими спеціальними міжнародними акредитаційними агенціями і здійснюють свою освітню діяльність переважно за межами США (на території інших країн – відкриваючи свої або спільні філії (відділення) або організовуючи дистанційне навчання для громадян, що постійно проживають за кордоном за принципами “віртуальних” університетів і коледжів). Далі розглядатимуться тільки ті американські вищі навчальні заклади, що діють на території США.

1.1. Основні вищі навчальні заклади США

Основними вищими навчальними закладами США є університети, коледжі та вищі (професійні) школи, які класифікуються за такими категоріями:

- університети науково-дослідного типу, які головну увагу приділяють підготовці спеціалістів у галузі науки та техніки;
- університети, які спеціалізуються на підготовці висококваліфікованих спеціалістів і мають право надавати докторські ступені;
- багатопрофільні університети, які надають спеціальну підготовку (особливо в галузі бізнесу);
- спеціалізовані університети та коледжі, які зосереджуються на навчальній роботі та приділяють головну увагу підготовці бакалаврів і магістрів з широкого або обмеженого спектра спеціальностей;
- коледжі вільних мистецтв;
- дворічні коледжі;
- вищі (професійні) школи та інші спеціалізовані навчальні заклади;
- навчальні заклади нетрадиційного типу.

Вищі навчальні заклади США різних типів та категорій надають різні ступені.

Університети дослідницького типу пропонують навчальні програми для одержання ступенів бакалавра, магістра та доктора. Вищі навчальні заклади комплексної підготовки надають ступені бакалавра та магістра, а коледжі вільних мистецтв – тільки ступінь бакалавра. У професійних та спеціалізованих вищих школах здобувають ступінь бакалавра, магістра та доктора у відповідній галузі науки.

Дворічні коледжі присвоюють кваліфікацію спеціаліста середньої ланки, що у США має назву “ступінь молодшого спеціаліста”.

Університети США. Американські університети розподіляються на такі групи:

- університети дослідницького типу 1-ї категорії;
- університети дослідницького типу 2-ї категорії;
- університети, що надають ступінь доктора 1-ї категорії;
- університети, що надають ступінь доктора 2-ї категорії;
- університети комплексної підготовки 1-ї категорії;
- університети комплексної підготовки 2-ї категорії.

До групи університетів дослідницького типу 1-ї категорії входять 50 провідних

вищих навчальних закладів США, які безпосередньо одержують фінансову допомогу від федерального уряду, мають у своєму складі медичні факультети або школи і надають щорічно не менше ніж 50 ступенів доктора філософії (у тому числі – ступінь доктора медицини). До цієї групи належать найбільш відомі мультиуніверситети та великі й потужні університети, які визнані в США та за кордоном. Головним чином – це старовинні недержавні вищі навчальні заклади, такі, як Гарвардський, Йельський, Стенфордський університети, Массачусетський технологічний інститут, головні університети штатів – Мічиганський, Мінісотський, Університет Нью Йорка, Каліфорнійський (Берклі в Лос-Анджелесі), Медісонський (штат Вісконсін) та інші. Традиційно федеральний уряд, а також уряд штатів надає значну фінансову допомогу їм для проведення досліджень у галузі медицини.

До університетів дослідницького типу 2-ї категорії належать наступні 50 провідних ВНЗ США, які отримують безпосередньо з федерального бюджету фінансові асигнування і надають щорічно не менше ніж 50 ступенів доктора філософії або доктора медичних наук.

Університети, що надають ступінь доктора 1-ї категорії, повинні випускати щорічно не менше ніж 40 докторів філософії з не менше ніж п'яти галузей знань або отримувати не менше ніж 3–5 мільйонів доларів федеральної допомоги.

Університети, що надають ступінь доктора 2-ї категорії, готують менше 40 докторів на рік і, як правило, не мають федеральних асигнувань.

До групи університетів комплексної підготовки 1-ї категорії входять такі, які мають програми підготовки спеціалістів з вільних мистецтв і не менш ніж одну професійну програму (наприклад, з інженерно-технічних дисциплін і бізнесу), кількість студентів в яких складає не менше однієї тисячі осіб. Віднесення університетів комплексної підготовки до 1-ї або 2-ї категорій залежить від кількості професійних програм підготовки спеціалістів. Такі ВНЗ готують незначну кількість докторів наук (або зовсім їх не готують) і надають головним чином ступені магістрів (у тому числі – в галузі медицини та охорони здоров'я).

Типова структура сучасного американського університету склалася у 60–80-х роках ХІХ століття. До категорії університетів у США традиційно належать вищі навчальні заклади, які задовольняють таким трьома головним умовам:

- наявність права надавати, крім ступеня бакалавра, також і науковий ступінь доктора;
- здійснення активної науково-дослідної роботи: члени професорсько-викладацького складу мають постійно публікуватися;
- наявність декількох програм підготовки спеціалістів (більшість університетів, крім традиційних курсів у галузі вільних мистецтв та природничо-наукових дисциплін, пропонують підготовку за сучасними програмами в галузі комп'ютерних, інженерних та управлінсько-економічних наук).

Адміністративною одиницею університету є коледж, який відповідає за підготовку спеціалістів у конкретній галузі. У США існують такі університети: так звані “об'єднані інститути” з декількома коледжами та професійними школами, а також університети, які мають ті ж підрозділи та ще науково-дослідні та аспірантські від-

ділення.

Організаційна структура американського університету складна. Як правило, вона має в своєму складі (за незначними винятками) такі інститути та підрозділи:

- молодший коледж;
- 4-річний коледж;
- професійні спеціалізовані (вищі) школи;
- аспірантські школи;
- науково-дослідні інститути та центри (або їх модифікації та об'єднання);
- експериментальні станції та лабораторії.

Великі університети також мають філії та відділення в інших містах, регіонах і штатах країни.

Структура американського університету закріплює такі чіткі етапи післясереднього навчання: перший – загальноосвітній, який здійснюється молодшими 2-річними коледжами; другий – загальна та спеціальна підготовка, яка проходить у старших 2-річних або 4-річних коледжах гуманітарних та природничих наук; третій – аспірантський рівень, який забезпечується за допомогою аспірантських шкіл.

Другий етап післясередньої освіти включає в себе також професійні спеціалізовані школи, що є департаментами університету. Вони забезпечують підготовку спеціалістів-практиків вищої кваліфікації та спеціалістів-дослідників у різних галузях знань.

Термін навчання в університетах для одержання ступеня бакалавра – від 4-х до 8-ми років, наприклад, чотири роки – в галузі інженерних наук і педагогіки, п'ять років – в архітектурі, сім років – у галузі юриспруденції, вісім років – у медицині. За такий же термін здійснюється підготовка спеціалістів-дослідників у тих же самих галузях, наприклад, доктор архітектури та доктор філософії в архітектурі. Таким чином професійні школи пропонують підготовку на двох рівнях – 4-річному й аспірантському та у двох напрямках – практичному і дослідницькому.

На відміну від 4-річних коледжів професійні школи мають значну автономію (завдяки самостійним та незалежним джерелам фінансування). Їх академічна політика більше знаходиться під впливом відповідних професійних товариств та держави, аніж університетів.

До структури університетів США можуть входити так звані університетські коледжі, мета яких – підготовка студентів до навчання на аспірантському рівні. Ці коледжі можуть бути частиною університету з великими відділеннями або географічно ізольованими та адміністративно незалежними інститутами. Вони значно підвищують освітні стандарти – після їх закінчення випускники можуть вступати на аспірантські відділення (в аспірантські школи) університету, що відіграють помітну роль у культурному житті Америки.

Аспірантські школи пропонують навчання на двох рівнях – магістерському та докторському. Правила прийому до них однакові – обов'язковою є наявність ступеня бакалавра. Підготовка до ступеня магістра триває 1–1,5 року, до ступеня доктора наук – 2–4 роки (за наявності ступеня магістра – 2–3 роки).

В останні роки у вищій школі США з'явилася так звана “післядокторська” освіта

(підготовка). Нею охоплюються провідні спеціалісти різних галузей науки та техніки, які перебувають на передньому рубежі науково-дослідницької індустрії США й результатом діяльності яких є винаходи, відкриття та нові технології.

Коледжі вільних мистецтв. Коледжі вільних мистецтв підрозділяються на:

- коледжі вільних мистецтв комплексної підготовки 1-ї категорії;
- коледжі вільних мистецтв комплексної підготовки 2-ї категорії;
- коледжі вільних мистецтв 1-ї категорії;
- коледжі вільних мистецтв 2-ї категорії.

Коледжі вільних мистецтв комплексної підготовки 1-ї та 2-ї категорій на відміну від університетів комплексної підготовки не мають докторських програм, повноважень готувати магістрів у галузі медицини та охорони здоров'я (дуже рідко вони можуть готувати бакалаврів у цій галузі), мають програми підготовки спеціалістів з вільних мистецтв і одну або більше професійних програм. Професійно-кваліфікаційний рівень професорсько-викладацького складу, а також вартість навчання в них нижчий, ніж в університетах комплексної підготовки.

Для класифікації коледжів вільних мистецтв 1-ї категорії використовується такий критерій, як “умови прийому”. Коледжі цієї категорії за своїми показниками повинні займати провідні місця в системі вищої освіти США за так званою “шкалою виборності”. У цій шкалі враховуються бали, які одержують абітурієнти, складаючи вступні тести на академічні здібності, а також бали студентів, які складають тести, заліки та іспити в процесі навчання. Ці показники підсумовуються і дозволяють визначати та класифікувати кращі коледжі.

Ще одним критерієм класифікації коледжів вільних мистецтв 1-ї категорії є їх належність до 200 кращих вищих навчальних закладів країни. Інші коледжі вільних мистецтв, що не відповідають наведеним вище умовам, належать до 2-ї категорії.

Програма коледжів вільних мистецтв охоплює чотири широкі напрями в галузях знань – у гуманітарних, суспільних, природничих та технічних науках. Традиційно головною функцією цих навчальних закладів (як гуманітарних, так і технічних) є залучення студентів до культури та широка загальноосвітня і професійна підготовка. Вони відрізняються більшою різноманітністю від технічних та професійних шкіл, мета яких – вузька спеціалізація.

За організаційно-структурними характеристиками коледжі вільних мистецтв можуть бути поділені на такі чотири групи:

- інститути традиційного типу навчання, де викладаються курси із взаємозв'язаних галузей знань і мистецтва. Головна увага в них приділяється всебічній, широкій підготовці;
- коледжі, що надають широкий базовий обсяг знань з усіх напрямів науки та мистецтва. При цьому вони використовують різного роду новації та різноманітність у методах і змісті підготовки. У США вже існує Спілка експериментальних коледжів та університетів;
- найбільша група коледжів – та, що включає в себе інститути, які виконують

конкретно визначені програми залежно від запитів та характеру контингенту і замовника (наприклад, церкви, соціальних груп тощо);

- коледжі, які входять до складу університетів та великих ВНЗ (інститутів).

Ці коледжі, як правило, складають центральну ланку в структурі університету.

Їх програма практично не відрізняється від програми самостійних коледжів, але залежно від своїх розмірів, вони можуть мати більше відділень (департаментів) із більшою кількістю напрямів підготовки.

Дворічні коледжі. Дворічні (громадські або кооперативні) коледжі відіграють важливу роль у процесі соціальної та професійної селекції молоді в США. Вони пропонують 2-річну програму навчання в галузі мистецтва та наук і здійснюють підготовку до подальшого навчання у 4-річних коледжах. Паралельно з такими коледжами в США існують 2–3-річні інститути, що надають професійно-технічну підготовку.

Дворічні (громадські або кооперативні) коледжі поділяються на *молодші або початкові (Junior)* та *місцеві або громадські чи комунальні (Community)*. Молодші – надають освіту за традиційною академічною програмою, а місцеві – більше уваги приділяють професійній підготовці, часто організують заняття паралельно з виробничою діяльністю, надають студентам можливість продовжувати навчання в 4-річних коледжах. Місцеві коледжі також мають закінчені (тупикові) програми технічного навчання (за спеціальностями, які не потребують спеціальної вищої освіти), пропонують курси підвищення професійно-культурного рівня без відриву від виробництва людям зрілого віку. Завдяки цьому вони виконують значну просвітницьку місію в США і є осередками культури у своїй місцевості. Уряд США фінансує їх із федерального та місцевого бюджетів.

Такі коледжі є дуже популярними у громадян США, тому кількість студентів у них значна.

Вищі (професійні) школи та інші спеціалізовані навчальні заклади. До них можна віднести:

- школи юридичних наук;
- медичні школи та центри, а також інші професійні школи, які готують фахівців для системи охорони здоров'я;
- школи телекомунікацій, комп'ютерних технологій та сучасних систем зв'язку;
- школи техніки та технологій;
- школи бізнесу та управління;
- геологічні школи і семінари;
- релігійні коледжі (семінарії та школи), які надають вчені ступені в сфері релігії;
- школи мистецтв, музики та дизайну;
- педагогічні коледжі та школи;
- інші спеціалізовані (професійні) навчальні заклади.

Професійні школи забезпечують базову підготовку спеціалістів-практиків високої кваліфікації та спеціалістів-дослідників у різних галузях знань. Навчання в них триває від одного до чотирьох років залежно від обраної спеціальності.

До навчальних закладів нетрадиційного типу належать різного роду лікувально-

виховні та загальноосвітні заклади для хронічно хворих, інвалідів, людей з фізичними та розумовими вадами і відхиленнями тощо.

Далі, в таблиці 1.3, наведемо деякі статистичні дані за 1993/1994 навчальний рік (див. [5; 14–16]) щодо кількості ВНЗ США, загальної та середньої чисельності студентів, що в них навчалися, а також рівня освіченості американського населення (кількість студентів вищих навчальних закладів на 10 тисяч одиниць населення при загальній чисельності американців 250 мільйонів осіб).

Зауваження. Вищі навчальні заклади США, що мають повноваження готувати докторів наук, можуть вчити також магістрів, бакалаврів і молодших спеціалістів.

Американські ВНЗ, які навчають магістрів, мають права на підготовку бакалаврів і молодших спеціалістів, а заклади, що навчають бакалаврів, можуть також готувати молодших спеціалістів. Дворічні коледжі, як уже зазначалося, випускають тільки молодших спеціалістів. Також у них можуть учитися ті, хто не планує отримати диплом (а тільки отримати знання).

Таблиця 1.3

Статистичні дані 1993/1994 навчального року щодо кількості ВНЗ США, загальної та середньої чисельності студентів, які в них навчалися, а також освіченості американського населення (кількість студентів із розрахунку на 10 тисяч одиниць населення при загальній чисельності населення США 250 мільйонів осіб)

Категорії і типи вищих закладів освіти	Кількість освітніх закладів	%	Загальна чисельність студентів	%	Середня чисельність студентів	%	Кількість студентів на 10 тис. населення
Університети і коледжі всіх типів і категорій, у тому числі:	2119	100	13021775	100	6145	100	521
– державні	1359	64,13	10545789	80,99	126,28	126,28	422
– недержавні	760	35,87	2475986	19,01	53,02	53,02	99
Університети всіх типів і категорій та 4-річні коледжі, в тому числі:	1245	100	7903817	100	6348	100	316
– державні	533	42,81	5525430	69,91	10367	163,31	221
– недержавні	712	57,19	2378387	30,09	3340	52,61	95
Серед них:							
Університети всіх типів і категорій та ВНЗ, що готують докторів наук, у тому числі:	365	100	4570747	100	12523	100	183
– державні	211	57,81	3427093	74,98	16242	140,94	137
– недержавні	154	42,19	1143654	25,02	7426	59,30	46

Університети всіх типів і категорій та ВНЗ, що готують магістрів , у тому числі:	595	100	2715673	100	4564	100	109
– державні	250	42,02	185957	68,48	7438	162,97	74
– недержавні	345	57,98	856099	31,52	3258	71,38	34
Університети всіх типів і категорій, ВНЗ та 4-річні коледжі, що готують бакалаврів , у тому числі:	285	100	617397	100	2166	100	316
– державні	72	25,26	238763	38,67	3316	153,09	10
– недержавні	213	74,74	378634	61,33	1778	82,09	15
Дворічні коледжі, у тому числі:	874	100	5117958	100	5856	100	205
– державні	826	94,51	5020359	98,02	6078	103,79	201
– недержавні	48	5,49	97599	1,91	2033	72	4

1.2. Наукові ступені та вчені звання у ВНЗ США

Як уже було зазначено, у вищих навчальних закладах США є три види наукових ступенів: бакалавра, магістра та доктора. Кожен із них присуджується після успішного вивчення конкретної програми підготовки, складання іспитів і заліків або написання та захисту відповідної роботи. Ступінь бакалавра (The Bachelor's Degree) звичайно надається студентам, які закінчили 4-річну програму університету або коледжу і мають традиційну загальнонаукову підготовку. Найбільш поширеними є ступені бакалавра в галузі гуманітарних – Bachelor of Arts (BA) і природничих – Bachelor of Science (BS) наук. Однак є й професійно-орієнтовані та спеціалізовані ступені, наприклад: бакалавр у галузі освіти – Bachelor of Education (BE), бакалавр у галузі образотворчого мистецтва – Bachelor of Fine Arts (BFA), а також – бакалавр архітектури, бакалавр бібліотечних наук тощо.

При підготовці до ступеня магістра (The Master's Degree), наступного за ступенем бакалавра, акцент робиться на спеціалізовані практичні знання, необхідні для професійної діяльності. Так, ґрунтовна практична підготовка є необхідною для одержання ступеня магістра в галузі гуманітарних – Master of Arts (MA), природничих – Master of Science (MS) наук, у галузі підприємництва та управління – Master of Business Administration (MBA), педагогіки – Master of Education (MEd), а також інженерних наук, образотворчого мистецтва, медицини тощо. Існує також науковий ступінь магістра.

Підготовка до одержання ступеня магістра, як правило, розрахована на 1–2 роки (після присудження ступеня бакалавра). Ступінь магістра надається, якщо кандидат

набирає необхідну кількість залікових балів – кредитів або годин (як правило, від 30 до 45 кредитів – залежно від спеціальності та конкретного закладу при обов’язковій наявності ступеня бакалавра) та успішно складає випускні іспити або захищає курсовий проект. Ступінь магістра також присуджується тим, хто успішно завершив більшу частину докторської програми чи виконав науково-дослідну роботу рівнем нижче за докторську дисертацію.

Ступінь доктора філософії – Doctor of Philosophy (Ph. D) у різних галузях є вищим серед наукових ступенів, які надаються університетами США. Підготовка до одержання його є вузькоспеціалізованою та вузькопрофільною, при цьому кандидату ставиться мета ще більше поглибити спеціалізацію у конкретних галузях знань. Цей ступінь одержують ті вчені, які виконали самостійне наукове дослідження і написали дисертацію. Цей процес може тривати від кількох місяців до декількох років, але, як правило, на підготовку докторської дисертації бакалавру виділяється чотири роки, а магістру – три. Кандидат на докторський ступінь повинен мати публікації за темою дисертації, виступати з доповідями на конференціях і семінарах, мати позитивну наукову репутацію серед колег.

Наявність ступеня доктора філософії є обов’язковою у США для призначення на постійну (на все життя) посаду членів професорсько-викладацького складу.

Існують і професійні ступені доктора філософії, які свідчать про наявність професійної підготовки підвищеного рівня, а не лише поглибленої наукової. Наприклад, ступені доктора філософії в галузі педагогіки, медицини та юриспруденції є науковими ступенями найвищого рівня серед докторських ступенів.

Найнижчим є ступінь молодшого спеціаліста (The Associate’s Degree), який присуджується після успішного завершення навчання у 2-річному коледжі або після двох років навчання в 4-річному коледжі чи університеті. Відповідно до профілю закладу і спеціалізації це може бути або The Associate of Arts (AA), або The Associate of Science (AS). Також замість надання ступеня випускникам закладів можуть видаватися свідоцтва про одержану освіту.

Професорсько-викладацький склад вищих закладів освіти США, як правило, може мати такі вчені звання: професора (Professor), доцента (Associate Professor) та асистента (Assistant Professor). Порівняльні дані щодо рівня заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих закладів освіти США буде наведено нижче (див. таблицю 1.5).

Вищі навчальні заклади присуджують також почесні звання провідним діячам, які мають визнання у сфері освіти, науки або техніки і зробили суттєвий внесок у діяльність цього закладу. Такими званнями, як правило, є “почесний доктор” (Honored Doctor) або “почесний професор” (Honored Professor).

1.3. Принципи вибору вищого навчального закладу абітурієнтом

Американська молодь набуває середню освіту протягом 12 років (з 1999–2000 навчального року в Україні також запроваджено 12-річну середню освіту). Ті американці, хто збирається продовжити навчання у вищій школі, як правило, починають пошуки вищого навчального закладу вже в 10–11-х класах загальноосвітньої школи.

На допомогу їм приходять електронні комп'ютерні мережі, засоби масової інформації, рекламно-маркетингові підрозділи вищих навчальних закладів. Усі американські ВНЗ щорічно видають інформаційні каталоги й проспекти, в яких подаються вичерпні дані про заклад – спеціальності і факультети, правила прийому і навчання, відомості про навчальні плани і програми, професорсько-викладацький склад, умови отримання фінансової допомоги та ін. (див., наприклад: [17–39]). Головна задача абітурієнта – з великої кількості пропозицій вибрати собі той ВНЗ, що відповідає його мріям та планам на майбутнє.

Зауважимо, що найбільш популярною в США є глобальна мережа Інтернет, за допомогою якої абітурієнти мають змогу отримати необхідну інформацію про навчальні заклади, направити у вибраний заклад свої запитання та пропозиції, отримати відповіді, консультації, методичні матеріали, а також навчатися за заочною формою або дистанційним методом тощо. Необхідні підручники та навчально-методичні матеріали абітурієнти та студенти отримують також з мережі Інтернет.

У США вже багато років існує характерний для недержавної форми освіти цієї країни засіб попередньої орієнтації абітурієнтів та залучення до навчання у вищі навчальні заклади потенційних студентів ще в період їх навчання в загальноосвітній школі. Так, більшість недержавних університетів і коледжів відкривають у школах свої класи, в яких учні 10–12-х класів мають змогу вивчати деякі курси з програми вищого навчального закладу. Залежно від кількості засвоєних курсів і результатів тестування учні після закінчення школи мають можливість продовжити навчання у ВНЗ з урахуванням цих курсів, що дає їм змогу економити як час навчання у вищій школі, так і гроші на здобуття вищої освіти. При цьому, як правило, в таких спеціальних класах загальноосвітніх шкіл вартість навчання за програмою вищого навчального закладу незначна. Головною метою вищого навчального закладу є залучення майбутнього студента до подальшого навчання у себе в закладі за обраною студентом програмою (спеціальністю).

Залежно від своїх розумових здібностей і фінансових можливостей абітурієнт може обрати для подальшого навчання або державний, або приватний вищий навчальний заклад. Державний (State) або публічний (Public) університет чи коледж фінансується з бюджету штату, має досить невисоку для американських стандартів вартість навчання (у середньому від 2,5 до 6 тисяч доларів на рік, а резиденти штату мають значні пільги у вартості оплати свого навчання) і значну кількість студентів (від 5 тисяч і більше). Характерною рисою державного закладу вищої освіти є не тільки велика кількість студентів, які навчаються, а й великі за розміром навчальні групи. Так, на лекціях одночасно можуть бути присутніми до 200–250-ти осіб, а на практичних, семінарських і лабораторних заняттях – до 40–50-ти осіб. Студентам надається сучасна матеріально-технічна база, великі бібліотеки, але від них вимагається й значна самостійна позааудиторна робота. На відміну від приватних (або незалежних) вищих закладів освіти, в державних студенти не відчувають постійної опіки та контролю з боку професорсько-викладацького складу, самостійно планують свій час і програму навчання, постійно перебувають у стані конкурентної боротьби за місце в університеті. Вони мають можливість звертатися до консультантів, але такі можливості обмежуються, а перевага віддається самостійній роботі студента.

Державні вищі навчальні заклади США мають порівняно недорогі гуртожитки, але кількість місць у них обмежена, і деяка частина студентів самостійно шукає й знімає собі для проживання помешкання. Зауважимо, що за американською традицією прищеплення молоді навичок самостійності та незалежності майже усі студенти живуть самостійно від своїх батьків або родичів у власних квартирах, гуртожитках або орендованих помешканнях, навіть якщо їх родина проживає у тому ж місті, де студенти навчаються.

Кількість і розмір стипендій у таких закладах також обмежені. Державні вищі навчальні заклади майже не допомагають своїм випускникам знайти або отримати роботу, вони лише видають їм листи-рекомендації та характеристики їхніх успіхів у навчанні. Головною рисою державної вищої освіти США є повна самостійність та власна відповідальність студента за результати свого навчання.

У недержавних приватних (Private) або незалежних (Independent) вищих навчальних закладах, як правило, вартість навчання складає 12–15 тисяч доларів на рік (у середньому) і навчається від тисячі до п'яти тисяч студентів (за винятком найвідоміших університетів – Гарвардського, Йельського та Стенфордського, кількість студентів у яких складає десятки тисяч, а вартість навчання доходить до 25 тисяч доларів на рік). Навчальні групи в таких закладах невеликі – від 10-ти до 25-ти студентів відвідують лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття. Вищі недержавні навчальні заклади мають найсучаснішу матеріально-технічну базу, багаті бібліотеки, достатню кількість гуртожитків, високий науково-методичний рівень професорів і викладачів, приділяють велику увагу контролю навчання студентів, одержанню ними теоретичних знань і практичному їх закріпленню, більше часу (порівняно з державними) планують для аудиторної роботи студентів під керівництвом досвідчених і висококваліфікованих фахівців. У провідних недержавних вищих навчальних закладах ті ж самі професори і фахівці вищої кваліфікації читають лекції і проводять практичні, семінарські та навіть лабораторні заняття. Студенти можуть звертатися до них за консультаціями у будь-який час (упродовж робочого дня). У таких закладах існує й велика кількість консультантів, психологів і так званих духовних наставників, які допомагають студентам успішно навчатися й набувати спеціальність, знімати стреси, планувати свій час, займатися спортом і проводити дозвілля. Велика увага в них приділяється й пропаганді здорового способу життя, охороні праці та екології, попередженню й профілактиці хибних навичок студентів (наприклад, наркоманії, токсикоманії, куріння тощо).

Головна риса недержавної вищої освіти США – спільна із студентом відповідальність вищого освітнього закладу за результати його навчання.

1.4. Процедура вступу до вищого навчального закладу

Навчаючись у 12-му класі учень складає випускні екзамени (тести), результати яких на конкурсній основі розглядатимуться приймальними комісіями вищих навчальних закладів. Приймальні комісії дають висновок відповідності рівня знань абітурієнта вимогам до вступників у вищі навчальні заклади. Випускні екзамени (тести) Scholastic Aptitude Tests (SAT) є загальноамериканськими стандартними тестами для

загальноосвітніх шкіл. Перевірка випускних тестів SAT здійснюється незалежною організацією – так званою Радою Коледжів (College Board), яка оцінює знання учнів у балах і за дорученням самих учнів направляє відповідні сертифікати з оцінками та рекомендаціями до того чи іншого вищого навчального закладу.

Кожний ВНЗ самостійно встановлює свої правила вступу, необхідність і перелік вступних іспитів, прохідний бал, враховує оцінки випускного шкільного атестату, рекомендації Ради Коледжів та адміністрації школи. Якщо направлені матеріали відповідають вимогам закладу, абітурієнту надсилається відповідне повідомлення. Далі абітурієнт пише твір із обґрунтуванням вибору закладу та спеціальності, додає заяву із автобіографічними даними, проходить процедуру тестування або співбесіди. Незалежно від результатів тестування або співбесіди абітурієнт оплачує витрати приймальної комісії (25–50 доларів за розглядання документів і 25–50 доларів за тестування). У деякі провідні вищі навчальні заклади абітурієнтам обов'язково необхідно додати рекомендації громадських, релігійних або інших організацій чи діячів.

Рішення приймальних комісій про зарахування абітурієнтів (за умови фінансової спроможності останніх) надсилаються претендентам разом з інформацією щодо програм фінансової допомоги (індивідуальної для кожного студента в кожному вищому навчальному закладі). Ця допомога призначена не тільки громадянам США, але й студентам-іноземцям. Програмою передбачаються безповоротні гранти, грошові займи під невисокі відсотки, спонсорські стипендії тощо. Оскільки набуття вищої освіти в США платне (як у державних, так і недержавних навчальних закладах), ставлення американських студентів до навчання у вищих закладах освіти досить серйозне. (Повторення будь-якого курсу передбачає додаткові фінансові витрати та втрату часу, який також дуже цінується.)

Після остаточного вибору вищого навчального закладу та прийняття рішення про вступ до нього абітурієнт письмово повідомляє цей заклад про своє рішення.

На відміну від державних, недержавні заклади вищої освіти організують для майбутніх першокурсників так звані “програми орієнтації на спеціальність” (за назвою Фокус) з триразовим харчуванням і проживанням у гуртожитку. Як правило, це 1–3-тижневі безкоштовні для абітурієнтів програми, що включають у себе зустрічі майбутніх студентів з професорсько-викладацьким складом, ознайомлення із професіями (спеціальностями), що надаються закладом, підрозділами та матеріально-технічною базою, бібліотеками, гуртожитками, спортивними комплексами тощо. Залежно від обраної програми навчання (американський термін “програма навчання” відповідає нашому поняттю “спеціальність”) абітурієнти складають додаткові іспити або тести (Placement Exams) з математики, хімії, біології, англійської та іноземної мов тощо для подальшого розподілу за їх результатами по навчальних групах відповідного рівня, а також формування індивідуальних розкладів і планів на навчальний рік.

1.5. Особливості навчання студентів у вищих навчальних закладах США

Головною особливістю навчання у вищих навчальних закладах США є надання можливості студентам самостійно складати свій навчальний план і відвідувати

навчальні курси (дисципліни) за своїм вибором у зручний для студентів час. Якщо ми звикли до того, що студенти вищих навчальних закладів в Україні, як правило, навчаються в своїй академічній групі, відвідують заняття за загальним і обов'язковим для всіх розкладом протягом фіксованого часу (4 або 5 років залежно від рівня вищої освіти, що набувається), разом складають заліки та іспити, то в американських – все спрямовано на індивідуалізацію навчання. Так, не існує поняття академічної групи, академічного курсу, фіксованого терміну навчання для отримання ступеня (рівня) вищої освіти. Натомість студенти після засвоєння відповідної кількості навчальних курсів (дисциплін) із необхідним терміном навчання і за умови отримання позитивних оцінок за результатами фінальних тестів отримують спеціальні градації (що відповідають їх стану у процесі навчання в закладі): Freshmen (що приблизно відповідає поняттю “першокурсники”), Sophomores (“другокурсники”), Juniors (“третьокурсники”), Seniors (“студенти четвертого курсу”), Graduate Students (“студенти п'ятого курсу”) (див. [32, с. 10]). Далі більш детально пояснимо відповідність цих термінів навчальному стану студентів.

Для надання можливості студентам самостійно планувати процес свого навчання усі вищі навчальні заклади США щорічно видають спеціальні каталоги з переліком запропонованих абітурієнтам рівнів навчання (рівнів освіти), назвами спеціальностей (навчальних програм), навчальних дисциплін (курсів), їх кількості та коротким змістом, а також переліком дисциплін, які треба засвоїти для одержання диплома та освітнього ступеня (рівня освіти) з тієї чи іншої спеціальності.

Традиційно академічний рік складається з двох повних 15-тижневих семестрів – весняного (Spring Semester) та осіннього (Fall Semester), а також 7-тижневої літньої сесії (Summer Session). Студенти можуть вивчати 6 курсів (предметів, дисциплін) упродовж повних семестрів і до 3-х курсів (предметів, дисциплін) упродовж літньої сесії. Під час навчання у вищому навчальному закладі вони студіюють загальноосвітні курси для отримання загальної освіти (яка є необхідною для всіх студентів незалежно від їх спеціальності), обов'язкові курси відповідно до обраної спеціалізації (напряму) та курси вільного вибору (студент будь-якої спеціальності може вибрати будь-який предмет за своїм бажанням з тих, що викладаються в цьому закладі).

У системі вищої освіти США використовується така базова одиниця виміру аудиторного навантаження студента певного курсу, як “кредитна година” (Credit Hour) або “кредит”. Кількість кредитів (або кредитних годин), що зараховуються студенту за умов успішного засвоєння курсу і отримання позитивної оцінки за фінальний іспит (тест), дорівнює кількості аудиторних (або контактних) годин з цього курсу на тиждень. Наприклад, якщо курс (предмет, дисципліна) складається з 3-х кредитів, це означає, що кожного тижня упродовж усього 15-тижневого семестру студент три рази на тиждень відвідує лекції або інші аудиторні (контактні) заняття (з обов'язковою присутністю викладача). Таким чином, один кредит дорівнює 15 годинам аудиторного (контактного) часу, а три кредити (як у нашому прикладі) дорівнюють 45 годинам.

Для отримання ступеня бакалавра у вищих закладах освіти США студенту, як правило, необхідно отримати від 120 до 134 (у середньому – 124) кредити. При цьому ті, що вступили до закладу після складання вступних іспитів і ще не мають

кредитів, називаються Freshmen, після отримання 30 кредитів – Sophomores, після 60 кредитів – Juniors, а після 90 кредитів – Seniors. Усі категорії студентів, які здобувають вищу освіту за рівнем бакалавра, ще називаються Undergraduate Students (тобто “студенти перших чотирьох років навчання”). Для одержання ступеня магістра тим, хто вже має ступінь бакалавра (Graduate Students), необхідно за 1–2 роки пройти навчання в обсязі, як правило, 30–45-ти кредитів (див. [32, с. 10, 68–69]).

Кожна з дисциплін, що вивчається у вищому навчальному закладі, має декілька рівнів складності. Рівень, який пропонується для вивчення студенту, залежить від результатів його вступних іспитів (Placement Exams). Тому, хто мав невисокі результати на вступних іспитах, можуть запропонувати елементарний або досить нескладний курс. Однак щоб успішно завершити навчання у вищому закладі й отримати ступінь бакалавра, йому доведеться засвоїти й більш складні курси з переліку необхідних для даної спеціальності. Від наполегливості студента і швидкості засвоєння необхідних курсів (предметів) залежить термін його навчання у закладі (а, значить, і матеріальні витрати).

Американська система вищої освіти дозволяє студенту змінювати свій вибір щодо майбутньої спеціальності вже під час навчання у вищому навчальному закладі. Починаючи з перших днів навчання академічний куратор (Academic Adviser) допомагає йому скласти власний індивідуальний розклад на кожний семестр. При найбільш досконалому плануванні та успішній реалізації навчального розкладу студент може отримати ступінь бакалавра за чотири роки. Якщо ж він має посередні здібності, термін навчання для отримання ступеня бакалавра може скласти більше чотирьох років.

Разом із академічним куратором студент остаточно вирішує, яку спеціальність обрати, раціонально розподілити зусилля для успішного навчання, які предмети і в якій послідовності вивчати. Якщо студент не може остаточно вирішити, яку спеціальність обрати, то перший рік він може студіювати загальноосвітні курси (предмети, дисципліни), необхідні для студентів усіх спеціальностей цього факультету, а також навчальні курси тих спеціальностей, які він вважає найбільш цікавими. Зрозуміло, що такий спосіб навчання неможливий в умовах постійної академічної групи і навіть академічного курсу: студенти відвідують різні дисципліни, набираючи необхідні кредити для подальшого просування у своїй студентській кар’єрі. Чим більше студент навчається, тим зрозумілішою стає його зацікавленість у подальшій конкретній спеціальності.

1.6. Організація навчального процесу у вищих навчальних закладах США

Кожна кафедра вищого навчального закладу пропонує свій графік роботи. Найбільш загальні курси, що вивчаються більшою кількістю студентів, можуть повторюватись до чотирьох разів протягом дня і декілька разів на тиждень. Більш спеціальні курси викладаються рідше, деякі, вузькоспеціальні, один-три рази на тиждень. Студент разом із академічним куратором складає свій розклад навчання на семестр, погоджує з кафедрами та затверджує в деканаті. Кафедри при складанні розкладу своєї роботи враховують можливу кількість студентів усіх спеціальностей, які потенційно

можуть відвідувати той чи інший курс (предмет), і таким чином визначають кількість його повторів. Ті курси, які гарантовано відвідують одні й ті ж особи, розподіляють за часом для найбільшої зручності студентів. Мистецтво планування навантаження навчальної роботи кафедр з урахуванням максимальної зручності студентів (з метою мінімальних непродуктивних втрат їхнього часу) є науковим досягненням і демонструє досконалість адміністративної діяльності вищого навчального закладу.

Така система планування навчального процесу дає можливість студентам обирати найбільш зручний графік відвідування занять і суміщувати навчання з погодинною роботою (студентам денної форми навчання дозволяється працювати за направленням вищого навчального закладу від 12-ти до 18-ти годин на тиждень).

Студентам стаціонару (Full-time Students) за повний семестр необхідно отримати як мінімум 12 кредитних годин (кредитів). Кількість кредитних годин для кожної дисципліни визначає адміністрація, що знаходить відображення у щорічних каталогах закладу. Як правило, більшість курсів (дисциплін) складається з трьох кредитів (але є курси, що мають два або чотири кредити). Якщо в каталозі зазначено, що якийсь курс має “три кредити + один кредит”, то це означає, що студент має пройти три лекційні кредити і один кредит лабораторної або іншої нелекційної аудиторної (контактної) роботи.

Необхідно підкреслити, що як у державних, так і у недержавних вищих закладах освіти США навчальні плани на аудиторну роботу студентів стаціонарної форми навчання звичайно відводять від 20-ти до 35-ти відсотків загального навчального часу, а решта планується як самостійна робота.

Зауваження. Американський студент, який вивчає п’ять курсів (дисциплін) на семестр по три кредити кожний, матиме у підсумку 15 кредитів. Це означає, що кожний тиждень у нього 15 аудиторних (контактних) астрономічних годин (у середньому по три астрономічні години щоденно протягом п’яти робочих днів). Інші п’ять астрономічних годин щодня студент витрачає на самостійне навчання. Залежно від обраної спеціальності, типу та форми власності вищого навчального закладу ці п’ять годин самостійного навчання він проводить у читальних залах бібліотек, у комп’ютерних класах, експериментальних лабораторіях, майстернях або на виробництві (під керівництвом викладачів-консультантів або повністю самостійно). Таким чином, кожний 3-кредитний семестровий курс на 45 годин аудиторного часу вимагає від студента ще 75 годин самостійної роботи.

Кожна година лабораторної або практичної аудиторної роботи вимагає від студента трьох або чотирьох годин самостійної підготовки до неї. Студент не буде допущений до виконання лабораторної або практичної роботи в аудиторії, якщо він належним чином не підготовлений і не працював самостійно.

Державні вищі навчальні заклади схвалюють набір великої кількості курсів, які студент вивчає в одному семестрі (більше п’яти дисциплін). Це пояснюється тим, що заклад зацікавлений у якнайшвидшому завершенні навчання. Навпаки, недержавні вищі навчальні заклади не схвалюють вивчення студентом в одному семестрі більше п’яти курсів і майже не допускають порушення цього правила. Формально адміністрація недержавних закладів вважає, що студент, який вивчає в одному семестрі більше п’яти курсів, не може досягти якості у навчанні й успіхів у засвоєнні матеріалу.

Насправді ж це, мабуть, пов'язано з питанням оплати додаткового терміну навчання студента. Але студенту не забороняється складати будь-який іспит екстерном: для цього необхідно отримати дозвіл адміністрації і оплатити витрати викладачів на проведення тестування та іспиту.

1.7. Контроль знань і самостійної роботи студентів

Адміністрація вищих навчальних закладів США ретельно контролює набуття знань студентами, їх якість, участь в аудиторній та позааудиторній (самостійній) роботі, успішність тощо. Оскільки система вищої освіти, як і все інше в США, відмінно комп'ютеризована, контроль навчального процесу досить досконалий та миттєвий. Тестування на заняттях за допомогою комп'ютерів займає: поточне – 5–10 хвилин, проміжне (або рубіжне) – 15–20 хвилин. Крім того, щотижня студенти вдома виконують письмові тести за завданнями викладача, 3–4 рази на семестр (один раз на місяць) звичайно проводиться письмове тестування по 30–50 хвилин (при цьому студенту зараховуються три кращих результати з чотирьох тестів), а наприкінці семестру – фінальний (підсумковий) екзамен або залік з письмовим тестом (на 2–3 години).

Сумарний семестровий бал за пройдений курс (предмет) виводиться приблизно в такий спосіб. По-перше, встановлюється загальна академічна активність і успішність студента (у відсотках):

- 1) Відвідування лекцій: 10 %
- 2) Відвідування семінарів, практичних та/або лабораторних занять: 20 %
- 3) Комп'ютерні або письмові тести (за завданнями викладача): 15 %
- 4) Три кращих результати щомісячних письмових тестів:

$$10 \% + 10 \% + 10 \% = 30 \%$$

- 5) Фінальний екзамен або залік із письмовим тестом: 25 %

Загалом: 100 %

Пояснення. Курс (дисципліна) може складатися з лекцій, семінарських, практичних та/або лабораторних занять, домашніх завдань, самостійної роботи, контрольних і проміжних (рубіжних) тестів, фінальних екзаменів або заліків із письмовими тестами. Усі ці види навчальної діяльності загалом складають 100 %, при цьому викладач сам визначає кількість відсотків на кожний вид навчальної діяльності.

По-друге, відповідно до набраної кількості відсотків викладач виставляє студенту фінальну (підсумкову) оцінку за пройдений курс (предмет).

1.8. Оцінка успішності студента

Офіційні підсумки навчальної успішності (результатів навчання) кожного студента підводяться наприкінці кожного семестру. Для цього, як правило, використовується такі оцінки й така система “балів якості знань” (Quality Points): оцінка А (“excellent”) – дорівнює 4,00 балам якості знань і є вищою оцінкою знань (“відмінно”); А/В = 3,50 – середнє між вищою (“відмінно”) та доброю оцінкою; В (“good”) = 3,00 – “добре”; В/С = 2,50 – середнє між “добре” та “задовільно”; С (“satisfactory”)

= 2,00 – “задовільно”; C/D = 1,50 – середнє між “задовільно” і “курс пройдено”; D (“passing”) = 1,00 – “курс пройдено”; D/F = 0,50 – середнє між “курс пройдено” та “курс провалено (не пройдено)”; F (“failure”) = 0,00 – “курс провалено (не пройдено)” – найнижча оцїнка знань.

Інодї для бїльш точної оцїнки знань студентів використовуються й такі оцїнки: A+ (“блискучі знання!”); A- (дорівнює 3,80–3,90); A/B+ (дорівнює 3,60–3,70); A/B- (дорівнює 3,30–3,40); B+ (дорівнює 3,10–3,20); B- (дорівнює 2,80–2,90); B/C+ (дорівнює 2,60–2,70); B/C- (дорівнює 2,30–2,40); C+ (дорівнює 2,10–2,20); C- (дорівнює 1,80–1,90); C/D+ (дорівнює 1,60–1,70); C/D- (дорівнює 1,30–1,40); D+ (“less than satisfactory but passing”) – “нижче, нїж задовільно, але курс пройдено” (дорівнює 1,10–1,20); D- (дорівнює 0,80–0,90); D/F+ (дорівнює 0,60–0,70); D/F- (дорівнює 0,30–0,40); F+ (дорівнює 0,10–0,20). Оцїнки F- не їснує.

Також можуть використовуватися такі позначення успїшностї (неуспїшностї) студента за результатами складання курсових тестів або залїків (курсовї оцїнки без вїдповїдностї балам якостї знань): I (“incomplete”) – “незавершений (курс)”, W (“authorized withdrawal”) – “вїдрахування (з курсу)”, S (“satisfactory”) – “задовільно (курс зарахований)”, U (“unsatisfactory”) – “незадовільно (курс незархований)”.

Академічне становище студента вважається добрим, якщо набраний ним середнїй бал становить не нижче 3,00. Якщо цей бал не нижче 2,00, якїсть знань є цїлком задовільною. Коли ж бал нижче, нїж 2,00, академічне становище студента вважається пїд загрозою: у цьому випадку йому надається академічний випробувальний строк. Наприкінці наступного семестру академічний стан цього студента пїдлягає перевїрцї.

У багатьох університетах і коледжах США необхідно мати середнїй бал не нижче 2,00 – це засвїдчує задовільне академічне становище студента. Академічні ради вищих закладів освїти постїйно контролюють академічний стан студентів, прогнозують можливі провали в їхнїй успїшностї та намагаються запобїгти цьому. Якщо студент не виконав усїєї роботи, необхідної для оволодїння тим чи їншим курсом, і його середнїй бал нижчий нїж 2,00, то він має академічну заборгованїсть (незавершенїсть).

Незавершенїсть (академічна заборгованїсть) – це навчальна категорїя, яка означає, що студент не виконав усїєї академічної роботи, необхідної для оволодїння тим чи їншим курсом. Їйому надається вїдповїдний строк, щоб виправити становище. Незавершенїсть автоматично перетворюється у незадовільний академічний стан, якщо за випробувальний строк вона не буде лїквідована. Як правило, термін такого випробувального строку не може перевищувати одного мїсяця (30 днїв) з моменту початку нового семестру. У виключних випадках наданий строк для лїквідацї академічної заборгованостї може бути збїльшено за письмовою згодою викладача та погодженням з ректором закладу.

Для успїшного завершення навчання студенти повинні мати середнїй бал за весь перїод навчання не нижчим нїж 2,00 (“задовільне” академічне становище протягом навчання).

Якщо студент набрав наприкінці семестру з пройденого курсу менше 60 % (цю їнформацїю видає комп’ютер, який перевїряє тести й їспити, а також веде облїк і

контроль успішності та навчальної діяльності кожного студента), то курс йому не зараховується і його треба проходити знову.

Якщо студент набирає 90 % і більше, він отримує оцінку “А”. Якщо між 80 % та 90 % – то “В”, між 70 % та 80 % – “С”, між 60 % та 70 % – “D”. Все, що нижче 60 %, означає “F”.

У системі вищої освіти США іспити та залікові тести з оцінками складають біля 90 % від усіх видів контролю. При цьому суб’єктивність оцінки мінімальна, тому що майже всі екзамени та залікові тести є письмовими і складаються з використанням комп’ютера. Тільки найнижчі (легкі) рівні навчальних дисциплін та участь і рівень активності на семінарських або практичних заняттях може оцінюватися за системою “зараховано”/“незараховано”.

Зауваження. У закладах вищої освіти США велика увага приділяється як лекційній діяльності, так і семінарській, практичній і лабораторній роботі. У деяких закладах перевага надається лекціям, в інших – семінарським, практичним і лабораторним заняттям. Як правило, лекції читають фахівці найвищої кваліфікації, які спрямовують увагу студентів на проблеми, що є складовими курсу, і навчають їх методиці самостійного дослідження, вивчення та засвоєння матеріалу. На семінарських, практичних і лабораторних заняттях закріплюються теоретичні знання, розкривається глибинна суть класичних теоретичних дисциплін, перевіряється та контролюється рівень засвоєння матеріалу.

На початку навчання молодші студенти беруть майже пасивну участь у семінарських заняттях. Перед ними виступають відомі в усьому світі вчені й професори, запрошені з інших університетів, імениті випускники, які досягли значних успіхів. Вони ознайомлюють студентів із світовими досягненнями в галузі науки, техніки й технологій, розповідають про свій життєвий шлях, діляться досвідом тощо. Вчені проводять два семінари: один для спеціалістів, інший – для більш широкої аудиторії. На цих семінарах здійснюється остаточна професійна орієнтація молодших студентів – часто керівники різних компаній, підприємств, закладів і організацій детально розповідають про специфіку своєї роботи.

Звичайно семінарські заняття є відкритими для усіх студентів. Однак відвідування вузькоспеціалізованих – вимагає від студентів попередніх знань та кредитних годин із спеціальності. Старші студенти вже самі виступають на семінарах, а їх доповіді – це перші самостійні дослідження, що висвітлюють науковий аналіз проблеми.

В університетах і коледжах США дуже часто семінарські та практичні заняття замість викладачів ведуть докторанти, студенти магістратури, а також кращі студенти старших курсів бакалавратури. Дуже популярними є дискусії, ділові ігри, аналіз ділових ситуацій.

У процесі набуття знань, успішного проходження курсів і засвоєння матеріалу студенти поступово просуваються до своєї мети. При цьому вони не переводяться з курсу на курс (у нашому понятті), як уже відзначалося, а отримують спеціальні градації – Freshmen, Sophomores, Juniors та Seniors. Адміністрація закладу фіксує кількість кредитних годин, які вже має студент, і веде його так звану “електронну залікову книжку” (Transcript).

В електронну залікову книжку студента вносяться як здобуті кредити й екзаменаційні оцінки з курсів (від А до F), так і бали якості знань (від 4,00 до 0,00). Студенту виставляється так званий “середній бал успішності” (Grade Point Average) або скорочено – GPA.

Середній бал успішності GPA є дуже важливим показником, що оцінює навчальну діяльність студентів протягом семестру. Він розраховується таким чином:

1) Позначимо: k ($k= 1, \dots, n$) – номер семестру, де 1 – перший, а n – останній семестр навчання; i ($i= lk, \dots, mk$) – порядковий номер курсу (дисципліни), що вивчає студент у k -му семестрі, де lk – перший курс (перша дисципліна), яку вивчає він у k -му семестрі, а mk – останній курс (дисципліна) у k -му семестрі.

2) Позначимо бал якості знань студента з i -го курсу як $БЯЗi$ ($БЯЗi = 0,00, \dots, 4,00$), де нижчий бал якості знань 0,00 відповідає фінальній оцінці F, а вищий бал якості знань 4,00 відповідає оцінці A з даного ж курсу.

3) Помножимо бал якості знань студента з i -го курсу $БЯЗi$ на кількість кредитних годин даного курсу $КГi$ (кількість кредитних годин кожного курсу встановлюється адміністрацією закладу і, як правило, не буває меншою ніж 1 і більшою ніж 5) і одержимо кількість балів якості знань студента з i -го курсу ($КБЯЗi$): $БЯЗi \times КГi = КБЯЗi$.

Зауваження. Кількість балів якості знань студента з i -го курсу $КБЯЗi$ не може бути нижче 0 і більше ніж $4,00 \times КГi$.

4) Для розрахунку середнього балу успішності студента у k -му семестрі GPA_k необхідно поділити суму кількості балів якості знань студента з усіх курсів у k -му семестрі на суму кредитів цього ж семестру:

$$GPA_k = (КБЯЗlk + \dots + КБЯЗmk) : (КГlk + \dots + КГmk).$$

Існує також так званий “сумарний середній бал успішності” (Cumulative GPA) студента за весь період навчання, який складається з усіх середніх балів успішності за всі семестри навчання.

Усі здобуті кредитні години й екзаменаційні оцінки з усіх курсів, бали якості знань, сумарний та середні бали успішності, кількість спроб для складання іспитів і рекомендації адміністрації закладу зазначаються у підсумковому додатку до диплома, який отримує студент. Як правило, цей додаток є так званою “візитною картою” спеціаліста – випускника вищого навчального закладу при його працевлаштуванні. Найкращі студенти мають сумарний GPA на рівні 4,00 (це еквівалентно українському “диплому з відзнакою”). Ті студенти, які мають поточні GPA на рівні 3,00, адміністрацією навчального закладу можуть бути позбавлені стипендії. Однак, як зазначалося вище, для закінчення вищого навчального закладу та одержання диплома достатньо мати сумарний GPA не нижче 2,00. Але випускник з таким дипломом не може розраховувати на будь-яку престижну роботу. При цьому треба зазначити, що американські студенти не мають права на перездачу іспитів, заліків і тестів. Для отримання позитивної оцінки за курс йому необхідно ще раз його прослухати і скласти новий іспит (залік або тест).

Отже, система вищої освіти США кардинально відрізняється від аналогічної системи України. Державний та недержавний сектори мають рівні права й можливості, вся система ВО Сполучених Штатів Америки спрямована на навчання

студентів самостійно оволодівати знаннями, самостійно мислити, приймати рішення, розв'язувати проблеми й досягати результатів. Результатом такої політики в галузі освіти є економічний стан США. Але загалом, незважаючи на принципову організаційно-правову та методологічну різницю в організації вищої освіти США та України, завдання перед вищими школами обох держав є однаковими – підготовка кваліфікованих фахівців для подальшого науково-технічного, промислового та культурного розвитку своїх країн.

Вивчення позитивного досвіду роботи вищих навчальних закладів Сполучених Штатів та України, розумне запозичення кращого обов'язково приведе до взаємозбагачення освітніх систем наших країн.

Запитання і завдання до розділу 2 частини 1

1. Які характерні риси є в організації вищої освіти в США?
2. Які основні вищі навчальні заклади функціонують у США?
  - Розкажіть про особливості університетів США.
  - Якою є організаційна структура американського університету?
  - Які етапи підготовки фахівців здійснюються в університетах США?
  - Які типи коледжів існують у США і як вони класифікуються?
  - Які освітні завдання виконують американські коледжі?
  - Назвіть різницю між 4-річними і 2-річними коледжами США.
  - Що таке вищі професійні школи?
  - Які інші спеціалізовані навчальні заклади існують у системі вищої освіти США?
  - Розкажіть про навчальні заклади США нетрадиційного типу.
3. Які наукові ступені та вчені звання існують у ВНЗ США?
4. За якими принципами обирають вищий навчальний заклад абітурієнти США?
  - Як ВНЗ США здійснюють попередню орієнтацію абітурієнтів?
  - Охарактеризуйте спільне і різне в діяльності державних і приватних (незалежних) ВНЗ США.
5. Якою є процедура вступу до вищого навчального закладу США?
  - Хто встановлює правила вступу до ВНЗ США?
  - Хто визначає перелік дисциплін для вступних екзаменів?
6. Якими є головні особливості навчання студентів у вищих навчальних закладах США?
  - Хто планує навчальний процес студента?
  - Якою є тривалість навчання?
  - Як вимірюється аудиторне навантаження студентів?
  - Які існують вимоги для отримання ступеня бакалавра, магістра?
7. Як організовано навчальний процес у вищих навчальних закладах США?
  - Скільки часу мають навчатися студенти в аудиторіях і самостійно?
8. Як здійснюється контроль знань і самостійної роботи студентів?
  - За яким принципом виставляється сумарний семестровий бал, що оцінює навчальні досягнення студента?

9. Як оцінюється успішність студента?
  - Яка система балів існує в університетах і коледжах США?
  - Розкажіть про критерії оцінювання знань студентів.
  - Які види навчальної роботи виконують американські студенти?
  - Якою є градація студентів різних курсів?
  - Що таке електронна залікова книжка студента?
  - Що таке середній бал успішності і як він визначається?
  - Розкажіть про різницю між системами вищої освіти США та України.
10. Зробіть власні висновки за результатами засвоєння матеріалу розділу 2.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 2 частини 1

21. Характерні риси, що визначають унікальність організації вищої освіти США.
22. Різноманітність сучасних ВНЗ США.
23. Особливості 2-річних американських коледжів.
24. Особливості 4-річних коледжів США.
25. Призначення вищих професійних шкіл США і спеціалізованих навчальних закладів. Завдання американських освітніх закладів нетрадиційного типу.
26. Наукові ступені і вчені звання у вищій освіті США. Особливості їх отримання.
27. Особливості процедури вибору абітурієнтом ВНЗ у США.
28. Мотиви і причини для вступу американських громадян до університетів і коледжів.
29. Особливості процедури вступу до ВНЗ США.
30. Порівняння особливостей навчання американських і українських студентів у ВНЗ своїх країн.
31. Порівняння особливостей організації навчального процесу в американських і українських ВНЗ.
32. Порівняння особливостей контролю знань і виконання самостійної роботи (самостійного навчання) американських і українських студентів.
33. Особливості оцінки успішності американських студентів.
34. Порівняння принципів і методів оцінки знань американських і українських студентів.
35. Загальне порівняння особливостей умов надання вищої освіти американськими та українськими ВНЗ.

Розділ 3. Умови і зміст навчання у вищих навчальних закладах США

§ 1. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки спеціалістів у недержавних (незалежних) і державних вищих навчальних закладах США

Традиційно, протягом десятків років, політику в галузі вищої освіти США та нагляд за діяльністю вищих навчальних закладів країни формувало та здійснюва-

ло Відомство з питань вищої освіти, що входило до складу Міністерства охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення (орган федеральної влади США). У жовтні 1979 року президентом США Дж. Картером було підписано законопроект, який після ратифікації законодавцями набув сили закону і який утворював 13-те федеральне міністерство США – Міністерство освіти. Новому міністерству було виділено біля 14 млрд доларів річного бюджету, що свідчило про значну увагу уряду до проблем освіти в країні.

У кожному з 50-ти штатів і адміністративних округів (округ Колумбія, Пуерто-Ріко, Гуам) існує своя система управління освітою: у них діяльністю освітніх закладів керують відділи народної освіти, які встановлюють необхідний та обов'язковий академічний рівень навчання для всіх середніх закладів (дошкільних, шкільних, молодших коледжів і вищих курсів). Ці відділи, як правило, включають у себе місцеві комітети, до складу яких входять діячі, працівники сфери освіти, представники ділових кіл США тощо. Такі комітети здійснюють керівництво у своїх містах та округах і мають значні повноваження щодо формування політики в галузі освіти (визначення як загальних завдань і вимог до освіти, так і більш конкретних питань підготовки навчальних планів і програм, формування контингентів учнів і студентів, здійснення та нагляд за розподілом бюджетних коштів тощо). Результати діяльності комісії широко висвітлюються у пресі, обговорюються громадськістю та зазнають критики з метою широкого залучення до цього процесу простих американців.

Координацію діяльності відділів народної освіти та місцевих комітетів здійснюють Міністерство освіти та Комітет Конгресу США з питань освіти та праці. Розглянемо деякі найголовніші загальні педагогічні аспекти, що спрямовують подальший розвиток і удосконалення американської вищої освіти. По-перше, зазначимо, що у зв'язку з необхідністю постійного оновлення знань перед вищою школою США стоїть найголовніша задача – навчити студентів методиці самостійного набуття знань, причому – упродовж усього життя. Це ставить ще одну психолого-педагогічну проблему – перевиховати свідомість студентів з метою викликати у них почуття необхідності та прагнення постійного оновлення знань протягом усього періоду професійної діяльності.

Постійні реформи вищої освіти США, викликані жорсткою конкуренцією в усіх сферах діяльності американського суспільства та ринковими перетвореннями в країні, диктують необхідність вищій освіті Сполучених Штатів випереджуваними темпами відповідати вимогам наукового та технічного розвитку. У свою чергу, вища школа безпосередньо впливає на стан і темпи наукового та технічного розвитку держави, інтелектуальний рівень тих сфер діяльності суспільства, які визначають науково-технічний потенціал і технологічний рівень економіки. У зв'язку з цим в американській вищій школі постійно переглядається традиційна система навчання у ВНЗ за схемою “клас – урок”. За два століття в ній змінювалися лише кількісні пропорції часу на лекційні, семінарські та лабораторні заняття.

Останнім часом із методичних і практичних міркувань перевага надається читанню лише установчих (головних) лекцій, а читання звичайних лекцій у системі вищої освіти США відходить на другий план і поступово відмирає. Нині вже чітко

проявилася тенденція американської вищої школи до скорочення лекційних годин у загальному обсязі навчального часу студентів. Так, на лекціях розглядаються лише основні розділи та відомості з курсів, що висвітлюють найновіші досягнення в конкретній галузі знання, які ще не знайшли достатнього відображення в пресі. Таким чином послідовно здійснюється принцип випереджального навчання. З цією метою основна увага та основний час навчального процесу у вищій школі США приділяється активним формам навчання в малих групах, що стимулює пізнавальні здібності студентів. Принцип випереджального навчання стимулює не механічне заучування матеріалу, а розуміння його суті. Американські фахівці в галузі освіти вважають, що навчання, яке базується на механічному заучуванні фактів, мимоволі гальмує розвиток творчих здібностей і навіть нівелює таланти студентів. На перші позиції в педагогічно-методичному спрямуванні вищої освіти США вийшли: засвоєння методологічних аспектів формування знань і одержання наукової інформації, іншими словами, – вироблення та виховання методологічної культури набуття знань.

Ще одне дуже важливе завдання сучасної американської освіти – це тренування інтелекту, логічного мислення засобами загальнонаукового підходу. Тому значна увага в системі вищої освіти США приділяється самостійним заняттям студентів з використанням найсучаснішого технічного обладнання та методологічного забезпечення. Треба особливо підкреслити, що серед видатних досягнень американської вищої школи є найновіша і найпотужніша в світі матеріально-технічна база: провідні вищі навчальні заклади мають можливість використовувати у своїй науково-педагогічній діяльності навіть унікальні, експериментальні й одиничні зразки найновіших досягнень американської промисловості, науки, техніки і технологій, не кажучи вже про наявність у багатьох більш-менш вагомих вищих закладах освіти усього необхідного обладнання з широкою гамою того, що є у світі; а також сучасних навчально-методичних комплексів, які включають у себе таке необхідне для ефективної та кваліфікованої самостійної роботи студентів, як: підручник енциклопедичного характеру, тексти лекцій, зошити для самостійної роботи та виконання тестів і контрольних завдань, збірки тестів і контрольних завдань, комп'ютерне, аудіо- та відеозабезпечення для вивчення предмета, набори плівок, слайдів тощо. В умовах сучасного матеріально-технічного і навчально-методичного забезпечення, можливостей індивідуального користування досягненнями науки та техніки за допомогою світових інформаційно-комп'ютерних мереж і систем зв'язку, не кажучи вже про порівняно високий рівень життя американських студентів та великі потенційні можливості щодо одержання вищої освіти, що надає своїм громадянам законодавство США, американська вища освіта домінує серед аналогічних систем інших економічно розвинутих країн світу.

Нові методологічно-педагогічні завдання професорсько-викладацького складу вищої школи США, у тому числі – “навчити студентів вчитися” – витікають із значної комп'ютеризації, технізації та інформатизації вищої освіти. Американські педагоги виробили чіткий механізм здійснення *індивідуального навчання* студентів із розширенням їхньої загальноосвітньої підготовки. Цей механізм базується на методі модулів, які складаються за допомогою комп'ютерів, та залікових одиниць і враховує не тільки схильність та інтереси кожного студента, а й його інтелектуальні

та фізичні можливості. Саме цей механізм надав імпульсу для поширення і популяризації в США та за кордоном так званого *дистанційного методу навчання* (завдяки системі Інтернет і дистанційному методу навчання в наш час мільйони громадян в усьому світі отримують високоякісну освіту, яку надають провідні вищі навчальні заклади США та інших економічно розвинутих країн).

Особливості *індивідуального навчання* полягають у:

- Відсутності жорстких термінів часу, виділених на вивчення курсу, що дозволяє студенту просуватися у студіюванні навчального матеріалу зі швидкістю, яка відповідає його здібностям.
- Суворій вимозі повного засвоєння матеріалу та можливості перейти до нових тем тільки після засвоєння попередніх.
- Складанні програми навчання самим студентом за допомогою комп'ютера та під методичним керівництвом викладача (отже, набір навчальних, за винятком загальноосвітніх, дисциплін та залікових одиниць характеризують рівень підготовки та коло науково-професійних інтересів студента).
- Використанні лекцій тільки як форми спрямування у навчанні (а не як основного джерела інформації).
- Необхідності студента самостійно навчатися, критично мислити, засвоюючи матеріал, творчо підходити до навчального процесу.
- Підвищенні ролі письмових робіт.
- Використанні спеціального персоналу методистів-консультантів (інспекторів) для багаторазової перевірки знань, негайного підведення підсумків роботи студента, корекції спрямування самостійного навчального процесу, керівництва та нагляду за процесом отримання знань.

Система індивідуального навчання прищеплює навички самостійної роботи, “вчить студентів навчатися”, дозволяє використовувати старшокурсників як консультантів (інспекторів) для допомоги молодшим у самостійному навчанні.

Розглянемо позитивні риси системи індивідуального навчання. По-перше, та, можливо, найголовніше – це те, що така система знімає проблему стресових ситуацій, що виникають в американських вищих навчальних закладах із студентами під час їхнього навчання. (Проблема стресів є дуже важливою для вищої школи США: їх зазнають майже всі студенти і викликано це здебільшого стислими термінами, відведеними для засвоєння матеріалу, складання заліків та іспитів. Студенти зазнають стресів незалежно від рівня попередньої підготовки, здібностей, сімейних умов, стану здоров'я тощо, часто вони виникають внаслідок психологічних перевантажень, що спричиняються необхідністю засвоїти великий обсяг нового фактичного матеріалу, самостійно планувати свій час і фінансові ресурси, ефективно їх використовувати, своєчасно складати заліки та іспити.)

По-друге, це – право студента завжди отримати консультацію та індивідуальну допомогу. По-третє, це право складати залік або іспит з матеріалу, що вивчається, тільки тоді, коли студент його засвоїв і буде готовий до складання заліку або іспиту.

Така система визнана в США “безстресовою”, вона зменшує відсів студентів і не

калічить їхні долі.

Використання індивідуальної освіти на основі розробки персональних модулів навчання (*модульне навчання*), комбінування програм із поєднанням у раціональній пропорції технічних, природничих, гуманітарних і суспільних дисциплін дозволили вищій школі США перейти до більш ефективного та адекватного вимогам науково-технічного та економічного розвитку американського суспільства принципу підготовки спеціалістів – *міждисциплінарному принципу*.

В американській вищій школі існує стійка тенденція об'єднання ВНЗ з метою подальшого ефективного розв'язання освітніх задач на основі принципів добровільної кооперації та інтеграції. Об'єднання ВНЗ за принципом кооперації не позбавляє їх самостійності, а, навпаки, полегшує їх взаємодію завдяки об'єднаному управлінню та відповідає їх взаємному бажанню розширити свою спеціалізовану програму навчання студентів і вести підготовку за двома головними спеціальностями. У результаті студенти мають змогу за три роки навчання в гуманітарному ВНЗ одержати ступінь бакалавра гуманітарних наук і за два роки додаткового навчання в технічному – ступінь бакалавра технічних наук. При цьому кооперація вищих навчальних закладів є проміжним етапом на шляху інтеграції вищих навчальних закладів США і веде до подальшого поглиблення диференціації навчально-методичної та науково-дослідницької діяльності закладів, що об'єднуються.

Інтеграція зумовлює створення єдиного навчального комплексу з централізованою системою управління та загальними програмами з різних дисциплін. Цей процес якнайкраще відповідає основним вимогам науково-технічного та економічного розвитку США і є основою міждисциплінарного підходу в освіті. Крім того, інтеграція супроводжується диверсифікаційними процесами, сприяє залученню до системи вищої освіти навчальних закладів неуніверситетського рівня, створенню нових типів навчальних закладів, а також чіткій градації процесу підготовки студентів за етапами та циклами. Міждисциплінарний принцип підготовки спеціалістів має дуже велике значення для створення нових єдиних програм навчання, єдиних вимог та іспитів у всіх ВНЗ США.

Перехід вищих навчальних закладів Сполучених Штатів до міждисциплінарного принципу підготовки спеціалістів викликав структурні перетворення в закладах вищої освіти: межі та кордони кафедр і факультетів поступово ламаються, натомість виникають міждисциплінарні департаменти, які характеризуються більшою гнучкістю та свободою складових елементів. Однопрофільні факультети дедалі частіше стають багатопрофільними.

Дистанційні методи навчання, що базуються на принципах індивідуального навчання із застосуванням міждисциплінарного підходу в підготовці спеціалістів, є настільки популярними в США і в багатьох країнах світу, що спонукали відкриття нових відділень і факультетів дистанційного навчання у відомих американських і західноєвропейських ВНЗ, а також нових типів так званих *віртуальних університетів і коледжів*. Дистанційне навчання є формою заочного навчального процесу, але не обмежується лише листуванням із студентами. Його головною метою є *надання можливості студенту якісного спілкування з викладачем і навчальним закладом за*

допомогою новітніх інформаційних технологій і засобів комп'ютерної техніки. Під час навчання здійснюється жорсткий контроль з боку навчального закладу за процесом засвоєння знань студентом, організуються виїзні сесії для проведення проміжних тестів, іспитів і випускних екзаменів (захисту випускних робіт). Як правило, професорсько-викладацький склад ВНЗ направляється на такі виїзні сесії в регіони світу в місця, де мешкають студенти, або в найближчі до місця розташування студентів пункти. Дипломи і наукові звання, одержані в результаті дистанційного навчання в офіційно акредитованих ВНЗ, визнаються і дозволяють випускникам розраховувати на подальші успіхи в кар'єрі.

Американські фахівці в галузі освіти вважають, що вища освіта США виконує три основні функції: “навчання”, “наукові дослідження” та “обслуговування суспільства”. Функцію “навчання” у США розуміють традиційно, під функцією “наукові дослідження” розуміють сумарну викладацьку, наукову, філософську, творчу та критичну діяльність університетів і коледжів. Федеральний уряд виділяє провідним університетам дослідницького типу значні асигнування на проведення контрактних досліджень з прикладних наук та проблем медицини. У свою чергу, коледжі, викладачі яких виконують дослідження в галузі методики викладання дисциплін, також виконують функцію “наукових досліджень”.

Функція “обслуговування суспільства” полягає в тому, що сучасний університет має задовольняти потреби свого штату у поширенні освіти серед населення. “Обслуговування” містить в собі не тільки навчання, а й організацію необхідних структур (підрозділів), що реалізують виконання конкретних проектів з прикладних наукових досліджень, створення оздоровчих, профілактичних і лікувальних клінік, юридичних офісів, надання консультацій населенню, а також організацію театральних вистав та культурно-масових і спортивних заходів.

§ 2. Зміст навчання у вищих навчальних закладах США

В умовах децентралізованої вищої освіти в США не існує єдиного стандарту із змісту навчання, не існує також стандартних програм підготовки спеціалістів. На рівні штатів відповідальність за розробку програм несуть навчальні відділи ВНЗ. Програми розробляються викладачами або спеціалістами-експертами. ВНЗ може самостійно встановлювати конкретні вимоги щодо змісту, кількості та послідовності проходження навчальних курсів.

Базовою вищою освітою в США вважається бакалаврська освіта. Усі дисципліни, що входять до програм підготовки бакалаврів, підрозділяються на обов'язкові та дисципліни за вибором (діапазон їх співвідношення варіюється залежно від циклу навчання). Обов'язкові дисципліни є основою науково-теоретичної підготовки спеціаліста: їх вивчають упродовж перших двох років, в останні два роки вивчаються спеціальні предмети, що, як правило, є дисциплінами за вибором (елективними).

Курси за вибором було введено до програм американських університетів з метою посилення диференціації навчання, це дозволило урізноманітнити навчальні програми, розширило кількість предметів, що вивчаються.

Дисципліни за вибором підрозділяються на основні (або дисципліни обмеженого

вибору) та факультативні (курси вільного вибору). Факультативні предмети студенти обирають відповідно до своєї наукової або практичної зацікавленості.

Розглянемо, як приклад, навчальні плани підготовки бакалаврів у *Школі бізнесу та Школі мистецтва та наук* Вісконсінського університету КОНКОРДІЯ (незалежний ВНЗ, належить Лютеранській Церкві Північних штатів Америки) зі спеціальностей “бізнес” (типовий навчальний план для більшості вищих закладів освіти США, який складається з 130,5 кредита), “комп’ютерні науки” (також типовий навчальний план, запропонований Асоціацією Комп’ютерного Машинобудування (АСМ) та Інститутом Інженерів Електротехніків та Електроніків (ІЕЕЕ), який складається з 132,5 кредита) (див., наприклад: [17–21]), а також у *Коледжі гуманітарних наук і мистецтв* державного університету Сан Хосе штату Каліфорнія зі спеціальностей “англійська мова” та “іноземні мови” (по 124 кредити кожний) (див. [29]).

Підготовка бакалаврів із таких спеціальностей підприємництва, як бізнес, менеджмент, облік, маркетинг і фінанси у Вісконсінському університеті КОНКОРДІЯ здійснюється у так званій *Школі бізнесу*. У *Школі мистецтва та наук* готуються бакалаври з гуманітарних і природничих спеціальностей, мистецтва і ряду інженерно-технічних дисциплін – у тому числі й з комп’ютерних наук, комунікації та зв’язку тощо.

Навчальний план, як правило, складається з обов’язкової загальноосвітньої (“стержневої”) частини, обов’язкової спеціальної (базової), а також – профілюючої, тобто професійно-орієнтованої частини за обраною спеціальністю. Як уже зазначалося, бакалаврський навчальний план для більшості вищих навчальних закладів США містить не менше 120 кредитів – від 124 до 130–134 кредитів – залежно від професії та обсягу необхідної теоретичної і практичної підготовки, типу ВНЗ, його форми власності, престижності та рейтингу.

При підготовці бакалаврів з підприємницьких спеціальностей, наприклад, “Bachelor of Business Administration” (“бакалавр з керівництва бізнесом”) обов’язкова (“стержнева”) загальноосвітня частина складається з таких дисциплін (курсів):

1. Математика – 3 кредити:
  - 1.1. Прикладна та обчислювальна математика – 3 кредити.
2. Суспільні науки – 6 кредитів:
  - 2.1. Загальна психологія – 3 кредити.
  - 2.2. Макроекономіка – 3 кредити.
3. Загальні наукові курси – 4 кредити:
  - 3.1. Охорона навколишнього середовища – 4 кредити.
4. Спілкування – 6 кредитів:
  - 4.1. Вступ до писемної англійської мови (початковий або середній рівні) – 3 кредити.
  - 4.2. Розмовна англійська мова – 3 кредити.
5. Гуманітарні дисципліни – 9 кредитів:
  - 5.1. Література (американська та зарубіжна) – 3 кредити.
  - 5.2. Історія – 3 кредити.
  - 5.3. Образотворче мистецтво – 3 кредити.
6. Вступ до вищої освіти – 3 кредити:

- 6.1. Основи права II та Етика бізнесу – 3 кредити.
- 7. Культури світу та їх взаємодія – 8 кредитів:
  - 7.1. Іноземна мова – 8 кредитів.
- 8. Теологія – 9 кредитів:
  - 8.1. Вивчення Біблії – 3 кредити.
  - 8.2. Основи теологічної теорії – 3 кредити.
  - 8.3. Релігії світу – 3 кредити.
- 9. Фізична культура – 1,5 кредита:
  - 9.1. Здоровий спосіб життя та культура тіла – 1 кредит.
  - 9.2. Активний курс заняття спортом – 0,5 кредита. (Обов'язковими також є позакласна участь у спортивних заходах і відвідування басейну та спортивних секцій.)

Усього: 49,5 кредита.

Обов'язкова (базова) спеціальна частина містить у собі такі курси:

- 1. Принципи бухгалтерського обліку I – 3 кредити.
- 2. Принципи бухгалтерського обліку II – 3 кредити.
- 3. Принципи менеджменту – 3 кредити.
- 4. Основи права I – 3 кредити.
- 5. Інформаційні системи управління (менеджменту) – 3 кредити.
- 6. Міжнародний бізнес – 3 кредити.
- 7. Політика бізнесу – 3 кредити.
- 8. Професійне спілкування – 3 кредити.
- 9. Управління людськими ресурсами – 3 кредити.
- 10. Вступ до комп'ютерних наук – 3 кредити.
- 11. Прикладне програмне забезпечення – 3 кредити.
- 12. Мікроекономіка – 3 кредити.
- 13. Основи фінансів – 3 кредити.
- 14. Статистика I – 3 кредити.
- 15. Принципи маркетингу – 3 кредити.
- 16. Виробничий менеджмент – 3 кредити.
- 17. Організаційна поведінка – 3 кредити.
- 18. Іноземна мова (за вибором) – 3 кредити.

Усього: 54 кредити.

Профілююча, професійно-орієнтована частина навчального плану містить у собі (за вибором студента) ще 27 обов'язкових кредитів із таких курсів (по 3 кредити кожний), як:

- 1. Управлінський / фінансовий бухгалтерський облік.
- 2. Міжнародні фінанси.
- 3. Управління малим бізнесом.
- 4. Міжнародна економіка.
- 5. Основи та принципи інвестування.

6. Вступ до страхової справи.
7. Управління маркетинговою діяльністю.
8. Основи та принципи аудиту.
9. Принципи оподаткування / податкова політика.
10. “Паблік рілейшен” – “громадські зв’язки”.
11. Гроші та банківська справа.
12. Корпоративні фінанси.
13. Практикум за спеціальністю.

До цієї частини навчального плану можуть включатися також курси з міжнародного маркетингу, рекламна справа, ділерські та дистрибуторські принципи збуту тощо.

При підготовці бакалаврів з комп’ютерних наук обов’язкова (“стержнева”) загальноосвітня частина (51,5 кредита) складається (з незначними змінами) з таких же дисциплін, як і для підприємницьких спеціальностей. Різниця у тому, що для спеціальності “комп’ютерні науки” в обов’язкову загальноосвітню частину додатково введено 4 кредити лабораторних та практичних робіт з фізики, а на вивчення іноземної мови відведено тільки 6 кредитів. Замість “прикладної та обчислювальної математики” (3 кредити) вивчається курс “сучасної математики” або “вибрані розділи вищої математики” (3 кредити).

Додаються ще 5 таких “професійно-орієнтованих” загальноосвітніх дисциплін (15 кредитів), як:

1. Статистика – 3 кредити.
2. Дискретна математика – 3 кредити.
3. Обчислювальні методи – 3 кредити.
4. Елементи логіки – 3 кредити.
5. Космогонія (наука про Всесвіт) – 3 кредити.

Обов’язкова (базова) спеціальна частина (42 кредити) містить у собі такі курси:

1. Вступ до комп’ютерної науки – 3 кредити.
2. Основи програмно-математичного забезпечення – 3 кредити.
3. Комп’ютерна наука – Теорія і практика I – 3 кредити.
4. Комп’ютерна наука – Теорія і практика II – 3 кредити.
5. Організація та архітектура комп’ютерів I – 3 кредити.
6. Комп’ютерні операційні системи – 3 кредити.
7. Організація та архітектура комп’ютерів II – 3 кредити.
8. Проектування і розробка програмно-математичного забезпечення – 3 кредити.
9. Системи програмно-математичного забезпечення – 3 кредити.
10. Мови програмування – 3 кредити.
11. Практичний семінар з комп’ютерної науки – 3 кредити.
12. Дисципліни (9 кредитів) на вибір:
  - 12.1. Інформація та інтелект – 3 кредити.
  - 12.2. Теорія алгоритмів – 3 кредити.
  - 12.3. Теорія обчислень – 3 кредити.
  - 12.4. Обробка даних (інформації), бази (банки) даних – 3 кредити.

12.5. Використання комп'ютерів для обчислень та етика в сфері обробки інформації – 3 кредити.

12.6. Спеціальні розділи комп'ютерної науки – 3 кредити.

12.7. Застосування комп'ютера в професійній діяльності – 3 кредити.

Професійно-орієнтована частина навчального плану містить у собі 24 обов'язкових кредити (18 обов'язкових і 6 – за вибором студента) і може складатися, наприклад, з таких же курсів (по 3 кредити кожний), як і для спеціальності “бізнес” (наведено вище).

Підготовка бакалаврів з таких філологічних спеціальностей, як англійська мова та іноземні мови в університеті Сан Хосе штату Каліфорнія здійснюється в *Коледжі гуманітарних наук і мистецтв*. Англійську мову вивчають на *факультеті англійської мови*, а іноземні мови – на *факультеті іноземних мов*.

(Фото і стислу інформацію про державний університет Сан Хосе штату Каліфорнія див. у додатку 5).

Навчальний план, як правило, складається із загальної освіти, американських історії та законодавства, фізичного виховання, основних – обов'язкових дисциплін і дисциплін за вибором.

До “стержевої” загальноосвітньої частини входять такі дисципліни:

1. Базові предмети – 9 кредитів:
  - 1.1. Письмова комунікація (правила листування, написання ділових та наукових паперів, письмова творчість) – 3 кредити.
  - 1.2. Усна комунікація (правила усної комунікації і мовлення, риторика, розмовна мова) – 3 кредити.
  - 1.3. Критичне мислення (включаючи логіку) – 3 кредити.
2. Фізичні основи Всесвіту і форми життя – 12 кредитів:
  - 2.1. Природничі науки – 9 кредитів.
  - 2.2. Резонансні явища – 3 кредити.
3. Мистецтво, література, філософія та іноземні мови (включаючи мистецтво написання твору) – 12 кредитів:
4. Соціальні, політичні та економічні науки (включаючи американські історію і законодавство, основи економіки та підприємництва) – 12 кредитів.
5. Взаєморозуміння людства та розвиток суспільства – 3 кредити (факультатив).
6. Культура плюралізму – 3 кредити (факультатив).
7. Письмова (писемна) творчість – 3 кредити.

Усього: не менше 48 кредитів.

Фізичне виховання – 2 кредити.

Основні – обов'язкові дисципліни – 48 кредитів. У тому числі:

1. Чотири з таких п'яти курсів: Англійська література I, Англійська література II, Американська література I, Американська література II, Європейська література I (від Гомера до Данте) – 12 кредитів.
2. Шекспір I – 3 кредити.
3. По одному курсу з таких чотирьох груп дисциплін (усього 12 кредитів):

- 3.1. Мова та лінгвістика – 3 кредити.
- 3.2. Рання англійська література – 3 кредити.
- 3.3. Англійська література сучасного періоду – 3 кредити.
- 3.4. Світова література – 3 кредити.

Два продвинуті курси з американської літератури – 6 кредитів.

Продвинутий семінар з теорії літератури – 3 кредити.

6. Дисципліни на вибір за спеціальністю з основного курсу (з англійської мови і літератури) – 12 кредитів (з яких – 9 кредитів мають бути з продвинутих курсів).
Усього: не менше 48 кредитів.

Дисципліни на вибір за спеціальністю з додаткового курсу – від 13 до 23 кредитів. У тому числі: функціональна граматики англійської мови; фонетика англійської мови; основи освітніх технологій; вступ до педагогіки вищої школи; вступ до психології вищої школи; основи поведінки вчителя / викладача; основи критичного аналізу літератури; вибрані теми з англійської літератури; початковий курс із світової літератури; поняття креативного (творчого) письма; прийоми і методи професійного спілкування (усне та писемне); початковий курс методики викладання у вищій школі; англійська мова в аспекті історичного і культурного розвитку; основи прикладної лінгвістики; вступ до курсу цивілізацій та культур англійських країн; початковий курс стилістики англійської мови; початковий курс лексикології англійської мови; початковий курс усного та писемного перекладу; основи компаративної лінгвістики; вступ до мовознавства; історія англійської мови.

Додаткові вимоги (від 3 до 10 кредитів):

1. Заліковий тест з написання твору англійською мовою – 3 кредити.
2. Вивчення іноземної мови – від 0 до 10 кредитів.

Пояснення. Для отримання 10 кредитів необхідно вивчати в цьому ж або іншому гуманітарному коледжі іноземну мову упродовж одного року. Володіння однією або двома іноземними мовами, що еквівалентно двом рокам навчання в гуманітарному коледжі, є необхідною умовою для отримання ступеня бакалавра з англійської мови.

Отже, загальна необхідна кількість кредитів для отримання ступеня бакалавра з англійської мови (124) складається з 48 кредитів загальноосвітньої частини, 48 кредитів основної (професійної) частини, тобто – з обов'язкових дисциплін, 2 кредитів з фізичного виховання, а також 26 кредитів, які необхідно набрати в сумі з дисциплін на вибір за спеціальністю з додаткового курсу (від 13 до 23 кредитів) і з додаткових вимог (від 3 до 10 кредитів).

Навчальний план підготовки бакалавра з німецької (іноземної) мови від розглянутого вище навчального плану з англійської мови відрізняється змістом основної (професійної) частини (48 кредитів), дисциплінами на вибір за спеціальністю з основного курсу (з німецької мови і літератури) – від 12 до 21 кредитів і дисциплінами на вибір за спеціальністю з додаткового курсу – від 0 до 18 кредитів.

Підрахуємо тепер кількість годин, необхідних для засвоєння розглянутих вище бакалаврських програм. Один кредит – це 15 академічних годин аудиторного навчання (що складає приблизно 30 % від загального навчального часу, необхідного на за-

своєння курсу), отже, маємо:

1. Підприємництво: $(130,5 \text{ кредита} \times 15 \text{ годин} / \text{ на } 1 \text{ кредит}) = 1957,5 \text{ години}$ (це складає 30 % від загального навчального часу). Загалом: $1957,5: 30 \% = 6525 \text{ годин}$.
2. Комп'ютерні науки: $132,5 \text{ кредита} \times 15 \text{ годин} / \text{ на } 1 \text{ кредит}) = 1987,5 \text{ години}$. Загалом: $1987,5: 30 \% = 6625 \text{ годин}$.
3. Англійська мова, іноземні мови: $124 \text{ кредитів} \times 15 \text{ годин} / \text{ на } 1 \text{ кредит}) = 1860 \text{ годин}$. Загалом: $1860: 30 \% = 6200 \text{ годин}$.

Беручи до уваги, що одна академічна година в університетах і коледжах США дорівнює, як правило, 50-ти астрономічним хвилинам, остаточно маємо такі цифри: 5438, 5521 та 5167 астрономічних годин.

Необхідно підкреслити, що основною відмінністю навчальних планів бакалаврських програм університетів США від аналогічних в Україні є значна різниця у кількості годин, відведених на засвоєння матеріалу, менший відсоток – на аудиторну роботу студента, натомість дається значний час на самостійну.

Як зазначувалося вище, навчання в бакалавратурі може відбуватися: а) або безпосередньо у вищому коледжі чи університеті; б) або, починаючи з молодшого коледжу (перші два роки навчання) і закінчуючи у вищому коледжі чи університеті (останні два роки навчання); в) або безпосередньо у вищій професійній школі; г) або, починаючи у технічній школі (перші два роки навчання) і закінчуючи у вищій професійній школі (останні два роки навчання). При цьому, після двох років навчання (4 основних семестри) можна отримати початкову вищу освіту і перший, найнижчий вчений ступінь – молодшого спеціаліста.

У США, Японії і багатьох західноєвропейських економічно розвинутих країнах першим етапом підготовки фахівців у ВНЗ є навчання за програмою молодшого спеціаліста (з подальшим одержанням відповідного наукового ступеня молодшого спеціаліста з вибраної галузі науки, спеціальності).

Розглянемо, для прикладу, такі три програми (навчальні плани) підготовки молодшого спеціаліста – “в галузі бізнесу”, “в галузі комп'ютерних наук” і в галузі “англійської та іноземної мов”. Після успішного закінчення навчання за такими програмами випускники можуть отримати роботу в офісах підприємств, фірм, організацій і установ як секретарі, референти, молодші клерки та ін., або продовжити вчитися у бакалавратурі.

Навчальний план підготовки молодшого спеціаліста, як і для бакалавра, складається з обов'язкової (“стержневої”) загальноосвітньої частини, обов'язкової (базової) спеціальної, а також – профілюючої, професійно-орієнтованої частини за обраною спеціальністю. На відміну від бакалаврського, до навчального плану з підготовки молодшого спеціаліста включається від 60 до 66 кредитів.

Загальноосвітня частина програм підготовки молодшого спеціаліста в галузі бізнесу може бути такою (32 кредити):

1. Математика – 3 кредити:
  - 1.1. Прикладна та обчислювальна математика – 3 кредити.
2. Природничі науки – 3 кредити (на вибір):

- 2.1. Наука і суспільство – 3 кредити.
- 2.2. Життя і здоров'я людини – 3 кредити.
- 2.3. Екологія – 3 кредити.
- 2.4. Охорона навколишнього середовища – 3 кредити.
- 2.5. Елементарна фізика – 3 кредити.
3. Спілкування – 6 кредитів:
  - 3.1. Вступ до писемної англійської мови (початковий або середній рівні) – 3 кредити.
  - 3.2. Розмовна англійська мова – 3 кредити.
4. Гуманітарні дисципліни – 6 кредитів (на вибір):
  - 4.1. Американська література і культура – 3 кредити.
  - 4.2. Європейська література і культура – 3 кредити.
  - 4.3. Історія Америки – 3 кредити.
  - 4.4. Європейська історія – 3 кредити.
  - 4.5. Образотворче мистецтво – 3 кредити.
  - 4.6. Ділова англійська мова – 3 кредити.
5. На вибір 14 кредитів з такого переліку дисциплін:
  - 5.1. Суспільні науки:
    - 5.1.1. Загальна психологія – 3 кредити.
    - 5.1.2. Політологія – 3 кредити.
    - 5.1.3. Філософія – 3 кредити.
    - 5.1.4. Основи права I – 3 кредити.
    - 5.1.5. Етика бізнесу – 3 кредити.
  - 5.2. Культури світу та їх взаємодія:
    - 5.2.1. Іноземна мова – від 4 до 8 кредитів.
    - 5.2.2. Історія Християнства – 3 кредити.
    - 5.2.3. Релігії світу – 3 кредити.
  - 5.3. Вступ до машинопису та стенографування – 3 кредити.
  - 5.4. Фізична культура:
    - 5.4.1. Здоровий спосіб життя та культура тіла – 1 кредит.
    - 5.4.2. Активний курс заняття спортом – 1 кредит. (Обов'язковими також є позакласна участь у спортивних заходах і відвідування басейну та спортивних секцій.)

Усього: 32 кредити.

Обов'язкова (базова) спеціальна частина програми підготовки молодшого спеціаліста в галузі бізнесу (24 кредити) містить у собі такі курси (по 3 кредити кожний):

1. Вступ до бізнесу.
2. Основи бухгалтерського обліку (частина I).
3. Основи бухгалтерського обліку (частина II).
4. На вибір один із комп'ютерних курсів:
  - 4.1. Вступ до комп'ютерних наук.
  - 4.2. Прикладне програмне забезпечення в бізнесі.

- 4.3. Сучасні напрями інформаційних технологій.
- 4.4. Застосування інформаційних технологій у бізнесі.
- 5. Основи маркетингу.
- 6. Основи ділового права (основи права в сфері бізнесу).
- 7. Основи макроекономіки.
- 8. Основи мікроекономіки.

У с ь о г о: 24 кредити.

Профільююча, професійно-орієнтована частина за обраною спеціальністю складається з трьох курсів за вибором по 3 кредити кожний (загалом – 9 кредитів) з такого переліку:

- 1. Основи менеджменту – 3 кредити.
- 2. Політика бізнесу – 3 кредити.
- 3. Професійне спілкування – 3 кредити.
- 4. Управління малим бізнесом – 3 кредити.
- 5. Експортно-імпорتنі операції – 3 кредити.
- 6. Основи зовнішньоекономічної діяльності – 3 кредити.
- 7. Особливості середнього і великого бізнесу – 3 кредити.
- 8. Міжнародна економіка – 3 кредити.
- 9. “Паблік рілейшен” – “громадські зв’язки” – 3 кредити.
- 10. Міжособистісне спілкування – 3 кредити.
- 11. Планування та контроль фінансів – 3 кредити.
- 12. Семінар з управління бізнесом – 3 кредити.

У с ь о г о: 9 кредитів.

Загальноосвітня частина програм підготовки молодшого спеціаліста в галузі комп’ютерних наук (34 кредити) має такий вигляд:

- 1. Математика – 3 кредити (на вибір):
  - 1.1. Сучасна математика – 3 кредити.
  - 1.2. Вибрані розділи вищої математики – 3 кредити.
- 2. Елементарна фізика – 3 кредити.
- 3. Лабораторні та практичні роботи з фізики – 3 кредити.
- 4. Природничі науки – 3 кредити (на вибір):
  - 4.1. Наука і суспільство – 3 кредити.
  - 4.2. Життя і здоров’я людини – 3 кредити.
  - 4.3. Екологія – 3 кредити.
  - 4.4. Охорона навколишнього середовища – 3 кредити.
  - 4.5. Космогонія (наука про Всесвіт) – 3 кредити.
- 5. Спілкування – 6 кредитів:
  - 5.1. Вступ до писемної англійської мови (початковий або середній рівні) – 3 кредити.
  - 5.2. Розмовна англійська мова – 3 кредити.
- 6. Гуманітарні дисципліни – 6 кредитів (на вибір):

- 6.1. Американська література і культура – 3 кредити.
  - 6.2. Європейська література і культура – 3 кредити.
  - 6.3. Історія Америки – 3 кредити.
  - 6.4. Європейська історія – 3 кредити.
  - 6.5. Образотворче мистецтво – 3 кредити.
  - 6.6. Ділова англійська мова – 3 кредити.
  7. На вибір 9 кредитів з такого переліку дисциплін:
    - 7.1. Суспільні науки:
      - 7.1.1. Загальна психологія – 3 кредити.
      - 7.1.2. Політологія – 3 кредити.
      - 7.1.3. Філософія – 3 кредити.
      - 7.1.4. Основи права I – 3 кредити.
      - 7.1.5. Етика бізнесу – 3 кредити.
    - 7.2. Культури світу та їх взаємодія:
      - 7.2.1. Іноземна мова – 3 кредити.
      - 7.2.2. Історія Християнства – 3 кредити.
      - 7.2.3. Релігії світу – 3 кредити.
    - 7.3. Фізична культура – 1 кредит (на вибір):
      - 7.3.1. Здоровий спосіб життя та культура тіла – 1 кредит.
      - 7.3.2. Активний курс заняття спортом – 1 кредит. (Обов'язковою є позакласна участь у спортивних заходах, відвідування басейну та спортивних секцій).
- Усього: 28 кредитів.*

Обов'язкова (базова) спеціальна частина програми підготовки молодшого спеціаліста в галузі комп'ютерних наук містить у собі такі курси (24 кредити):

1. Статистика – 3 кредити.
2. Дискретна математика – 3 кредити.
3. Обчислювальні методи – 3 кредити.
4. Елементи логіки – 3 кредити.
5. Основи бухгалтерського обліку (частина I) – 3 кредити.
6. Вступ до комп'ютерних наук – 3 кредити.
7. Сучасні напрями інформаційних технологій – 3 кредити.
8. Основи макроекономіки – 1,5 кредита.
9. Основи мікроекономіки – 1,5 кредита.

Усього: 24 кредити.

Профільююча, професійно-орієнтована частина за обраною спеціальністю складається за вибором з п'яти курсів (дисциплін) по 3 кредити кожний (загалом – 15 кредитів):

1. Вступ до комп'ютерної науки – 3 кредити.
2. Основи програмно-математичного забезпечення – 3 кредити.
3. Комп'ютерна наука. Теорія і практика I – 3 кредити.
4. Організація та архітектура комп'ютерів I – 3 кредити.
5. Комп'ютерні операційні системи – 3 кредити.

6. Проектування і розробка програмно-математичного забезпечення – 3 кредити.
  7. Системи програмно-математичного забезпечення – 3 кредити.
  8. Мови програмування – 3 кредити.
  9. Практичний семінар з комп'ютерної науки – 3 кредити.
  10. Обробка даних (інформації), бази (банки) даних – 3 кредити.
  11. Використання комп'ютерів для обчислень та етика в сфері обробки інформації – 3 кредити.
  12. Спеціальні розділи комп'ютерної науки – 3 кредити.
  13. Основи машинопису та стенографії – 3 кредити.
  14. Застосування комп'ютера в професійній діяльності – 3 кредити.
- Усього: 15 кредитів.*

Загальноосвітня частина програм підготовки молодшого спеціаліста в галузі англійської та іноземної мов (36 кредитів) може включати в себе такі дисципліни (курси):

1. Базові (обов'язкові) предмети – 9 кредитів:
  - 1.1. Письмова (писемна) комунікація (правила листування, написання ділових та наукових паперів, письмова (писемна) творчість) – 3 кредити.
  - 1.2. Усна комунікація (правила усної комунікації і мовлення, риторика, розмовна мова) – 3 кредити.
  - 1.3. Критичне мислення (включаючи логіку) – 3 кредити.
2. Фізичні основи Всесвіту і форми життя – 9 кредитів (на вибір):
  - 2.1. Природничі науки – 9 кредитів (на вибір):
    - 2.1. Наука і суспільство – 3 кредити.
    - 2.2. Життя і здоров'я людини – 3 кредити.
    - 2.3. Екологія – 3 кредити.
    - 2.4. Охорона навколишнього середовища – 3 кредити.
    - 2.5. Космогонія (наука про Всесвіт) – 3 кредити.
    - 2.6. Резонансні явища – 3 кредити.
3. Мистецтво, література, філософія та іноземні мови (включаючи мистецтво написання твору) – 9 кредитів (на вибір):
  - 3.1. Образотворче мистецтво – 3 кредити.
  - 3.2. Література (американська та зарубіжна) – 3 кредити.
  - 3.3. Історія – 3 кредити.
  - 3.4. Філософія – 3 кредити.
  - 3.5. Іноземні мови – від 3 до 6 кредитів.
  - 3.6. Письмова (писемна) творчість: мистецтво написання твору – 3 кредити.
4. Соціальні, політичні та економічні науки (включаючи американські історію і законодавство, основи економіки та підприємництва) – від 9 кредитів (на вибір):
  - 4.1. Загальна психологія – 3 кредити.
  - 4.2. Політологія – 3 кредити.
  - 4.3. Філософія – 3 кредити.
  - 4.4. Основи права I – 3 кредити.
  - 4.5. Етика та естетика – 3 кредити.

- 4.6. Соціологія – 3 кредити.
- 4.7. Вивчення біблії – 3 кредити.
- 4.8. Історія Християнства – 3 кредити.
- 4.9. Релігії світу – 3 кредити.
- 4.10. Основи економічної теорії – 2 кредити.
- 4.11. Основи макроекономіки – 2 кредити.
- 4.12. Основи мікроекономіки – 2 кредити.
- 4.13. Взаєморозуміння людства та розвиток суспільства – 3 кредити.
- 4.14. Культура плюралізму – 3 кредити.
- 4.15. Фізичне виховання – 1 кредит.

Усього: не менше 36 кредитів.

Основні, обов'язкові дисципліни (по 3 кредити кожна), загалом – 21 кредит. У тому числі:

1. Англійська література I.
2. Американська література I.
3. Європейська література I (від Гомера до Данте).
4. Шекспір I.
5. По одному курсу з таких чотирьох груп дисциплін (усього 12 кредитів):
  - 5.1. Мова та лінгвістика – 3 кредити.
  - 5.2. Рання англійська література – 3 кредити.
  - 5.3. Англійська література сучасного періоду – 3 кредити.
  - 5.4. Світова література – 3 кредити.
  - 5.5. Ділова англійська мова – 3 кредити.
  - 5.6. Ділова іноземна мова – 3 кредити.

Усього: 21 кредит.

Профільююча, професійно-орієнтована частина за обраною спеціальністю складається з 9 кредитів, із них: за вибором два курси (дисципліни) по 3 кредити кожний (загалом – 6 кредитів) і заліковий тест з написання твору англійською мовою (3 кредити). На вибір пропонуються такі курси (дисципліни) по 3 кредити кожний:

1. Функціональна граматики англійської мови.
2. Фонетика англійської мови.
3. Англійська література II.
4. Американська література II.
5. Європейська література II (XIII–XVIII ст.).
6. Сучасна європейська література (XIX–XX ст.).
7. Шекспір II.
8. Практика усного і писемного мовлення.

Усього: 9 кредитів.

Таким чином, загальна необхідна кількість кредитів для отримання ступеня молодшого спеціаліста є, приблизно, вдвічі меншою ніж для засвоєння бакалаврської програми. Підготовка молодшого спеціаліста, як уже зазначалося, триває 4 основних

семестри (по 15 тижнів) і закінчується випускними іспитами та презентацією (захистом) випускної (дипломної) письмової роботи. Після отримання ступеня і диплома, молодший спеціаліст може або працювати, або далі навчатися в бакалавратурі.

Після успішного завершення бакалаврської програми можна продовжити подальше навчання в магістратурі. Розглянемо, як приклад, зміст (набір курсів, дисциплін) магістерської програми з менеджменту інформаційними технологіями в галузі управління бізнесом Міжнародного Університету Шиллера – широковідомого в світі бізнесу американського недержавного вищого навчального закладу (див., наприклад, [30–32]), а також американську університетську магістерську програму з підготовки викладачів у галузі англійської та іноземної мов (див. [29]).

Магістерська програма з менеджменту інформаційними технологіями в галузі управління бізнесом “Master of Business Administration in Management of Information Technology” (“MBA MIT”) складається з таких обов’язкових 45 кредитів (15 дисциплін по 3 кредити кожна):

1. Інформаційні технології в менеджменті.
2. Менеджмент базами даних.
3. Менеджмент мережами.
4. Менеджмент інформаційними технологічними проектами.
5. Аналіз систем, дизайн та застосування.
6. Новітні напрями в інформаційних технологіях
7. Управлінський облік (облік у менеджменті).
8. Фінансовий менеджмент (менеджмент фінансами).
9. Міжнародний маркетинг.
10. Один із трьох курсів на вибір:
  - 10.1. Менеджмент мультинаціональним бізнесом.
  - 10.2. Менеджмент міжнародним бізнесом.
  - 10.3. Менеджмент технологіями (технологічний менеджмент).
11. Виробничий та операційний менеджмент.
12. Один із двох курсів на вибір:
  - 12.1. Семінар з політики бізнесу.
  - 12.2. Семінар з менеджменту бізнесом.
13. Методи дослідження та аналізу.
14. Розробка та управління ВЕБ-сайтом.
15. Електронний бізнес (електронна комерція).

Магістерська програма для підготовки викладачів у галузі англійської та іноземної мов потребує попереднього засвоєння в бакалавратурі таких обов’язкових курсів, як: англійська література I і II, американська література I і II, Шекспір I і II; європейська література I (від Гомера до Данте), європейська література II (XIII–XVIII ст.); сучасна європейська література (XIX–XX ст.); функціональна граматики англійської мови; фонетика англійської мови; практика усного і писемного мовлення; мова та лінгвістика; рання англійська література (спецкурс); англійська література сучасного періоду (спецкурс); світова література (спецкурс). До складу цієї магістерської програми можуть входити 15–16 курсів (дисциплін) по 3 кредити кожний (загалом – 45–

48 кредитів) з такого переліку: освітні технології; педагогіка вищої школи; психологія вищої школи; поведінка вчителя / викладача; критичний огляд (аналіз) літератури; вибрані теми з англomовної літератури; поглиблений курс із світової літератури; креативне (творче) письмо; методи професійного спілкування (усне та писемне); методика викладання у вищій школі; англійська мова в аспекті історичного і культурного розвитку; прикладна лінгвістика; цивілізація та культура англomовних країн; поглиблений курс граматики англійської мови; поглиблений курс стилістики англійської мови; поглиблений курс лексикології англійської мови; поглиблений курс усного та писемного перекладу; компаративна лінгвістика; мовознавство; історія англійської мови; методи дослідження та аналізу; Інтернет та інформаційні технології.

Термін навчання за наведеними вище магістерськими програмами, як правило, 3 повних семестри (або 45 тижнів). Завершується навчання в магістратурі написанням наукової роботи, її захистом і складанням випускних іспитів.

§ 3. Роль американської вищої освіти

Децентралізований характер американської освітньої системи найбільш яскраво відображений у вищій освіті. Це сталося переважно тому, що приватна вища освіта в США передувала державній, завдяки чому вона була виділена із загального потоку шкіл, що фінансувалися державою, і це стало прецедентом її відносної незалежності.

Система вищої освіти Сполучених Штатів базується на закінченій середній освіті, що майже завжди припускає той факт, що учень уже провчився 12 років у середній школі.

У 1980-х роках у США налічувалося близько 3331 акредитованих коледжів та університетів, у 1999 – вже більше 3,8 тисячі. Вони встановлювали таку велику кількість вимог для вступу і пропонували таку значну кількість різноманітних типів програм для студентів, що іноземні гості Америки звичайно відчували труднощі при спробі встановити тотожність між коледжами й університетами США та своєї країни.

Терміни та поняття “коледж” і “університет” часто плутають, хоча перший за своєю суттю є складовою університету. Американський коледж, як правило, пропонує різноманітні природничі й соціальні науки, а також гуманітарну освіту. Традиційно студенти віком від 18-ти до 22-х років навчаються приблизно чотири роки і, якщо вони успішно опанують всі необхідні програми, одержують ступінь бакалавра гуманітарних або природничих наук. Університет, зі свого боку, звичайно складається з бакалавратури (як правило – це випускний коледж гуманітарних і природничих наук), магістратури та професійної школи з усіма необхідними засобами навчання.

У 80-х майже 43 % всіх студентів коледжів мали вік 25 років і більше. Багато з них відвідували курси для успішного професійного зростання, покращання кар’єри та одержання вченого ступеня.

У вищій освіті США виділяється два унікальних навчальних заклади. Це – дворічний молодший або громадський (суспільний) коледж і 4-річний гуманітарний коледж. Дворічний громадський коледж, як правило, контролюється місцевою владою (громадою) і має фінансову підтримку з боку держави. Суспільні коледжі про-

понують, по-перше, навчання для опанування технічних й напівпрофесійних спеціальностей і, по-друге, підготовку студентів до 4-річних вищих закладів освіти, що надають ступені бакалавра. В результаті вони залучають до навчання американську молодь із різними здібностями та інтересами.

Гуманітарний коледж є також типовим американським вищим навчальним закладом. Він існує у двох таких формах – може бути однією зі складових одиниць (школою або коледжем) університетського комплексу або незалежним навчальним закладом. В університетських або гуманітарних коледжах часто навчаються студенти з паралельних випускних професійних коледжів (професійних шкіл), таких, як інженерні, економічні, організації бізнесу, управлінські. Вони, як правило, відвідують курси основних (базових) дисциплін. Ці університетські або гуманітарні коледжі, як і самостійні 4-річні коледжі, пропонують також передпрофесійну 4-річну (або менше) підготовку для студентів, які в подальшому переходять до спеціалізованих професійних шкіл, таких, як наприклад, юридичні або медичні. Додатково гуманітарний коледж пропонує гуманітарну освіту для тих осіб, які не вступають ні до професійних шкіл, ні до магістратури.

Інша риса американської вищої освіти – це те, що залік, одержаний з предмета в одному університеті, визнається і в інших. Тобто студент може отримати заліки в одному ВНЗ, перенести (перевести) їх у інший і врешті одержати вчений ступінь там же або в третьому університеті.

Більшість американських університетів присуджує ступені у відповідності з проходженням (вивченням) визначеної кількості курсів, за які студенти отримують (заробляють) кредити та бали. Кількість кредитів, передбачених для кожного курсу, визначається кількістю годин виконаної роботи. Під час навчання в бакалавратурі – з 1-го по 4-й курси – студенти, як правило, вивчають кожний семестр біля п'яти предметів, кожний – по 3 години на тиждень (семестр триває від вересня до початку січня і з кінця січня до кінця травня). Більшість студентів проходять десять курсів (предметів) за 1 академічний рік, і, як правило, їм необхідно навчатися чотири роки, щоб виконати вимоги для отримання ступеня бакалавра – успішно пройти (засвоїти матеріал, пройти тестування й скласти заліки та іспити) близько сорока тригодинних курсів, тобто – набрати 120 кредитів.

Найбільша кількість ступенів бакалавра за 1980-ті роки була присуджена в сфері бізнесу та менеджменту, освіти та соціальних наук. Лідерами ж серед найпопулярніших професій традиційно є сфери юриспруденції, медицини й теології. Найбільша кількість ступенів магістра у 1970–1980-х роках була присуджена у галузі освіти, бізнесу, суспільних та соціальних наук, зв'язку та в сфері послуг. А у 1983 році було присуджено більше 16 тисяч докторських ступенів у галузі освіти, соціальних, біологічних та інженерних наук.

Сфери, в яких чоловіки і жінки удостоювалися ступенів бакалавра у 1982–1983 роках, свідчать про різницю у виборі кар'єри. Хоча пропорція чоловіків і жінок, які отримували різні спеціальності та ступені в багатьох дисциплінах протягом декількох років, залишалася відносно такою ж, як і раніше, але жінки у 1980-х роках показали вражаючі результати у бізнесі та менеджменті, інженерії, комп'ютерних науках, комунікації та зв'язку.

Кількість жінок, які отримали ступінь бакалавра та доктора, значно виросла у 1980-х роках, а, починаючи з 1981 року, жінки отримують більше ступенів магістра, ніж чоловіки. І все ж у таких професіях, як практична юриспруденція, медицина та деяких інших кількість докторських ступенів усе ще здебільшого присвоюється чоловікам.

У таблиці 1.4, як приклад, наведено деякі статистичні дані про розподіл ступенів бакалавра та першого професійного ступеня між чоловіками та жінками у 1983/1983 навчальному році.

Таблиця 1.4

Розподіл серед чоловіків і жінок – випускників ВНЗ США ступенів бакалавра і першого професійного ступеня (спеціаліста) у 1982/1983 навчальному році

Ступінь	Чоловіки	Жінки
Ступінь бакалавра:		
1. Бізнес і менеджмент	131717	95175
2. Освіта	23670	74321
3. Гуманітарні науки та літературознавство	11196	21547
4. Соціальні науки	52708	42380
5. Професії з охорони здоров'я	10204	54410
6. Образотворче та прикладне мистецтво	14699	24770
7. Суспільні науки та обслуговування інфраструктури	12520	16348
8. Комунікації та зв'язок	16185	22417
9. Інженерні науки	78316	10954
10. Комп'ютерні та інформаційні науки	15603	8903
11. Сільське господарство та природні ресурси	14085	6824
12. Фізичні науки	1701	6389
13. Іноземні мови	2485	7200
14. Біологічні науки	21564	18418
15. Військові науки	238	29
16. Інші сфери	56930	80283
Усього за всіма галузями (сферами)	479136	490368
Перший професійний ступінь (ступінь спеціаліста):		
1. Юриспруденція, правознавство та інші правові професії	23550	13303
2. Медицина	11350	4134
3. Теологія	5395	1099
4. Стоматологія	4681	954
5. Ветеринарна медицина	1216	844
6. Оптометрія (оптика, професії окулістів)	869	247
7. Остеопатологія	1063	256
8. Педіатрія	552	79
9. Фармакологія, фармацевтика	376	329
10. Хіропрактика	2308	581
Усього за всіма професіями	51310	21826

§ 4. Гуманітаризація і гуманізація освіти США

в 1980–1990-х роках

У кінці 1980-х років минулого століття США розпочали реформування вищої освіти в напрямку її гуманітаризації (див. [40]). Необхідність гуманітарної та культурологічної підготовки фахівців усіх галузей виникла з нестримної автоматизації, технізації і комп'ютеризації більшості галузей діяльності американського суспільства, практичного підходу до здобуття знань і необхідних кваліфікаційних рівнів, помітного зниження культурного рівня населення.

Фахівці Гарвардського університету розробили програму під назвою “Назад до джерел”, за якою випускники вищих закладів освіти мали самостійно вчитися, підвищувати і оновлювати свої знання протягом усього активного життя. Після дворічних випробувань програми і дискусій вчені дійшли висновку, що прищепити необхідність постійного оновлення знань можна тільки завдяки підвищенню загального культурного рівня випускників.

Відповідно до цієї програми, що отримала в США статус державної і була рекомендована як обов'язкова для державних і недержавних закладів вищої освіти, в Гарвардському університеті розроблено новий навчальний план для негуманітарних факультетів, у якому передбачалася обов'язкова підготовка студентів з десяти курсів в п'яти основних галузях: це три курси – з літератури і мистецтв, один – з мови і культури, два – з історії, два – з соціального аналізу і філософії, два – з природничих наук.

В усіх вищих закладах освіти цю програму було схвалено і прийнято до безумовного виконання. За результатами її практичного використання спостерігали автори і співробітники як федерального департаменту освіти, так і місцевих наглядових рад. Висновки спостерігачів були позитивними – реалізація програми забезпечила появу в США елітарного за рівнем своєї освіти управлінського апарату, представники якого відчували потребу і необхідність у самовдосконаленні, постійному оновленні й підвищенні своїх знань. Отже, програма досягла своєї мети.

Вищій освіті США в цілому притаманні риси елітарності та соціальної селективності. За рівнем реалізації програми “Назад до джерел” вищі навчальні заклади поділяються на декілька категорій – чим вищим є рейтинг і престиж закладу, тим більше часу відводиться вивченню мов, літератури, історії і культури (незалежно від спеціалізації), тим вищим є рівень гуманітарної підготовки випускників і тим більша їх частина має змогу потрапити до складу управлінського персоналу країни. Серед найбільш перспективних закладів США, в яких програма діє найефективніше, є Гарвардський, Йельський, Принстонський, Колумбійський і Пенсильванський університети, державні і недержавні коледжі і вищі професійні школи.

Слід підкреслити, що програма “Назад до джерел” підтримується і фінансується не тільки федеральними і місцевими органами, але й державними і приватними фондами, спонсорами і меценатами. Велику увагу її реалізації приділяють уряди усіх штатів Америки.

Подальший розвиток і удосконалення цієї програми було покладено на Чиказький університет, в якому створили науковий центр для проведення спеціальних досліджень. Фахівці центру стежать за розповсюдженням і ефективністю реалізації

програми в країні, проводять тестування студентів, аналізують результативність використання різних курсів тощо.

Цікавими є розроблені центром тести, що поділяються на пізнавальні та емоціональні. Пізнавальні визначають: знання, розуміння, використання, аналіз, синтез, оцінку. Емоціональні тести мають такі параметри: сприйняття, реакція, оцінка, організація, характеристика. Використовуються також і тести, що належать до психомоторної сфери. За ними атестуються як студенти, так і викладачі. На основі здобутих результатів розробляються конкретні методичні рекомендації щодо ефективності викладання і засвоєння навчального матеріалу.

Одним із головних завдань програми “Назад до джерел” є не тільки виховання у студента почуття необхідності самовдосконалення і постійного оновлення знань, але й надання цьому почуттю патріотичного спрямування. Наприклад, лекції з історії, літератури й культури США безпосередньо пов’язані з державною ідеологією, викликають у студентів почуття поваги до своєї країни і гордості як її громадянина, підкреслюють духовний зв’язок із своєю нацією, формують патріотичні почуття.

У програмі реалізовано гуманістичний підхід, що інтерпретує навчання як засіб самопізнання і самовиразу і базується на засадах гуманістичної психології. На лекціях з літератури викладачі зосереджують увагу студентів на їхній особистості, внутрішньому світі, заохочують індивідуальні почуття і критичні оцінки матеріалу, що вивчається, підкреслюють необхідність мати власні погляди і вільно їх висловлювати. На лекціях з історії і культури стверджуються такі загальнолюдські цінності, як патріотизм, любов до свободи і волі, демократичні принципи співіснування націй тощо.

Велику увагу в програмі приділено вивченню англійської мови, що є особливо важливим для тих американців, для яких вона не є рідною. Фахівці освіти США вважають, що внаслідок науково-технічної революції, технізації життя, вузької спеціалізації і американського прагматизму в країні в 70–80-х роках ХХ століття виявилася загальна криза англійської мови, що вплинула і на вищу школу.

Кількість студентів, що відмінно володіють англійською і є високограмотними, різко знизилась. Багато випускників вищих навчальних закладів не могли писати без помилок, замість чистої англійської мови (її американського варіанта) вони використовували сленг або суміш із мов. Для виправлення цього становища програмою “Назад до джерел” передбачено підвищення зацікавленості американців вивченням англійської мови, зміну з негативного на позитивне ставлення до вивчення філологічних дисциплін. Незважаючи на те, що попит на випускників філологічних спеціальностей університетів і коледжів у США зменшується кожний рік, програма переносить гуманітарну і, в першу чергу, – філологічну, підготовку на негуманітарні спеціальності, щороку збільшуючи її відсоток. Як наслідок такої послідовної гуманітаризації освіти було розроблено програмний курс читання, письма і риторики, який став обов’язковим для всіх вищих закладів освіти США.

Значну увагу програма приділяє викладанню і вивченню іноземних мов. Навчальні курси розроблено таким чином, що разом з іноземною мовою викладається література і культура тієї країни, мова якої вивчається. При цьому студентам неанглосаксонського походження рекомендовано вивчати рідні мови як іноземні, літературу і культуру

власного етносу. Одночасно з цим викладачі повинні витримувати ідеологічну позицію щодо рівності прав усіх етнічних груп у США, вчити студентів відчувати себе повноправними громадянами американського суспільства.

Дуже цікавими є критерії оцінки знань студентами іноземних мов. Так, у галузі фонетики – це знання не тільки фонем і графем мови, але й звуко-символічних зв'язків і морфофонетичних зразків. У галузі лексики – знання слів та ідеом, зразків однокорінних слів. У граматиці – морфем мови, трансформацій і парадигм. У літературі – знання авторів, творів, дат, тем, сюжетів, характерів, періодів та жанрів. У галузі культури – фактів, географічних даних, історичних дат, діячів культури і мистецтва, етнографії і фольклору країни, мова і культура якої вивчаються. І все це є складовою курсу вивчення іноземної мови.

Вивчення мов є завершальним циклом культурної освіти у вищих навчальних закладах США. При їх вивченні студент проходить гуманітарну і культурологічну підготовку, що є тепер обов'язковою і необхідною для кар'єри.

Американці горді тим, що майже всі свої програми і плани доводять до позитивного завершення. Це відбувається завдяки їхній практичності та діловитості. Крім того, велику увагу здійсненню затверджених програм і планів приділяють населення країни і американський уряд. Так за виконанням програми “Назад до джерел” стежать не тільки вчені і громадські організації, але й спеціальна президентська комісія з іноземних мов і міжнародних досліджень. До її складу входять відомі діячі науки, культури, освіти, парламентарії, меценати і спонсори, громадські діячі. Результати діяльності комісії періодично заслуховуються президентом, який постійно збільшує федеральне фінансування програми.

В останні 10–15 років завдяки програмі “Назад до джерел” майже в усіх суто інженерно-технічних вищих навчальних закладах США було відкрито кафедри гуманітарного і культурологічного профілю – історії, філософії, іноземних мов, релігій, класичних мов, англійської мови і літератури тощо.

Отже, програма гуманітаризації і гуманізації вищої освіти Сполучених Штатів “Назад до джерел” продовжує відігравати свою важливу роль у справі підвищення культурного рівня американського суспільства. А напрями реформування вищої освіти США спрямовуються не на її комерціалізацію або скорочення кількості студентів і викладачів, а на зменшення навчального навантаження на користь комплексного вивчення мови, літератури, культури, історії. До цього треба додати, що федеральне бюджетне асигнування програми і американської освіти в цілому збільшується з року в рік.

Запитання і завдання до розділу 3 частини 1

1. Хто формує і здійснює політику в галузі вищої освіти США?
  - Хто в США координує діяльність відділів народної освіти і місцевих комітетів з освіти?
  - Чим викликані постійні реформи вищої освіти в США?
  - Якою є політика освітян США в питанні лекційного навчання?
  - Чому в системі вищої освіти США така велика роль відводиться самостійній

роботі студента?

- Розкажіть, яку увагу приділяють ВНЗ США своїй інтелектуальній і матеріально-технічній базі.
  - Як з точки зору американських викладачів “навчити студентів учитися”?
  - Що таке індивідуальне навчання?
  - Розкажіть, у чому полягають особливості індивідуального навчання.
  - Чому у вищій освіті США існує проблема студентських стресів?
  - Що таке дистанційний метод навчання, на чому він базується і якими є його переваги?
  - Що таке міждисциплінарний принцип підготовки фахівців?
  - З якою метою американські ВНЗ об’єднуються і для чого кооперуються та інтегруються?
  - Що таке “віртуальний” ВНЗ?
  - Якими на думку американських освітян є три основні функції вищої освіти США?
2. Що означає децентралізація вищої освіти США?
- Що вважається базовою вищою освітою в США?
  - Уважно проаналізуйте навчальні плани американських університетів із підготовки бакалаврів за спеціальностями “бізнес” і “комп’ютерні науки”, а також за спеціальностями “англійська мова” та “іноземні мови”.
  - З яких частин складаються ці навчальні плани?
  - Зверніть увагу на стандартні одиниці виміру навчального навантаження – кредити, їх кількість і у кожній дисципліні, а також – загальну кількість (необхідну для отримання ступеня і диплома бакалавра).
  - Уважно проаналізуйте програми (навчальні плани) підготовки молодшого спеціаліста.
  - Чим вони відрізняються від бакалаврських?
  - Проаналізуйте магістерські програми з менеджменту інформаційними технологіями у сфері управління бізнесом і з підготовки викладачів з англійської та іноземних мов.
  - Чим ці програми (навчальні плани) відрізняються від аналогічних українських магістерських навчальних планів?
3. Якою є роль американської вищої освіти?
- Яка кількість акредитованих коледжів і університетів існувала у 1980-х роках та у 1999 році?
  - Порівняйте її з кількістю акредитованих українських ВНЗ.
  - У чому є унікальність американських коледжів?
  - Які спеціальності були найбільш популярними в США в 1980-х роках?
4. Коли і чому розпочалося реформування вищої освіти США в напрямку її гуманітаризації і гуманізації?
- Як здійснювалася ця реформа?
  - Якими є результати цього реформування?
  - Що є корисного для запозичення американського досвіду в цій справі для укра-

їнської вищої освіти?

5. Зробіть власні висновки за результатами вивчення матеріалу розділу 3.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 3 частини 1

36. Роль федерального уряду і місцевих громад (общин) США у формуванні та здійсненні політики в галузі вищої освіти США.
37. Причини постійних реформ у системі вищої освіти США.
38. Роль лекцій і самостійної роботи студента в процесі навчання у ВНЗ США.
39. Порівняння принципів організації навчального процесу у ВНЗ США та України.
40. Що означає “критичне мислення” і як “навчити студентів учитися”?
41. Особливості і переваги індивідуального навчання.
42. Сутність і переваги дистанційного методу навчання.
43. Сутність і переваги міждисциплінарного принципу підготовки фахівців.
44. Мета об’єднання, кооперації та інтеграції американських ВНЗ.
45. Інтернет і “віртуальний” ВНЗ. Переваги і недоліки.
46. Три основні функції вищої освіти США (з погляду американських освітян).
47. Сутність децентралізації вищої освіти США. Порівняння з українською системою вищої освіти.
48. Базова вища освіта в США і в Україні. Порівняльний аналіз.
49. Порівняльний аналіз навчальних планів американських і українських університетів із підготовки бакалаврів за гуманітарними спеціальностями.
50. Порівняння стандартних одиниць виміру навчального навантаження і їх кількості, необхідної для отримання ступеня і диплома бакалавра в США і Україні.
51. Різне і спільне в підготовці молодшого спеціаліста в США і Україні.
52. Особливості магістерських програм і магістерської підготовки в США.
53. Роль вищої освіти в американському суспільстві.
54. Роль коледжів і університетів у системі вищої освіти США 1980–1990-х років.
55. Найпопулярніші спеціальності в США 1980-х років.
56. Особливості реформування вищої освіти США в напрямку її гуманітаризації і гуманізації.

Розділ 4. Принципи діяльності вищих навчальних закладів США

§ 1. Демократичні принципи контролю якості підготовки фахівців і управління вищими навчальними закладами США

Контроль якості підготовки спеціалістів у США покладено на професійні організації, які здійснюють функції акредитації та атестації вищих навчальних закладів. Система акредитації в США є гнучкою, добре обґрунтованою, демократичною та незалежною. Вона виконує функцію контролю за якістю роботи ВНЗ і підготовки фахівців усіх рівнів. Акредитація покликана вносити однорідність та елементи

стандартизації в децентралізовану систему вищої освіти. Вона здійснюється спільно представниками державних і недержавних організацій. Метою акредитації є оцінка діяльності ВНЗ, встановлення відповідності якості навчання в них виробленим і затвердженим стандартам. Акредитаційні агенції здійснюють загальну перевірку, дають оцінку рівню та якості програм підготовки, матеріально-технічної бази та фінансового стану вищого навчального закладу. Центральною акредитаційною організацією є рада з вищої освіти, що відповідає за критерії, однаковість та якість перевірки.

Крім загальної акредитації, є й інший вид – професійний (оцінка якості роботи відділень, департаментів, факультетів, рівня професійної підготовки випускників тощо).

З одного боку, акредитація покликана контролювати відповідність підготовки спеціалістів запитам американського суспільства. З іншого – в умовах децентралізації системи освіти та незалежності ВНЗ єдині вимоги до якості підготовки фахівців дуже важко реалізувати в масштабах усієї країни.

Якість і рівень підготовки спеціалістів визначаються за допомогою системи оцінки знань – тестів, заліків та іспитів. Розробку ускладнених тестів та іспитів з основних наукових дисциплін, а також тестів, що виявляють рівень підготовки, нахили та здібності студентів до набуття тієї чи іншої професії, здійснюють спеціальні служби педагогічного тестування спільно з представниками професійних асоціацій та викладачами ВНЗ. Стандартизовані тести розроблено для оцінки знань студентів після завершення дворічного загальноосвітнього (базового) навчання та після завершення спеціалізованої підготовки (останні два роки навчання). У випадках, коли підготовка студентів здійснюється за міждисциплінарним принципом, тести та екзаменаційні вимоги розробляють спільно декілька комісій.

У США існує такий вид тесту, як “національна програма з вимірювання рівня знань”. Її мета – пошук та виявлення талановитої американської молоді (учнів старших класів шкіл та студентів університетів і коледжів). Бали, що їх отримують учні та студенти в результаті складання іспитів і тестів цієї програми, відображають ефективність діяльності конкретного навчального закладу. Крім того, за результатами такого тестування студенти можуть набрати необхідну кількість залікових балів для дострокового одержання ступеня бакалавра (не проходячи повного, традиційного навчання).

Як уже відзначалося, у США не існує єдиних для усіх ВНЗ вимог до рівня, змісту та методів підготовки спеціалістів. У зв'язку з цим кількість дисциплін та курсів, а також обсяг часу, відведеного на їх вивчення, різні залежно від типу вищих навчальних закладів, ступеня їх престижності, змісту програм тощо. Систему оцінки знань студентів також визначають самі ВНЗ – адміністрація, контролюючі ради та викладачі.

Ефективність підготовки студентів та випускників визначається за допомогою залікових одиниць, що відображають рівень та обсяг знань і навичок з конкретних навчальних дисциплін. Загальна кількість залікових одиниць є одним з основних показників якості та обсягу набутих знань студентом і свідчить про успішне (або неуспішне) завершення ним навчання.

Кожний ВНЗ визначає кількість і тип форм підбиття підсумків навчання та присудження ступеня. Система контрольного оцінювання може бути неоднаковою не тільки в різних вищих закладах освіти, але і на різних факультетах (відділеннях) одного й того ж ВНЗ.

Залікові одиниці американських ВНЗ поділяються на традиційні та альтернативні. Традиційна система використовується: для обліку навчального часу; визначення успішності студентів; обсягів курсів і дисциплін, що вивчаються, при розробці навчальних програм і планів; з метою виявлення підстав для заохочення (виплати стипендій, премій, надання грантів) або покарання (перескладання іспитів, зняття стипендій, відрахування з навчального закладу); визначення вимог для присудження різних наукових ступенів тощо.

Принципи американської демократії також найліпшим чином втілені в системі управління вищими навчальними закладами США. Такі головні принципи, як академічна свобода ВНЗ, свобода (і захист!) від втручання у професійну діяльність закладів некомпетентних чиновників усіх рангів, повна або достатня фінансова незалежність від владних структур, демократичні принципи обрання або призначення керівного складу та управління закладом, ліцензування і акредитація безпосередньо незалежними акредитаційними комісіями і агенціями, участь у спілках закладів за їх професійним (фаховим) спрямуванням, державні гарантії працівникам ВНЗ – є основою діяльності усіх вищих закладів освіти США.

Оскільки навчання платне, заклади є підзвітними своїм платникам і власникам. Ними можуть бути: федеральний або муніципальний уряд, адміністрація штату – для державних ВНЗ (тих, що належать штату, місту або місцевій громаді); юридичні або фізичні особи – платники за навчання студентів (для ВНЗ усіх форм власності); юридичні або фізичні особи, яким належить заклад (для недержавних ВНЗ).

Керівництво державними закладами вищої освіти, як правило, обирається колективом штатного професорсько-викладацького складу за участю громадської піклувальної ради (до складу якої на громадських засадах входять відомі політичні, урядові і громадські діячі штату, провідні підприємці, фінансисти, діячі науки і культури, студенти та їхні батьки, представники церкви і громадських організацій). Ректор (або президент) закладу має необхідні права для адміністративно-господарського керівництва, а професійне – академічне і наукове – управління здійснюється відповідними радами: академічною і науковою. Ректор може входити (або не входити) до цих рад і брати (або не брати) участь як член ради, може бути обраним (або необраним) головою цих органів і мати (або не мати) вплив на їх діяльність. Усе залежить від особистості претендента на посаду ректора (президента) – його рейтингу, заслуг перед країною, штатом, містом, місцевістю, колективом закладу, громадського визнання, професійних і моральних якостей, вкладу в розвиток освіти, науки, культури тощо і рішення колективу штатного професорсько-викладацького складу та громадської піклувальної ради. Як правило, ректор (президент) державного вищого навчального закладу США обирається на 3–5 років і є підзвітним своїм виборцям.

У ВНЗ недержавної форми власності ректора (президента) призначає рада засновників або рада директорів (до якої входять засновники, а також юридичні і фізичні

особи, які фінансують або впливають на діяльність закладу). Ректор (президент) за погодженням з вищезазначеними органами призначає всіх штатних співробітників, керує адміністративно-господарською діяльністю, входить до складу академічної і наукової рад (і може їх очолювати, якщо таке рішення приймає рада засновників або рада директорів).

Як правило, ректор (президент) приватного вищого навчального закладу призначається на посаду терміном на 5–7 років і є підзвітним раді засновників або директорів.

Академічна свобода вищих навчальних закладів США сформована багаторічним демократичним способом життя американської нації, конституційно захищена і надає власникам закладу і колективу його працівників можливість вільно її використовувати в своїй професійній діяльності. Тільки вимоги ринку або рекомендації акредитаційних комісій (агенцій) можуть вплинути на рішення власників і співробітників ВНЗ щодо напрямків академічної діяльності. Ніяке інше зовнішнє втручання в академічну діяльність закладів неможливе.

Для акредитації вищого навчального закладу в США демократично обираються незалежні акредитаційні комісії з числа відомих професорів, науковців, педагогів, фахівців вищої освіти, діячів культури і мистецтва. До складу таких комісій також запрошуються представники мас-медіа і громадськості, працівники федерального департаменту освіти і відділів освіти штатів. Але їхня участь обмежується переважно спостереженням, роботою із статистичними даними і можливістю висвітлення діяльності комісій.

Акредитаційні комісії діють виключно за рахунок оплати своєї діяльності закладами, що акредитуються, а також за рахунок благодійних внесків незалежних спонсорів. Результати діяльності комісій, їх висновки і кошториси публікуються у пресі, є відкритими і доступними для ознайомлення кожному громадянину США.

Вагомість і рейтинг акредитаційної комісії залежить від її якісного складу і представництва в ній відомих фахівців із провідних вищих закладів освіти США. Кожна комісія встановлює свої правила і вимоги щодо акредитації, і ВНЗ освіти обирають таку, вимоги якої цей заклад здатний виконати (зрозуміло, що чим вищими є вимоги, тим більш вагомою є акредитація закладу).

Об'єднання і асоціації за фаховим профілем ВНЗ у США (на зразок великих професійних спілок) сприяють популяризації діяльності їх членів, проводять так звану громадську акредитацію (на зразок громадської експертизи діяльності закладу) з метою підвищення громадського рейтингу, запобігання монополізму і корупції в галузі, а також недоброякісній діяльності своїх членів.

Студенти державних вищих навчальних закладів США мають право утворювати різноманітні громадські організації, гуртки, відвідувати церкву, брати участь у спортивному і громадському житті – робити все, що дозволено американським законодавством і що не заважає професійній діяльності закладу.

В умовах ринкових відносин ВНЗ США цілком орієнтуються на вимоги суспільства щодо підготовки кадрів для ринку праці. При цьому тільки економічна доцільність є головним чинником, що визначає професійну діяльність більшості недержавних закладів. Ефективність виконання прикладних або фундаментальних

наукових досліджень і впровадження їх результатів також залежить від власників закладу, обсягів фінансування замовлень і термінів виконання. Держава підтримує фундаментальні природничі, гуманітарні і технічні дослідження, фінансуючи переважно відомі державні заклади. Наукові дослідження в провідних недержавних вищих закладах освіти ведуться на замовлення крупних фірм, корпорацій, компаній, приватних осіб і мають стабільний фінансовий стан.

Всі навчальні заклади, незалежно від форми власності, що зареєстровані як безприбуткові неакціонерні юридичні особи (тобто статутною в них є виключно освітня діяльність), американським законодавством звільнюються від податків. Фінансування фундаментальних і прикладних наукових досліджень, що ними виконуються, також не оподатковується. Прибутки ж, що надходять до закладу від впровадження результатів завершених наукових досліджень, оподатковуються (але за пільговими тарифами).

Навчальні заклади та їх студенти мають пільги щодо придбання матеріально-технічних засобів для своєї діяльності. Наприклад, підручники, комп'ютери, інші засоби, матеріали й обладнання реалізуються для закладів освіти із значною (від 30 % до 50 % і більше) знижкою (що також є економічно вигідним продавцеві, оскільки він у такому випадку має пільги щодо оподаткування прибутків). Студентам надаються пільги в студентських кафе і ресторанах (за винятком алкогольних напоїв, кофе, шоколаду і тютюнових виробів).

Ще раз підкреслимо, що діяльність усіх ВНЗ, незалежних акредитаційних рад і комісій, фахових об'єднань і асоціацій вищих навчальних закладів широко аналізується і висвітлюється незалежними засобами масової інформації США.

§ 2. Місце недержавного сектору в системі американської вищої освіти та його вплив на структуру ринку освітніх послуг у США

Принцип ринкових відносин і демократичного права обирати навчальний заклад для здобуття професії (спеціальності) найкращим чином реалізований у системі вищої освіти США. Оскільки вища освіта в країні є платною (хоча студентам і надається фінансова і матеріальна допомога у вигляді пільг в оплаті навчання, стипендій, грантів), а ринковий принцип вибору споживачем найкращих пропозицій навчальних закладів і оптимальної або доступної вартості набуття вищої освіти надає державному і недержавному сектору однакові умови на ринку освітніх послуг у США, американські державні і приватні університети, інститути, коледжі та інші вищі навчальні заклади перебувають у стані постійної конкурентної боротьби, але гармонійно співіснують і доповнюють один одного. У боротьбі за студента освітні заклади постійно удосконалюють свою діяльність, модернізують матеріально-технічну базу, впроваджують новітні технології, матеріально заохочують студентів (встановлюють власні пільги в оплаті, стипендії, гранти, залучають кошти спонсорів, фондів, федерального та місцевого уряду тощо), сприяють працевлаштуванню випускників і підтримують з ними творчі зв'язки після завершення їхнього навчання. При цьому

спостерігається стійка тенденція щорічного збільшення вартості навчання.

Зауваження. Щорічне збільшення вартості навчання пояснюється тим, що життя постійно дорожчає. Але одночасно з цим підвищується і рівень життя американців, середній клас, що є головним споживачем вищої освіти, стає дедалі більш заможним. Тому зростання витрат пересічного американця на здобуття вищої освіти – одного з чинників подальшої успішної кар'єри – є цілком природним; обґрунтованим і закономірним.

Як уже відзначалося, усі американські університети, коледжі та інші ВНЗ залежно від джерел фінансування, організації та підпорядкування поділяються на державні і недержавні. При цьому перші можуть бути підпорядковані федеральному уряду (загальнонаціональні), штату, графству, округу, місту або місцевості (найменшій адміністративно-територіальній одиниці). Фінансуються вони як за рахунок оплати навчання студентами та з бюджету, так і за рахунок надходжень від договірних (контрактних) замовлень на виконання наукових досліджень, спонсорської допомоги, різноманітних фондів і громадських пожертвувань. Недержавні ж вищі навчальні заклади можуть бути незалежними некомерційними (безприбутковими), незалежними релігійними, а також приватними комерційними. Головними джерелами їх фінансування є оплата навчання студентами, замовлення на виконання наукових досліджень та освітньо-виробничих послуг, спонсорські внески, приватні пожертвування тощо. Релігійні заклади мають фінансову підтримку церков і конфесій.

Зауваження. Значний обсяг наукових досліджень на договірних (контрактних) умовах виконується державними і недержавними вищими навчальними закладами на замовлення Міністерства оборони та військово-промислового комплексу США. Великі кошти передають ВНЗ і транснаціональні корпорації, міжнародні компанії, всесвітньовідомі підприємці, які зацікавлені в розробці і впровадженні у себе нових технологій, обладнання та апаратури. Отже, великі гроші виробників сприяють розвитку науки, техніки і освіти, а науково-освітні заклади вищої школи США, в свою чергу, збагачують науку, техніку і виробництво новими розробками, що збільшують прибутки замовників. Цей процес, як вважають американські фахівці, безповоротний і прогресуючий, він є матеріальною основою подальшого розвитку і вдосконалення суспільства.

Найбільш відомі елітні вищі навчальні заклади США, що входять до аристократичної асоціації “Ліги плюща – Ivy League” (див. вище, с. 33–34) і є недержавними, мають великий обсяг бюджетних, галузевих і приватних науково-технічних, проектно-конструкторських та інших дослідницьких замовлень, отримують значне фінансування і постійно розвиваються.

Аналізуючи ринок освітніх послуг США, неважко побачити, що за кількістю закладів (64 %) і за чисельністю студентів (81 %) державний сектор вищої освіти є попереду. Але вивчення структури цього ринку приводить до висновків, що: по-перше, державний і недержавний сектори, хоча і конкурують між собою за право отримати більше студентів, однак, задовольняють різні освітні запити і потреби американського суспільства; по-друге, головна конкуренція існує між закладами у самих секторів, у

той час, як методи і засоби конкурентної боротьби державних і недержавних ВНЗ по суті є однаковими; по-третє, належність вищого навчального закладу до того чи іншого сектору не має суттєвого значення як для абітурієнта, який обирає місце навчання, керівника федеральної чи місцевої бюджетної, галузевої або недержавної підприємницької структури, приватного підприємця чи виробника, який замовляє дослідження, наукову розробку тощо, так і для самого закладу, що незалежно від форми власності володіє необхідними правами і є законодавчо захищеним як юридична особа.

Багаторічний досвід вищої школи США свідчить, що державні та недержавні заклади вищої освіти мають на ринку освітніх послуг принципово різні цілі і пропонують споживачам різні пропозиції: державні заклади головним чином готують молодших спеціалістів, а недержавні – переважно надають освітні послуги більш високого рівня – підготовка бакалаврів, магістрів і докторів. Так, наприклад, 1359 (100 %) державних закладів вищої освіти США у 1993–1994 навчальному році навчали 10545789 (100 %) студентів, з яких у 826 дворічних коледжах (60,78 %) готували 520359 (47,61 %) молодших спеціалістів, у 72 (5,3 %) вищих освітніх закладах – 238763 (2,26 %) молодших спеціалістів і бакалаврів, у 250 (18,4 %) ВНЗ 1859574 (17,63 %) – молодших спеціалістів, бакалаврів і магістрів, а у 211 (15,52 %) вищих закладах освіти – 3427093 (32,5 %) молодших спеціалістів, бакалаврів, магістрів і докторів.

У той же час 760 (100 %) недержавних ВНЗ навчали 2475968 (100 %) студентів, з яких у 48 дворічних коледжах (6,32 %) готували 97599 (3,94 %) молодших спеціалістів, у 213 (28,03 %) вищих освітніх закладах навчали 378634 (15,29 %) молодших спеціалістів і бакалаврів, у 345 (45,39 %) вищих навчальних закладах готували 856099 (34,58 %) молодших спеціалістів, бакалаврів і магістрів, а у 154 (20,26 %) вищих закладах освіти – 1143654 (46,19 %) молодших спеціалістів, бакалаврів, магістрів і докторів (див. таблицю 1.3).

Отже, принципова різниця між структурою державного та недержавного секторів вищої освіти США полягає в тому, що переважна більшість державних закладів (60,78 %) готують головним чином молодших спеціалістів (47,61 %), у той час як для приватних – ці показники дорівнюють лише 3,94 % та 6,32 % відповідно.

Державні та недержавні вищі навчальні заклади гармонійно співіснують і в той же час конкурують між собою у системі вищої освіти США, надаючи якісні і широкомасштабні освітні послуги, готуючи інтелектуальну еліту американського суспільства. Незважаючи на перевагу державного сектору за абсолютними показниками над недержавним у кількості закладів – 1359 (64,13 %) і 760 (35,87 %) відповідно та чисельності студентів – 10545789 (80,99 %) і 2475989 (19,01 %) відповідно, приватні вищі навчальні заклади готують для США 378634 (61,33 %) бакалаврів, 856099 (31,52 %) магістрів і 1143654 (25,02 %) докторів (див. вище таблицю 1.3). До цього необхідно додати, що підготовка цих елітних фахівців у невеликих приватних навчальних закладах здійснюється значно краще, якісно, індивідуалізовано, для їх навчання створюються, так би мовити, “тепличі умови”.

Продовжуючи аналіз внеску недержавного сектору в розвиток вищої освіти і задоволення ринкових освітніх послуг США, розглянемо проблему оплати навчання

та порівняємо розмір матеріального заохочення праці професорсько-викладацького складу в американських державних і приватних ВНЗ.

Відомо, що середня вартість навчання в недержавних вищих закладах освіти значно вища, ніж у державних. Наприклад, якщо порівняти середню вартість навчання в 1995/1996 навчальному році, то в університетах вона складала – 15000 і 2879, в 4-річних коледжах – 11250 і 2556, у 2-річних коледжах – 5700 і 965 доларів США відповідно (див. нижче таблицю 1.6). До цього необхідно додати витрати на їжу та гуртожиток (у сумі – від 4700 до 5900 доларів США на рік), індивідуальне медичне страхування, витрати на дозвілля, відпочинок тощо. Виходить значна сума. Однак американці знають, що значно вища ціна недержавної освіти, високий рейтинг закладу (його “торговельна марка”) включають у себе гарантію працевлаштування, отримання престижного місця роботи з більш високим рівнем оплати (як правило, – на 10–25 % вище, ніж після закінчення державного закладу), причому більшість відомих корпорацій, компаній, підприємств і виробництв взагалі віддають перевагу випускникам недержавних вищих навчальних закладів. Крім того, витрачаючи значно більше коштів на навчання студентів, приватні вищі навчальні заклади досягають більш високої якості підготовки фахівців завдяки створенню і використанню в освітній діяльності найсучаснішої матеріально-технічної бази, чудових бібліотек і залученню високопрофесійного професорсько-викладацького складу (в таблиці 1.8 і в додатках 6–15 наведено, для порівняння, перелік 10-ти найдорожчих недержавних університетів, інститутів і 4-річних коледжів США, вартість річного навчання в яких складає від 20 тисяч доларів і більше).

Слід зауважити, що головним чинником успіху недержавного сектору вищої освіти на ринку освітніх послуг США є, без перебільшення, видатний науково-педагогічний професорсько-викладацький склад приватних вищих навчальних закладів. Відбір найкращих науково-педагогічних фахівців здійснюється за контрактною основою терміном на 2–5 років за схемою “2+1+2”. Ця схема означає, що викладач наймається на роботу за контрактом на 2 роки, після чого за результатами атестації його контракт може бути або розірваним, або продовженим ще на один рік, після чого, знову за результатами атестації, угоду або розривають, або продовжують ще на 2 роки. Після завершення 5-річного контракту може бути укладений новий за тією ж самою схемою. Як свідчить американський університетський досвід, після перших двох років контракт анулюється приблизно з 5 % фахівців, після 5 років – уже з 50 %, а після наступного контракту – вже з 60–70 % викладачів. Тільки найвидатніші науковці та педагоги закріплюються в провідних вищих закладах освіти на 5–7 і більше років.

Далі, в таблиці 1.5, наведемо, для прикладу, порівняльні статистичні дані за 1993/1994 навчальний рік щодо співвідношення рівнів заробітної платні членів професорсько-викладацького складу державних і недержавних ВНЗ США.

Приватний сектор відіграє значну роль у структурі й функціонуванні ВО США.

Таблиця 1.5

Статистичні дані за 1993/1994 навчальний рік щодо рівня заробітної платні членів професорсько-викладацького складу державних і недержавних ВНЗ США

Категорії і типи вищих закладів освіти	Професор (Professor)	Доцент (Associate Professor)	Асистент (Assistant Professor)
Університети і коледжі всіх типів і категорій: – державні – недержавні – релігійні У середньому	53478 57168 50490 53712	42303 42848 40238 41796	35693 35593 33633 34973
Університети всіх типів і категорій та ВНЗ, що готують докторів наук : – державні – недержавні – релігійні У середньому	63250 80280 70770 71433	45840 53860 50640 50113	38880 45510 42090 42160
Університети всіх типів і категорій та ВНЗ, що готують магістрів : – державні – недержавні – релігійні У середньому	54240 57060 55970 55757	43430 44020 44800 44083	36160 35360 37090 36203
Університети всіх типів і категорій, ВНЗ та 4-річні коледжі, що готують бакалаврів : – державні – недержавні – релігійні У середньому	48600 54620 43210 48810	40180 41710 36220 39370	33430 34400 30500 32777
Дворічні коледжі: – державні – недержавні – релігійні У середньому	47820 36710 32010 38847	39760 31800 29290 33617	34300 27100 24850 28750

Приватні (незалежні) ВНЗ забезпечують реалізацію найбільш складних науково-освітніх програм для задоволення ринку освітніх послуг країни і є невід'ємною складовою всієї системи американської освіти. Незалежні (недержавні) університети, інститути й коледжі Сполучених Штатів Америки зазвичай мають високий рейтинг, є досить престижними, забезпечують належну якість науково-освітньої діяльності, мають сучасну матеріально-технічну базу, багаті бібліотеки, залучають до співпраці професійний науково-педагогічний персонал.

Крім того, вони пропонують різноманітні спеціальні (і навіть – унікальні!) освіт-

ньо-навчальні програми, багато часу приділяють індивідуальній роботі зі студентами, організують цікаві спортивні програми і культурно-масові заходи. Все це приваблює молодь і є підставою для подальшого процвітання закладів.

§ 3. Фінансування університетів і коледжів

Іноземцям часто важко зорієнтуватися в питанні вартості навчання в університетах США. Це пояснюється тим, що річна оплата залежить від багатьох чинників: чи є студент резидентом того штату, в якому вчиться, на якій формі – стаціонарній, вечірній, заочній, дистанційній і т. п. – він навчається, який ступінь має на меті отримати, скільки кредитів планує набрати, який ВНЗ і в якому штаті відвідує тощо. У США ціна навчання варіюється в різних навчальних закладах та в різних штатах. Деякі престижні приватні університети справді є надто дорогими, з іншого боку, багато вищих навчальних закладів, що підтримуються місцевими адміністраціями (наприклад, Каліфорнійський державний університет Берклі в Лос-Анджелесі або державний університет Сан Хосе штату Каліфорнія, місто Сан Хосе), беруть порівняно невелику плату зі студентів-мешканців і постійного населення цього штату.

У 1985–86 рр. середня річна ціна навчання в державних університетах (таких, що належать штату) була 1510 доларів і 7440 доларів – у приватних. Річні розцінки за житло та харчування в середньому дорівнювали 2590 доларів – для державних і 3100 доларів – для незалежних університетів.

Багато студентів отримують погодинну роботу (так звану роботу на неповний день: у різних університетах різних штатів її тривалість може дорівнювати 3-м годинам на день і 15–18-ти годинам на тиждень), щоб оплатити своє навчання. Інші отримують стипендію або грошові позики, щоб забезпечити свої витрати на навчання та побут. Стипендії, як правило, призначають самі університети, також різноманітні братства, громади, общини, спілки, піклувальні, фінансові, трудові та управлінські організації і установи.

Федеральний уряд США відіграє важливу роль у забезпеченні студентів стипендіями, позиками та надає допомогу у їхньому працевлаштуванні. Так, у 1984 році студентам, які отримували вищу освіту, було виділено понад 7,7 млрд доларів фінансової допомоги.

Найбільш важливими програми фінансової підтримки студентів вищих навчальних закладів, установленої федеральним урядом США, є:

- 1) Стипендія (або грант) Пелла (Pell Grants); вона відома ще як головна серед можливих освітніх стипендій (Basic Educational Opportunity Grants – BEOG) і призначається, щоб допомогти студентам оплатити своє навчання після середньої школи з урахуванням фінансового становища їхньої сім'ї. Це найбільша федеральна програма надання допомоги, і вона може досягти 1900 доларів на рік.
- 2) Додаткова програма для забезпечення студентів стипендіями освіти (The Supplemental Educational Opportunity Grants Program – SEOG) дає можливість одержати грант до 2000 доларів на рік. Сума цієї стипендії не може перевищувати 50 % розрахованих на рік фінансових потреб студента.
- 3) Національна програма прямого надання позик студентам (The National Direct Students Loan Program – NDSL) забезпечує позиками деяку частину тих осіб, які мають відмінні та хороші показники. Під час навчання у ВНЗ вони відсотків за

позику не сплачують. Після того, як студент закінчив або перервав навчання, він починає повертати позику з банківським відсотком у 5 % річних.

- 4) Програма “робота-навчання” коледжів (The College Work-Study Program – CWS) надає роботу тим студентам, яким необхідна фінансова допомога. Вона дає шанс заробити гроші на витрати, пов’язані зі здобуттям вищої освіти.
- 5) Страхова програма позик для студентів (The Guaranteed Student Loan Program – GSL) дозволяє студентам позичати гроші під невеликий відсоток у комерційних структурах шляхом страхування позичок державними агентствами та подальшого повторного страхування (перестраховування) з гарантіями федерального уряду. При цьому федеральний уряд виплачує замість студентів, які досягли успіхів у навчанні, їх відсотки за позику упродовж їхнього навчання у коледжі. Після того, як студент закінчив навчання, починається повернення грошей. Причому він має повернути одержану позику разом із відсотками.
- 6) Програма батьківських позик для студентів ВНЗ, які вчаться у бакалавратурі (The Parent Loan to Undergraduate Students Program – PLUS), надає можливість родинам отримати для навчання дітей позику із невисокими відсотками. Уряд при цьому не виплачує відсотків за програмою PLUS, і батьки несуть відповідальність за виплату позики із нарахованими за час навчання відсотками відразу ж після закінчення вищого навчального закладу їхніми дітьми.

Коледжі можуть також надавати й інші федеральні програми довгострокової та короткострокової фінансової допомоги, в першу чергу надаючи підтримку тим студентам, які планують після закінчення навчання йти у сферу дошкільного виховання, доглядати за хворими та людьми похилого віку, працювати в різних галузях охорони здоров’я (санітарно-гігієнічні напрямки) тощо. Федеральний уряд та місцева влада штатів і округів спрямовують фінансову допомогу на підтримку навчання студентів за непростими, але вельми необхідними для американського суспільства спеціальностями та професіями.

Більшість штатів призначають різноманітні стипендії та гранти й допомагають студентам вступити на навчання до обраних ними закладів. Мешканці штату мають багато привілеїв (насамперед – фінансових) при вступі до вищого навчального закладу, котрий розміщується на території цього штату.

Усього ж у США існує біля 40 видів стипендій, премій, винагород і позик, які можуть витратитися на фінансування вищої освіти для студентів-американців і деяких категорій іноземців. Американці вважають, що починати самостійне життя молодь повинна відразу після закінчення школи – тому й надаються їй для цього необхідні можливості.

Далі, в таблицях 1.6 і 1.7, наведено деякі статистичні дані про середню річну вартість навчання та побуту для студентів, які навчалися повний день у ВНЗ свого штату у період з 1970 по 1996 навчальні роки. Також, для інформації, в таблиці 1.8 наведено перелік 10-ти найдорожчих недержавних університетів, інститутів і 4-річних коледжів США, вартість навчання в яких сягає від 24,5 до 26 тисяч доларів на рік (див. також додатки 6–15). Зауважимо, що студенти – відмінники навчання й активні учасники спортивного та громадського життя мають значні пільги в оплаті навчання, також можуть отримувати від закладів гранти і стипендії.

Таблиця 1.6

Статистичні дані про середню вартість послуг (у доларах) ВНЗ США державної та недержавної форм власності у 1970/1971–1980/1981 академічних роках для студентів стаціонарної форми навчання, які є резидентами штату

Академічний рік Форма власності	1970 / 1971 Держ. / Недерж.	1975 / 1976 Держ. / Недерж.	1980 / 1981 Держ. / Недерж.
Оплата навчання та інші необхідні навчальні витрати:			
Університети	478 / 1980	642 / 2881	915 / 4275
4-річні коледжі	332 / 1603	469 / 2084	721 / 3390
2-річні коледжі	187 / 1109	245 / 1427	385 / 2413
Усі заклади	351 / 1684	433 / 2272	633 / 3498
Витрати на їжу:			
Університети	568 / 641	720 / 833	969 / 1208
4-річні коледжі	499 / 562	655 / 718	904 / 999
2-річні коледжі	473 / 560	699 / 712	1000 / 997
Усі заклади	535 / 586	689 / 755	940 / 1053
Витрати на гуртожиток:			
Університети	431 / 542	573 / 753	827 / 1083
4-річні коледжі	375 / 434	533 / 583	795 / 860
2-річні коледжі	338 / 434	442 / 572	635 / 880
Усі заклади	401 / 468	544 / 636	798 / 917

Таблиця 1.7

Статистичні дані про середню вартість послуг (у доларах) ВНЗ США державної та недержавної форм власності у 1985/1986–1995/1996 академічних роках для студентів стаціонарної форми навчання, які є резидентами штату

Академічний рік Форма власності	1985 / 1986 Держ. / Недерж.	1990 / 1991 Держ. / Недерж.	1995 / 1996 Держ. / Недерж.
Оплата навчання та інші необхідні навчальні витрати:			
Університети	1510 / 7440	2215 / 11300	2879 / 15000
4-річні коледжі	1200 / 5540	1921 / 8800	2556 / 11250
2-річні коледжі	620 / 3620	817 / 4910	956 / 5700
Усі заклади	1040 / 5720	1840 / 10488	2280 / 12768

Витрати на їжу:			
Університети	1310 / 1720	1750 / 2363	2150 / 2795
4-річні коледжі	1240 / 1470	1600 / 1922	1780 / 2172
2-річні коледжі	1370 / 1310	1731 / 1645	2210 / 2099
Усі заклади	1290 / 1530	1690 / 1979	2040 / 2350
Витрати на гуртожиток:			
Університети	1340 / 1940	1960 / 2780	2850 / 4000
4-річні коледжі	1310 / 1470	1883 / 2260	2750 / 3300
2-річні коледжі	1010 / 1480	1597 / 2300	2437 / 3460
Усі заклади	1300 / 1580	1815 / 2220	2675 / 3566

Таблиця 1.8

Перелік 10-ти найдорожчих недержавних університетів, інститутів і 4-річних коледжів США у 1995/1996–1997/1998 академічних роках (фото, стисла інформація і дані про вартість навчання у 2008–2009 навчальному році в цих ВНЗ наведені у додатках 6–15)

Назва закладу і місцезнаходження	Орієнтовна річна вартість витрат, пов'язаних із навчанням (у дол. США)	Рік заснування
Сара Лоуренс коледж (Sarah Lawrence College, Bronxville, NY)	> 26 000	1926
Університет Брендіз (Brandeis University, Waltham, MA)	> 25 700	1948
Бернард коледж (Barnard College, New York, NY)	> 25 500	1889
Бард коледж (Bard College, Annandale-on-Hudson, NY)	> 25 200	1860
Йельський університет (Yale University, New Haven, CT)	> 25 150	1701
Університет Тафтс (Tufts University, Medford, MA)	> 25 000	1852
Гемпшир коледж (Hampshire College, Amherst, MA)	> 25 000	1965
Університет Тулейн (Tulane University, New Orleans, LA)	> 24 900	1834
Массачусетський технологічний інститут (Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA)	> 24 900	1834
Гарвардський університет (Harvard University, Cambridge, MA)	> 24 500	1636

§ 4. Навчання у вищих навчальних закладах США іноземних студентів

Вищі навчальні заклади США приймають на навчання молодь з багатьох країн світу. У цій країні існує такий демократичний принцип вступу до ВНЗ – одночасно можна вступати в декілька університетів і коледжів (кількість не обмежується). У разі зарахування відразу до декількох закладів студент обирає той, у якому його задовольняють престижність і фінансові умови (вартість послуг з навчання та проживання і можливість одержати фінансову допомогу). Як уже зазначалося, навчання в усіх вищих навчальних закладах платне (як у недержавних, так і в державних), і середня вартість у різних університетах і коледжах коливається (в середньому) від 3000 до 22000 доларів на рік. А студентам-іноземцям ще треба додати вартість дороги (для українців – 600–900 доларів США в обидва кінці), вартість проживання і харчування в студентському кампусі (містечку) – в середньому від 2200 до 5500 доларів за навчальний рік. У багатьох ВНЗ платним є користування бібліотекою (від 150 до 500 доларів на рік), лабораторіями, спеціально обладнаними кабінетами, залами з новітньою інформаційно-комп'ютерною технікою і т.ін. (від 100 до 500 доларів на рік). Обов'язкове медичне страхування власного здоров'я коштує (в середньому) від 250 до 500 доларів на рік.

Зазначимо, що переважна більшість американських та іноземних студентів, які вчаться у ВНЗ США, купують підручники за власні кошти. Це пояснюється тим, що вартість одного нового підручника складає в середньому від 50 до 80 доларів, а із 25–30 % знижкою – від 35 до 60 доларів. В одному навчальному році необхідно мати 10–12 (іноді – 15) підручників. Тобто, загальна вартість усіх підручників не перевищуватиме, в середньому, 500 доларів (а це дорівнює річній вартості користування бібліотекою). Частина використаних підручників студенти можуть залишити собі, а частину – офіційно продати (із знижкою) в бібліотеку або молодшим студентам.

Уряд США щороку витрачає більше 1 мільярда доларів на спеціальну програму обміну студентами із зарубіжними країнами і міжнародне співробітництво в галузі освіти. Відповідно до міждержавних угод і виділених американською адміністрацією фінансових квот багато студентів із різних країн світу мають можливість навчатися в університетах і коледжах Сполучених Штатів. Їхнє навчання оплачується або повністю, або частково. Багато студентів-іноземців можуть отримувати спеціальні стипендії від американського уряду, департаменту освіти, керівництва університетів і коледжів США, від спонсорів – юридичних і фізичних осіб, церков, благодійних організацій, громад тощо.

Фінансова допомога надається, як правило, студентам із відмінною академічною успішністю, з багатодітних та незаможних сімей, з різноманітних етнічних груп і національних меншин, тим, хто має фізичні вади, учасникам бойових дій, членам студентських спортивних команд. Треба підкреслити, що американський уряд особливо увагу приділяє фінансуванню аспірантури і докторантури, причому в останні роки перевага надається технічним, точним і природничим наукам.

Серед іноземних студентів, також як і серед американських, найбільшою популярністю користуються професії і спеціальності з бізнесу, права і медицини. Як

правило, вартість навчання цих професій і спеціальностей найвища, а фінансова підтримка – найнижча.

Для того щоб потрапити на навчання до Америки, іноземним студентам ще необхідно вільно і досконало володіти англійською мовою, а також – отримати візу в посольстві США у своїй країні.

§ 5. Загальний рівень освіти дорослих американських громадян (безперервна освіта)

Великою популярністю серед американського населення користується ідея безперервного навчання (“упродовж усього життя”). Щороку більш 20 млн громадян (близько 10 % усіх дорослих) удосконалюють свою освіту на різноманітних курсах. За деякими даними, до 45 млн дорослих американців слухають лекції в університетах, коледжах, професійних і урядових організаціях, навіть у приміщеннях церков і синагогах. Більшість учасників освітніх програм “для дорослих” переслідують практичну мету: вони хочуть перевірити й удосконалити свої професійні навички.

У результаті економічних змін і стрімкого збільшення знань і розвитку ери інформації зростає необхідність в одержанні нової кваліфікації. Таким чином, навчання дорослих забезпечує потреби багатьох американців, які прагнуть поліпшити свій стан на мінливому ринку робочої сили. Це одна з причин подальшого розширення і удосконалення сфери “дорослої” освіти.

Звичайно, не всі американці відвідують ці курси в зв'язку із зайнятістю на роботі. Багато хто прагне не стільки поглибити свої професійні навички, скільки просто розширити коло своїх знань і вивчити щось нове і привабливе, наприклад, розробку дизайну, виготовлення естампів, навчитися танцям чи фотографуванню, освоїти користування Інтернетом тощо.

Безперервна освіта представлена головним чином общинними (громадськими), або дворічними коледжами (з неповним курсом), де заняття проводяться, як правило, у вечірній час. Курси, на які записуються дорослі, варіюються від особистих захоплень, хобі та різних видів відпочинку до вузькоспеціалізованих технічних навичок. Найбільш популярні заняття – з основ бізнесу, охорони здоров'я і медицини, комп'ютерної техніки, інформаційних систем, інженерної справи й освіти. Близько 50 % слухачів навчаються за програмами, що фінансуються вищими навчальними закладами, близько 15 % – бізнесом і промисловістю. Більше 80 % компаній організують власні програми підготовки і перепідготовки. Багато великих корпорацій пропонують повні програми навчання з присвоєнням ученого ступеня, а деякі навіть фінансують власні технічні і підприємницькі коледжі й університети. У 1984 р. біля 6 млн студентів навчалися в межах програм, що дотувалися промисловими фірмами і були розраховані на одержання учених ступенів. Близько 8 млн американців беруть участь у системі корпоративного навчання того або іншого напрямку.

Тільки в 1984 році більше 23 мільйонів дорослих американців після багатьох років, або й десятиліть праці за своєю спеціальністю відновили освіту або підвищили чи змінили кваліфікацію та поглибили знання. Багато людей у США звертаються

до книг, щоб здобути сучасні знання, опанувати інші професії, засвоїти нові трудові навички або одержати вчений ступінь чи задовольнити свої інтереси й більше знати. Вони потребують ґрунтовнішої освіти: цього вимагає нова робота, виробничі умови, складна техніка та новітні технології.

У 1984 році 40,8 мільйона дорослих американців продовжили навчання на різноманітних курсах і за різними навчальними програмами (причому біля 56,4 % з них становили жінки). Найбільш популярними галузями у навчанні дорослих громадян у 1984 році були: управління бізнесом (підприємницькою діяльністю) і менеджмент (9 млн зареєстрованих), освітні професії (2,9 млн), інженерні науки (5,9 млн), охорона здоров'я (5,1 млн), образотворче та прикладне мистецтво (2,1 млн), фізичне виховання (2,3 млн), мови та літератури (2,2 млн), релігія і психологія (2,7 млн).

Чотирирічні коледжі й університети найбільш активно брали участь у забезпеченні курсів для навчання повнолітніх (дорослих американців), що складало 19,2 % з усіх зареєстрованих студентів. 2-річні коледжі пропонували курси навчання, якими було охоплено біля 18,8 % усіх занесених до списків студентів, причому управлінню бізнесом (підприємницькою діяльністю) та бухгалтерській діяльності навчалось з них близько 13,7 %. Виробничі професійні та школи бізнесу, приватні громадські та общинні організації, урядові агентства та інші структури забезпечували навчання відповідно 9,1 %, 8,5 % та 7,9 % з усіх зареєстрованих. Навчальні курси підвищення кваліфікації для дорослих також були організовані початковими та середніми школами, трудовими і фаховими (професійними) організаціями, а також приватними викладачами та репетиторами.

У багатьох університетських містечках більша частина мешканців – це не студенти, які здобували бакалаврські або магістерські ступені, а дорослі люди, що навчалися на курсах підвищення кваліфікації, перекваліфікації. З цього періоду в США розпочалася тенденція до безперервної – упродовж усього життя – освіти громадян (періодичного підвищення кваліфікації та набуття нових знань). Дорослі американці, які навчалися на цих курсах, як правило, одночасно студіювали 1 або 2 предмети, тоді як регулярні студенти університету – 4–5 предметів.

Дорослим, щоб отримати необхідні кредити, доводиться користуватися й іншими джерелами освіти, такими, як: професійні трудові та виробничі центри, виробничі програми підвищення кваліфікації в галузях індустрії, громадські та общинні організації, заочні та дистанційні курси, репетитори або приватні викладачі та інструктори, освітні телепрограми.

Як і передбачали експерти, з підвищенням освіченості американців зростає їх прибуток. А як наслідок – із збільшенням прибутку, зростають потреби в освіті. Уже настав час, коли навчання визнається як життєва необхідність. В освітніх методиках дедалі частіше використовуються формальні базові, ознайомлювальні лекції, які читаються в аудиторіях і мають й спрямовуючу функцію. Сама ж освіта перетворюється на домашню самоосвіту, доступну кожному громадянину. Це відповідає потребам світу, що постійно розвивається, еволюціонує, змінюється й ускладнюється.

Федеральний уряд гарантує усім дорослим американцям можливість відвідувати базові, основні курси навчання. Отже, дорослі студенти зможуть повернутися до

школи для придбання елементарних знань, не засвоєних замолоду: в читанні, письмі, арифметиці, історії та географії. У 1982 році федеральний уряд виділив для цього штатам 100 мільйонів доларів для більше ніж 2300 місцевих освітніх закладів, агенцій та установ, 460 громадських коледжів та професійних і виробничо-технічних інститутів і закладів та 300 інших організацій.

Більшість штатів виділила додаткові кошти для організації підвищення рівня освіти дорослих американців – понад необхідних 10 %, що планувалися для відповідних місцевих освітніх фондів. Середні внески та витрати штатів і місцевих громад на ці програми склали біля 40 %. Більше двох мільйонів неграмотних або частково грамотних громадян США, які раніше не навчалися у школі і не мали початкової та середньої освіти, були охоплені такими програмами в 1982 році.

Уряд поставив завдання також охопити всі етнічні групи. У 1980 році 22,2 % (близько 448 тис.) з усіх студентів, що навчалися на перепідготовчих курсах для дорослих, були чорношкірі, 20,66 % (біля 417 тис.) – латиноамериканського походження (іспаномовні), а 9,9 % (порядку 200 тис.) належали до інших етнічних груп – це американські індіанці та азіатські американці.

Далі наведемо деякі статистичні дані про участь та мотиви американських чоловіків і жінок у навчанні на курсах підвищення кваліфікації та набуття додаткової освіти у 1980-х роках.

Дорослі американці відвідували курси з таких дисциплін і професій (із 100 %):

- 1) Бізнес: чоловіки – 24,4 %, жінки – 20,2 %.
- 2) Інженерні науки: чоловіки – 22,7 %, жінки – 8,1 %.
- 3) Охорони здоров'я: чоловіки – 9,3 %, жінки – 15,0.
- 4) Соціальні науки: чоловіки – 6,9 %, жінки – 3,7 %.
- 5) Освіта: чоловіки – 4,9 %, жінки – 8,8 %.
- 6) Гуманітарні науки та мистецтво: чоловіки – 2,9 %, жінки – 7,1 %.
- 7) Інші дисципліни та професії: чоловіки – 28,9 %, жінки – 37,1 %.

Мотивація, що спонукала їх до навчання на курсах підвищення кваліфікації та набуття додаткової освіти, була такою (всього 100 %):

- 1) Безпосередньо пов'язана з роботою мотивація (64,2 %): для подальшого просування в кар'єрі – 48,3 %; для отримання нової роботи – 11,8 %; інша мотивація – 4,1 %.
- 2) Безпосередньо не пов'язана з роботою мотивація (35,8 %): персональна зацікавленість або соціальна необхідність – 25,1 %; загальна освіта – 8,2 %; інші потреби – 2,5 %.

У 1990-х роках кількість дорослих американців, які відновлювали, продовжували свою освіту або підвищували чи змінювали кваліфікацію та поглиблювали знання, збільшилася в 2,3 рази порівняно з 1980-ми роками і становила щорічно в середньому 52–53 мільйони.

§ 6. Програми для непрацевдатних американців

З 1954 року після важливого рішення Верховного Суду США: “Браун (коричневий колір) проти Міністерства освіти”, що оголосив поза законом сегрегацію

(расову та етнічну дискримінацію) в освіті, двері ізольованих шкіл для білого населення були відчинені дітям з іншим кольором шкіри та будь-якого етнічного походження, а федеральний уряд негайно ввів програму, яка забезпечувала усім американцям однакові можливості в одержанні освіти.

Завдяки Відділу спеціального навчання Департаменту (міністерства) освіти та програмам типу “Head Start” Сполучені Штати Америки скоординували зусилля з метою покінчити з дискримінацією дітей і молоді, котрій було відмовлено в одержанні повної та якісної освіти. Багато молодих американців, які страждали від фізичних вад, економічно незабезпечених, географічно ізольованих, неграмотних і без будь-яких практичних трудових навичок завдяки чисельним спеціальним програмам, створеним для одержання рівних можливостей громадянами США, отримали шанс на здійснення своєї мети бути освіченими.

Федеральні програми допомоги незабезпеченим і непрацевдатним протягом двох десятиліть (1970–1980 рр.) базувалися на ідеї, що освіта пропонує найкращі засоби для того, аби покінчити з бідністю. “Акт про початкову і середню освіту” 1965 р., що передбачав солідну програму федеральної допомоги дітям із незаможних сімей, пройшов довгий шлях, поступово зменшуючи труднощі тієї частини американської молоді, яка мала фізичні вади. Проекти, що фінансувалися відповідно до цього Акта, були створені з метою глибокого ознайомлення з проблемами учнів із вадами, спрямовувалися на корекцію читання, розвиток мовлення хворих дітей, навчання математики, а також на розробку інших навчальних програм для допомоги їм.

Асигнування конгресу на освіту непрацевдатних людей та осіб із вадами зросли з 1 мільйона доларів у 1958 р. до більше ніж 2,7 мільярда доларів у 1985 р., багато в чому завдяки Акту (закону) про освіту всіх дітей з вадами (фізичними та розумовими), прийнятому в 1975 році. З часом понад 4,2 млн непрацевдатних дітей та дітей з вадами відчували практичну користь від трьох федеральних субсидійних програм: “Державна дотація для непрацевдатних”, “Дотації для дошкільнят” і “Програма номер один надання допомоги державою”. Ці проекти надали необхідну фінансову підтримку освіті дітей з вадами, зробили реальним право вибору різних форм навчання емоційно неурівноваженим дітям та виробничого навчання для недорозвинутих і непрацевдатних.

Департамент (міністерство) охорони здоров’я та гуманітарних послуг керує програмою “Head Start”, що допомогла створити загальноосвітні структури для дошкільнят з малозабезпечених сімей з метою зрозуміти їхні освітні, соціальні і фізіологічні потреби (у тому числі – здоров’я та харчування), а також психологічні проблеми. Субсидії перераховуються в громадські агентства, приватні неприбуткові організації та дошкільні й шкільні заклади з метою керівництва програмою “Head Start” за участю громадськості.

Ця програма допомагає приблизно одному з п’яти дошкільнят з малозабезпечених сімей. Як мінімум 90 % дітей, батьки яких отримують допомогу завдяки “Head Start”, із родин, де доходи зовсім незначні й знаходяться на межі бідності або й нижче. Вони також можуть одержувати цільову допомогу сім’ям з дітьми, доходи в яких нижче життєво необхідного мінімуму.

Понад 12 % охоплених “Head Start” осіб є непрацевдатними та фізично неповноцінними (розовово відсталі, з слабким здоров’ям, порушенням мовного і рухового апарату).

Коли у 1965 р. ця програма вступила в дію, майже 9,6 млн дітей здобули реальну користь від неї: вона допомагала в сфері освіти, оздоровлення та харчування. Починаючи у 1965 р. з 96,4 млн доларів та 561000 охоплених дітей, кошти на програму збільшувалися із року в рік. На 1986 рік Конгрес США фінансував вже 1,075 млрд доларів для забезпечення ще 452080 дітей.

§ 7. Особливості вищої освіти США з погляду американців

Професор Вісконсінського Міжнародного Університету (США) Вільям Х. Ібл – відомий у США фахівець у сфері менеджменту та маркетингу, колишній віце-президент (1973–1994 рр.) Вісконсінського університету КОНКОРДІЯ (штат Вісконсін, м. Мекуон), який має значний досвід організаційної діяльності зі створення, управління та акредитації недержавних вищих навчальних закладів США, так охарактеризував особливості вищої освіти США (див. [3, с. 134–137]):

“Американська вища освіта, можливо, найкраще може бути охарактеризованою як серія парадоксів тому, що вона має багато двояких і протилежних, контрастних рис.

На початку я б хотів довести до відома той факт, що американська вища освіта складається з державних коледжів та університетів, які фінансуються з федерального бюджету та/або бюджету штату за рахунок податків населення США, та недержавних (незалежних) коледжів та університетів. Навчальні заклади цих двох видів одночасно співпрацюють та конкурують. Їх співпраця має широке поле у напрямку удосконалення навчального процесу, в той же самий час вони є конкурентами, що змагаються за студентів, фінансове інвестування (дотації), талановитих викладачів, федеральні гранти, за свій престиж тощо. Підкреслю, що хоча недержавні заклади не одержують прямої допомоги з федеральних фондів або бюджетів штатів, вони мають доступ до спеціальних грантів і фінансової допомоги з цих фондів, що надаються безпосередньо студентам. Дух конкуренції позитивно впливає на розвиток як державних, так і недержавних навчальних закладів – обидва типи вищих навчальних закладів мусять виконувати завдання вищої освіти на найвищому рівні.

Акредитація не знаходиться під контролем федеральної влади або адміністрації штату. Державні та недержавні навчальні заклади спільно досягають угоди щодо процедури контролю та оцінки їх діяльності. Організаціями, що мають право перевіряти та оцінювати роботу ВНЗ, є регіональні акредитаційні агенції. Під час експертизи ці агенції творчо та доброзичливо співпрацюють із закладом, що перевіряється.

Ці періодичні перевірки (кожні 3–7) років можуть “дати життя або смерть” навчальному закладу (іншими словами – дати або не дати право на існування). Втрата акредитації негайно викликає колапс у цьому ВНЗ. Втрата акредитації не означає закриття ВНЗ, але інформація про цей факт миттєво висвітлюється у пресі, обов’язково – у щорічних каталогах цього закладу та каталогах-довідниках для вступників до вищих навчальних закладів і, безумовно, негативно впливає на престиж і репутацію ВНЗ: він може втратити свою конкурентоспроможність.

Позбавлення акредитації не відбувається раптово, а лише – після декількох попереджень і зауважень, у випадку, якщо навчальний заклад неспроможний виправити ситуацію у наданий йому для цього час. Спочатку надається випробувальний термін (як правило – не менше одного року). Після його закінчення відбувається повторна експертиза, за висновками якої приймається рішення про надання акредитації, продовження випробувального терміну або про скасування акредитації. При цьому ВНЗ може достроково, до закінчення випробувального терміну, запросити акредитаційну комісію, якщо недоліки, на які звернула увагу попередня перевірка, вже усунені. Усі витрати на проведення експертиз акредитаційної комісії несе ВНЗ, який перевіряється. Треба зауважити, що під час акредитації недержавних закладів у першу чергу перевіряються їх фінансовий стан, бібліотеки та матеріально-технічна база. На рейтинг ВНЗ також впливає академічний рівень професорсько-викладацького складу (штатного та запрошеного з інших закладів).

Перевірки акредитаційною комісією діяльності ВНЗ, її висновки та оцінки дуже корисні для навчального закладу тому, що їх здійснюють професіонали в галузі освіти (широко визнані провідні викладачі, науковці та керівники державних і недержавних навчальних закладів). При цьому урядові та політичні установи, а також Департамент освіти не мають повноважень давати директиви та контролювати те, що і як викладається. Тільки конкуренція та вільний ринок диктують необхідність або відсутність необхідності існування ВНЗ.

Студенти мають самостійно вивчати ситуацію та робити свій вибір, де здобувати освіту. При цьому вони можуть починати навчання в одному ВНЗ, а продовжувати або закінчувати – в іншому, також мають можливість вибирати між крупними (державними або недержавними) ВНЗ з великим науково-дослідницьким потенціалом або невеликим з більшою орієнтацією на індивідуальне навчання. Обидва типи ВНЗ мають свою цінність і можуть відкрити двері студенту для його успішної кар'єри. Це тільки справа власного вибору, який у будь-якому випадку залежить від рейтингу (престижності) ВНЗ, якості освіти, яку він надає, вартості навчання та планів студентів на майбутнє. Такий вибір зробити неважко. Тому весь світ визнає США одним із лідерів у наданні демократичної, різноманітної та високоякісної освіти.

Недержавні вищі навчальні заклади, як правило, менші за своїх державних конкурентів, та вважається, що академічно вони є рівними або сильнішими. Переважна більшість приватних вищих навчальних закладів основну увагу зосереджує на навчанні та вихованні, а не на дослідницькій діяльності. Але це – тільки узагальнення, воно не стосується деяких відомих недержавних закладів з великим науково-дослідницьким потенціалом (наприклад, Гарвард, Принстон, Йель та ін.).

Щодо викладацького складу, то в усіх ВНЗ США він повинен складатися з компетентних, здібних і презентабельних особистостей – лідерів у своїй професійній галузі. Сучасний університет Сполучених Штатів Америки будь-якої форми власності не дозволяє собі мати неуважних і нетворчих професорів, які відбувають термін і живуть попередніми заслугами, сподіваючись на “пожовклі” нотатки своїх лекцій минулих років. Від викладачів вимагається модернізація кожного року їхніх лекцій

і навчальних матеріалів, які вони пропонують студентам. Адміністрація жорстко контролює цей процес, тому що це відбивається на рейтингові закладу.

На закінчення цієї післямови я хотів би зробити такий висновок: система вищої освіти США далека від ідеальної, але країни зі стійкою бюрократичною структурою в цій галузі та недостатньо гнучким управлінням нею можуть вивчати позитивний досвід однієї з найвідкритіших і найдемократичніших систем вищої освіти в світі, що існує в Сполучених Штатах Америки. Головне при цьому – пам'ятати, що освіта повинна служити усьому суспільству, а не окремим її прошаркам, і що в цій галузі неприпустимі явища корупції, волонтаризму та бюрократичного адміністрування. І ще: тільки у чесній конкуренції державних та недержавних навчальних закладів можливі реальний прогрес і розквіт усієї системи освіти, інтелектуальне зростання нації і, як результат, – прогрес країни та суспільства.

Деякі слова про підприємницьку освіту. Дух підприємництва присутній в усіх програмах усіх спеціальностей, підприємницькі дисципліни викладаються в усіх без винятку університетах і коледжах. Як людина не може жити без повітря, так і американці не можуть жити без підприємництва, бо це спосіб життя США і йому служить вся вища освіта”.

§ 8. Сучасні проблеми вищої освіти США та тенденції її подальшого розвитку

Вища освіта США дедалі активніше набирає приватного характеру з погляду фінансування. Парадоксально, що це відбувається в той час, коли відсоток контингенту студентів державних навчальних закладів постійно зростає.

За прогнозами американських експертів державне фінансування освіти в США буде й далі скорочуватися у реальному виразі. Це означає, що з кожним роком дедалі менше і менше старшокурсників отримуватимуть бюджетну фінансову допомогу. Вартість навчання постійно збільшується, а державна політика робить наголос на довгострокові позики, а не на дотації (фінансову допомогу) студентам. Отже, оплата вищої освіти переноситься з нинішнього покоління батьків та податкоплатників на наступне покоління, яке буде зобов'язане сплачувати (погашати) студентські позики.

США відходять від обов'язків надавати доступ до отримання вищої освіти всім громадянам як загальнодержавне благо та основне право в умовах демократії. Це відчуття “права” є наслідком 1960-х років і пустило глибоке коріння в американському суспільстві, особливо – в його середньому класі. У перспективі доступ до отримання вищої освіти буде переважно *приватним благом*, тому що суспільне зобов'язання повинно служити точним суспільним цілям: забезпечувати відповідним чином підготовлену робочу силу та рівноправну участь різнобарвного та різноманітного за походженням населення в трудових ресурсах в економіці країни. З цієї точки зору виникає необхідність керувати прийомом до вищих навчальних закладів для того, щоб забезпечити досягнення мети у межах наявних ресурсів. Такий акцент на вищій освіті як на “стратегічному інвестуванні” сформував, починаючи з середини 1980-х років, значну частину державної політики США.

Як результат попереднього спаду в економіці, – багато ВНЗ уже стали меншими, скоротивши програми, персонал і обмеживши кількість набору студентів. У державному секторі це означає значне скорочення студентських місць і можливостей вступити до ВНЗ.

Сьогодні більш серйозно, ніж будь-коли раніше за останні десятиліття, йде мова про використання технологій для підвищення продуктивності та задоволення студентського попиту. Одним із можливих наслідків цього може бути закриття та об'єднання багатьох невеликих приватних коледжів, що звузить різноманітну та багатогранну американську вищу освіту та збільшить навантаження на великі державні навчальні заклади освіти.

Останнім часом громадська думка США та дії політичних лідерів штатів демонструють все більший рівень розходження між пріоритетами державної та недержавної вищої освіти. Це – тенденція п'ятнадцятирічної давнини, що виникла в середині 1980-х років як наслідок громадської реакції на збільшення вартості навчання більше ніж у два рази. Вона посилилась наприкінці 1980-х років у зв'язку з тим, що штати почали відчувати на собі вплив уповільнення економічного зростання. Існує конфлікт між двома фундаментально різними перспективами, що відображає такі основні *проблеми невідповідності вищої освіти США американському суспільству*:

1) Внутрішні пріоритети ВНЗ скеровані дисциплінами та професіями. Саме ці пріоритети, що пов'язані з академічними успіхами та фінансуванням наукових досліджень, найбільше впливають на перспективи професорсько-викладацького складу. Сконцентрований більшою мірою на індивідуальній конкуренції, цей вплив заважає ВНЗ зосередитися на найважливіших проблемах, що потребують командного, групового та міждисциплінарного підходу, – на загальній освіті, прикладних дослідженнях та зовнішньому обслуговуванню.

2) Суспільство очікує від університетів, що останні повинні реагувати на основні проблеми, наприклад, у галузі удосконалення системи початкової та середньої освіти, охорони навколишнього середовища (екологічних проблем), юриспруденції та карного правосуддя (судочинства), охорони здоров'я тощо. Корпорації та провідні фірми все частіше відчують серйозне розчарування якістю підготовки випускників вищих навчальних закладів.

Розрив між очікуваним рівнем кваліфікації випускників та реальним набутиим нині є найбільшою проблемою адміністративних органів США, котрі відповідають за контроль якості підготовки системою освіти Сполучених Штатів Америки висококваліфікованих фахівців. Це викликає необхідність зовнішнього втручання, здебільшого – через політику штатів, в удосконалення незалежної (недержавної) та державної (муніципальної та на рівні штатів) вищої освіти США, яка має значні демократичні традиції, набуті в період розвитку країни за останні два століття. Тепер справа професійної підготовки кваліфікованих фахівців переходить від рівня політики міста (місцевості) та штату до рівня політики федерального значення.

У США понад 25 років існувала практика, коли федеральний рівень політики припускав та визнавав довільну акредитацію як показник якості діяльності навчальних закладів, що брали участь у федеральній програмі підготовки кваліфікованих

фахівців і допомоги студентам. Зараз ця практика зазнала краху. Замість неї Конгрес США запровадив федеральний контроль якості підготовки кваліфікованих спеціалістів і зобов'язав штати здійснювати його. Ці нові закони викликали дискусії в американському суспільстві (чи не є це зазіханням на демократичні свободи та самостійність і незалежність штатів?), але в умовах вільного ринку праці ці заходи можуть бути корисними і час має продемонструвати їх життєздатність.

Розвитку вищої освіти США особливу увагу приділяють штати. Саме на їх рівні, а не на федеральному в Вашингтоні поступово доводиться до логічного завершення протистояння між американською вищою освітою та державою. Політичні дебати щодо майбутнього вищої освіти США схожі на аналогічні в інших країнах світу (у тому числі – в країнах Центральної та Східної Європи).

Усі американські штати мають спільні характеристики з точки зору їх систем освіти:

- 1) Усі мають конституцію штату, яка визначає виконавчу (губернатори), законодавчу та судову гілки уряду, що в цілому ідентичні з аналогічними підрозділами федерального уряду.

Нижче буде зазначено, що фактична влада виконавчої та законодавчої гілок влади дуже сильно відрізняється у різних штатах.

- 2) Оскільки освіта належить до компетенції штатів, усі вони мають департамент управління освітою з досить широкими повноваженнями щодо встановлення стандартів та контролю (підключання) за діяльністю початкових та середніх шкіл.
- 3) Історично місцеві адміністрації не втручалися в справи своїх коледжів і університетів. Наприклад, у таких штатах, як Мічиган і Каліфорнія конституціями провідним університетам було надано значну автономію. Теоретично це означає, що політичні лідери не можуть керувати або впливати на пріоритети діяльності навчальних закладів, але насправді їх вплив дуже значний завдяки фінансовій підтримці пріоритетів діяльності ВНЗ.
- 4) У відповідь на вимоги, що виникли у 1960-х роках до кращого планування та координації, розподілу державних коштів і більш широкого громадського нагляду (контролю та звітності) за використанням фінансів, фактично усі штати впровадили так звані “буферні” організації для нагляду за своїми системами вищої освіти. Ці системи організовано одним із двох можливих способів: половина місцевих урядів підтримує відносно децентралізацію керованих на місцях коледжів і університетів, але забезпечує координацію (на рівні штату) через організацію, що здійснює планування, координацію та регулювання (наприклад – Рада штату Вірджинія з вищої освіти); інші об'єднали всі або більшу частину своїх державних коледжів та університетів під керівництвом однієї або двох центральних рад з вищої освіти.

За межами США багатьом здається, що уряд Сполучених Штатів Америки відіграє обмежену роль в американській вищій освіті. Але насправді реальність така, що 80 % студентів відвідують університети, що знаходяться під досить жорстким контролем на рівні штату з боку ради або організації, яка відповідає за:

- планування в межах штату;

- визначення завдань кожного з державних коледжів та університетів;
- розгляд та затвердження академічних програм;
- надання бюджетного фінансування та виділення державних коштів кожному з підпорядкованих навчальних закладів;
- регулювання якості та визначення термінів громадської звітності;
- управління програмами з надання студентських дотацій та позичок;
- зміст і ведення систем даних (освітніх) та інформаційних систем штату.

Незважаючи на ці загальні характеристики, дуже важко проводити узагальнення щодо систем освіти штатів США. Їх відмінність приблизно схожа з різницею, що існує між різними країнами. Структура вищої освіти США сформована після затвердження американської федеральної системи і діє у межах єдиної мови та однієї культурної спадщини.

Серед найбільш важливих рис, що визначають відмінність систем освіти різних штатів, існують такі:

- 1) Загальний стан економіки: у деяких штатах у наш час відбувається значне економічне зростання у той час, як в інших – глибокий економічний спад (іноді навіть з ознаками економічної кризи).
- 2) Характеристики населення: деякі штати відчувають значне збільшення контингенту молоді студентського віку, тоді як інші, – навпаки, поступово “старіють”.
- 3) Історія та культура, які визначають ступінь залежності штату від недержавних економічних (фінансових) суб’єктів і необхідність задоволення потреб цих суб’єктів і громадських пріоритетів штатів. Так, наприклад, східні штати (такі, як Массачусетс, Нью-Йорк і Пенсільванія) історично великою мірою залежали від приватного сектору. Навпаки, західні (такі, як Арізона, Колорадо, Північна Дакота, Невада та Вайомінг) мають досить сильні традиції у державному секторі економіки.
- 4) Історія, ставлення до організованої робочої сили та її відносна політична стабільність.
- 5) Відносна сила губернатора та законодавчого органу штату.
- 6) Культура в її зв’язку із прагненням населення штату отримати вищу освіту.
- 7) Відносно пряма участь загального уряду штату (губернатора, законодавчого органу та організацій, що прямо не пов’язані з вищою освітою) в політиці, в галузі вищої освіти.
- 8) Ступінь централізації або децентралізації керівництва коледжами та університетами.

У 1980-х роках розпочалася реформа вищої освіти у США (яка продовжувалася й у 1990-х), у цей період було внесено цілий ряд законодавчих змін. Найбільше дискусій при цьому викликали не якість підготовки кваліфікованих спеціалістів, а проблеми розподілу та витрат бюджетного та позабюджетного фінансування, ефективного витрачання коштів та використання професійно підготовлених фахівців на внутрішньому ринку праці. До того ж й законодавці переклали на розгляд самих вищих навчальних закладів та їх професорсько-викладацького складу проблеми стандартів, якості, змісту і методів надання вищої освіти.

У середині 1980-х років штати розпочали вводити більш сувору (і навіть – агре-

сивну!) політику щодо оцінки якості навчання, впроваджувати проекти стимулюючого фінансування з метою наближення вищої освіти до завдань суспільства та задоволення громадських пріоритетів. Ці зміни необхідні були в першу чергу для підвищення ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів на професійне навчання кваліфікованих спеціалістів, цілеспрямованої підготовки найбільше потрібних для американського суспільства фахівців, переорієнтації та перепідготовки випускників ВНЗ, спеціальність яких не знаходить попиту в американському суспільстві, більш гармонійного задоволення американського ринку праці.

Зміна ролі штатів у галузі вищої освіти у 1980-х роках була дуже схожою до змін у цій же галузі в інших державах світу. Уряди країн усієї Західної Європи вжили заходів, спрямованих на стимулювання діяльності та підвищення конкуренції в системах вищої освіти, які раніше або мали значні субсидії, або контролювалися з центру. Основні риси реорганізації – це децентралізація з одночасним підвищенням відповідальності та звітності про діяльність, а також перевизначення ролі уряду від центрального бюрократичного контролю до нового “спрямовуючого” механізму, який найбільшу увагу приділяє:

- 1) Стимулам для навчальних закладів, що спонукають їх урізноманітнити джерела фінансування через зв'язки з бізнесом і промисловістю та до більшої підприємливості у їх діяльності.
- 2) Навмисній спробі підштовхнути коледжі та університети до “ринкового” підходу в галузі встановлення пріоритетів діяльності та розподілу коштів.

Економічний спад кінця 1980-х – початку 1990-х років примусив федеральний уряд та керівництво штатів відкласти нові ініціативи щодо підвищення якості вищої освіти США. Так, початок 1990-х років виніс на розгляд політиків і законодавців, а також широкої громадськості США такі проблеми:

- 1) Багато коледжів та університетів не досить ефективно виконували свої обов'язки з надання вищої освіти, сконцентрувавши увагу та можливості на дослідженнях, які значною мірою були відірваними від практичних економічних та соціальних потреб.
- 2) Професорсько-викладацький склад витрачав більше часу на публікації, ніж на викладацьку діяльність.
- 3) Університети були перевантажені адміністративним персоналом із високою заробітною платою.
- 4) Коледжі та університети погано виконували заходи штатів з удосконалення освіти, що фінансувалася з державного бюджету, та були роз'єднаними.
- 5) Вищі навчальні заклади дуже повільно усвідомлювали, що більшість корпорацій та фірм США потребувала фахівців якіснішої підготовки для успішного конкурсування на міжнародних ринках, а для цього необхідне значне підвищення продуктивності шляхом використання нових технологій та ініціатив щодо якості та суттєвого зменшення адміністративних витрат.
- 6) Університети поступово втрачали відчуття етичного та громадянського співіснування та керівництва, зловживаючи коштами на утримування адміністративного персоналу та використовуючи забагато державних і власних фінансових ресур-

сів на недоцільні дослідження та необов'язкові витрати.

У цей час адміністрації штатів почали усвідомлювати, що заходи, запроваджені федеральним урядом за їх підтримкою для удосконалення системи вищої освіти, не дають належних результатів.

Під час виходу з економічного спаду (середина 1990-х років) теми якості та продуктивності набули основного значення у зміні політики щодо удосконалення вищої освіти США. Американські експерти прогнозували, що ці теми будуть домінуючими до кінця XX століття.

- 7) Навантаження професорсько-викладацького складу та організація навчального процесу в вищому навчальному закладі: федеральні органи та відповідні установи штатів з нагляду за використанням бюджетних та позабюджетних асигнувань звертають увагу на необхідність скорочення другорядних досліджень, зосередження на найбільш актуальних темах та значного зростання участі викладачів у навчальному процесі (традиційно переважна більшість американських ВНЗ повинна вчити та виховувати, і тільки деякі навчальні заклади, що мають необхідний потенціал, залучаються до серйозних досліджень).
- 8) Показники діяльності, що відображають як піклування про належне та ефективне використання коштів, так і діяльність (“прибуток на інвестований капітал”). Крім того, підвищилися вимоги до якості професійної підготовки кваліфікованих спеціалістів: було запроваджено обов'язкове незалежне тестування випускників і всебічне порівняння якості їх підготовки з випускниками аналогічних спеціальностей вищих навчальних закладів інших економічно розвинутих країн світу.
- 9) Політика спрощування процесу одержання ступеня: штати встановлюють межі кількості кредитів (кількості предметів, терміну їх вивчення та тижневого навантаження студентів) під час навчання у вищому навчальному закладі, який отримує субсидії штату. Так, наприклад, встановлюють термін вивчення однієї дисципліни – 120–140 годин, кількість дисциплін у одному семестрі – 5–6, а навантаження студента – не більше 2–3 годин аудиторного навчання (приблизно 30 %) на день (при запланованій самостійній роботі у межах 60 % щоденно). Штати також заохочують молодь працювати під час навчання і для цього надають їм багато пільг. У той же самий час місцеві уряди намагаються стимулювати ВНЗ та студентів скорочувати термін навчання для отримання ступеня бакалавра (не більше ніж 4 роки – традиційний термін).
- 10) Національний центр управління вищою освітою США та відповідні комісії штатів встановили, що багато вищих навчальних закладів стали надмірно бюрократичними та відірваними як від колег по вищій освіті, так і від політичного керівництва штатів.
- 11) Жіночі організації Сполучених Штатів Америки звернули увагу урядовців і громадськості на факти дискримінації в оплаті праці жінок – членів професорсько-викладацьких колективів, а також нижчого, порівняно з чоловіками, рівня прибутків жінок, які мають вищу освіту і постійно працюють на підприємствах, у закладах і установах США. Так, наприклад, якщо за статистичними даними на 1993–1994 роки середньомісячний прибуток доктора наук – чоловіка скла-

дав 4915 доларів (100 %), то для жінки – доктора наук цей прибуток дорівнював тільки 3162 долари (або 64,33 %). Такою ж відчутною була різниця в прибутках магістрів – чоловіків (3748 доларів, або 100 %) і жінок (2614 доларів, або 69,74 %), бакалаврів – чоловіків (3235 доларів, або 100 %) і жінок (1698 доларів, або 52,49 %), випускників 2-річних коледжів – чоловіків (2002 доларів, або 100 %) і жінок (1115 доларів, 55,69 %).

Виділимо такі головні тенденції подальшого розвитку вищої освіти США:

- 1) Головна тенденція – вища освіта поширюватиметься в США, займатиме домінуюче становище в суспільстві, стане головним чинником і фундаментом подальшого зростання економіки, науки, техніки і добробуту людей.
- 2) Найближчим часом вища освіта стане обов'язковою в США для здійснення кар'єри і професійного зростання людини.
- 3) Вища освіта США у своєму розвитку базуватиметься на спадковості у використанні вже здобутих наукових знань і технічних досягнень, послідовності у розвитку наукових досліджень і розробці новітніх технологій, вивченні і запозиченні освітніх досягнень вищих шкіл світу.
- 4) Подальший бурхливий розвиток у Сполучених Штатах Америки здобудуть такі форми наближення вищої освіти до користувача, як:
  - дистанційне навчання з використанням телекомунікаційних комп'ютерних мереж і системи Інтернет;
  - так звані “віртуальні навчальні заклади”;
  - навчання без відриву від основної роботи: у вечірній час і вихідні дні (“part time”), заочне навчання;
  - комбіновані форми навчання, що допускають поєднання навчання з працею, а також дуже популярне, так зване, “навчання на робочому місці”;
  - самостійне домашнє навчання протягом усього життя.

Слід зауважити, що в США важливими в першу чергу є здобуті освіта, знання і професійні навички, а вже потім – рейтинг вищого навчального закладу, в якому навчався випускник. Кожний, хто намагається отримати роботу, має витримати вступні тести й досить складні іспити, протягом випробного терміну (від 1–6 місяців до 1 року) довести свою професійну придатність і вміння працювати “в команді”. Тому не може йти мови про “придбаний” або фальшивий диплом (що, на жаль, ще має місце в слаборозвинутих країнах і тих, що розвиваються), форма навчання пошукача робочого місця, як правило, суттєво не впливає на остаточне рішення роботодавця і в подальшому на розмір заробітної платні працівника.

- 5) Особливої важливості в США здобуватиме гуманітарна складова вищої освіти, що стає необхідною для збереження і подальшого розвитку національної культури.
- 6) Вища освіта Сполучених Штатів Америки набуватиме все більшої залежності від приватного капіталу і недержавного фінансування.

Вплив світових ринкових перетворень і капіталу транснаціональних компаній і корпорацій на розвиток вищої освіти США спричиняє перегляд державними діячами, керівниками освітніх сфер і громадськістю країни принципів і доцільності фінансування вищої школи. Оскільки вища освіта в Сполучених Штатах спочатку була

недержавною, федеральна влада та уряди штатів її майже не фінансували і почали виділяти асигнування на її розвиток (як вищої освіти, так освіти в цілому) з подальшим економічним розвитком країни. До початку 90-х років минулого століття ця тенденція зберігалася, але в останні роки дедалі більший відсоток грошових надходжень на розвиток вищої школи США припадає на відомих світових фінансових магнатів.

У найближчі роки і в перспективі подальший розвиток вищої освіти в США приведе до її універсалізації, глобалізації, зробить максимально відповідною запитам американського суспільства і часу. Вища освіта Сполучених Штатів Америки тісніше взаємодіятиме з освітою в цілому, наукою і культурою, стане ще більше демократичною і відкритою для всіх американських громадян.

Одним із головних досягнень вищої освіти США є демократичні принципи її функціонування та керівництва нею, суттєва автономія, самостійність та децентралізація, великі права адміністративного і науково-педагогічного персоналу щодо самоуправління і вибору керівників (у державних вищих навчальних закладах), їх обов'язкова підзвітність своїм виборцям, гласність і висока професійність, практична відсутність випадків волюнтаризму, протекціонізму, корупції і зловживань.

Як правило, вища освіта в США доступна широким колам молоді, є необхідною для набуття ґрунтовних класичних наукових і професійних знань, самореалізації та здійснення кар'єри, досягнення поставленої мети. Існує реальна можливість постійного (безперервного) навчання (упродовж усього життя), підвищення кваліфікації та післядипломної освіти, перекваліфікації та набуття другої або спорідненої спеціальності.

Запитання і завдання до розділу 4 частини 1

1. У чому полягає сутність демократичних принципів контролю якості підготовки фахівців і управління вищими навчальними закладами США?
  - На кого покладено здійснення контролю якості підготовки спеціалістів у США?
  - Яка мета акредитації, хто її здійснює?
  - Розкажіть про стандартизовані тести для оцінки знань студентів.
  - Що таке “національна програма з вимірювання рівня знань”?
  - Якою є її мета?
  - Які залікові одиниці використовуються у ВНЗ США?
  - Якими є головні демократичні принципи управління вищими навчальними закладами США?
  - Кому є підзвітними американські ВНЗ?
  - Як обирається керівництво державних ВНЗ США?
  - Ким призначається керівництво приватного (незалежного) ВНЗ США?
  - Як обираються і діють незалежні акредитаційні комісії?
  - Хто є замовником освітніх і наукових послуг американських ВНЗ?
  - Які пільги мають у США ВНЗ і їхні студенти?
2. Яке місце займає недержавний сектор у системі американської вищої освіти?
  - Як він впливає на структуру ринку освітніх послуг у США?
  - Розкажіть про вплив ринкової економіки на діяльність ВНЗ США.
  - Що є в США фінансовим джерелом існування ВНЗ?

- Порівняйте спільне та різницю в діяльності державних і приватних (незалежних) ВНЗ США.
  - Якими є головні чинники успішної діяльності приватних (незалежних) ВНЗ на ринку освітніх послуг США?
  - Якою є роль приватного (незалежного) сектору в системі вищої освіти США?
3. Яким чином фінансуються університети і коледжі США?
    - Якою була середня річна вартість навчання в державних і приватних ВНЗ США у 1985–1986 рр.?
    - Як і де здобувають американські студенти кошти на оплату навчання у ВНЗ?
    - Розкажіть про найбільш важливі програми фінансової підтримки студентів у США.
    - Яку фінансову допомогу можуть отримувати студенти від своїх ВНЗ?
  4. Якими є особливості вступу і навчання у вищих навчальних закладах США іноземних студентів?
    - Скільки коштів витрачає уряд США на спеціальну програму обміну студентами із зарубіжними країнами і міжнародне співробітництво в галузі освіти?
  5. Яка кількість дорослих працюючих американців у 1984 році відновили своє навчання?
    - Де і навіщо вони продовжують своє навчання?
    - Які спеціальності найбільш популярні серед дорослих американців?
    - Розкажіть, як за оцінками американських експертів від підвищення освіченості громадян США залежить їхній прибуток?
    - Що таке “освіта упродовж усього життя” або “безперервна освіта”?
  6. Яке рішення Верховного суду США (і коли) оголосило поза законом сегрегацію (расову та етнічну дискримінацію) в освіті?
    - Розкажіть про програми з допомоги отримання освіти непрацевдатним американським громадянам, або людям із різного роду вадами здоров’я.
  7. Що думають американські освітяни про особливості вищої освіти США?
    - Які прогресивні риси їй властиві?
  8. Якими є основні проблеми невідповідності вищої освіти США американському суспільству?
    - Якими є шляхи подолання цих проблем?
    - Які спільні характеристики мають усі американські штати з точки зору їхніх систем освіти?
    - Який контроль за діяльністю університетів і коледжів здійснюють уповноважені штатами ради або організації (за що вони відповідають)?
    - Назвіть найбільш важливі риси, що визначають відмінність систем освіти різних штатів.
    - У чому суть реформи вищої освіти США 1980–1990-х років?
    - Якою мала бути роль уряду США у відповідності до нового “спрямовуючого” механізму контролю за вищою освітою США?
    - Розкажіть про проблеми вищої освіти США на початку 1990-х років.
    - Проаналізуйте головні тенденції подальшого розвитку вищої освіти США.

- Сформулюйте свою думку щодо майбутнього американської вищої освіти, а також ваші пропозиції щодо її удосконалення.
9. Зробіть власні висновки за результатами засвоєння матеріалу розділу 4.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 4 частини 1

57. Основні принципи діяльності вищих навчальних закладів США.
58. Демократичні принципи контролю якості підготовки фахівців університетами і коледжами США.
59. Демократичні принципи управління вищими навчальними закладами США.
60. Роль недержавного сектору в системі американської вищої освіти.
61. Вплив недержавного сектору вищої освіти США на структуру американського ринку освітніх послуг.
62. Особливості фінансування американських університетів.
63. Особливості фінансування коледжів США.
64. Програми фінансової підтримки студентів ВНЗ США.
65. Організація навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах США.
66. Рівень освіти дорослих громадян США.
67. Найпопулярніші курси і дисципліни, за допомогою яких підвищують свою кваліфікацію дорослі американці.
68. Сутність принципу безперервної освіти.
69. Особливості програм для працевлаштованих американців.
70. Вища освіта США з погляду американців.
71. Загальні проблеми вищої освіти США 1980–1990-х років і тенденції її подальшого розвитку.
72. Проблеми та причини невідповідності вищої освіти США американському суспільству.
73. Спільні риси американських штатів з погляду на їхні системи освіти.
74. Особливості контролю вищої освіти адміністративними органами американських штатів.
75. Відмінність систем освіти різних американських штатів.
76. Причини і напрямки реформ вищої освіти США 1980–1990-х років.
77. Проблеми вищої освіти США 1980–1990-х років.
78. Головні тенденції розвитку вищої освіти США на початку XXI століття.

Висновки до частини 1

Освіта США є підприємницькою за визначенням: вона відображає підприємницький характер американського суспільства і належним чином відповідає його запитам і проблемам. Найдорожчі здобутки американської нації – свободи і демократія – надійно та ефективно підтримують підприємництво в країні, підприємливість кожного громадянина, захищають права підприємців і забезпечують необхідні гарантії для творчої підприємницької діяльності.

Сама ж американська освіта на сьогоднішній день за своєю суттю залишається такою ж, якою була на початку заснування Республіки. Вона є основою, на якій ство-

рювалася національна культура, постійно удосконалювалася й пристосовувалася до змін, що відбувалися у житті країни. Одна з великих історичних цілей американського суспільства – всебічна, загальнодоступна освіта для кожного громадянина, починаючи з дитячого садка і до університету, – майже збулася.

На думку американців, жодне інше суспільство в історії, крім США, не навчало своє молоде покоління так наполегливо і з такими великими витратами. На основі глибоких і всебічних досліджень американські фахівці дійшли безумовного висновку, що національна безпека, економічний розквіт і міжнародний престиж Сполучених Штатів безпосередньо залежать від високої освіченості населення. Тому подальший розвиток країни неможливий без якісної освіти, для надання якої необхідно все більше й більше федеральних асигнувань.

Великі здобутки американської освіти безпосередньо пов'язані з місцевим розмаїттям шкільних систем. Але велика кількість освітніх систем створює й деякі проблеми: в американській освіті проблеми частково виникають від її децентралізованої структури, а також, певною мірою, від її мети – всебічної загальної освіти.

На думку доктора Мільтона Голдберга – виконавчого директора Національної комісії з проблем високої якості освіти, “Сполученим Штатам Америки доручено забезпечити кожну молоду людину в своїй країні добротною освітою, незалежно від економічної основи та притаманних дітям особливостей” (див. [8, с. 28–29]).

У травні 1983 року Національна комісія з проблем високої якості освіти наголосила на необхідності приділяти ще більше уваги підвищенню стандартів освіти в США. За висновками комісії Сполучені Штати перебували на “рубежі ризику”, що сталося у зв'язку зі зростаючою пересічністю. Вважалося, що стандарти були дуже занижені, шкільний день надто скорочений, учителям платили дуже мало, а навчання перебувало в кінці списку національних пріоритетів. Серед рекомендацій комісії були заклики підвищити стандарти, більше часу приділяти основним навчальним предметам, підвищити престиж професії викладача, надавати більше уваги проблемам шкільних учителів, зробити переконливими мотиви залучення молоді до педагогічних професій, привернути увагу суспільства до більшої значимості “індивідуального” в професії вчителя.

Інші дослідження також закликали до подібних реформ, водночас приділяючи велике значення необхідності більш тісних зв'язків і взаємодій між федеральною владою та адміністраціями штатів, спрямованих на збільшення досягнень учнів на всіх рівнях.

Під впливом доповіді комісії всі 50 штатів розробили і мали програми втілення цих освітніх реформ. Подальші дослідження підтвердили цю тенденцію, спрямовану на реорганізацію в освітянській системі. Доповіді, проголошені Відділенням коледжів комісії та Фондом Карнегі, свідчать, що “потік пересічності” вже почав спадати.

Один із найбільш багатообіцяючих й обнадійливих аспектів реформи – це кількість приватних організацій, котрі шукали шляхи покращання освітньої системи.

Статистика свідчить, що у 80-ті роки ХХ століття більше половини із всіх 16-тисяч шкільних округів збільшили суму кредитів, необхідних для основних дисци-

плін, – англійської мови, природничих наук, математики, і в короткий час підвищили свої стандарти. Протягом цього ж періоду майже 70 % шкіл спрямували всі свої зусилля на покращання відвідування. Не менше 20-ти штатів встановили більш жорсткі вимоги до атестації вчителів з метою гарантувати, що вони одержали достатні практичні навички перед тим, як увійти до аудиторії. Тим, хто пройшов випробування неформальної атестації, надавалась робота в першу чергу та на більш вигідних умовах.

Класичний інтерес до змісту дисциплін, які обирають учні та студенти, до методів навчання та загальна доступність отримання знань у поєднанні з вимогами високої якості є характерною рисою освіти в США. Однак традиційна американська школа продовжує турбуватися про практичні світові проблеми шляхом упровадження програм виробничої і професійної освіти. За словами доктора Голдберга, “американський народ дотримується тієї точки зору, що якість освіти безпосередньо пов’язана з якістю життя. Це американська традиція – думати про те, що ми можемо стати кращими”.

Тенденції розвитку та проблеми вищої освіти США мають суттєві якісні відмінності порівняно з вищими навчальними закладами інших економічно розвинутих країн, що зумовлено політичними, економічними та історичними особливостями й умовами формування та розвитку вищої школи в Сполучених Штатах Америки. Наприклад: децентралізація ВО, велика різноманітність типів вищих навчальних закладів, значний відсоток приватних і недержавних ВНЗ, широкий кількісний та якісний склад національних меншин.

Конституція США основну відповідальність за надання освіти громадянам покладає на окремі штати, тому що саме вони, а не федеральний уряд, впроваджують та фінансують усі рівні освіти, у тому числі й вищу. Система вищої освіти в США являє собою фактично п’ятдесят окремих систем, кожна з них має свої особливості, в тому числі – широку різноманітність навчальних закладів із своїми цілями й направленістю у навчанні та контингентом студентів.

У США є Департамент вищої освіти, але питання організації навчального процесу у вищих навчальних закладах є прерогативою виключно місцевих органів влади на рівні штатів. Великі повноваження та самостійність щодо організації навчання надаються й самим ВНЗ.

Принцип децентралізації у управлінні зумовлює подальший розвиток процесів урізноманітнення в структурі системи вищої освіти США.

У державних вищих навчальних закладах навчається більша частина студентів. Однак одна з характерних рис американської системи вищої освіти – це велика кількість різноманітних приватних недержавних ВНЗ. На початок 1980 року 72 % з 1,9 тисячі чотирирічних вищих навчальних закладів належали до приватного сектору і лише 28 % – до державного. Але за кількістю студентів на першому місці державні ВНЗ (79 % порівняно з 21 % у приватних). Так, наприклад, у 1995 році у відомому Медісонському державному університеті штату Вісконсін (м. Медісон) навчалось близько 50-ти тисяч студентів, а у також відомому в США приватному (незалежному) Вісконсінському університеті Конкордія (м. Мекуон) – близько 4 тисяч. Річне

навчання у державному університеті штату Вісконсін коштувало в середньому 3500 доларів, а в університеті Конкордія – 11 тисяч доларів.

І все ж *провідними в американській освіті є саме недержавні вищі навчальні заклади*. До них належать найбільш відомі, потужні та престижні університети і коледжі, що впроваджують та підтримують високі освітні стандарти. Саме вони найбільше впливають на всю систему освіти США, визначають її високий рівень. Надзвичайно велика роль приватних ВНЗ і у виконанні наукових досліджень та підготовці кадрів вищої кваліфікації. Спеціалісти високої кваліфікації у США – це кадри економіки, оборони та науки.

У зв'язку зі швидким прогресом у прикладній науці, технологіях, а також із міркувань американського престижу на світовій арені система вищої освіти США надає майбутнім спеціалістам: по-перше, ґрунтовні вузькопрофесійні знання; по-друге, вчить самостійно мислити, вирішувати практичні задачі та проблеми; по-третє, самостійно навчатися та підвищувати свою професійну кваліфікацію після основного терміну навчання у ВНЗ; по-четверте, надає можливість набувати нові знання та підвищувати свій рівень у системі підвищення кваліфікації в рамках вищої школи (в аспірантурі та на курсах).

У промисловості підтримування професійних знань на необхідному рівні відповідно до потреб науки і техніки здійснюється через систему підвищення кваліфікації та перепідготовки (перепрофілювання). Приватні компанії та корпорації США, як правило, створюють свої коледжі, вищі школи та курси підвищення кваліфікації, куди запрошують провідних спеціалістів із необхідних галузей знань (професорів, викладачів, науковців, дослідників, практиків). Прикладом можуть служити професійно-технічні ВНЗ таких всесвітньовідомих корпорацій, як Дженерал Моторс, Дженерал Електрик, АйБіЕм тощо. Заходи з підготовки, перепідготовки, підвищення професійного рівня є найважливішими в економічній та професійній діяльності корпорацій, компаній у недержавній, а також державній (бюджетній) сферах США. Це є підґрунтям високої компетенції та продуктивності праці американських фахівців. Уміле управління економічними процесами спеціалістами високої кваліфікації є гарантією процвітання США. Про зацікавленість приватних корпорацій та компаній у високій кваліфікації своїх співробітників свідчить високий рівень фінансових вкладень у цю невиробничу сферу (від 25 % до 35 % і більше від прибутків), яке компенсується великими прибутками та високим професіоналізмом американських спеціалістів.

Постійна підготовка наукових кадрів високої (магістрів) і найвищої (докторів філософії) кваліфікації є однією з головних функцій вищої школи США. Причому через систему післядипломної освіти готують наукових співробітників для наукових досліджень прикладного характеру, підготовка вчених для фундаментальних досліджень перенесена на післядокторський період навчання.

Необхідно підкреслити такі *особливі риси вищої школи США, що вигідно відрізняють її від систем освіти інших країн*:

1) Потужність та гнучкість ВНЗ. У США є потужні, відомі усьому світу вищі навчальні заклади. Їх можна умовно поділити на:

- елітні, в яких навчаються діти заможних батьків, нащадки відомих політичних, державних діячів та підприємців;
- престижні (з міцною матеріально-технічною базою, висококваліфікованими професорсько-викладацькими кадрами, давніми традиціями і великою кількістю студентів);
- великі багатопрофільні (в основному – університети) центральні в кожному штаті;
- великі вузькопрофільні (коледжі, вищі школи) центральні в кожному штаті.

Також існують і у більшості своїй процвітають:

- невеликі багатопрофільні (в основному – університети) та вузькопрофільні (коледжі, вищі школи), що є в кожному штаті та відрізняються один від одного історією виникнення, традиціями, формами фінансування та деякими іншими ознаками (етнічними, релігійними, методами організації навчального процесу тощо).

Треба зауважити, що відкрити (зареєструвати) та отримати дозвіл (ліцензію) на освітню діяльність у США дуже легко: відповідно до законодавства США адміністрація штату без будь-яких проблем реєструє вищий навчальний заклад. А далі новий ВНЗ повинен переконати майбутніх абітурієнтів у своїй спроможності та престижності свого навчання й диплома.

2) У США існує так званий “інтелектуальний ринок”, який формується з усього науково-педагогічного потенціалу не тільки Сполучених Штатів, але й інших країн світу. Завдяки міжконтинентальним системам зв’язку створено світовий банк даних на усіх діючих науковців, викладачів, дослідників, менеджерів та інших категорій працівників вищої школи. База даних цього інтелектуального банку містить необхідну інформацію про них, а також їх пропозиції щодо надання своїх послуг.

Керівники ВНЗ США мають постійну змогу зв’язуватися електронною поштою або іншим зв’язком із необхідними фахівцями, досягати з ними домовленості і таким чином залучати до співробітництва (на обумовлений контрактом період). Такий спосіб залучення необхідних кадрів для освітньої діяльності дозволяє: по-перше, ефективно використовувати “мозок” провідних фахівців (що позитивно впливає на рівень підготовки спеціалістів ВНЗ); по-друге, створювати оптимальний чисельний склад постійних працівників вищої школи, зосередивши увагу, в першу чергу, на базових (провідних) профільюючих підрозділах свого навчального закладу, які є конкурентоспроможними у масштабах вищої освіти штату, країни, світу; по-третє, примушує викладачів постійно підвищувати свій науковий і професійний рівень в умовах конкуренції; по-четверте, зменшувати кількість потенційно непридатних для роботи у вищій школі осіб за рахунок природного їх відсіву; по-п’яте, залучати відомих в усьому світі фахівців для викладання циклів лекцій, що підвищує рейтинг ВНЗ. Тому структура професорсько-викладацького складу багатьох ВНЗ є дуже гнучкою, деякі підрозділи є символічними (тобто мають тільки керівника або назву), а навчальні заклади між собою створюють щось подібне до комплексів (за розподілом дисциплін, що є базовими і викладаються конкретним ВНЗ). Такий розподіл повноважень враховується при акредитації і заохочується офіційними керівниками освітньої сфери.

Аналогічною є ситуація зі створенням тимчасових потужних науково-дослідних колективів. Основним критерієм організації таких колективів для “мозкового штурму” в будь-якій галузі є необхідна матеріально-технічна база ВНЗ, що запрошує спеціалістів, та достатній обсяг фінансування. При цьому до науково-дослідних робіт на платній основі залучаються студенти старших курсів, аспіранти та докторанти. Таку роботу фінансують федеральні органи, військово-промисловий комплекс, корпорації та компанії США, а також приватні фірми та фізичні особи (в тому числі – з-за кордону).

3) Навчання у вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки платне. Всі відомі, престижні приватні та державні вищі навчальні заклади США набирають студентів на навчання на платній основі. Це один із головних принципів вищої освіти Сполучених Штатів: навчання повинно бути платним. Від цього залежить зацікавленість абітурієнтів і студентів, їхніх батьків, спонсорів, які надають фінансову підтримку студентам. Вартість навчання дуже різна й залежить від конкретного ВНЗ.

Але в системі вищої школи США є й інший, дуже демократичний принцип: навчатися у ВНЗ можуть усі, хто має для цього необхідні інтелектуальні можливості. Для цього існує цілий ряд пільг, федеральних, місцевих, комунальних, благодійних та інших фондів підтримки вищої школи для надання стипендій малозабезпеченим, інвалідам, а також іноземним студентам, є стипендія, яка може навіть перевищувати вартість навчання. Усе залежить від бажання, старання, хисту й талантів студентів, їхньої активної позиції, повноцінної участі у діяльності та житті ВНЗ. Студенти мають змогу та офіційний дозвіл працювати у вільний від занять час для покриття витрат на освіту, можуть переривати навчання або одночасно відвідувати заняття на декількох факультетах або в декількох вищих навчальних закладах.

4) Американські студенти витрачають часу на навчання у два рази менше ніж студенти інших країн (наприклад, Західної Європи або Японії). Вони використовують менше часу на академічне навчання, самостійну роботу, але мають можливість працювати. Вищі навчальні заклади західноєвропейських країн планують значно більше часу (порівняно з американськими) на академічну підготовку студентів, їх самостійну роботу та індивідуальну роботу з викладачем.

5) Якщо ВНЗ є приватним, то він не залежить від адміністрації штату, має незалежну піклувальну раду, незалежне фінансування через приватні кошти (плата за навчання, пожертвування, інвестиції і т.ін.). Його діяльність у деяких аспектах регулюється законами штату – про освіту, про наукові дослідження, про адміністративні функції, дія яких поширюється як на державні, так і на приватні ВНЗ. Ці закони стосуються також оцінки знань студентів, публікації статистики кримінальних подій у навчальних закладах, бюджетів ВНЗ, використання тварин у процесі навчання та досліджень, рівень знання англійської мови викладачами (що зменшує можливості вищого навчального закладу наймати викладача з-за кордону) тощо. Держава (штат) обмежує або оподатковує підприємницьку діяльність ВНЗ. Це звужує діяльність адміністрації.

На закінчення підкреслимо, що девіз американської молоді – “чим більше вчишся, тим більше заробляєш”, а усі американці вірять у тезу, що “рівень та якість осві-

ти безпосередньо пов'язані з рівнем життя”. Тому американці певні, що їх система освіти відповідає світовим стандартам, але може бути ще досконалішою. Вони також вважають, що жодне суспільство в історії людства не приділяло такої великої уваги та не витратило стільки коштів на навчання своєї молоді. На їхній погляд, уже недалеко той час, коли здійсниться велика історична мета американців – загальна освіта від дитячого садка до університету для кожного громадянина США.

У цілому ж американська система вищої освіти показала себе дуже успішною для підготовки дипломованих фахівців, які справедливо вважаються кращими чи одними з кращих у світі в своїх галузях знань. Один із доказів цьому можна знайти в підручниках чи професійних журналах, що широко використовуються в зарубіжних університетах і наукових установах – варто лише ознайомитися зі списком авторів, що містять посилання на те, де вони викладають і де одержали освіту. Іншим, хоча і непрямим, підтвердженням високого рівня вищої освіти США є число американців – лауреатів Нобелівської премії. Так, з часу її заснування в 1901 р., більше 150 американців стали її лауреатами в таких галузях науки, як: фізика, хімія, фізіологія, медицина, економіка та ін. Це більше 40 % усіх власників Нобелівської премії в світі.

Методичні рекомендації до частини I

Історія, розвиток і вдосконалення американської вищої освіти, особливості діяльності ВНЗ США є цікавими і повчальними як для фахівців освітньої сфери, студентів і науковців, так і для пересічних громадян.

При вивченні матеріалів розділу студентам бажано порівняти такі аспекти діяльності ВНЗ США і нашої країни:

- організація начального процесу;
- система оцінювання засвоєних знань;
- використання технічних засобів, інформаційних систем і новітніх технологій у процесі навчання;
- терміни та особливості навчання студентів;
- фінансування студентського навчання;
- громадська діяльність і участь у спортивних змаганнях;
- мета й мотивація отримання вищої освіти;
- найбільш популярні спеціальності та професії тощо.

Особливу увагу доцільно зосередити на необхідності відвідування лекцій та аудиторних занять, ретельно готуватися до практичних, лабораторних і семінарських занять, багато самостійно вчитися і покладатися на свій розум і свої здібності. Також слід зрозуміти, що в системі вищої освіти США не існує поняття “перездача”, тобто студент має відповідально вивчати дисципліну, протягом семестру успішно скласти проміжні тести, писати контрольні та самостійні роботи (есе), а не розраховувати, що під час екзаменаційної сесії зможе надолужити прогайане. Фінальний екзамен (іспит, тест) складає всього лише частину (як правило, 20–25 %) в інтегрованій оцінці успішності студента, тому кардинально не впливає на загальний результат.

Також, на наш погляд, слід приділити увагу аналізу діяльності ВНЗ США різних типів: університетів, інститутів, коледжів і професійних шкіл. Цікаво порівняти вне-

сок американських державних і недержавних (приватних) ВНЗ у розвиток вищої освіти Сполучених Штатів, внесок незалежних університетів і коледжів у зміцнення наукового та інтелектуального потенціалу нації.

Для більш детального ознайомлення з системою вищої освіти США, поглиблення знань у цій галузі та пошуку необхідних матеріалів корисно використовувати фонди Ресурсного центру Посольства США в Україні (наприклад, матеріали, що наведені у Додаткових рекомендованих бібліографічних джерелах до частини 1).

Викладений у розділі матеріал може стати в нагоді при вивченні таких дисциплін, як культурологія, країнознавство, історія зарубіжних країн, філософія освіти, теорія та історія педагогіки, педагогіка і психологія вищої школи, теорія вищої освіти тощо.

Додаткові рекомендовані бібліографічні джерела до частини 1

Американское университетское образование: уроки для России / Затулин О.А., Капустин Б.Г., Константиновский Д.Л. и др. // Отчет по результатам посещения Университета Дюк в Северной Каролине, май 2004 г. – Российское образование. Система федеральных образовательных порталов. Федеральный специализированный портал “Сравнительная образовательная политика”.

<http://comparative.edu.ru.9080/PortalWeb/document/show.action?document.id=4398>

Сусільство і цінності. Коледжі та університети у Сполучених Штатах / Державний департамент США. Бюро міжнародних інформаційних програм. – США, Вашингтон, видавництво: eJournalUSA, листопад 2005.

College Board. International Student Handbook 2006 (Рада коледжів. Міжнародний довідник для студентів, 2006). New York: The College Board, 2005.

College Board. Trends in Students Aid, 2005 (Рада коледжів. Тенденції студентської допомоги, 2005). New York: The College Board, 2005.

http://www.collegeboard.com/proddown-loads/press/cost05/trends_aid_05.pdf

College Board. The College Board Book of Majors (Рада коледжів. Довідник Ради коледжів із головних спеціалізацій). New York: The College Board, 2004.

Forest J.J.F. and Altbach Ph. G., eds. The International Handbook of Higher Education (За ред. Фореста Джеймса і Олтбаха Філіпа. Міжнародний довідник з питань вищої освіти). – New York: Springer, 2005.

<http://www.higher-ed.org/handbook/TOC.pdf>

Forest, James J.F. and Kinser, Kevin. Higher Education in the United States: An Encyclopedia (Форест Джеймс і Кінсер Кевін. Вища освіта у Сполучених Штатах. Енциклопедія). – New York: ABC-CLIO Publishers, 2002.

Gose B. et al. “Community Colleges: Special Issue” (Гоуз Бен та ін. “Тромадські коледжі. Спеціальний випуск”). The Chronicle of Higher Education, vol. 52, no. 10, 28 October 2005, pp. B1-B44.

Green M. and Turlington B. A Brief Guide to U.S. Higher Education, (Грін Медлін і Тарлінгтон Барбара. Короткий довідник з питань вищої освіти у США) Washington, DC: American Council on Education, 2001.

http://www.acenet.edu/bookstore/pdf/2001_brief_guide.pdf

Greene H. et al. The Public Ivies (Грін Говард та ін. Публічні університети “Ліги плюща”) New York: HarperTrade, 2001.

Independent Colleges and Universities: A National Profile (Незалежні коледжі й університети. Нарис). Washington, DC: National Association of Independent Colleges and Universities, 2004. (У цій брошурі, надрукованій за підтримки Національної асоціації незалежних коледжів та університетів, Ради незалежних коледжів та Фонду незалежної вищої освіти, містяться факти, статистичні дані та біографії студентів і співробітників).

<http://www.naicu.edu/pubs/2004Hprofile.pdf>

Institute of International Education. Funding for United States Study Series: Funding for U.S. Studies: A Scholarship Guide for Europeans (Інститут міжнародної освіти. Серія “Фінансування американських студій”. Довідник з питань стипендій для європейців). New York: IE, 2005.

<http://www.iiebooks.org/funfonmstat.html>

Institute of International Education. Funding for United States Study Series: Funding for U.S. Studies: Graduate and Postgraduate Opportunities for Latin Americans (Інститут міжнародної освіти. Серія “Фінансування американських студій”. Можливості вищої й післядипломної освіти для латиноамериканців). New York: IE, 2004. <http://www.iiebooks.org/funforunstat.html>

Kalmar, G. ed. Foreign Students’ Guide to American Schools, Colleges and Universities (За ред. Калмера Джорджа. Путівник по американських школах, коледжах та університетах для іноземних студентів). Santa Monica, CA: International Education Service, 2005.

<http://www.iesed.com/>

Частина 2. ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ І КОЛЕДЖАХ США

Вступ

Грунтовна гуманітарна освіта, знання іноземних мов і висока професійність є головними ознаками інтелігентності людини. Вміння сформулювати і висловити думку при спілкуванні із зарубіжними колегами й партнерами, вивчати іноземний досвід і літературу, користуватися необмеженими можливостями світових інформаційних систем сьогодні є життєво необхідним, але й неможливим без знання іноземних мов.

У зв'язку з появою світової тенденції комп'ютеризації, технізації, роботизації виробничих сфер ділового життя виникають питання, що стосуються теоретичних основ освіти в усіх промислово розвинутих країнах. Чи потрібний у століття бурхливого науково-технічного прогресу і вузької спеціалізації грамотний ерудит-універсал з енциклопедичною освітою і підвищеною здатністю до мислення і спілкування? Чи потрібно читати книжки і ходити в театр? Якщо відповідь на ці запитання позитивна, то суспільство повинно вживати заходів до того, щоб серед випускників шкіл, коледжів і університетів було якнайбільше таких ерудитів, енциклопедистів і, взагалі, грамотних і освічених громадян.

У 80–90-ті роки ХХ століття в США пильна увага приділялась явищу так званої “функціональної неграмотності”. Його не слід плутати з неграмотністю в звичайному розумінні слова, тобто з невмінням читати і писати. Статистика ООН (ЮНЕСКО) показує, що в 1990-х роках 99 % американців, так само як, наприклад, англійців чи німців, французів або японців є грамотними людьми. Проблема ж функціональної неграмотності пов'язана з тими труднощами, що відчувають люди при читанні і правильному написанні в повсякденних ситуаціях. Вона може виявлятися, наприклад, в обмежених можливостях людей сприймати технічну або спеціальну інформацію, зміст бланків федерального податкового відомства, друкованих інструкцій, невмінні людиною правильно скласти скаргу або написати заяву про найм на роботу, навіть – спілкуватися один з одним в офіційних ситуаціях тощо. Ця ситуація є наслідком стрімкого розвитку нових знань, упровадженням новітніх технологій, інтенсифікацією роботи і життя пересічних американців, великою кількістю громадян США, для яких англійська мова не є рідною за їхнім походженням.

Загальноприйнятого визначення функціональної неграмотності не існує, і на практиці застосовуються найрізноманітніші критерії її оцінки. Протягом багатьох років по всій країні проводилися тести, що оцінюють у балах навички читання. Так, тест з “Рівня читання десятого класу”, наприклад, мав в основі середній бал читання для випускників 10-го класу школи. Існує багато подібних тестів. Один із критеріїв оцінки функціональної неграмотності відносить до “функціонально неграмотних” тих, хто читає та пише на рівні нижче 8-го класу. Інший критерій бере за основу рі-

вень останнього, 12-го класу середньої школи США.

За загальним переконанням населення США, десята частина американців тією чи іншою мірою функціонально неписьменні в англійській мові [11; 12]. Не дивно, що саме ті нації, що, подібно США, приділяють особливу увагу цій важливій задачі і проводять загальнонаціональні тести, виявляють найбільші проблеми й у себе. Як дотепно помітив один американець, фахівець освітньої сфери, “перевірка грамотності призводить до появи неграмотності”. Так, наприклад, у Канаді, де високий відсоток іммігрантів, для яких англійська мова не є рідною, при перевірці і тестуванні населення виявилось, що багато хто з канадських громадян функціонально неписьменні. Те, що школи в Північній Америці і їхні учні постійно піддаються тестуванню, свідчить про значну увагу до даної проблеми в США. Тому цікавим є досвід формування академічної мовленнєвої майстерності в університетах і коледжах США.

У ВНЗ США при навчанні будь-якої спеціальності приділяється велика увага гуманітарній підготовці студентів (див., наприклад: [41–45]). Оскільки англійська мова є державною в США, а також – і загальновизнаною мовою міжнародного наукового та ділового спілкування, інформаційних комунікацій та бізнесу, то значний обсяг навчального навантаження в американських університетах і коледжах складають курси, що розвивають у студентів мовленнєву компетенцію.

Ключовими в цьому аспекті є такі курси, як:

1. Творча письмова робота англійською мовою 1-го, 2-го та 3-го рівнів (English Composition I, II & III).
2. Мовленнєва комунікація, або Мовленнєве спілкування (Speech Communication).
3. Ділова комунікація, або Ділове спілкування (Business Communication).

Ці курси вивчають як носії англійської мови, так і студенти, для яких англійська мова не є рідною (останні для вступу в американські університети або коледжі мають скласти тест TOEFL і набрати необхідну кількість балів). Кожний курс за програмами університетів і коледжів США, як правило, передбачає 45 аудиторних годин протягом одного семестру (семестр має 15 тижнів). На одну аудиторну годину студент має витратити ще 3 години самостійної підготовки. У навчальних планах кількість годин на вивчення мовних дисциплін узгоджується із загальним навантаженням студентів.

Основне завдання курсів – навчити студентів мовної та мовленнєвої компетенції, а також творчо розробляти матеріал, спираючись на свій розум і досвід, робити це самостійно, використовуючи знання та вміння у сфері нормативної писемної та усної англійської мови. Для досягнення цих цілей студент має усвідомити граматичну структуру англійської мови, стиль, використання словникового складу, пунктуацію, різноманітність письмових та усних висловів у сучасному діловому спілкуванні усною й письмовою формами та варіанти типів дискурсу. Для тренування й закріплення знань і навичок з мовної та мовленнєвої компетенції велике значення має практика, а саме: ігрові форми мовного спілкування студентів з різних тем у межах однієї групи; участь студентів у дискусіях фахівців, у роботі міжнародних семінарів, конференцій, симпозіумів, з’їздів, ярмарок і виставок як перекладачів і/або гідів; відвідування мистецьких заходів і театральних вистав (п’єс класиків літератури англомовних країн); робота в бібліотеках тощо.

Розглянемо детальніше зміст зазначених вище мовних курсів, проаналізуємо їхні цілі та структуру.

Розділ 1. Зміст творчої письмової роботи англійською мовою 1-го, 2-го і 3-го рівнів (English Composition I, II & III)

§ 1. Творча письмова робота англійською мовою 1-го рівня (English Composition I)

Курс передбачає вивчення граматичної структури англійської мови, вжитку лексичних одиниць, стилю та пунктуації, що необхідно для професійної кар'єри. Аналізується неправильне використання тих чи інших мовних одиниць та різні методи пояснення їх правильного вжитку. Вивчаються елементи речення, просте, складносурядне та складнопідрядне речення, активний та пасивний стан дієслова. Збагачується словниковий запас, студенти набувають навичок письма, виконують орфографічні тести, ведуть студентські словники. Особлива увага приділяється письму поряд з аудіюванням, мовленням та читанням.

§ 2. Творча письмова робота англійською мовою 2-го рівня (English Composition II)

Студенти практикують вживання мовних одиниць у різних мовленнєвих ситуаціях. Формуються навички чіткого викладу думки як усно, так і письмово. Звертається увага на зв'язок письма з іншими сферами комунікації; залежність ефективності письмової комунікації від логічної організації матеріалу; засоби, що сприяють ефективності письмової комунікації; чітку пунктуацію; зрозумілість речень; тематичні речення; абзаци; логічно завершені параграфи; вживання фразеологічних одиниць; переконливу, яскраву доказову промову; різні стилі письмового викладу; вміння використовувати професійні, наукові терміни; попереднє планування письмової роботи; наукову форму письма; письма на вільну тему, анотування, резюме, редагування; стилістичні особливості складання різних ділових паперів, документів, усних повідомлень, діалогічного спілкування; рецензування творів; участь у бібліотечних конференціях тощо.

Після засвоєння курсів англійської мови 1-го і 2-го рівнів доцільною є практика в міжнародних компаніях і стажування в англомовних країнах.

§ 3. Творча письмова робота англійською мовою 3-го рівня (English Composition III)

Формуються навички складання творчих матеріалів за розсудом студентів та їхнім власним досвідом з використанням стандартної письмової англійської мови; планування промови та письмового твору; редагування та критичного аналізу творів інших студентів; збагачення словника, стилістичних засобів; мінімізації орфо-

графічних і пунктуаційних помилок; повторення граматичного (морфологічного та синтаксичного) матеріалу; складання плану, написання твору (вдома та в аудиторії), скорочення та редагування твору. Увага студентів концентрується на практиці вдосконалення твору; написанні спеціальних коментарів; критичному аналізу (в усній та письмовій формі) літературних, мистецьких та інших соціальних подій; написанні критичних нарисів про події, в яких студенти беруть участь.

Зауважимо, що студент не може переходити до вивчення вищого рівня, доки не засвоїть нижчий рівень.

Аналізуючи зміст і стратегію викладання курсу, треба підкреслити, що він є обов'язковим в усіх без винятку університетах і коледжах США, незалежно від обраної студентом спеціальності.

§ 4. Структура і цілі творчої письмової роботи англійською мовою 1-го рівня (English Composition I)

Курс призначений для студентів з початковою (середньою) базовою писемною підготовкою. Наголос робиться на засвоєнні основ писемної освіти, навчанні грамотно писати, читати, висловлювати думки.

Основні цілі курсу

Концепції, принципи та розуміння. Внаслідок засвоєння цього курсу студенти набувають компетенції щодо:

- а) розуміння основних (базових) елементів речення;
- б) розуміння простих складносурядних і складнопідрядних структур речення;
- в) ідентифікації та корекції проблем у реченні, включаючи знаки пунктуації, послідовність частин речення, вживання паралельних структур, синтаксичних зворотів тощо;
- г) розуміння концепції активного та пасивного стану;
- д) розуміння принципів пунктуації, розвитку словникового складу;
- е) правильного вживання проблемних лексичних одиниць.

Відношення, інтереси та оцінки

Студенти:

- а) у результаті набутих відповідних знань у галузі пунктуації більш упевнено здійснюють письмову комунікацію;
- б) готуються задовольняти конкретні стандарти професійної кар'єри;
- в) усвідомлюють ясність і чіткість у письмовій комунікації.

Вміння та навички

Студенти:

- а) засвоюють письмові навички з граматики, пунктуації та орфографії;
- б) удосконалюють методичні технології для викладання англійської мови;
- в) набувають умінь редагування, коригування та виправлення помилок.

Розділи курсу

Розділ 1. Елементи речення

1.1. Зміст.

- 1.1.1. Частина мови.
- 1.1.2. Структура речення.
- 1.1.3. Незалежні та залежні частини речення.

1.2. Прийоми навчання.

- 1.2.1. Вправи за текстом.
- 1.2.2. Дискусії.
- 1.2.3. Робота в невеликих групах.
- 1.2.4. Завдання з коригування та виправлення помилок.
- 1.2.5. Контрольні роботи та тести за розділом.

Розділ 2. Вживання

2.1. Зміст.

- 2.1.1. Принципи та правила використання великих літер.
- 2.1.2. Принципи та правила використання аббревіатур.
- 2.1.3. Принципи та правила написання словами числівників.

2.2. Прийоми навчання.

- 2.2.1. Вправи за текстом.
- 2.2.2. Робота в невеликих групах.
- 2.2.3. Завдання з коригування та виправлення помилок.
- 2.2.4. Контрольні роботи та тести за розділом.

Розділ 3. Пунктуація

3.1. Зміст.

- 3.1.1. Принципи та правила використання коми, крапки з комою та двокрапки.
- 3.1.2. Принципи та правила використання інших знаків пунктуації.

3.2. Прийоми навчання.

- 3.2.1. Композиція речень.
- 3.2.2. Вправи за текстом.
- 3.2.3. Завдання з коригування та виправлення помилок.
- 3.2.4. Контрольні роботи та тести за розділом.

Розділ 4. Лексика та орфографія

4.1. Зміст.

- 4.1.1. Складна та важка для розуміння лексика.
- 4.1.2. Розвиток лексичного запасу.

4.2. Прийоми навчання.

- 4.2.1. Орфографічні тести.
- 4.2.2. Власний (індивідуальний) словник студента.

Розділ 5. Структура речення

5.1. Зміст.

- 5.1.1. Активний, пасивний стан.
- 5.1.2. Дієприкметник.
- 5.1.3. Паралельні конструкції.
- 5.1.4. Послідовність частин речення.

5.2. Прийоми навчання.

- 5.2.1. Твори студентів.
- 5.2.2. Робота в невеликих групах.
- 5.2.3. Вправи за текстом.

Розділ 6. *Рекомендована процедура оцінки знань студентів з курсу:*

- а) перевірка виконання завдань розділів – 40 %.
- б) завдання з аналізу прочитаного – 15 %.
- в) орфографія/лексика – 15 %.
- г) письмові завдання – 10 %.
- д) підсумковий екзамен – 20 %.

Розділ 7. *Рекомендована література.*

§ 5. Структура і цілі творчої письмової роботи англійською мовою 2-го рівня (English Composition II)

Курс призначений для студентів з хорошою базовою писемною підготовкою. Наголос робиться на різноманітності письмових виразів та кліше, що застосовуються сьогодні. Студенти навчаються працювати з різними типами дискурсу. Грамотна людина має зрозуміло висловлювати свої думки і усно, і письмово. Курс спрямовано на те, щоб покращити розуміння студентами комунікативного процесу, перевірити їхні знання щодо механізмів письма та спілкування, а також сприяти розвитку навичок спілкування шляхом письмового слова.

Основні цілі курсу

Концепції, принципи та розуміння. У результаті засвоєння цього курсу студенти:

- а) розуміють зв'язок між письмом та іншими типами спілкування;
- б) ознайомлюються з принципами прийняттого письма;
- в) дізнаються, що ефективне письмове висловлювання базується на логічній організації речень та тексту;
- г) розуміють, що ідеї, викладені письмово, мають бути ретельно відібрані та продумані;
- д) вчать дотримуватись вимог, необхідних для виконання різних письмових завдань.

Відношення, інтереси та оцінки.

Крім того, студенти:

- а) розуміють необхідність прийняттого письмового мовлення для повідомлення чогось, що заслуговує на увагу;
- б) оцінюють прийоми ефективного письма.

Уміння та навички.

Студенти:

- а) вчать ефективно користуватися різноманітними джерелами;
- б) оволодівають пунктуацією;
- в) записують зрозумілі речення;
- г) перетворюють головну тему речення у виокремлений за значенням абзац;
- д) використовують ідіоматичний, переконливий та відповідний стилі викладу;

- е) вчаться оцинювати види пояснювального материалу;
- ж) навчаються користуватись різними видами письмового мовлення;
- з) привчаються до базових дослідницьких технік;
- і) багато і регулярно пишуть.

Розділи курсу

Розділ 1. Письмо на вільну тему та письмо як процес

1.1. Зміст.

- 1.1.1. Аналіз етапів дописьмової підготовки, власне письма, скорочень та редагування.
- 1.1.2. Написання твору на вільну тему та за будь-яким обсягом з використанням простих оповідних форм.
- 1.1.3. Визначення “твору на вільну тему” в порівнянні з дослідницькою письмовою роботою.
- 1.1.4. Відбір лексики та професійне її використання.

1.2. Прийоми навчання.

- 1.2.1. Студенти практикують навички письма на вільну тему під час занять в аудиторії.
- 1.2.2. Студенти пишуть щотижневу письмову роботу, що базується на вправах або завданнях підручника, використовуючи відомі їм прийоми письма.
- 1.2.3. Студенти щотижня читають свої твори перед аудиторією.
- 1.2.4. Під час щотижневих читань студенти розвивають навички колективного редагування.

Розділ 2. Мати власний голос

2.1. Зміст.

- 2.1.1. Визначення ролі письмового мовлення в житті людини.
- 2.1.2. Використання особистих думок для опису навколишнього світу.
- 2.1.3. Використання важливих деталей опису.
- 2.1.4. Ведення щоденника.
- 2.1.5. Розвиток навичок лаконічного висловлювання та вміння уникати повторів.

2.2. Прийоми навчання.

- 2.2.1. Студенти вивчають різні форми, що невластиві письмовому мовленню.
- 2.2.2. У своїх щотижневих творах студенти використовують важливі деталі для розвитку оповідних навичок.
- 2.2.3. У тих же щотижневих творах студенти приділяють увагу розвитку навичок опису.
- 2.2.4. Студенти вчаться позбуватися надмірного вживання повторів у своїх письмових роботах.
- 2.2.5. Щотижня студенти читають свої твори перед аудиторією.
- 2.2.6. Студенти практикують навички колективного редагування.
- 2.2.7. Студенти пишуть письмову роботу на вільну тему під час заняття в аудиторії.

Розділ 3. Використання діалогів

3.1. Зміст.

3.1.1. Розмови у формі діалогу.

3.1.2. Умови для діалогу.

3.2. Прийоми навчання.

3.2.1. Студенти вчаться писати серйозні та комічні діалоги.

3.2.2. Студенти пристосовують діалог до раніше написаних творів і записів у щоденнику.

3.2.3. Студенти пишуть письмову роботу на вільну тему в аудиторії.

3.2.4. Студенти щотижня читають свої твори перед аудиторією.

3.2.5. Студенти щотижня практикують навички колективного редагування.

Розділ 4. Виклад думки, навчання писати твір

4.1. Зміст.

4.1.1. Реакція на чиюсь розповідь.

4.1.2. Формулювання головної ідеї.

4.1.3. Шість способів розкриття головної ідеї.

4.1.4. Підкріплюючий матеріал для викладу думки.

4.2. Прийоми навчання.

4.2.1. Щотижня студенти пишуть роботи, пов'язані з темами розділу.

4.2.2. Твір на вільну тему в аудиторії.

4.2.3. Читання щотижневого твору перед аудиторією.

4.2.4. Практика навичок колективного редагування.

Розділ 5. Дослідницька письмова робота

5.1. Зміст.

5.1.1. Вибір теми.

5.1.2. Аналіз різноманітних підходів до дослідження.

5.1.3. Планування дослідницької письмової роботи як продовження твору оповідної форми.

5.1.4. Використання відповідних прийомів.

5.1.5. Написання роботи.

5.2. Прийоми навчання.

5.2.1. Студенти намагаються звузити тему роботи.

5.2.2. Студенти навчаються працювати в бібліотеці.

5.2.3. Студенти застосовують навички дослідницької роботи працюючи в бібліотеці.

5.2.4. Студенти беруть участь у заняттях, де презентуються їхні письмові дослідження.

5.3. Рекомендовані для використання матеріали.

5.3.1. Роздавальний матеріал, зразки письмових робіт, тексти.

Розділ 6. Рекомендована процедура оцінки знань студентів з курсу

Студенти повинні щотижня писати роботу обсягом від двох до чотирьох сторі-

нок. Ці письмові роботи є свідченням набутих умінь та навичок. Даний курс передбачає два екзамени протягом семестру. Дослідницька письмова робота є найважливішим етапом курсу і захищається під час підсумкового екзамену.

Розділ 7. Рекомендована література

§ 6. Структура і цілі творчої письмової роботи англійською мовою 3-го рівня (English Composition III)

Цей етап розрахований на студентів, які продемонстрували обізнаність із основними письмовими методами та мовними механізмами. Розділи курсу спрямовані на те, щоб при написанні роботи студенти використовували власний досвід, займалися творчим пошуком, а не писали формалізовану наукову працю.

У міру того, як студенти наближаються до закінчення навчального закладу, до оволодіння майбутньою спеціальністю вони повинні збагнути навички літературного письма. Завданням цього курсу є підготувати студентів до вмілого використання всіх письмових засобів, які має нормативна літературна англійська мова.

Основні цілі курсу

Концепції, принципи та розуміння. Внаслідок засвоєння розділів цього курсу студенти:

- а) навчаються використовувати вправи до письмової творчої роботи як основу для більш складних поширених викладів;
- б) розуміють, що письмо – це процес, кожною складовою якого не можна нехтувати, щоб отримати досконалу письмову роботу;
- в) вчать тому, що будь-яку думку можна розвинути до великого обсягу, користуючись при цьому простими та зрозумілими всім формами та прийомами.

Відношення, інтереси та оцінки:

- а) студенти розуміють, що власний розум і є джерелом для творчих викладів;
- б) студенти доходять висновку, що навколишній світ є основою та джерелом для їхнього творчого мислення та подальшого викладу думок;
- в) беручи участь у колективному редагуванні, студенти вчать оцінювати письмові роботи інших студентів, викладені в них думки, засоби їх вираження; також аналізуються навички критики та редагування.

Вміння, навички, поведінка:

- а) студенти використовують словник для збагачення свого вокабуляру і для покращання стилю викладу;
- б) користуються орфографічним словником з ціллю зменшення кількості орфографічних помилок;
- в) за необхідності повторюють граматику та синтаксис, аби уникнути граматичних і синтаксичних помилок.

Розділи курсу

Розділ 1. *Твір на вільну тему і письмо як процес*

1.1. Зміст.

- 1.1.1. Аналіз етапів дописмової підготовки, власне письма, скорочень тексту та редагування.
- 1.1.2. Написання твору на вільну тему, будь-якого за обсягом з використанням простих оповідних форм.
- 1.1.3. Визначення “письмової роботи на вільну тему” в порівнянні з дослідницькою письмовою роботою.

1.2. Прийоми навчання.

- 1.2.1. Студенти практикують навички письма на вільну тему під час занять в аудиторії.
- 1.2.2. Студенти пишуть щотижневу письмову роботу, що базується на вправах або завданнях підручника, використовуючи відомі їм прийоми письма.

Розділ 2. *Що становить собою хороша письмова робота?*

2.1. Зміст.

- 2.1.1. Використання студентської аудиторії для практичного обговорення письмової роботи.
- 2.1.2. Розвиток навичок скорочення тексту та його редагування.
- 2.1.3. Пробудження зацікавленості за допомогою протидії опонентів.
- 2.1.4. Використання усних оповідань.

2.2. Прийоми навчання.

- 2.2.1. Студенти пишуть в аудиторії роботу на вільну тему.
- 2.2.2. Студенти щотижня обговорюють свої роботи.
- 2.2.3. Студенти заслуховують письмові роботи інших студентів, аналізують їх і вносять конструктивні пропозиції щодо поліпшення цих робіт.

Розділ 3. *Написання творів про всілякі випадки*

3.1. Зміст.

- 3.1.1. Використання оповідної форми.
- 3.1.2. Опис власного досвіду.
- 3.1.3. Використання діалогу.
- 3.1.4. Опис спогадів дитинства.
- 3.1.5. Розвиток навичок написання короткої історії.
- 3.1.6. Уміння писати соціальний коментар.

3.2. Прийоми навчання.

- 3.2.1. Студенти пишуть в аудиторії роботу на вільну тему.
- 3.2.2. Студенти щотижня подають свої роботи для колективного обговорення.

Розділ 4. *Написання критичних робіт, оглядів*

4.1. Зміст.

- 4.1.1. Вивчення різниці між зауваженнями і критикою.
- 4.1.2. Визначення компетенції та справедливої критики.
- 4.1.3. Дослідження критичних підходів у літературі, мистецтві, музиці, спорті

та інших заходах.

4.2. Прийоми навчання.

4.2.1. Студенти користуються бібліотекою для ознайомлення з критичними матеріалами.

4.2.2. Студенти вчаться писати критичні роботи.

4.2.3. Студенти відвідують різноманітні культурні та спортивні заходи як об'єкти для написання критичних робіт.

Розділ 5. Рекомендована процедура оцінки знань студентів з курсу

Щотижня студенти повинні писати роботи обсягом три-шість сторінок. Ці роботи є свідченням засвоєння студентами навичок письма. Протягом семестру студенти здають два екзамени та підсумкову письмову роботу наприкінці курсу. Письмові роботи та екзамени мають однакову вагу для визначення кінцевої оцінки з курсу.

Розділ 6. Рекомендована література

Питання і завдання до розділу 1 частини 2.

1. Для чого необхідна ґрунтовна гуманітарна освіта?
  - Яким аспектам гуманітарної підготовки приділяється особлива увага в американських університетах і коледжах?
  - Якими є ключові курси, що розвивають мовленнєву компетенцію?
  - Яке основне завдання цих ключових курсів?
2. Що вивчається в курсі “Творча письмова робота – I рівень”?
3. Чому присвячений курс “Творча письмова робота – II рівень”?
4. Для чого призначається курс “Творча письмова робота – III рівень”?
5. Які основні цілі творчої письмової роботи – I рівень?
  - Опишіть структуру творчої письмової роботи – I рівень.
6. Якими є основні цілі творчої письмової роботи – II рівень?
  - Проаналізуйте структуру творчої письмової роботи – II рівень.
7. Як формулюються основні цілі творчої письмової роботи – III рівень?
  - Охарактеризуйте структуру творчої письмової роботи – III рівень.
8. Зробіть власні висновки щодо доцільності навчання за розглянутими вище курсами.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 1 частини 2

79. Проблема формування мовленнєвої компетенції в університетах і коледжах США.
80. Поняття мовленнєвої компетенції.
81. Значення мовленнєвої компетенції.
82. Основне призначення творчої письмової роботи англійською мовою 1-го рівня (English Composition I).
83. Основне призначення творчої письмової роботи англійською мовою 2-го рівня (English Composition II).
84. Основне призначення творчої письмової роботи англійською мовою 3-го рівня

(English Composition III).

85. Основні цілі творчої письмової роботи англійською мовою 1-го рівня (English Composition I).
86. Основна структура творчої письмової роботи англійською мовою 1-го рівня (English Composition I).
87. Основні цілі творчої письмової роботи англійською мовою 2-го рівня (English Composition II).
88. Основна структура творчої письмової роботи англійською мовою 2-го рівня (English Composition II).
89. Основні цілі творчої письмової роботи англійською мовою 3-го рівня (English Composition III).
90. Основна структура творчої письмової роботи англійською мовою 3-го рівня (English Composition III).

Розділ 2. Мовленнєва комунікація, або Мовленнєве спілкування (Speech Communication). Соціокультурний аспект мовленнєвої компетенції

Вивчається процес усної комунікації та основи риторики, проголошення ділових та професійних промов, організація (техніка та методика) промови, вибір теми та її презентація. Курс сприяє інтелектуальному зростанню та індивідуальному розвитку студента. Розглядається: теорія комунікації, вміння слухати, аналіз аудиторії, ресурси, теми, вербальні та невербальні (допоміжні) засоби, план теми, що презентується, нервові навантаження. Студенти навчаються використовувати переконливу вимову, що несе інформацію, формулювати і висловлювати різні типи мотивації; в них виховується почуття гумору, що також сприяє засвоєнню різноманітних стилістичних засобів.

Мовленнєва комунікація допомагає поєднанню принципів публічного висловлювання з власним досвідом студентів. Такий підхід дає можливість швидко асимілюватися у мовному середовищі, застосовувати ці принципи та вміло ними оперувати. Мовленнєве спілкування стає невід'ємною частиною студентського повсякденного життя та їхньої майбутньої професійної діяльності.

Письмове мовлення має й більш глибокий зміст і цінність. Словами ми створюємо себе і уявлення про себе інших людей. Ми не тільки бізнесмени, юристи або інженери. Передусім ми людські істоти. І наше духовне зростання великою мірою залежить від уміння розуміти мову та користуватися нею. Письмо – це один із засобів зростання, такий, що робить нас більш творчими, більш цікавими, більш людьми.

Часто не ми вибираємо про що писати. Іноді потрібно скласти доповідь для ділової зустрічі або зробити письмове завдання з англійської на тему, що задана. В такому випадку постає проблема не про що писати, а як, не зміст, а форма письмового мовлення. Непотрібно боятися виражати свої думки та почуття, тому що в даному

випадку той, хто пише, стає невід'ємною частиною того, про що пишеться. Важлива не тема, а ми, як ми розуміємо її, як ми ставимось до неї.

Хороша письмова мова завжди висвітлює особистість того, хто створив її. І читач, чуючи наш голос і спостерігаючи за роботою нашої думки, відкликається на це своїми щирими почуттями.

Писемну майстерність можна порівняти зі спортом – чим більше ми вчимося (тренуємось), тим кращий результат. Хороше письмове мовлення – це не тільки відсутність помилок. Воно повинно утримувати зацікавленість читачів. Коли ми хочемо щось написати, ми починаємо з ретельного обмірковування того, про що писатимемо. Потім викладаємо думки дбайливо дібраними словами та ясними, логічними реченнями.

У сьогоденні інформаційну еру зростає потреба у вмілому та ефективному спілкуванні. Ми почали розмовляти набагато більше. Побільшало й аудиторії, до якої ми можемо звертатись: різноманітні ситуативні моделі на роботі, політичні дебати, виступи на урочистих заходах різного рівня. Щодо побутових розмов, то перелік їх тем просто нескінченний, і власний досвід студентів тут стає у нагоді. (Між іншим, необхідність у мовленнєвому спілкуванні стимулює у людини потребу у розширенні її кругозору. Якщо ми не хочемо виглядати профанами в очах співбесідника чи великої аудиторії, треба ретельно підготуватись до розмови/виступу, розуміти спеціальну термінологію та легко оперувати нею, – словом, володіти темою.)

Типи мовленнєвого спілкування, що з'явилися останнім часом, такі як телефонні конференції, відеоконференції, різноманітні презентаційні заходи потребують детального ознайомлення із законами публічних виступів. Крім того, відчутно акцентується увага (і повага!) до етичних, гендерних, культурних та соціокультурних норм учасників мовленнєвої комунікації.

На початку 1990-х років у теорії та практиці викладання іноземних мов виникли зміни у зв'язку з активізацією пошуку нових підходів до навчання мови. Це виявилось як у доборі мовного матеріалу, так і у переглянутій меті і задачах викладання, серед яких провідну роль відіграє викладання спілкування на іноземній мові у контексті діалогу культур.

Дослідження проблеми відношення мови та культури мають давню традицію. Відомо, що кожна мова відображає різний світогляд, і у кожного народу своя система понять, з якими необхідно ознайомлювати інокультурних учнів.

Друга половина ХХ століття характеризується посиленням уваги до мови як особливого знання про світ. Це сприяє з'єднанню у єдиний блок дослідження таких наукових дисциплін, як методика, культурологія і етнопсихологія, об'єктом вивчення яких стає міжкультурна комунікація.

Для забезпечення міжкультурного спілкування необхідно повідомити студентам визначені знання і сформувати певні вміння та якості особистості, що дозволять їм брати участь у процесі комунікації з представниками іншої культури, тобто сформувати соціокультурну компетенцію.

Під соціокультурною компетенцією (соціокультурним аспектом мовленнєвої компетенції) розуміється уявлення про соціокультурний контекст, у якому мова, що вивчається, використовується його носіями, і про засоби, якими цей контекст впливає на вибір і комунікативний ефект приватних лінгвістичних форм. Соціокультурна компетенція – це здатність порівнювати лінгвокультурні спільноти, інтерпретувати міжкультурні розбіжності і адекватно діяти в ситуаціях порушення міжкультурного взаєморозуміння.

Соціокультурна компетенція є сукупністю знань, умінь, здібностей і якостей особистості, що забезпечують спілкування іноземною мовою відповідно до норм мови, мовлення і традицій культури носіїв мови. Соціокультурна компетенція, з одного боку, є невід'ємною частиною мовленнєвої комунікації, а з іншого, це можливість з обсягу соціокультурної компетенції виокремити ряд більш вузьких понять – лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну і соціальну компетенції, розбіжності між якими виявляються у характері умінь і знань, якими володіє студент, а також у тих здібностях і якостях особистості, що можуть бути розвинуті у процесі оволодіння знаннями й уміннями. Лінгвокраїнознавча компетенція включає сукупність знань з галузі географії, природи та історії країни, мова якої вивчається; знання національних звичаїв, традицій, реалій, а також здатність отримати з одиниць мови країнознавчу інформацію і користуватися нею для здійснення комунікації. Соціолінгвістична компетенція включає уявлення про способи, якими детермінується вибір мовних засобів залежно від оточення, взаємовідносин партнерів по комунікації, комунікативній інтенції. Під соціальною компетенцією розуміються додаткові, нелінгвістичні знання, що регулюють нормативно правильну мовну і немовну поведінку людини як члена суспільства.

Соціокультурний підхід припускає таку організацію навчання, при якій створюються умови для того, щоб навчити студентів орієнтуватися в різних типах культур, цивілізацій та норм спілкування, що співвідносяться з ними, адекватно інтерпретувати явища і факти культури (включаючи мовну культуру) і правильно обирати стратегії взаємодії в різних типах міжкультурного спілкування. Особливістю соціокультурного підходу є те, що він характеризується вивченням не тільки національних культур, але й соціальних субкультур. Таким чином, студенти мають уявлення про ціннісні орієнтири і стиль життя представників різних прошарків суспільства. Усе це націлено на розвиток емпатичного ставлення до людей, що належать до різних етносів. У рамках соціокультурного підходу основною метою навчання іноземній мові стає оволодіння мовою як засобом мовленнєвого спілкування.

Мовленнєва комунікація є суто творчим процесом. Вправно її використовуючи, можна створити позитивний настрій у слухачів. Коли ми пояснюємо аудиторії, як виконати завдання з максимальною ефективністю, коли ми розкриваємо ідею, що висвітлює наші цілі, – ми надаємо людям інформацію, що допомагає їм зростати та досягати успіхів.

Мовленнєве спілкування – це не тільки техніка чи методика. Це інструмент відкритої та інформативної комунікації. Спираючись на теорію мовленнєвих актів, можна виявити закономірності, що є характерними для процесу мовленнєвої комунікації, досягнути принципи, дотримання яких забезпечить успішну реалізацію мовленнє-

вого спілкування: наприклад, бути лаконічним, зрозуміло висловлюватись, уникати складної термінології, бути щирим і т. д.

Курс “Мовленнєва комунікація” передбачає навчання процесу усної комунікації та основам мовлення, роблячи наголос на формі, виконанні та ролях учасників комунікації. Курс розроблено як базовий для вивчення студентами. В ньому розглядаються організація мовленнєвого процесу, вибір теми та її презентація. Курс відповідає цілям, спрямованим на інтелектуальний розвиток студента та на зростання його особистості. Максимальна кількість студентів-слухачів курсу – 25 осіб.

Основні цілі курсу

Концепції, принципи та розуміння. Внаслідок засвоєння цього курсу студенти:

- а) отримують знання щодо процесу комунікації, приділяють увагу ролі та функціонуванню мовлення як публічного висловлювання;
- б) навчаються тому, що мовлення є динамічним процесом міжособистісного спілкування;
- в) отримують розуміння етики спілкування.

Відношення, інтереси та застосування.

- а) студенти навчаються критичному аналізу мовлення інших людей з ціллю покращання своїх навичок розуміння. Водночас і їхнє мовлення підлягає такому ж аналізу;
- б) студенти поцінують мовлення як особливий дар;

Уміння, навички, поведінка:

- а) студенти вдосконалюють різноманітні навички для більш ефективної мовної комунікації;
- б) намагаються спілкуватись, належним чином інформуючи слухача, збуджуючи його мотивацію та активність;
- в) студенти розпізнають та розрізняють повідомлення, які вони постійно отримують.

Розділи курсу

Розділ 1. Комунікативний процес

- 1.1. Зміст. Теорія комунікації; аудіювання; аналіз аудиторії, її нервовий стан; джерела; теми; вербальні та невербальні засоби підтримки; приділення уваги темам, що презентує викладач.
- 1.2. Прийоми навчання.
  - 1.2.1. Виголошення двох промов, що не оцінюються викладачем.
  - 1.2.2. Кожен студент має індивідуальне заняття з викладачем для детального розгляду основних положень своєї першої самостійної доповіді.
  - 1.2.3. Робота з роздавальним матеріалом.
  - 1.2.4. Лекції.
  - 1.2.5. Тест за розділом.

Розділ 2. Типи мовленнєвої комунікації

- 2.1. Зміст. Інформативне мовлення; переконане мовлення; голосовий та вербальний матеріал; мотивована послідовність; використання гумору; критерії винахідливості, упорядкування стилю та форми.

2.2. Прийоми навчання.

2.2.1. Усі студенти виголошують 3-тю, 4-ту та 5-ту промови.

2.2.2. Хоча б одна з промов знімається відеокамерою.

2.2.3. Студенти в індивідуальному порядку аналізують з викладачем свою презентацію.

2.2.4. Робота з роздавальним матеріалом.

2.2.5. Екзамен за розділом.

Розділ 3. Підсумки

Студент робить 10–12-хвилинну промову, використовуючи весь матеріал, що було вивчено протягом семестру.

3.1. Прийоми навчання.

3.1.1. Презентація промови.

3.1.2. Студент очолює дискусію з оцінювання промов інших студентів.

Розділ 4. Рекомендована система оцінки

4.1. Третя промова – 10 %.

4.2. Четверта промова – 15 %.

4.3. П'ята промова – 15 %.

4.4. Шоста промова – 20 %.

4.5. Екзамен за Розділом 1 – 20 %.

4.6. Екзамен за Розділом 2 – 20 %.

Розділ 5. Рекомендована література

Запитання і завдання до розділу 2 частини 2

1. Що таке мовленнєва комунікація, або мовленнєве спілкування?
  - Чи є воно дійсно необхідним і чому?
  - Що таке соціокультурний аспект мовленнєвої компетенції (соціокультурна компетенція)?
  - Як його можна використовувати при навчанні іноземних мов?
  - Якими є основні цілі курсу?
  - Що вивчається в розділах курсу?
2. Зробіть власні висновки про доцільність навчання мовленнєвої комунікації (мовленнєвого спілкування) за допомогою розглянутого вище курсу.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 2 частини 2

91. Поняття мовленнєвої комунікації, або мовленнєвого спілкування (Speech Communication).
92. Особливості мовленнєвої комунікації, або мовленнєвого спілкування.
93. Поняття соціокультурного аспекту мовленнєвої компетенції.
94. Суть і особливості соціокультурної компетенції.
95. Соціокультурний підхід організації навчання мовленнєвої компетенції.
96. Призначення курсу “Мовленнєва комунікація”.
97. Аналіз основних цілей курсу “Мовленнєва комунікація”.
98. Аналіз змісту розділів курсу “Мовленнєва комунікація”.
99. Значення мовленнєвої комунікації, або мовленнєвого спілкування.

Розділ 3. Ділова комунікація, або Ділове спілкування (Business Communication)

Що необхідно для того, щоб стати успішною діловою людиною? Для цього мало вивчити слова та граматику. Потрібно ще знати, як користуватися цими словами. Щоб досягти успіху, треба знати, як успішні люди використовують ці слова. Слова виражають ставлення – до людей, часу, офісних обов’язків і ділових стосунків. Це ставлення в різних культурах, у різних країнах може бути різним.

Наше ставлення впливає на наші дії. Розуміючи наше ставлення до справи та до ділових стосунків, ми зможемо глибше оцінити ставлення та уяви інших. Це допоможе нам більш ефективно співпрацювати з колегами по бізнесу, навіть якщо вони належать до інших культур.

Ці знання можуть допомогти:

- організувати свій час;
- вільно розбирати схеми та графіки;
- писати переконливі листи;
- ефективно використовувати телефонні розмови;
- працювати в команді;
- справляти добре враження;
- бути хорошим керівником;
- вільно спілкуватись.

Якщо наша робота пов’язана з бізнесом, без ділового спілкування нам не обійтись, тому що спілкування є невід’ємною і найважливішою частиною функціонування бізнесу. Саме тому глибокі навички ділового спілкування так потрібні всім, хто зайнятий у сфері бізнесу. Неважливо, чим ми займаємось. Більшою мірою наша робота буде оцінюватись умінням спілкуватись. Було доведено, що керівники високого рівня спілкуються 85 % свого робочого часу. Висновки прості та прозорі: покращуючи навички ділового спілкування, ми збільшуємо наші шанси на успіх у бізнесі.

Спілкування є життєво необхідним для бізнесу. Для розуміння важливості ділового спілкування зважте, як багато його вимагає бізнес: працівники компанії відправляють і одержують інформацію. Вони обробляють її комп’ютерами, записують її на папері, заповнюють бланки чи форми, дають і отримують замовлення, розмовляють по телефону. Персоналу надаються інструкції, службовці роблять щотижневі звіти, – словом, усюди працівники керуються інформацією, яку отримують. Для організації цього інформаційного потоку однаково важливими є і усне ділове спілкування (переговори, доповіді, розмови), і письмове (звіти, листи, записки), і комп’ютер. Усі типи спілкування є суттєвими, бо вони організують усе, що сконцентровано в бізнесі. Спілкування дає людям можливість працювати разом. Спілкування в бізнесі – це засіб, що допомагає адміністрації виконувати свої основні функції. Менеджери керують, координують, планують і контролюють за допомогою ділового спілкування. Важливість спілкування в бізнесовому середовищі стає більш очевидною, коли ми

розглянемо засоби спілкування. Ці засоби можна поділити на три категорії: внутрішньої спрямованості, зовнішньої спрямованості та особової спрямованості. Все ділове спілкування, що має місце при виконанні роботи в компанії, фірмі чи будь-якому підприємстві, класифікується як спілкування внутрішньої спрямованості. Такий вид спілкування поширений між працівниками підприємства для полегшення виконання ними будь-яких завдань – виробництва продукції, процесу обслуговування, продажу товарів.

Спілкування внутрішньої спрямованості має багато форм. Воно включає накази та інструкції, що керівники віддають виконавцям, а також усе спілкування між працівниками про виконання справи; це доповіді та звіти, підготовлені виконавцями щодо продажу, виробництва, інвентарю, фінансів, ремонту і т. д.

Більша частина спілкування внутрішньої спрямованості реалізується за допомогою комп'ютерної мережі. Люди надсилають електронною поштою листи або записки, незалежно від того, де знаходиться їх колега по бізнесу: поверхом нижче, через дорогу чи на іншому кінці світу.

Спілкування, що здійснюється за межами компанії, фірми або підприємства, але пов'язане з бізнесом, є зовнішньо-спрямованим спілкуванням. Це ділове спілкування співробітників підприємства з постачальниками, обслуговуючими компаніями, покупцями і з суспільством взагалі.

Зовнішньо-спрямоване спілкування включає в себе вербальні зусилля, направлені на переконання покупців, описові брошури, телефонні переговори і таке інше. Воно також включає в себе й рекламу того, що виробляється або пропонується, бо реклама є не що інше, як спілкування з потенційними споживачами. Об'яви по радіо і телебаченню, реклама в газетах і журналах відіграють важливу роль у досягненні компанією чи фірмою своєї мети. Також у цю категорію спілкування входить усе, що робиться для поліпшення зв'язків із громадськістю, включаючи різні суспільні заходи, прихильність керівників до людей, ввічливість працівників, умови праці на виробництві.

У сфері зовнішньо-спрямованого спілкування сучасні технології допомагають людям і передавати інформацію, і складати різні документи. Так, продавці можуть заносити покупців до бази даних, отримувати по комп'ютеру інформацію щодо нової продукції, запросити підтвердження і т. ін. Ці листи можуть надсилатися факсом або електронною поштою.

Важливість для бізнесу зовнішньо-спрямованого спілкування не можна заперечити, тому що кожна справа залежить від зовнішнього впливу. Успішний бізнес спирається на вміння задовольнити потреби споживачів, на вміння ефективно спілкуватися з ними. Сьогодні, в умовах бізнес-орієнтованого суспільства, всі підприємства залежать одне від одного в сфері виробництва і розповсюдження своїх товарів чи послуг. Ця залежність потребує спілкування. Не все спілкування, що має місце в бізнесі, є діловим. Воно може навіть не стосуватись виробничих тем або проблем. Таке спілкування називається міжособовим.

Міжособове спілкування – це обмін інформацією та почуттями, які люди здійснюють, коли збираються разом. Люди – це суспільні істоти, тому в нас є потреба

спілкуватись навіть тоді, коли нам майже нічого сказати.

Більшу частину нашого часу ми проводимо, спілкуючись з друзями. Спілкуються навіть незнайомці, коли опиняються десь разом – у літаку, в потягу, в кімнаті очікування. Таке ж міжособове спілкування трапляється і на робочому місці. Не будучи частиною бізнес-плану, воно має відчутний вплив на його успішне виконання. Ця ефективність є результатом впливу міжособового спілкування на ставлення працівників до своєї роботи.

Ставлення один до одного, до роботи в цілому і до виконання своїх прямих обов'язків, зокрема, впливають на бажання робітників працювати.

Також треба враховувати й тривалість особового спілкування. Повна його заборона неможлива, бо більшість із нас високо цінує своє право на спілкування. З іншого боку, нескінченні балачки заважають роботі. Намагайтесь знайти золоту середину.

Ділове спілкування залежить від декількох факторів. Одним із них є вид бізнесу. Наприклад, страхові компанії дуже часто спілкуються зі своїми клієнтами, надсилаючи їм листи, в той час, як фірми, що спеціалізуються на прибиранні приміщень, не мають такої потреби. Об'єм ділового спілкування є прямо пропорційним розміру та складності підприємства: у невеликій фірмі (ремонтна майстерня) спілкування буде менше, ніж на машинобудівному заводі.

Хоча аналізувалось усне ділове спілкування, все вищесказане можна віднести і до письмового спілкування. Але між ними є і різниця:

- 1) Письмова комунікація потребує творчих зусиль, до неї треба краще підготуватись, її треба глибше продумати.
- 2) Проміжок у часі. Під час усного спілкування мовленнєві цикли (запит-реакція) відбуваються швидко. При письмовому спілкуванні має місце затримка, тривалість якої варіюється: лист, надісланий факсом, можна прочитати через декілька хвилин, поштове відправлення – через декілька днів, звіт – через декілька тижнів або місяців.
- 3) При письмовому спілкуванні використовується лімітована кількість циклів, тоді як при усному – їх безліч.

Деякі види письма можуть мати тільки один цикл: лист може бути відправлений та отриманий, але залишений без відповіді.

На підставі всього вищезазначеного було розроблено курс “Ділова комунікація, або Ділове спілкування” (Business Communication).

Протягом курсу формуються вміння та навички усного та писемного ділового спілкування, що є необхідними для кар'єрного та професійного зростання, розвитку бізнесу, виробництва, торгівлі, надання послуг, успішних взаємовідносин з діловими партнерами, а також для публічного спілкування в суспільстві.

Вивчаються: діловий стиль усної та писемної мови, стилістичні особливості, лексичні одиниці, мовні структури; техніка складання листів, ділових паперів (контрактів, угод, протоколів тощо); мовні засоби для ділового спілкування, проведення переговорів, телефонних розмов, усних звітів, повідомлень тощо. Засвоюється спеціальна термінологія в галузі бізнесу, менеджменту, маркетингу, міжнародних відно-

син. Практикується застосування міжнародних стандартів ділової мови.

Упродовж курсу студенти поліпшують свої вміння спонтанного спілкування через цікаві бесіди та дискусії.

Студенти читають в газетах та журналах аутентичні статті на теми, пов'язані з різноманітним бізнесом, потім обговорюють думки та ідеї, що були там викладені.

Для покращання навичок аудіювання студенти прослуховують інтерв'ю з бізнесменами, економістами, соціологами.

Студенти розвивають навички ділового спілкування, готуючи презентації, ділові зустрічі, переговори, телефонні конференції. Користуючись англійською мовою в безлічі соціальних ситуацій, студенти стають більш чутливими до мови взагалі.

Усі розділи курсу прив'язані до реальних проблем, що існують у бізнесі. Подані ситуації дозволяють студентам розвивати мовні та мовленнєві навички.

Основні цілі курсу

Після засвоєння матеріалу курсу студенти повинні оволодіти такими вміннями та навичками:

- 1) *Розуміти принципи сучасного ділового спілкування.* Студенти застосовують принципи сучасного ділового спілкування, спираючись на матеріал підручника та власний досвід. Намагаються зробити спілкування позитивним.
- 2) *Оволодівають основами аналізу слухацької аудиторії.* Навчаються змінювати зміст або форму висловлювання залежно від типу аудиторії.
- 3) *Покращують вміння висловлювати свої думки ясно, стисло та переконливо.* Практикують усні доповіді та/або письмові роботи на згадані теми.
- 4) *Ознайомлюються з формами ділового спілкування.* Студенти вчаться складати звіти, доповіді, різноманітні пропозиції.
- 5) *Працюють над розробкою бізнес-проектів.* Студенти презентують власний проект, результати і висновки якого підтверджені відповідними документами.

Розділи курсу

Розділ 1. Основи ділового спілкування

1.1. Зміст.

1.2. Важливість ділового спілкування.

1.2.1. Основні види ділового спілкування.

1.2.2. Характеристики ефективного спілкування.

1.3. Прийоми навчання.

1.3.1. Складання та написання запитів, замовлень, повсякденних нотаток.

1.3.2. Правила телефонної розмови.

Розділ 2. Типи ділового спілкування

2.1. Зміст.

2.2. Особливості спілкування на службовому місці.

2.2.1. Ситуації, поведінка, розв'язання конфліктів.

2.2.2. Ввічливе спілкування.

2.3. Прийоми навчання.

- 2.3.1. Міжкультурне спілкування.
- 2.3.2. Написання негативних листів/повідомлень, доган, відмов.
- 2.3.3. Етика переконання.

Розділ 3. Як знайти роботу?

- 3.1. Зміст.
- 3.2. Стратегії процесу пошуку роботи.
  - 3.2.1. Пошук роботи.
  - 3.2.2. Підготовка необхідних документів.
  - 3.2.3. Інтерв'ю.
- 3.3. Прийоми навчання.
  - 3.3.1. Написання резюме.
  - 3.3.2. Об'яви про пошук роботи.
  - 3.3.3. Об'яви про вакантні робочі місця.

Розділ 4. Публічні виступи

- 4.1. Зміст.
- 4.2. Проведення презентацій.
  - 4.2.1. Обговорення думок.
  - 4.2.2. Структура доповіді.
- 4.3. Прийоми навчання.
  - 4.3.1. Написання доповідей.
  - 4.3.2. Підготовка до публічних виступів.

Розділ 5. Оцінювання знань

- 5.1. Зміст.
- 5.2. Рекомендована процедура оцінки знань студентів з курсу.

Протягом курсу студенти здають два екзамени: проміжний (40 %) та підсумковий (60 %).

Запитання і завдання до розділу 3 частини 2

1. Що таке ділова комунікація, або ділове спілкування?
  - Чому вони є необхідними?
  - Наскільки ділова комунікація, або ділове спілкування потрібні для успішного ведення бізнесу?
  - Яка користь від цих знань?
  - Що таке спілкування внутрішньої спрямованості?
  - Що таке спілкування зовнішньої спрямованості?
  - Що таке міжособове спілкування?
  - Якою є різниця між усним діловим і письмовим спілкуванням?
  - Охарактеризуйте розділи курсу.
2. Зробіть власні висновки щодо доцільності засвоєння курсу ділової комунікації, або ділового спілкування за допомогою розглянутого вище матеріалу.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 3 частини 2

100. Поняття ділової комунікації, або ділового спілкування (Business Communication).
101. Призначення ділової комунікації, або ділового спілкування.

102. Ділове спілкування і бізнес.
104. Призначення спілкування внутрішньої спрямованості.
105. Призначення спілкування зовнішньої спрямованості.
106. Характерні особливості міжособового спілкування.
107. Спільне та різне в усному діловому і письмовому спілкуванні.
108. Призначення курсу “Ділова комунікація, або ділове спілкування”.
109. Аналіз основних цілей курсу “Ділова комунікація, або ділове спілкування”.
110. Аналіз змісту розділів курсу “Ділова комунікація, або ділове спілкування”.
111. Значення ділової комунікації, або ділового спілкування.

Висновки до частини 2

Для того, щоб писати зрозумілою, доступною всім мовою, необов'язково бути геніальним письменником. Ми тільки маємо розуміти, що собою являє письмове мовлення та як оперувати словами, реченнями та абзацами. А цьому можна навчитись. І якщо ми навчимося, ми зможемо повідомити саме про те, про що хотіли, і такими словами, що інші все зрозуміють правильно.

Уміння правильно писати необхідне майже всюди. Якщо ми не можемо виразити свої думки письмово, то великий перелік робочих місць не для нас. Та якщо ми володіємо правилами письма, це навіть допоможе нашому кар'єрному зростанню.

Досвід навчання академічної писемної майстерності в університетах і коледжах США заслуговує на детальний аналіз і подальше дослідження з метою впровадження його елементів у систему вищої освіти України (див. [41–45]).

Аналіз концепції формування мовленнєвої компетенції в університетах США та досвід застосування цієї системи та її елементів у вищих навчальних закладах України свідчить про доцільність та необхідність ґрунтовної мовленнєвої підготовки студентів у вищих навчальних закладах незалежно від обраної спеціальності. Системний розвиток мовленнєвої компетенції є необхідним не тільки для успішного навчання в університеті або коледжі та вивчення інших курсів і предметів, але й для підготовки письмових завдань, курсових, дипломних, магістерських, докторських та інших наукових робіт і проєктів, для професійного та соціального спілкування і, загалом, для подальшого кар'єрного зростання (див. [41–45]). Корисно, на наш погляд, також звернутися і до іншої навчально-методичної літератури з англійської мови (див. далі Додаткові рекомендовані бібліографічні джерела до частини 2).

Методичні рекомендації до частини 2

На початку кожного курсу викладач ознайомлює студентів із власною програмою, варіанти яких було наведено вище, а також з методикою, що буде вжита для оцінки результатів опанування курсу кожним студентом. Як правило, загальна кількість балів, яку студент може отримати при засвоєнні всього курсу, складає 100 %. Для того, щоб отримати позитивну оцінку, треба набрати більше 50 %. При цьому відсотки можуть розподілятися по-різному.

Наведемо один із можливих варіантів оцінювання знань студентів з курсу English Composition – I:

- 1) Відвідування занять студентом – 10 %;
- 2) Контрольні роботи та тести за розділами – 30 %;
- 3) Завдання з коригування та виправлення помилок – 15 %;
- 4) Орфографія/лексика – 15 %;
- 5) Письмові завдання – 10 %;
- 6) Підсумковий тест/екзамен – 20 %.

Таким чином, загальна оцінка за курс є інтегрованою і відбиває як досягнення студентів у процесі навчання протягом усього семестру, так і ставлення студентів до навчального процесу. Результати підсумкового тесту або екзамену можуть лише впливати на загальну оцінку.

Також, на наш погляд, з методичної точки зору доцільно організувати навчання англійській мові та мовленнєвій компетенції за таким планом.

Крок перший. Засвоєння курсу англійської мови 1-го рівня (навчання писати твір). Цей курс надає базові знання в галузі логіки й структури англійської мови з особливим акцентом на розвиток навичок читання і подальшим застосуванням набутих мовних умінь для максимально ефективного розуміння прочитаного тексту й оволодіння мистецтвом складання твору. Студенти прослуховують 4–5 годин курсу на тиждень у вигляді групових, лабораторних занять, а також як окремі консультації з викладачем згідно з розкладом.

Крок другий. На базі засвоєння попереднього курсу можна переходити до вивчення ділової англійської мови (на базі засвоєння).

Цей курс вводить бізнес-лексику, допомагає оволодіти навичками стенографії і проведенням презентацій. Представляє термінологію бізнес-спілкування, ознайомлює із технікою укладання ділових угод з урахуванням особливостей перекладу і діловодства включно. Акцент на правильному, ефективному і лаконічному вживанні як усного, так і писемного мовлення. Оволодіння навичками написання ділових листів і документів, що є актуальними для юридичних, урядових і ділових угод.

Крок третій. Вивчення курсу англійської мови 2-го рівня (вдосконалення написання твору).

У цьому курсі приділяється увага розвитку техніки ефективного писемного мовлення через навчання процесу написання і набуттю навичок, необхідних для створення змістовних, логічно побудованих, зв'язних творів. Особлива увага приділяється аспектам риторики, логічного мислення, відчуття аудиторії, критичного мислення, основ дослідницької діяльності. Для читання надаються прозові твори-коментарі і невеличкі за обсягом твори з художньої літератури.

Крок четвертий. На базі п'ятих трьох кроків доцільно засвоїти курс ділового спілкування.

У цьому курсі розглядаються процес усного спілкування й основи ораторського мистецтва. Основна увага приділяється питанням структури доповіді, презентації та мети виступу перед аудиторією.

Крок п'ятий. Вивчення курсу англійської мови 3-го рівня (практика написання англійського твору).

На основі попередніх кроків і засвоєння відповідних курсів перевіряються вмін-

ня студентів писати короткі есе та складати правильні речення, але основна увага приділяється таким питанням, як формулювання аргументів, переконливість, написання наукових робіт. Студенти оволодівають навичками написання більших за обсягом та складних за формою есе. Як наочні приклади використовуються вже готові есе, зразки художньої прози, драми, поезії.

Рекомендації авторів: для поглиблення мовленнєвої компетенції корисно прослухати і засвоїти ще й такі курси:

1) Американська література.

У цьому курсі аналізуються і вивчаються англійською мовою вибрані твори американських класиків XIX–XX століття.

2) Мовне спілкування.

У курсі англійською мовою вивчаються закони усного спілкування та основи ораторського мистецтва. Формуються навички застосування теоретичних знань при складанні промов.

3) Міжособове спілкування.

Цей міждисциплінарний курс, який викладається англійською мовою, був розроблений для покращання розуміння студентами принципів міжособового спілкування та набуття ними спеціальних навичок. Основою для вивчення цього курсу є знання з психології, соціології та загальної семантики.

Одним із авторів також запропоновано новий підхід до створення навчально-методичних розробок (комплексів) з іноземних мов, першим результатом якого став рекомендований Міністерством освіти і науки України посібник “Вивчаємо світ – навчаємося англійської!”. Головна суть підходу полягає в тому, що тематика посібника виходить за межі традиційних країнознавчих питань, обов’язково пов’язаних з англійськими країнами. Матеріал посібника розширює світогляд тих, хто вивчає англійську мову, а також поглиблює й закріплює набуті ними раніше знання не тільки з англійської мови, а й з гуманітарних аспектів. При цьому посібник має дві основні мети: перша – ознайомити студентів вищих навчальних закладів, учнів старших класів середніх закладів освіти, а також слухачів курсів із захоплюючим матеріалом світової історії, проблемами розвитку суспільства взагалі та окремих регіонів і країн світу. Друга – стимулювати використання англійської мови для здобуття цікавої інформації, спілкування, виразу думок і почуттів.

Додаткові рекомендовані бібліографічні джерела до частини 2

Грайс Г. П. Логика и речевое общение. – М.: Прогресс, 1985// Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16.

Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? – М.: Прогресс, 1986// Новое в зарубежной лингвистике. – 1986 – Вып. 16.

Axelrod R.B., Cooper C.R. The St. Martin’s Guide to Writing. / 5th ed. – N.Y.: St. Martin’s Press, Inc. 1997. – 665 p.

Brieger N., Comfort J. Language Reference For Business English: Grammar, Functions & Communication Skills. – England: Pearson Education Ltd., 2000. – 233 p.

- Brieger N., Sweeney S.** The Language of Business English: Grammar & Functions. – London: International Book Distributors Ltd., 1994. – 250 p.
- Buscemi S.V., Smith S.** 75 Reading Plus. / 3rd ed. – USA: McGraw-Hill, Inc., 1996. – 494 p.
- Byrns J.H.** Speak for Yourself: An Introduction to Public Speaking. – USA: McGraw-Hill, Inc. 1994. – 329 p.
- Comfort J., Revell R., Scott C.** Business Reports In English. – U.K.: Cambridge University Press, 2004. – 90 p.
- Cotton D., Falvey D., Kent S.** Pre-Intermediate Business English: Course Book. – Harlow: Person Education Limited: Longman, 2005. – 160 p.
- English Workshop.** First Course (1995). – USA: Holt, Rinehart & Winston, Inc. – 1995. – 308 p.
- Kane Thomas S.** The New Oxford Guide to Writing – USA: Oxford University Press, 1994. – 327 p.
- Lodge H.C., Lid R. W.** Literature-Based Composition. – USA: Macmillan/McGraw-Hill, Inc. 1988. – 292 p.
- Lougheed L.** Business Communication: Ten Steps to Success. – USA: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1993. – 136 p.
- McMahan E., Day S.** The Writers Handbook. / 2nd ed. – USA: McGraw-Hill, Inc. 1988. – 401 p.
- Wiener H.S., Eisenberg N.** Great Writing: A Reader For Writers. – USA: McGraw-Hill, Inc. 1987. – 584 p.

Частина 3. ТЕНДЕНЦІЇ І ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПІДПРИЄМЦІВ У США

Вступ

Сполучені Штати оголосили незалежність у 1776 році, у тому самому, коли шотландський економіст Адам Сміт написав “Багатство народів”, книгу, яка справила значний вплив на розвиток американської економіки. Як і багато інших мислителів, Сміт вважав, що при капіталістичній системі людям притаманний природний егоїзм, а тяга до багатства і влади змушує їх займатися промисловістю або торгівлею. Новизна думки Сміта полягала в тому, що він першим помітив той сприятливий вплив, який ця система має на зростання виробництва і загострення конкуренції. У результаті кількість товарів збільшується, а ціни на них падають; збільшується кількість робочих місць, й виростає добробут. Незважаючи на те, що люди, кожний окремо, діють із дрібних своєкорисливих інтересів, відзначав Сміт, “невидима рука” спрямовує їхні зусилля на збагачення і благо всього суспільства (див. [11; 12]).

Більшість американців упевнені, що перетворення їхньої країни в могутню промислову державу не змогло б відбутися ні при якій іншій системі, крім капіталістичної, також відомої за назвою “системи вільного підприємництва” (назва походить зі зробленого Смітом висновку про те, що уряду варто втручатися в комерційні справи якнайменше).

Американська економіка створювалася, як кажуть, з нуля. З тих іммігрантів, які не хотіли себе сильно утруднювати, важко працювати (і не тільки головою, але й руками), мало хто досяг успіху у Новому Світі. Спочатку, звичайно, не було ні ферм, ні будівель, ні фабрик. Все необхідне поселенці повинні були робити самі або ввозити втридорога через океан. Про величезну винахідливість і кмітливість американців свідчать ще історичні факти з часів перших поселенців, а нинішні громадяни США зберігають їхній підприємницький дух. Принципи “зроби сам”, “зроби себе сам” і “покладайся тільки на себе” не є новими в Америці – вони винайдені саме поселенцями, а не середнім класом. У ті часи число кваліфікованих ремісників було незначним, а сільськогосподарські працівники або селяни не оформилися як клас. Таким чином, якщо роботу не можна було зробити якось по-новому, вона залишалася невиконаною.

Досягнення перших ста років існування США викликають здивування. В 1890 році там виплавлялося більше чавуну й сталі, ніж у Великобританії й Німеччині разом узятих. За низкою показників до 1900 року США перетворилися в найбільш велику індустріальну державу, що забезпечувала своїм громадянам найвищий у світі рівень життя. В 1913 році Сполучені Штати виробляли більше третини світової промислової продукції. До середини ХХ століття в США вироблялось майже 50 % “валового світового продукту”. Сьогодні американська економіка вже не займає

колишню домінуючу позицію у світі. Але, маючи площу всього 6 % від площі Земної кулі, із проживаючими на ній 5 % населення планети, США все-таки виробляє близько 25 % світової промислової й сільськогосподарської продукції й послуг. Це не свідчить про відставання Америки від інших націй: із часу Другої світової війни її валовий національний продукт зріс утричі. Скоріше інші країни або наздогнали її, або скоротили розрив.

Швидке перетворення США з економічно слабкої в провідну економічно розвинуту індустріальну й аграрну державу має різні пояснення. Одна із причин – це, звичайно, розміри й природні ресурси країни, але самі по собі вони не могли б забезпечити такий економічний прогрес. У багатьох країнах існують аналогічні, якщо не кращі, умови. Важливу роль, звичайно, відіграла життєва сила американського суспільства, дух підприємництва, ініціативи й заповзятливості. Американська політична система також спонукала громадян боротися за власні економічні інтереси.

Американський бізнес і промисловість багато чим зобов'язані науковим здобуткам університетських центрів, їхнім фундаментальним дослідженням і готовності надати допомогу талановитим ученим. Важливу роль відіграв і “дух підприємництва”, тобто готовність покладатися на людей і на їхні ідеї, готовність надати тим, хто хоче працювати, можливість щось зробити. Сьогоднішні ділові люди Америки, як правило, молоді, підприємливі, ініціативні і заповзятливі, мають відмінну освіту. Найголовніше ж те, що вони готові йти на ризик для досягнення успіху. Їм допомагає незвичайне поєднання “почуття ліктя” з конкуренцією, а також поважне ставлення до досвіду й знань, накопичених поколіннями американських бізнесменів. Незважаючи на схильність до індивідуалізму, американцям часто вдається добре працювати невеликими групами. Вони однаково цінують і людей практичного складу “із брудом під нігтями”, і фахівця, після прізвища якого пишеться “доктор наук”.

Американська система освіти спрямована на підготовку підприємців: виявлення змалку у дітей потягу і хисту до підприємництва (в дитячих садочках), розвинення в них природжених підприємницьких задатків і рис характеру (в середній школі), виховання поваги до приватного бізнесу (у вищій школі), навчання основам підприємництва і підготовка бізнесменів різного кваліфікаційного рівня (у вищих навчальних закладах). Відомі університети і коледжі США готують підприємців, менеджерів, маркетологів, фахівців з міжнародного бізнесу, реклами, публічних зв'язків, економістів і фінансистів. У XX столітті спеціальності з бізнесу були одними з найпопулярніших серед студентів США.

Найчастіше “підприємницький виклик”, бажання створити щось нове або краще, навіть більше, ніж матеріальний успіх, визначають дії американців. Грошова винагорода часто є лише зовнішньою ознакою досягнутого. Добре знаючи про це, багато фірм США беруть до себе на службу найбільш здібну молодь, забезпечуючи їй свободу дій, надають кошти, необхідне обладнання й устаткування для досліджень, всіляко сприяють реалізації нових ідей.

Багато американців мріють відкрити власні справи й готові йти на ризик, щоб “домогтися свого”. Близько 10 млн жителів США в 1984 році мали власні підприємства, і в чотири рази більше (близько 42 млн) були акціонерами або пайовиками

інших. Проте, незважаючи на офіційні заяви, Америка далека від “вільного підприємницького ринку”. Будь-яка людина, яка відкриває своє підприємство, зіштовхується з масою правил, обмежень, законів, що діють на всіх рівнях, – від місцевого до федерального. Федеральний уряд видає закони, що регламентують умови праці, порядок перевезень, мінімум заробітної плати (в 1991 році він склав 4 дол. 25 центів на годину), тривалість робочого тижня. Захист навколишнього середовища й закони про рівні права при найманні на роботу в США – одні з найбільш суворих і дієвих у світі. Подібні закони, правила, стандарти й вимоги різко відрізняють сучасний бізнес від минулого.

Адам Сміт зміг би легко впізнати описані вище риси американського бізнесу; однак є й такі, котрих він не передбачив. Так, розвиток американської промисловості у ХІХ столітті важким тягарем ліг на плечі працюючих чоловіків і жінок. Фабрикантам найчастіше було вигідно, щоб робочий день був довгим, а заробітна плата залишалася низькою; умови на виробництві були небезпечними і нездоровими; на роботу приймалися діти з бідних родин. При прийомі на роботу практикувалася дискримінація чорних американців або членів певних груп іммігрантів, коли їм було або відмовлено, або було запропоновано працювати у край несприятливих умовах. Підприємці значною мірою скористалися недостатньо суворим наглядом з боку уряду для власного збагачення, встановлюючи монополії для усунення конкуренції, підвищуючи ціни на продукцію і випускаючи на ринок низькоякісні товари.

У відповідь на це і слідом за закликами профспілок і діячів Прогресивного руху наприкінці ХІХ століття американці поступово стали втрачати свою віру в необмежений законами капіталізм. Антитрестовський закон Шермана, прийнятий у 1890 році, був першим кроком до ліквідації монополій, а в 1906 році Конгрес США прийняв закони про обов’язкове позначення продуктів харчування і ліків ярликами, а також – про контроль за якістю м’яса. Під час Великої депресії Президент Франклін Рузвельт і Конгрес США прийняли закони, які були спрямовані на послаблення економічної кризи, серед яких – закони про регулювання поширення акцій, про встановлення рівня заробітної плати і тривалості робочого дня у різних галузях промисловості й про введення більш суворих заходів контролю за виробництвом і продажем продуктів харчування, ліків і косметики.

В останні десятиліття американці стали виявляти заклопотаність у зв’язку з тим, що філософія Адама Сміта недостатньо брала до уваги приватні ділові рішення щодо охорони природного середовища. Тому на федеральному рівні були створені нові організації, наприклад, Агентство охорони навколишнього середовища, були видані нові закони і прийняті постанови, спрямовані на те, щоб підприємці не отруювали повітря і воду і щоб вони залишили на радість іншим людям достатню кількість зелені.

Разом узяті, ці нові закони і правила змінили американський капіталізм і, за словами одного письменника, перетворили його “з буйного дикого скакуна в об’їждженого й осідланого коня”. У наш час важко знайти в Сполучених Штатах товар, що був би вільним від підпорядкування яким-небудь прийнятим урядом розпорядженням.

Консервативні політичні діячі Америки думають, що в наш час бізнес піддається занадто суворому державному регулюванню. Вони стверджують, що деякі з

обов'язкових для виконання розпоряджень є зайвими й непотрібними або коштують занадто дорого. У відповідь на подібного роду твердження уряд США вжив заходів до зменшення бюрократичної тяганини для підприємців і до встановлення надалі лише якихось орієнтирів для бізнесменів, на відміну від суворих і детальних обмежень і діючих розпоряджень та інструкцій.

Може бути, іноді правила й обмеження, яким у наші дні в США підкоряється поведінка бізнесменів, бувають трохи обтяжливими, проте, вони зовсім не є перешкодою для честолюбних американців на шляху втілення мрії, що іноді навіть перевершує задумане. Один з таких підприємців – Білл Гейтс, який заснував комп'ютерну компанію “Майкрософт” у 1975 р., коли йому самому було лише 20 років. За два десятиліття потому “Майкрософт” стала найбільшою в світі компанією з програмного забезпечення, з більше ніж 20 тис. співробітників і чистим річним доходом більше 2 мільярдів доларів (див. [11; 12]). І це зовсім не поодинокий приклад. Можна згадати компанії “Кока-кола” і “МакДональдз”, фармацевтичну корпорацію “Пфайзер”, автомобільні концерни “Форд” і “Дженерал Моторс”, могутні інформаційні монстри – Інтернет і Yahoo! – всі вони є результатом підприємницького таланту їхніх засновників.

Розділ 1. Стандарти бізнес-освіти США: структура і зміст дисциплін навчальних планів

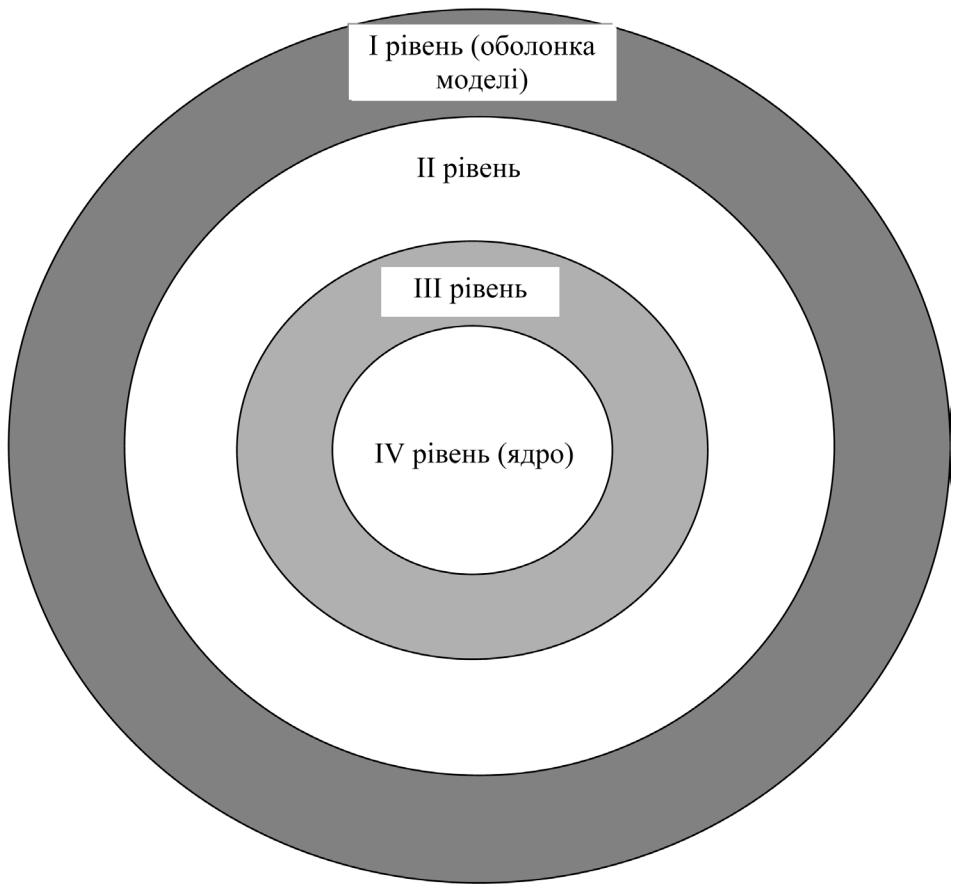
Основи бізнес-освіти в США надаються вже в школі, оскільки багато громадян розпочинають самостійну діяльність саме після закінчення шкільного навчання. В закладах вищої освіти надається більш ґрунтовна професійна освіта, що є необхідною для вже діючих бізнесменів, або майбутніх менеджерів різних рівнів і ланок керівництва.

Національні стандарти бізнес-освіти в США пропонують школам директиви стосовно параметрів якісної освіти у 12-ти таких галузях навчального плану бізнес-освіти, як: бухгалтерський облік; ділове право; утворення та розвиток кар'єри; комунікації; розрахунки; економіка та особисті фінанси; підприємництво; інформаційні системи; міжнародний бізнес; взаємозв'язки ділових функцій; менеджмент; маркетинг (див.: [3; 4; 46, с. 108; 47, с. 114–124]). Ці основні галузі бізнес- і менеджмент-освіти включають у себе всі предмети, що є складовими бізнес-освіти США в цілому. В запропонованій американськими фахівцями моделі існування в сучасному суспільстві бізнес-освіти наведено такий взаємозв'язок її завдань, змісту і шляхів реалізації (див. рис. 3.1):

I рівень (оболонка моделі) – оцінка стану можливостей для існування бізнесу та перспектив упровадження бізнес-освіти в суспільстві;

II рівень – аналіз (оцінка і визначення) середовища існування бізнесу та умов для впровадження бізнес-освіти в суспільстві: технології, комунікації, людські (суспільні) відносини, кількісні параметри бізнесу, міжнародний бізнес;

III рівень – реалізація (впровадження) бізнес-освіти: зазначені вище 12 галузей навчального плану бізнес-освіти;

Рис.3.1. Американська модель існування бізнес-освіти в сучасному суспільстві

IV рівень (ядро моделі) – реалізація (організація) бізнесу на основі: а) набутих знань у галузі бізнесу (бізнес-освіти); б) вміння застосовувати набуті знання в галузі бізнесу на практиці; в) вміння та навички існувати у реальних умовах світу бізнесу у взаємостосунках з іншими людьми – співіснування в людському середовищі на основі гуманістичних ділових і моральних відносин (стосунків).

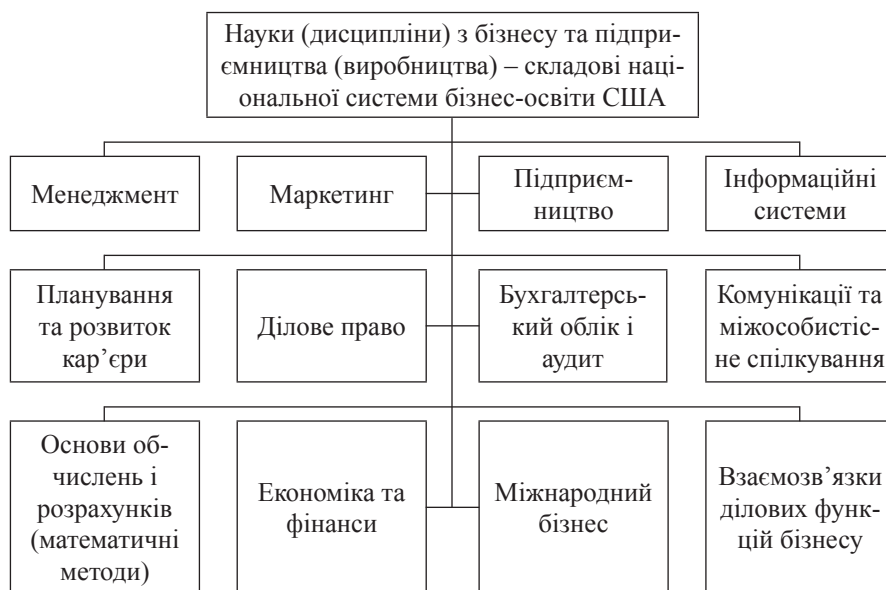
Реалізація стандартів бізнес-освіти в США ґрунтується на еволюційному, поступальному підході – починаючи з елементарних і конкретних знань і заходів з поступовим їх поглибленням і розширенням. Оскільки американська бізнес-освіта готує громадян до самостійної діяльності відразу після закінчення школи, навчання основам бізнесу розпочинається вже в елементарній школі, продовжується в початковій і середній, а потім поглиблюється в спеціальній школі (професійне або загальне після-середнє навчання, курсові форми навчання).

В американських вищих навчальних закладах надається більш ґрунтовна професійна освіта, що є необхідною для вже діючих бізнесменів, або майбутніх менеджерів різних рівнів і ланок керівництва.

Фахівцями Консорціуму із удосконалення менеджмент-освіти в Україні розроблено визначний документ – “Розбудова менеджмент-освіти в Україні. Програма дій” (див. [46]). Запровадження його положень буде корисним для удосконалення бізнес-освіти в Україні, також як і використання досвіду національних стандартів бізнес-освіти США, узагальнених в іншому документі Консорціуму – “Національні стандарти бізнес-освіти. Що американські учні мають знати про бізнес і вміти робити в бізнесі” (див. [47]).

Аналізуючи досвід організації освіти з бізнесу та підприємницької діяльності в США та інших економічно розвинутих країнах, наведемо таку структуру наук (дисциплін), що є складовими національної системи бізнес-освіти США і багатьох економічно розвинутих країн світу (див. рис. 3.2). Виділимо особливо такі дисципліни, як підприємництво; виробництво, робота і праця; етика бізнесу; здоровий спосіб життя (валеологія), екологія та збереження ресурсів і підкреслимо, що в демократичних країнах крім надання підприємницької освіти приділяється значна увага морально-етичному та екологічному вихованню населення, збереженню ресурсів і підтримці здорового способу життя.

Зважаючи на особливості перехідного стану реформування національної економіки важливими є посилення морально-етичного та екологічного виховання нашої молоді, прищеплення їй поваги до будь-якого виду праці, виховання усвідомлення необхідності плідно і творчо працювати для досягнення самореалізації як особистості. Тому доцільним, на наш погляд, буде включення до національної системи бізнес-освіти таких наук (дисциплін), як підприємництво; виробництво, робота і праця; етика бізнесу; здоровий спосіб життя (валеологія), екологія та збереження ресурсів.

Рис. 3.2. Структура наук (дисциплін) з бізнесу та виробництва національної системи бізнес-освіти США

Розглянемо більш детально структуру і зміст дисциплін навчального плану бізнес-освіти з бухгалтерського обліку, ділового права, утворення та розвитку кар'єри, комунікацій, розрахунків, економіки та особистих фінансів, підприємництва, інформаційних систем, міжнародного бізнесу, взаємозв'язків ділових функцій, менеджменту та маркетингу.

Курс бухгалтерського обліку є важливим для розвитку відповідних навичок та підготовки до поглибленого вивчення основ і принципів бухгалтерського обліку з подальшим застосуванням набутих знань у практичній діяльності в галузі економіки, промисловості, в підприємницькій діяльності. Знання з основ бухгалтерського обліку є необхідними для відкриття приватної справи та успішного здійснення (реалізації) підприємництва.

Викладання бухгалтерського обліку в закладах освіти США відіграє важливу роль як у шкільному, так і в професійному навчанні, особливо для тих учнів і студентів, хто має на меті присвятити себе бухгалтерській справі після завершення навчання, або продовжити більш глибоке вивчення предмета в післяшкільній освіті (курсів форм, навчання в коледжах і університетах). Відомо, що саме ця дисципліна є одним із найважливіших компонентів навчання майбутніх бізнесменів, власників підприємств, комерційних структур, малих фірм і приватних справ.

Упродовж навчання бухгалтерському обліку в учнів і студентів необхідно виробляти й розвивати: критичне мислення; здатність вирішувати проблеми; вміння створювати конкурентоспроможну команду, працювати в команді, використовувати колективний розум для спільного засвоєння знань і колективного розв'язання проблем; навички міжособистісного спілкування. Учням важливо прищепити навички морально-етичного поведіння в суспільстві, повагу до якісної та продуктивної роботи (праці), навчити їх правилам комунікації, прийняття рішень, умінню використовувати нові технології, досягнення науки і техніки. Обов'язковим є застосування засобів обчислювальної техніки та інформаційних технологій у навчальному процесі та виробничій практиці.

При навчанні бухгалтерському обліку учням необхідно опанувати обліковий цикл, обліковий процес, фінансову звітність, застосування обліку для різних форм власності, зарплати, оподаткування доходів, управлінських систем, а також навчитися принципам оцінки ефективності діяльності підприємства (організації, установи), набути теоретичних знань і практичних навичок з аналізу фінансово-економічного стану підприємництва (бізнесу), планування та контролю прибутків, мінімізації витрат, уміти приймати необхідні рішення залежно від аналізу і планування вартості тощо.

Дисципліни з ділового права розвивають повагу до законодавства, що захищає підприємництво, виробника і споживача, визначає їхні права та обов'язки, сприяють усвідомленню громадянами необхідності існування бізнесу у правовому просторі, навчають розуміти національні та міжнародні закони, що впливають на бізнес, прищеплюють навички укладення та виконання виробничих і трудових угод тощо.

Навчальний план з ділового права пропонує спектр дисциплін для вивчення законів у суспільстві та світі, таких, що впливають як на підприємства, так і на їхніх

власників і членів їхніх родин (сімейний бізнес). Оскільки в демократичному суспільстві великого значення набули суд, різноманітні адвокатські та юридичні послуги, ділове право має виключно важливу роль у підготовці майбутнього бізнесмена для правильної організації своєї справи та успішної самореалізації в умовах правового суспільства.

Цикл дисциплін з ділового права розрахований на учнів молодших, середніх і старших класів середніх шкіл, а також на всіх студентів і громадян, які отримують бізнес-освіту в закладах вищої та професійно-технічної освіти, а також за курсовими формами поглиблення знань. Одним з головних завдань є навчити слухачів співвідносити законодавство своєї країни з міжнародним, уміти організовувати власний бізнес в умовах міжнародного оточення. Як правило, вивчаються такі курси і розділи: основи права (етика та право; джерела права; структура судів; процедурне та майнове право; цивільне та кримінальне законодавство); право: договірне, торговельне, споживачів; агентське право та закони з працевлаштування; організаційні форми бізнесу (одноосібна власність і товариства; акціонерні товариства); право власності (особиста власність; нерухомість); цінні папери, страхування, забезпечені операції, банкрутство; комп'ютерне право; заповіти та довірча власність; сімейне право; природоохоронне право та право в галузі збереження енергії.

Курси з розвитку кар'єри призначені для первинного ознайомлення учнів і студентів із спектром можливих професій, навчання методів дослідження можливостей щодо вибору фаху, усвідомлення суті обраної професії.

Навколишній світ швидко змінюється. Ринкові відносини контролюють зайнятість людей, вносять свої корективи щодо кваліфікації і технічної підготовки робітників, диктують умови працевлаштування, конкуренції, стабільності та виживання бізнесу. В зв'язку з цим навчання людей правильно організовувати пошук роботи, визначати шляхи здійснення кар'єри, вміти досягати стабільності, успішно співпрацюючи в команді, є необхідною складовою як бізнес-освіти, так і загальної освіти в цілому. Ще в молодших класах необхідно ознайомлювати учнів з вимогами до роботи, прищеплювати їм повагу до праці взагалі, навчати, що тільки через працю людина може реалізувати себе й досягти бажаної мети. Учням необхідно розкрити взаємозв'язок між успішним навчанням і сумлінною працею та досягненнями в кар'єрі, можливістю просування службовими щаблями та отримання бажаної посади. Навчати робити кар'єру необхідно протягом усього навчання в школі та після її закінчення, продовжувати при отриманні роботи (посади) і в процесі виконання людиною громадських обов'язків. Головними аспектами освіти в цій галузі є: навчання самооцінці з метою виявлення власних, особистих навичок, здатностей та здібностей, аналізу особистих сильних та слабких сторін (якостей), розвитку й посиленню необхідних якостей; дослідженню професії – вивченню напрямів майбутньої діяльності, обраного фаху й отриманню про нього необхідної інформації, створенню власної інформаційної бази щодо майбутньої роботи, аналізу можливостей майбутнього бізнесу або роботи в міжнародному оточенні, вивчення впливу світової економіки на розвиток майбутнього бізнесу; дослідження взаємозв'язку ді-

лової етики та вміння співпрацювати в команді для досягнення результатів у бізнесі (при виконанні роботи), навчання навичкам комунікації з членами команди, вмінню співпрацювати з людьми, які мають різні типи характеру і поведінки тощо.

Для вироблення стратегії кар'єри необхідно вміти застосувати набуті знання та дані самоаналізу для використання їх при плануванні короткострокових і довгострокових цілей кар'єри, засобів її реалізації, підготовці до професійної діяльності. Також важливо отримати виробничий досвід, знати стан ринку праці за обраною професією, опанувати стратегії пошуку роботи, навчитися успішному кар'єрному зростанню.

Дисципліни з комунікації тісно пов'язані з усіма курсами бізнес-освіти, розвивають усні та письмові навички ділового спілкування, навчають організації та правильній реалізації особистих зв'язків, налагоджуванню ділових контактів для досягнення професійного успіху в сфері бізнесу. Викладачам курсів з комунікації, так само як і викладачам дисциплін з бізнесу, необхідно навчати слухачів: вибирати і застосовувати методи комунікацій, розпізнавати і долати бар'єри на шляху різних методів комунікацій; вміти формулювати і виражати свої думки, представляти їх як вузькому колу, так і широкій аудиторії; вміти вивчити аудиторію, проаналізувати загальний настрій присутніх, визначити мову, тон, стиль і формат спілкування, вміти для досягнення успіху використовувати конкретні ситуації; вміти застосовувати методи критичного мислення для формулювання і висловлення власної думки, а також прийняття рішень для розв'язання проблем ділової комунікації; вміти демонструвати знання морально-етичних норм і правил ділової поведінки, обізнаності та володіння корисною інформацією, знання правових аспектів у галузі комунікацій; досліджувати міжнародні комунікації з метою налагодження позитивних ділових стосунків на міжнародному рівні в умовах глобального ринку, вільно орієнтуватися в проблемах комунікації та володіти знаннями з комунікаційних систем (у тому числі – культурних, організаційних, технологічних та міжособистісних) для вибору стратегій і форм комунікацій.

Слухачів необхідно навчати основам усної та письмової комунікації, вмінню отримувати й виділяти з почутого та прочитаного корисну інформацію, уважно слухати, грамотно писати та ввічливо спілкуватися, реально оцінювати себе та створювати собі позитивний імідж, взаємодіяти з членами колективу та засвоювати навички міжособистісної комунікації. Також учнів і студентів важливо навчати застосовувати технології і технічні засоби комунікацій, використовувати всі форми комунікацій для успішної самореалізації в бізнесі або ефективного пошуку роботи, розвивати в них ділові якості та лідерські задатки, вчити співпрацювати з клієнтами, правилам і методам етичної поведінки.

Цикл дисциплін з розрахунків призначений для розвинення в слухачів основних навичок застосування математичного апарату для виконання повсякденних операцій з цифрами, сумами, рахунками та фінансами. Курси цього циклу є необхідними для усіх громадян суспільства – виробників і споживачів, підприємців і робітників, інженерів, технологів, дизайнерів, конструкторів і винахідників, від власників бізнесу та роботодавців до найманих працівників і домашніх господарок. Особливо важливі такі дисципліни для економістів, фінансистів, інвесторів і бухгалтерів.

У розділі дисциплін з розрахунків вивчаються: основи математичних операцій;

взаємозв'язки та операції з цифрами і числами; моделі, функції та алгебра; системи мір; статистика та імовірність; застосування математичного апарату для вирішення практичних проблем (таких, як з: оподаткування; заощадження та інвестицій; підготовки та ведення платіжних документів; менеджменту грошових операцій; здійснення фінансової звітності; закупівлі; збуту; обліку запасів; амортизації, відшкодування витрат; ресурсозбереження).

Курси з економіки та особистих фінансів навчають приймати необхідні рішення в галузі економіки і фінансів, виховують компетентність, обізнаність, надають практичних навичок ведення фінансових справ підприємства, власного господарства, приватного бізнесу, надають необхідних знань з економіки та фінансів підприємницької та виробничої діяльності. Ці знання необхідні як для бізнесменів, підприємців, виробників і менеджерів, так і для споживачів, клієнтів, покупців – усіх громадян суспільства, що розвивається і прогресує.

У розділі дисциплін з економіки та особистих фінансів акцентується увага на поняттях нестачі (недостатнього задоволення ринкових потреб – продукції, товарів, послуг), вибору засобів для реалізації ринкових вимог і альтернативних витратах. Слухачі навчаються приймати раціональні особисті рішення, усвідомлювати їх наслідки, усвідомлювати важливість продуктивності, її взаємозв'язок із спеціалізацією, розподілом праці, заощадженнями, інвестиціями в засоби виробництва і персонал, впливу технологій на виробництво. Вивчаються економічні системи, економічні установи та стимули, розглядаються такі категорії, як обмін, гроші та взаємна залежність, ринки та ціни, пропозиція та попит, роль конкуренції та споживачів, поняття сукупної пропозиції та сукупного попиту. Аналізується роль уряду і громадян в економічній системі, економічні зв'язки між країнами, даються рекомендації щодо вибору та реалізації кар'єри.

Розділ з підприємництва спрямований на розвинення підприємницьких рис характеру, навичок і типів поведінки, здатності знаходити (розпізнавати) ділові можливості, правильно оцінювати можливості та вигідні ситуації, започатковувати власну справу – підприємництво, керувати підприємством і утримувати його на необхідному рівні.

Навчання підприємству має: а) зосереджуватися на визнанні можливості та необхідності продуктивної ділової діяльності; б) розвивати прагнення особистості до самореалізації; в) виробляти в кожній людині впевненість у можливості започаткування підприємництва та ефективного управління ним. Тому курси з підприємництва, що охоплюють різні функціональні галузі з бізнесу (бухгалтерський облік, фінанси, менеджмент, маркетинг), його економічне, правове, екологічне та інше оточення і навчають, як започаткувати бізнес, є однією з головних складових бізнес-освіти. Найважливішим є навчити людину: а) розуміти роль підприємництва в економіці; б) виявити в собі необхідні підприємницькі якості; в) розвинути в собі підприємницьке мислення; г) розгледіти нові ділові можливості та сприятливі умови для започаткування власного бізнесу; д) виробити підприємницькі типи поведінки та вміння; е) цивілізовано конкурувати на вільному ринку.

При вивченні особливостей підприємництва слухачам необхідно навчитися: а)

визначати типові характеристики підприємця, оцінювати їх наявність (або відсутність) у себе та інших осіб (у цьому аспекті дуже важливим є аналіз досвіду успішних підприємців); б) оцінювати переваги підприємництва, витрати та вигоди від рішення займатися власним бізнесом; в) аналізувати ризики від участі у підприємстві; г) оцінювати рівень власної кваліфікації та вміння отримувати необхідні знання; д) чітко уявляти різницю між роботодавцем (хазяїном) і найманим робітником; е) розрізняти підприємця та менеджера; ж) визначати можливості для бізнесу, що виникають від потреб і бажань інших людей; з) порівнювати переваги та недоліки заснування власного підприємства та купівлі вже діючого; к) аналізувати потенційні ділові можливості з позицій особистих прагнень (бажань), фінансової привабливості та можливого ризику; л) оцінювати фінансову вартість діючого підприємства.

Важливо також навчитися визначати та вирішувати підприємницькі проблеми, знаходити для цього необхідні рішення та засоби, передбачувати успіх і можливі негаразди, розробляти плани заходів на випадок непередбачених обставин тощо.

Маркетингова частина розділу з підприємництва має навчати потенційного підприємця визначати ринок, виходити на нього, утримувати його (або розширювати). Економічна частина повинна навчити підприємців застосовувати економічні поняття для прийняття рішень, визначення та оптимізації витрат, виявлення альтернативних шляхів бізнес-діяльності, ознайомити з характеристиками ринкової економіки, функцією цін, роллю прибутку та ризику, а також урядового сприяння зростанню та розвитку малого бізнесу.

Знання з фінансів, що необхідні підприємцю, мають навчити його визначати необхідні грошові кошти, розбиратися у фінансовій звітності, ознайомити з можливими джерелами та видами фінансування. Бухгалтерський облік навчає визначати, встановлювати (запроваджувати), вести та аналізувати відповідні бухгалтерські книги як основу для прийняття ділових рішень. При засвоєнні підприємцями основ менеджменту їм необхідно навчитися створювати план менеджменту комерційного підприємства. Для цього необхідно вміння: формулювати особисті короткострокові та довгострокові цілі, перспективне бачення свого бізнесу; розробляти стратегії досягнення особистого бачення в бізнесі; добирати й наймати людей з однаковим баченням бізнесу підприємця-роботодавця; створювати команду для реалізації свого бачення; проводити моніторинг реалізації бізнес-цілей.

Важливими також є знання щодо світових ринків – їхніх культурних відмінностей, впливу на бізнес, можливостей для експорту та імпорту, тенденцій на світовому ринку. Правові аспекти підприємництва ознайомлюють слухачів з формами комерційних організацій, впливом уряду на відкриття та функціонування приватних підприємств, нормами ділової етики тощо. Навчання створюванню бізнес-планів є необхідним для планування та поетапного здійснення підприємництва, можливості залучення та ефективного використання фінансів (інвестицій).

Зауважимо, що селекція потенційних підприємців і подальше їхнє навчання є одним із головних і найскладніших завдань бізнес-освіти. Оскільки тільки незначний відсоток працездатних громадян суспільства здатний до самостійної підприємниць-

кої діяльності, а сама підприємницька діяльність є як проявом творчості, так і мистецтвом законним шляхом заробляти гроші, виробляючи для цього необхідну суспільству продукцію (товари, послуги), проблемою є своєчасне розпізнання в людині підприємця, виявлення в ній специфічних підприємницьких рис характеру, подальше їхнє розвинення, навчання необхідних підприємницьких навичок і вироблення типів поведінки ділової людини (див. [3; 4]).

Курси з інформаційних систем необхідні для розвитку навичок аналізу, оцінки та синтезу бізнес-ситуацій, навчання основам застосування інформаційних технологій та сучасних електронно-обчислювальних засобів розрахунків і комунікацій, застосування можливостей інформаційних мереж і ефективної реалізації набутих знань з бізнес-освіти у виробничій, підприємницькій та управлінській діяльності. Важливо навчити майбутніх бізнесменів використовувати засоби обчислювальної техніки та можливості інформаційних мереж як інструмент для прийняття рішень, а інформаційні технології – як апарат для розв'язання підприємницьких проблем.

Курси з інформаційних систем мають включати в себе такі важливі розділи, як: 1. Архітектура комп'ютерів. 2. Прикладне програмне забезпечення. 3. Операційні системи та середовища, сервісні програми. 4. Системи управління файлами, базами даних і знань. 5. Комунікаційні системи, комунікаційні та інформаційні мережі. 6. Практичні основи роботи на комп'ютері. 7. Прикладне програмне забезпечення. 8. Основи програмування. 9. Основи інформаційних систем. 10. Аналіз та проектування систем. 11. Безпека інформаційних систем. 12. Етичні аспекти, пов'язані з використанням інформаційних систем і мереж. 13. Соціальний та економічний вплив інформаційних систем на суспільство. 14. Основи практичного застосування інформаційних систем при навчанні та в процесі трудової діяльності.

Дисципліни з міжнародного бізнесу призначені для розвитку розуміння взаємозв'язку політичних та економічних систем різних країн, ринкових відносин, позитивного впливу засад демократії на розвиток економіки країн світу та світового співтовариства в цілому. Слухачі мають бути обізнані: а) з роллю і впливом міжнародного бізнесу на життя людей, їхнє існування та трудову діяльність; б) з географічними, політичними і культурними особливостями країн світу, з потенційними можливостями ведення в них бізнесу; в) з професійними можливостями в сфері міжнародного бізнесу; г) особливостями переміщення і перебування за кордоном (в інших країнах). Майбутнім підприємцям необхідно мати знання з усних та писемних комунікацій, уміти застосовувати стратегії комунікації для досягнення результатів і утворення вигідних міжнародних ділових відносин, пристосовуватися до міжнародних культурних, соціально-політичних і економічних відмінностей у країнах ведення бізнесу, володіти технологіями спілкування та комунікації (включаючи інформаційні і комп'ютерні). Важливими також є знання з соціальних, культурних, економічних, політичних і правових факторів, що впливають на середовище міжнародного бізнесу, а також міжнародних правил і форм етичної ділової поведінки. Також необхідними є курси з міжнародних фінансів, менеджменту в сфері міжнародного бізнесу, міжнародного маркетингу, імпорту-експорту та торговельного балансу, організації та особливостей діяльності міжнародних підприємств.

Дисципліни з менеджменту розвивають здатність і вміння аналізувати, оцінювати та систематизувати дані з різних сфер бізнесу, навчають якостям лідера, розвивають вміння і навички управління персоналом і прийняття важливих рішень, керівництва командою працівників, практичного застосування набутих знань з бухгалтерського обліку, фінансів, маркетингу, логістики, психології та педагогіки. Головний наголос у менеджменті робиться на оцінці та аналізі даних із різних галузей бізнесу, їх синтезі для ефективного управління часом і ресурсами підприємства, а також часом і здібностями інших людей. Менеджеру необхідно вміти приймати правильні рішення, ставити й виконувати перспективні плани, оцінювати й добирати персонал, створювати конкурентоспроможну команду виконавців, володіти навичками мотивації, іншими методиками, знаннями і навичками вищого рівня організації та управління. Від рівня підготовки менеджерів, глибини їхніх теоретичних знань і набутих практичних навичок багато в чому залежить успіх або банкрутство підприємств і організацій. Працюючи з людьми і для людей, менеджеру необхідно вміти налагоджувати контакти, знати попит і потреби інших, вміти задовольняти їх і відповідати високим ринковим вимогам. Важливою якістю менеджера також є вміння згуртувати людей з різним характером і різними можливостями для досягнення поставленої мети, ефективно використати наявні ресурси, передбачити ускладнення та негаразди, запобігти їм.

Курси з менеджменту навчають основам планування, організації, керівництва, контролю та оцінки і складаються з розділів: 1. Функції і теорії менеджменту. 2. Прийняття фінансових та інших (короткострокових і довгострокових) рішень. 3. Конкурентний аналіз та стратегії маркетингу. 4. Менеджмент персоналу. 5. Організаційні структури. 6. Навички менеджменту. 7. Етика в менеджменті. 8. Роль уряду та соціальна відповідальність. 9. Функції організованої праці. 10. Управління операціями та основи обслуговування.

Курси з маркетингу розвивають навички аналізу й оцінки ринків, попиту та пропозиції, розуміння впливу засобів маркетингу на економічні системи країн, міжнародну економіку, підприємництво, виробництво і реалізацію товарів і послуг. Оскільки маркетинг є однією з основ бізнесу та важливим чинником розвитку виробництва товарів, організації та надання послуг, навчальні дисципліни з маркетингу є необхідними для бізнесменів і розглядають такі аспекти, як: а) роль маркетингу; б) етика маркетингу; в) зовнішні фактори бізнесу; г) товар, продукція (послуги); д) ціна та продаж; е) розподіл (дистрибуція) і просування товарів (продукції, послуг); ж) маркетингові дослідження; з) характеристика ринку; к) розробка плану маркетингу; л) прогнозування.

Запитання і завдання до розділу 1 частини 3

1. Коли американцям починають надавати бізнес-освіту?
  - З якою метою розроблені шкільні стандарти бізнес-освіти в США?
  - Опишіть модель існування бізнес-освіти в сучасному суспільстві, охарактеризуйте взаємозв'язок її завдань, змісту і шляхів реалізації.
  - Які науки є складовими американської національної системи бізнес-освіти?
  - Проаналізуйте структуру і зміст дисциплін навчального плану бізнес-освіти США з:

- а) бухгалтерського обліку;
- б) ділового права;
- в) утворення та розвитку кар'єри;
- г) комунікацій;
- д) розрахунків;
- е) економіки та особистих фінансів;
- ж) підприємництва;
- з) інформаційних систем;
- к) міжнародного бізнесу;
- л) взаємозв'язків ділових функцій;
- м) менеджменту;
- н) маркетингу.

Темати рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 1 частини 3

- 112. Поняття бізнес-освіти.
- 113. Особливості надання початкової бізнес-освіти американцям.
- 114. Мета розробки шкільних стандартів бізнес-освіти в США.
- 115. Структура моделі існування бізнес-освіти в сучасному суспільстві.
- 116. Характеристика взаємозв'язку завдань, змісту і шляхів реалізації бізнес-освіти США.
- 117. Складові науки американської національної системи бізнес-освіти.
- 118. Аналіз структури і змісту дисциплін навчального плану бізнес-освіти США з:
  - бухгалтерського обліку;
  - ділового права;
  - утворення та розвитку кар'єри;
  - комунікацій;
  - розрахунків;
  - економіки та особистих фінансів;
  - підприємництва;
  - інформаційних систем;
  - міжнародного бізнесу;
  - взаємозв'язків ділових функцій;
  - менеджменту;
  - маркетингу.

Розділ 2. Взаємозв'язок підприємництва з іншими факторами бізнесу (навчально-методичний аспект)

Розглянемо далі взаємозв'язок підприємництва з іншими факторами і функціями бізнесу. Продемонструємо, як на основі аналізу інформації та необхідних даних, їх творчого застосування можна прийняти правильні рішення і вплинути на кінцевий позитивний результат бізнес-діяльності. Підкреслимо, що на етапі аналізу від учня вимагається проаналізувати багато джерел інформації для подальшого дослідження і

виявлення концепції чи принципів вивчення ділового питання (професійної проблеми). На етапі застосування учні мають творчо використати результати аналізу проблеми, винайти для цього правильні напрями і кроки. На останньому етапі учень аналізує результати своєї попередньої діяльності, виявляє їх цінність, вчиться правильно впливати на кінцевий результат і критично мислити.

Спочатку розглянемо, як впливають різні фактори і функції бізнесу на підприємство.

1. На основі вивчення та застосування даних бухгалтерського обліку підприємець приймає необхідні фінансові та управлінські рішення. Наприклад, аналізуючи стан фінансових справ чи вивчаючи фінансові дані, підприємець може прийняти рішення про звернення по кредит або про залучення інвестицій. Застосовуючи отримані дані та реалізуючи прийняте рішення, він має підготувати всі необхідні фінансові звіти, мотивоване обґрунтування та заявки для звернення по кредит або інвестиції. Для остаточного здійснення прийнятих рішень і позитивного впливу на кінцевий результат підприємець готує оптимальний бізнес-план, який узагальнює всі попередні етапи (аналізу та застосування) його бізнесового задуму.

2. Приймаючи правильні рішення щодо вибору професії та розвитку кар'єри, потенційному (майбутньому) підприємцю необхідно зважувати на характерні особливості підприємництва. Для цього він має проаналізувати літературу з підприємництва та дослідити досвід успішних підприємців, вивчити необхідні підприємцю позитивні риси, підприємницькі типи поведінки і навички. Застосовуючи набуті знання, він має провести самоаналіз з метою виявлення в собі необхідних підприємницьких рис характеру і задатків. Утвердившись у рішенні бути підприємцем, йому необхідно проаналізувати наявний стан малого підприємництва, щоб знайти свій шлях і свою нішу в підприємстві. Всі ці знання та дані впливатимуть у подальшому на остаточний вибір підприємця, його унікальність на відкритому ринку, на успіх у підприємницькій кар'єрі.

3. Оскільки успіх зусиль підприємця багато в чому залежить від зв'язків малого бізнесу, його оточення та громадської думки, роль комунікацій у підприємницькій діяльності є досить значною. На етапі аналізу ролі комунікації в бізнесі підприємцю необхідно дослідити переваги членства в професійних об'єднаннях, спілках та асоціаціях, участі в громадських заходах і благодійницькій діяльності. Застосування набутого досвіду дозволить вибрати найбільш привабливі для малого бізнесу ділові контакти, стосунки й дружні зв'язки. Впливати на розвиток бізнесу за рахунок успішних комунікацій можна накресливши конкретні шляхи налагодження ділових зв'язків, розробивши і невідступно впроваджуючи план бізнес-комунікацій.

4. Принципи економіки мають безпосередній вплив на діяльність будь-якого підприємця. В економічно розвинутих країнах економіка ґрунтується на ринкових відносинах, де попит формує пропозицію, підприємці і виробники задовольняють потреби споживачів, а власники підприємств і урядовці реагують на запити громадян. Поняття продуктивності, економічного стимулу, обміну, грошей, ринку та цін, пропозиції та попиту, товару та послуг, конкуренції, усвідомлення взаємного зв'язку та залежності виробників і споживачів, громадян суспільства та уряду важ-

ліві для розуміння підприємцю як на стадії аналізу самого економічного принципу майбутньої діяльності або чергового підприємницького кроку, так і в процесі здійснення всієї підприємницької діяльності. Йому необхідно вміти аналізувати шляхи отримання коштів і прибутків, планувати бюджет, запобігати нестачі і невиправданих витрат, знайти свою спеціалізацію, навчитись реагувати на ринкові запити тощо. Застосовувати отримані в галузі економіки знання необхідно при вивченні економічної діяльності конкретної фірми або малого підприємства для подальшого вибору методів економічного господарювання, передбачення ускладнень і запобігання негараздів у бізнесі (див. [48, с. 444–474]).

5. Інформаційні системи відіграють значну роль в успішному підприємництві. (див., наприклад, [48, с. 388–413; 49, с. 191–224]). Ефективно спроектована інформаційна система забезпечує необхідний рівень діяльності, сприяє використанню високих технологій, підвищує продуктивність діяльності в бізнесі. Аналізуючи торговельні дані щодо нових інформаційних систем і технологій, пропозиції та запити ринку в цій сфері, майбутній бізнесмен має вивчити технічні характеристики й можливості якомога більшої кількості зразків, порівняти й вибрати для себе найкращі (оптимальні) пропозиції. В результаті підприємницького дослідження обирається належна інформаційна система, що сприятиме розвитку приватного бізнесу (малого підприємництва).

6. У глобальному суспільстві будь-яка підприємницька діяльність пов'язана з міжнародним бізнесом. Міжнародна підприємницька діяльність розкриває нові можливості виходу на світові ринки. Тому кожному бізнесмену-початківцю – власнику малого підприємства – необхідно проаналізувати можливості щодо участі у міжнародній підприємницькій діяльності, дослідити новітні світові галузі та перспективи виходу на світові ринки. Далі слід порівняти досвід і перспективи започаткування малого бізнесу в різних країнах, обґрунтувати й довести перспективність рішення про започаткування малого підприємництва в іншій країні.

7. Без високого рівня менеджменту підприємству проблематично досягти успіху, вижити в конкурентній боротьбі, здобути визнання та стати стабільним і процвітаючим. Кожному бізнесмену необхідні управлінські навички. На етапі аналізу підприємцю необхідно визначити функції управління для застосування в малому бізнесі. Далі, на прикладі успішного малого підприємства, бізнесмену необхідно дослідити і визначити, які управлінські якості є потрібними для розв'язання підприємницьких задач і вирішення ділових проблем. Вплив на кінцевий результат досягається завдяки оцінці ефективності управлінського рішення, прийнятого під час тренінгу та практичного застосування на навчальному прикладі успішного малого підприємства (див. [49, с. 145–163; 50, с. 129–206]).

8. Ефективні стратегії маркетингу дозволяють досягти успіху як у малому або середньому, так і в великому бізнесі. Аналізуючи стратегії маркетингу, що застосовуються успішними підприємствами і фірмами, майбутній бізнесмен має вибрати належну стратегію для конкретного виду або типу товару чи послуги, спланувати їхнє просування і вихід на цільовий ринок (див. [48, с. 92–119]). Впливати на кінцевий результат він може оцінюючи ефективність вибраної стратегії, подальшого викорис-

тання її або альтернативної, вдаючись до інших, більш ефективних методів (див., наприклад, [49, с. 225–247; 51, с. 103–124]).

9. Виробництво є основою підприємництва і, як правило, підприємництво розпочинається з творчого проектування виробу, продукції, послуг. У результаті аналізу виробничої інформації необхідно дослідити потенційні ідеї щодо виробу, продукції, послуг, що відповідають попиту і матимуть збут на місцевому або іншому ринку. Застосовуючи результати аналізу, необхідно спланувати та випробувати ринковий товар або послугу, що можуть випускати або надавати малі підприємства. Вплив на кінцевий результат здійснюється завдяки маркетинговому дослідженню щодо попиту на даний товар чи послугу на пробному ринку, зацікавленості споживачів і можливостей збуту.

Тепер розглянемо вплив підприємництва на інші фактори і функції бізнесу:

1) На бухгалтерський облік впливає форма власності підприємця. На етапі аналізу майбутньому бухгалтеру необхідно визначити відмінності в обліку діяльності приватної особи (одноосібна власність), товариства та корпорації. Застосування отриманих даних дає змогу порівняти відмінність облікових документів і фінансових звітів для приватної особи (одноосібна власність), товариства та корпорації. В результаті виникають підстави для визначення фінансових причин для конкретних осіб або фірм бути приватною особою (одноосібна власність), товариством чи корпорацією.

2) Процес вибору професії та подальшого розвитку кар'єри є типовим видом підприємництва, головною метою якого є досягнення максимальних можливостей. Дослідження і аналіз підприємницьких можливостей для пересічного громадянина в конкретній місцевості необхідні для вибору професії чи напряму підприємництва, визначення форми власності підприємця (одноосібна власність, товариство чи корпорація), юридичного оформлення підприємницьких прав і початку практичної діяльності.

3) Підприємництво впливає на розвиток комунікацій, їх розширення, поглиблення та удосконалення. В свою чергу, засоби та інструменти ефективної комунікації сприяють успішному підприємству. На етапі аналізу інформації майбутнім фахівцям у галузі комунікації необхідно дослідити зв'язок комунікації з успішним підприємством, вибрати або виробити та засвоїти набір важливих навичок комунікації, максимально використати можливості комунікації у своїй подальшій професійній діяльності (підприємницькій або службовій).

4) Підприємництво впливає на розвиток економіки. В свою чергу, економічні сили здійснюють на підприємництво суттєвий вплив. На етапі аналізу необхідно визначити економічні сили, що можуть вплинути на прибутки чи збитки малого підприємства, далі – створити навчальні приклади для оцінки й розрахунку прибутків і збитків. У результаті необхідно показати економічні сили, що можуть призвести або до отримання прибутку, або до завдання збитків приватному підприємству, малому бізнесу.

5) Підприємництво впливає на розвиток інформаційних систем завдяки підвищенню до них вимог, необхідності застосування в широких спектрах підприємницької діяльності (автоматизації процесів, інформатизації бізнесу, аналізу, синтезу

та оптимізації найважливіших управлінських рішень). В свою чергу, інформаційні системи дозволяють підприємцям використовувати менший штат працівників, оптимізувати підприємницький, виробничий процес, зменшувати і контролювати рівні менеджменту, підвищувати продуктивність праці в малому бізнесі. Головною метою є оцінити необхідні завдання для управління малим підприємством, розробити план дій, в якому інформаційна система може виконувати певні необхідні завдання. Далі, на основі плану дій передбачити вплив на процес наймання необхідного персоналу для управління малим підприємством.

6) Підприємництво є одним із головних факторів економічного розвитку світової спільноти, що є новітнім джерелом для малого підприємництва. Міжнародний бізнес багато в чому складається з малого бізнесу, що його здійснюють люди різних національностей з різних країн. На етапі аналізу необхідно дослідити та скласти перелік новітніх і перспективних світових галузей, де можливо розпочинати власний бізнес власникам малих підприємств. На етапі застосування необхідно порівняти дії, необхідні для започаткування малого підприємництва із подібними діями в іншій країні. Вплив на остаточний результат здійснюється через обґрунтування рішення про започаткування малого підприємництва в іншій країні.

7) Підприємництво здійснює вплив на менеджмент, спонукаючи власників і менеджерів приймати стратегічні і тактичні правильні рішення. Управлінські рішення є головними в підприємницькій діяльності, вони сприяють успішному бізнесу і задають тон етичної поведінки фірми. У світі, що постійно змінюється, з інтенсивним життям і постійним нівелюванням морально-етичних норм визначальна роль відведена менеджменту в плані зробити бізнес “людяним”, моральним і етичним. На етапі аналізу слід обговорити етичні та неетичні методи бізнесу, на основі вивчення публікацій і заяв засобів мас-медіа визначити порушення етичної поведінки, розрізнити прийнятну та неприйнятну поведінку, її вплив на управлінські рішення та працівників.

8) Підприємництво спонукає маркетинг до нових форм і методів діяльності, а маркетинг створює поле для підприємницької діяльності. На етапі аналізу слід застосувати кілька методів для визначення успішної підприємницької діяльності, далі – розробити маркетинговий план для малого підприємства, а потім – оцінити ефективність маркетингового плану, розробленого для конкретного підприємства.

9) Підприємництво є підґрунтям для виробництва – малі підприємства створюють нові товари і послуги. Аналізуючи діяльність успішних малих підприємств і визначаючи ті їх успішні операції, що створюють передові товари і послуги, учень (слухач) на практичному прикладі навчається мистецтву підприємництва. Потім, порівнюючи операції, що стосуються людських, природних та економічних ресурсів, можна визначити, чому і як передові товари і послуги часто створюються на малих підприємствах і яким є вклад малого бізнесу у загальне виробництво товарів і послуг.

Запитання і завдання до розділу 2 частини 3

1. Проаналізуйте взаємозв'язок підприємництва з іншими факторами і функціями

бізнесу.

- Як впливають різні фактори і функції бізнесу на підприємництво?
- Як впливає підприємництво на інші фактори і функції бізнесу?
- Охарактеризуйте вплив кожного з наведених у цьому розділі фактора і кожної функції бізнесу на підприємництво.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 2 частини 3

119. Аналіз взаємозв'язку підприємництва з іншими факторами і функціями бізнесу.
120. Аналіз впливу різних факторів і функцій бізнесу на підприємництво.
121. Аналіз впливу підприємництва на інші фактори і функції бізнесу.
122. Характеристика впливу наведених у цьому розділі факторів і функцій бізнесу на підприємництво.

Розділ 3. Взаємозв'язки інших ділових функцій бізнесу (навчально-методичний аспект)

На жаль, підготовка вітчизняних бізнесменів і підприємців є ще недостатньо ефективною. В багатьох середніх і вищих навчальних закладах України, особливо там, де не приділяється належна увага наданню бізнес-освіти, навчальні плани є досить розмежованими, тобто в закладах автономно вивчаються гуманітарні, природничі, економічні, інженерно-технічні та інші цикли дисциплін без демонстрації міждисциплінарного взаємозв'язку і зосередження уваги на взаємозв'язку ділових функцій бізнесу, взаємного впливу і залежності дисциплін бізнес-освіти. Натомість демонстрація такої залежності і взаємозв'язку є принциповою і необхідною для надання якісної бізнес-освіти, вкорінення в учнях і слухачах системного бачення проблем і завдань бізнесу, навчання їх критичного мислення та самостійного набуття необхідних у практичній діяльності знань.

При вивченні взаємозв'язків ділових функцій у слухачів розвивається обізнаність з усіх сфер бізнес-діяльності та галузей бізнес-освіти, їх взаємозв'язку, впливу різних напрямів підприємницької, виробничої та управлінської діяльності на остаточний результат (продукцію, послугу). Розглянемо, як приклад, взаємозв'язки та взаємний вплив деяких функцій бізнесу.

1. Для розвитку кар'єри важливим є знання та застосування бухгалтерського обліку; професійна діяльність поліпшується за допомогою ефективною комунікації; економічні фактори (рівень витрат, доходів, прибутків, заробітної плати тощо) впливають на вибір професії; інформаційні системи збільшують знання щодо професії, допомагають прискорити обробку цінної інформації щодо кар'єри; міжнародний бізнес пропонує широкі можливості щодо реалізації кар'єри в різних країнах світу; менеджмент пропонує широкі можливості розвитку кар'єри на різних рівнях; маркетинг також пропонує широкі можливості в напрямку розвитку кар'єри; вибір професії в галузі виробництва надає перспективи й нові професійні можливості.

2. Бухгалтерський облік безпосередньо впливає на розвиток кар'єри бухгалтера, вимагаючи від останнього здатності мислити, вміти обробляти бухгалтерсько-фі-

нансові дані, оперувати ними за допомогою технічних засобів і електронних мереж. Комунікації необхідні для аналізу та застосування бухгалтерської звітності, що відбиває фінансовий стан підприємства. Використовуючи економічні терміни та поняття (витрати, прибуток, наймана робоча сила тощо), бухгалтерський облік допомагає приймати вивірені й зважені рішення, обґрунтовуючи їх на основі бухгалтерських даних. Різноманітні новітні інформаційні системи поліпшують і спрощують функції бухгалтерського обліку, а в сфері міжнародного бізнесу бухгалтерський облік взагалі виступає “універсальною мовою бізнесу”. Менеджмент використовує бухгалтерський облік як необхідну інформацію для управлінських рішень, ця ж бухгалтерсько-фінансова інформація й дані обліку впливають на стратегію прийняття маркетингових рішень, є невід’ємними складовими при проектуванні та започаткуванні виробництва, підставою для визначення та оптимізації витрат.

3. Навички з комунікації необхідні в бухгалтерському обліку для успішного здійснення облікових методів, аналізу та застосуванню їхніх результатів. Для утворення та розвитку кар’єри за будь-якою професією потрібна ефективна комунікація. Завдяки швидкій комунікації прийняття важливих економічних рішень призводить до негайного впливу на процес управління і виробництва. Інформаційні системи є основою комунікацій, і їх комплексне застосування необхідне для виконання щоденних ділових операцій. Завдяки ефективним методам комунікації світовий (міжнародний) бізнес стає реальним, доступними стають міжнародні ринки, новітні технології, прискорюється прогрес багатьох країн. Комунікації необхідні менеджменту для встановлення корисних ділових контактів і своєчасного прийняття управлінських рішень, а для маркетингу – з точки зору вибору правильних рішень і полегшення реалізації обраних стратегій. Забезпечення координації виробництва є однією з головних місій комунікацій.

4. Знання з економіки є важливими для фахівців галузі бухгалтерського обліку та фінансового аналізу, оскільки визначення можливого прибутку або банкрутства є стимулом для ділової людини розпочинати або не розпочинати власну справу, започатковувати бізнес, брати або не брати участь у бізнес-операції. Економічні фактори (середня вартість життя, середня оплата праці за різними професіями і потенційна можливість займатися власним бізнесом у конкретному регіоні) безперечно впливають на розвиток кар’єри (в першу чергу – на рішення щодо вибору професії), а економічні рішення вимагають ефективної комунікації, застосування електронної техніки та інформаційних систем (які, в свою чергу, позитивно впливають на розвиток і функціонування економіки). Універсальність економічних принципів позитивно впливає на міжнародний бізнес – світову торгівлю, переміщення капіталів, інвестування тощо. Тенденції розвитку економіки впливають на управлінські рішення, стратегії та маркетингу, а головні фактори виробництва, в свою чергу, є основними поняттями економіки.

5. Інформаційні системи докорінно змінили галузь бухгалтерського обліку: для максимальної автоматизації бухгалтерської праці вимагається застосування облікових пакетів програм, обробка величезних масивів інформації, використання міжнародних інформаційних мереж. Для розвитку кар’єри галузь інформаційних

систем надає багатий вибір широкого спектра професій, а застосування інформаційних систем і технологій позитивно впливає на якість, кількість та економічну ефективність комунікацій. Також засоби інформатики, обчислювальної техніки, електронно-інформаційні мережі та нові інформаційні технології: а) суттєво поліпшують ефективність економічної діяльності та прийняття ділових рішень (купівлі-продажу, інвестування, розширення або скорочення бізнесу тощо); б) у галузі міжнародного бізнесу сприяють зростанню конкуренції у світовій економіці; в) у галузі менеджменту забезпечують зв'язок на всіх рівнях управління та прийняття рішень; г) у галузі маркетингу – розширюють обсяг ринків товарів і послуг; д) у галузі виробництва – дозволяють автоматизувати всі стадії проектування і розробки продукції, підвищити продуктивність праці та забезпечити виваженість у прийнятті важливих виробничих рішень, внести новації у виробничі процеси.

6. Міжнародний бізнес впливає на різні методи та підходи в бухгалтерському обліку (що має місце в різних країнах) шляхом уніфікації цих методів і підходів для спрощення та поліпшення міжнародних розрахунків. Він також пропонує багато можливостей для опанування професіями та використання їх у подальшому розвитку кар'єри при заснуванні самостійної справи або працевлаштуванні в міжнародних компаніях і корпораціях, у своїй країні чи за кордоном. Успіх діяльності на ниві міжнародного бізнесу багато в чому залежить від надійної поточної комунікації, від швидкоплинних економічних факторів, від добре підібраної та спроектованої інформаційної системи і ефективного застосування електронно-інформаційних мереж. Ефективний менеджмент, кваліфіковані та віддані справі менеджери – життєво важливі для досягнення фірмою успіху на світовому ринку. Так само, ефективні технології маркетингу і талановиті маркетологи значно поліпшують успіх підприємства на міжнародній арені. Виробництво і кінцевий продукт (товар, послуга) залежать як від ресурсної бази країни і навколишнього середовища, так і від міжнародного оточення, стану світового ринку, впливу передових іноземних технологій, залучення зарубіжних інвестицій тощо.

7. Через управлінські рішення менеджмент впливає на розвиток та структуру облікових систем, сприяє розвитку та вдосконаленню бухгалтерського обліку, розвитку кар'єри (завдяки впливу управлінських рішень на всі їх рівні щодо вибору професії та здійснення професійної діяльності), вкорінює в свідомість громадян морально-етичні норми та методи поведінки в бізнесі, змінює та розвиває методи комунікації з метою впровадження нових технологій і досягнень науки і техніки. Взаємозв'язок менеджменту з економікою здійснюється через вплив зовнішніх економічних факторів на управлінські рішення, з інформаційними системами – через взаємний розвиток, застосування методів управління в удосконаленні електронно-інформаційних мереж з метою підвищення ефективності останніх в управлінні, з міжнародним бізнесом – завдяки впливу політики керівників бізнесу на асортимент, якість і ціну продукції (товарів, послуг), що просувається за кордон на світові ринки, має відповідати міжнародним запитам з якості та витримувати внутрішню і зовнішню конкуренцію. Маркетинг є складовою менеджменту, впливає на прийняття

управлінських рішень з огляду на запити споживачів, виходу продукції на ринки, її розповсюдження та реалізації. Успіх чи невдача в реалізації виробленої продукції (товарів, послуг) безпосередньо впливає на управлінські рішення в процесі виробництва.

8. Маркетинг безпосередньо впливає на вибір професії, просування по службі, розвиток кар'єри та загальний успіх особистості в бізнесі. В свою чергу, успіх маркетингу залежить від правильних і доцільних методів бухгалтерського обліку, тому впливає на удосконалення та уніфікацію обліку, застосування нововведень й використання новітніх технологій. Спеціалісти-маркетологи впливають на загальний успіх у підприємстві завдяки ефективному використанню комунікацій, постійному спілкуванню із споживачами, виробниками та продавцями товарів і послуг, постійно удосконалюючи методи комунікацій і міжособистістих взаємостосунків. Результати прийняття стратегічних маркетингових рішень оцінюються економічними категоріями (прибуток, витрати, товар, ціна, гроші тощо) і демонструють ефективність застосування економічних принципів. Маркетинг створює підстави для бачення бізнесу через інформаційні системи, забезпечує розвиток електронної обчислювальної техніки та інформаційних мереж для обслуговування маркетингових стратегій і дистанційної реалізації бізнесу. Завдяки цьому він впливає на розвиток міжнародної торгівлі, світових ринків і міжнародного бізнесу в цілому. Впливаючи на управлінські рішення, маркетинг призводить до подальшого розвитку та удосконалення менеджменту, а успішний маркетинг незмінно прямує до зростання та урізноманітнення виробництва.

9. Виробництво є головним чинником життєдіяльності людства. Успіх виробничих зусиль залежить від досконалості бухгалтерського обліку, ефективності оцінки та оптимізації виробничих витрат, рівня застосування новітніх технологій, інформаційних систем і мереж. У свою чергу, виробництво вимагає нових досліджень у галузі сучасних технологій, впливає на удосконалення існуючих виробничих і супутніх засобів, забезпечує цим високий рівень товарів і послуг. Нові виробництва призводять до появи нових професій і відкривають нові можливості щодо розвитку кар'єри, а поширюючись по всьому світу, впливають на розвиток міжнародного бізнесу. Використовуючи комунікації для підвищення ефективності виробничих процесів, виробництво сприяє розширенню та удосконаленню методів і засобів комунікації та спілкування. Впливаючи на розвиток економіки, виробництво, в свою чергу, залежить від тенденцій її розвитку. Виробництво впливає на розвиток менеджменту та маркетингу, вимагаючи в цих сферах нових досліджень і практичних пропозицій, але, в свою чергу, й залежить від них: прийняття важливих управлінських рішень диктуються змінами у методах виробництва, місця знаходження та очікуваних результатів; ефективний і навіть агресивний маркетинг забезпечує реалізацію виробленої продукції (товарів, послуг) і веде до загального виробничого успіху.

Запитання і завдання до розділу 3 частини 3

1. Опишіть взаємозв'язок ділових функцій бізнесу, взаємні вплив і залежність дисциплін бізнес-освіти.
  - Як реально впливають функції бізнесу одна на одну?
  - Як вони пов'язані одна з одною?
  - Проаналізуйте взаємозв'язки та взаємний вплив ділових функцій бізнесу, наведених у цьому розділі.

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 3 частини 3

123. Взаємозв'язок ділових функцій бізнесу, взаємні вплив і залежність дисциплін бізнес-освіти.
124. Реальний вплив функцій бізнесу одна на одну.
125. Зв'язок функцій бізнесу одна з одною.
126. Аналіз взаємозв'язків та взаємного впливу ділових функцій бізнесу, наведених у цьому розділі.

Розділ 4. Виявлення типу підприємців і розвинення в них підприємницьких якостей

Відомо, що підготовка підприємців складається з теоретичного навчання підприємницьким дисциплінам, розвинення і закріплення підприємницьких рис характеру, практичного виховання й прищеплення підприємницьких навичок і типів поведінки. Для ефективної підготовки потенційних бізнесменів до самостійної підприємницької діяльності важливим є своєчасне виявлення в них як необхідних підприємницьких рис характеру, так і визначення їхнього типу, аналіз і подальше розвинення властивих кожному типу підприємця специфічних професійних якостей (див., наприклад: [3; 4; 52; 53]). Розглянемо далі основні типи підприємців, напрями їхньої професійної підготовки та методика аналізу специфічних підприємницьких якостей з метою подальшого їх розвинення й закріплення.

§ 1. Типи підприємців

Науковці-дослідники, фахівці-психологи, педагоги і практики в галузі бізнесу і підприємництва (організації і навчання підприємницької діяльності) розрізняють чотири найбільш характерні основні типи (моделі) підприємців (див., наприклад: [3; 4; 52; с.13–19; 53, с. 1–105; 54]).

Тип перший: персональний або індивідуальний підприємець, приватний підприємець, підприємець-одинак. Це такий тип підприємця, що прагне винятково до особистих, індивідуальних досягнень. Як правило, це підприємець, що працює в малому бізнесі і не володіє (чи володіє, але не в яскраво вираженій формі) якостями керівника (менеджера).

До цього типу підприємців можна віднести людей, яким необхідно щось робити і чогось досягати, головною метою яких є реалізація себе, своїх талантів і вроджених (а також набутих) підприємницьких задатків. Вони, як правило, мають

непоганий потенційний шанс стати успішними підприємцями. Однак часто їхній підприємницький успіх не тільки і не стільки є результатом бажання щось робити і чого-небудь досягати, тобто – не тільки і не стільки є результатом їхніх високих амбіцій. Головним чинником, підґрунтям і вирішальним фактором їхнього успіху є прагнення бути незалежними, самостійними, покладатися винятково на свій талант підприємця і свої сили, максимально використовувати для самореалізації і самоствердження надані і гарантовані їм суспільством права, свободи, рівні можливості, ринкові відносини, переваги і цінності демократії і т. д. Це – класичні підприємці, що отримують радість і глибоке задоволення від того, що працюють самостійно і на себе, не відчуваючи на собі чужого тиску, що можуть реалізувати те, що самі запланували, і від того, що, зрештою, досягають накресленої мети самостійно вирішуючи всі поставлені задачі. Вони витрачають масу енергії для розвитку своїх підприємств, компаній, багато часу віддають роботі (як правило, наполегливо та інтенсивно працюють, незважаючи на час). Для них є дуже важливим бачити результат своєї роботи (це необхідно для підтримки їхньої працездатності), вони люблять планувати, ставити завдання, накреслювати цілі для майбутніх здійснень і досягнень. Вони дуже ініціативні і віддані своїм підприємствам (організаціям, фірмам, компаніям). Вони винятково самостійні і вірять у те, що “самі і самостійно роблять своє життя”, контролюють його завдяки своїм власним діям. Вони вірять у те, що ними не керують обставини або дії інших, і що їхня робота скерована їхніми ж власними цілями. Що вони працюють за власними завданнями і планами, а не за завданнями, поставленими кимсь іншим. Вони, як правило, досягають успіху, наполегливо добиваючись своєї мети, послідовно рухаючись шляхом власних досягнень і перемог: доводять до кінця свої задуми, “гасять пожежі”, переборюють кризи, намагаються бути “гарними в усьому”, беруться за велику кількість справ.

До такого типу підприємців можна віднести приватних підприємців, “підприємців-човників” (які задовольняють потреби ринку), підприємців, які є основою невеликих сімейних підприємств і господарств, малих підприємств тощо.

Тип другий – “суперпродавець”. Цей тип підприємця, як правило, обдарований талантом “співчувати іншим людям”, має дар переживати, турбуватися та піклуватися про людей, намагаючись допомогти їм усіма можливими шляхами. Звичайно це – підприємець-посередник, який не володіє (або володіє, але не в яскраво вираженій формі) якостями керівника (менеджера). Він може працювати як за наймом, так і самостійно (якщо сам є приватним підприємцем чи підприємцем-одинаком). Сфера його діяльності – малий і середній бізнес, часто – великий бізнес.

Підприємці цього типу гарні психологи: вони використовують м’який, ненав’язливий підхід до потенційного клієнта, намагаються йому догодити, без насильства акуратно і дуже талановито переконуючи його в перевагах запропонованої продукції, підштовхуючи його до бажання купити запропонований супер-продавцем продукт, як абсолютно необхідний для покупця. Вони мають унікальний підхід до реалізації продажів, і здійснюють продажі тому, що їхні споживачі (клієнти) хочуть їм

якось віддячити за проявлені до них щиросердну увагу і такт. Іншими словами, клієнти купують запропоновану суперпродавцем продукцію (товар, послуги) якоюсь мірою і тому, що хочуть зробити суперпродавцеві “послугу у відповідь”. Суперпродавці вміло використовують подяку покупців. Для суперпродавців дуже важливими є добрі взаємини з покупцями, вони люблять соціальні ситуації і спілкування з групами людей. Вони люблять спілкуватися з покупцями й одержують від цього задоволення. Вони вважають, що саме продажі є основою (дуже важливою і чи не найголовнішою) метою і суттю їхньої підприємницької діяльності – як для їхнього підприємства (фірми, компанії), в якому вони працюють (як хазяїн, володар чи за наймом), так і для них самих.

Вони народжені для торгівлі і здійснення продажів і нічого іншого в житті не вміють робити краще за це. Для того щоб досягти підприємницького успіху, їм потрібно весь час займатися торгівлею – йти шляхом продажів, продавати якнайбільше, витрачаючи значний час на це. А для успішного ведення бізнесу в їхньому власному підприємстві (фірмі, компанії), необхідно шукати кваліфікованого менеджера, який міг би керувати співробітниками і вести справи.

Як приклад суперпродавців можна навести ринкових торговців, продавців приватних магазинів і різноманітних салонів, рекламних агентів виробничих підприємств, торгових, туристичних, страхових, медичних та інших компаній і фірм. Звичайно в народі природжених суперпродавців шанобливо називають “торгашами”.

Тип третій – природжений (справжній, істинний) менеджер. Підприємці цього типу люблять брати відповідальність на себе, вони процвітають на корпоративних керівних позиціях, тому що виявляють яскраво виражені якості лідера. Вони завжди хочуть бути першими, тому люблять боротися за першість. Не бояться конкуренції, а навпаки, не мислять себе поза конкурентною боротьбою і змагаються тільки за першість. Усе їхнє життя – боротьба з конкурентами і суперниками, ціль їхнього життя – завжди перемагати й отримувати задоволення від перемоги. Вони, як правило, винятково амбіційні, сміливі і рішучі, поважають і шанують заслужений авторитет, тому орієнтуються на таких (і відкриті таким), хто має авторитет. Люблять владу, люблять керувати, люблять приймати рішення, що мають суспільний резонанс, люблять діяти від імені громадськості (відчуваючи себе важливою частиною всього співтовариства). Часто вони приходять у підприємництво з великих компаній. Як підприємці, вони, як правило, стають успішними маркетинговими, частково керуючи ринковими (маркетинговими) процесами. Однак частіше вони досягають значних успіхів завдяки відмінній організації торгівлі і продажів, добре розбираючись в торгівлі і від природи будучи гарними продавцями. Вони змушують (провокують, умовляють, примушують, схиляють) споживачів до покупки, нав’язують свою продукцію, здійснюють на покупців тиск і прес, використовуючи логіку і силу переконання. Їхній агресивний підхід багато в чому відрізняється від м’якого, делікатного і ненав’язливого підходу суперпродавців. Їхня внутрішня сила і впевненість є запорукою зростання і зміцнення підприємств (фірм, компаній), їхня воля керує успішною діяльністю, призводить до матеріальних і моральних перемог. Часто для них є непотрібним генеральний менеджер, тому що

вони самі є чудовими менеджерами. Їхній ідеальний шлях до успіху – це вмiле керiвництво середнiм або великим бiзнесом. Їхнє головне завдання – знайти або самостiйно розпочати досить великий бiзнес (стати антрепренером), де б затребувався i реалiзувався їхнiй управлiнський таланти.

На вiдмiну вiд “лiдерiв – керiвникiв”, у яких зовсiм вiдсутнi (або є, але не яскраво вираженi) задатки (вродженi якостi, риси характеру, схильностi (нахили, прихильностi), особливостi психiки i т. iн.) пiдприємця, природжений (iстинний, справжнiй) менеджер є пiдприємцем, який володiє яскраво вираженими якостями керiвника (менеджера). Його можна вiднести до числа органiзаторiв i керiвникiв середнього i великого бiзнесу. Розрiзняють i суперменеджерiв – керiвникiв-органiзаторiв пiдприємницької дiяльностi найвищої квалiфiкацiї, найвищого рiвня управлiння, надiлених максимальними повноваженнями. До них, як правило, вiдносять i так званих “головних виконавчих чиновникiв” – ГВЧ-менеджерiв, якi органiзують виробничу дiяльнiсть пiдприємств, компанiй i фiрм, керують цiєю дiяльнiстю, реалiзуючи тактичнi завдання бiзнесу.

Як приклад, до природжених (iстинних, справжнiх) менеджерiв можна вiднести органiзаторiв i керiвникiв середнiх i великих виробничих (промислово-iндустрiальних, сiльськогосподарських) i невиробничих (сфера послуг, соцiальна сфера) пiдприємств. Суперменеджери керують дiяльнiстю транснацiональних корпорацiй, мiжнародних компанiй, готельних i туристичних комплексiв вищих категорiй i т. iн.

Тип четвертий – генератори великих iдей. Вони генерують новi iдеї, винаходять новi товари, знаходять новi нiшi для бiзнесу, розвивають новi процеси. I взагалi, знаходять шляхи i можливостi, як перегнати або переграти (“переплюнути”, випередити, передумати) конкурента. Вони є новаторами в iстинному пiдприємницькому розумiннi (сенсi). Їх сильно захоплює свiт iдей, вони бажають i вмiють творити. Але їхнiй ентузiазм може завести їх у бiк вiд головної мети, i вони можуть зазнати невдачi через те, що недостатньо прораховують ризик (покладаючись, головним чином, на iнтуїцiю). Для того щоб врiвноважити (мiнiмiзувати) ризик, до якого може призвести цей ентузiазм, необхiдна, достатньою мiрою, серйозна (сконцентована) увага i велика обережнiсть. Часто їм навiть потрiбна зовнiшня допомога – хтось має їх пiдстраховувати, стримувати, допомагати їм бути уважними й обережними. Часто вони бувають занадто iдеалiстичними i недостатньо практичними. На їхню думку, iдеальний для них шлях до пiдприємницького успiху – генерувати новi iдеї, продумувати шляхи i способи, як переборювати перешкоди, успiшно проходити через рiзнi ситуацiї, мати бачення перспективи розвитку для своєї справи i свого пiдприємства, фiрми, компанiї (iншими словами – передбачати майбутнє, тобто бути “провидцями”).

Досить часто пiдприємницька дiяльнiсть генераторiв великих iдей пов’язана з високими технологiями, новою технiкою i винахiдництвом. Як правило, генератори великих iдей є антрепренерами i/або виробниками матерiального чи нематерiального (сфера послуг) продукту. Вони не володiють (або володiють, але в недостатньо вираженiй формi) якостями керiвника (менеджера). Серед них зустрiчаються генiї пiдприємницької справи, неабиякi винахiдники i творцi нових технологiй, великi осо-

бистості, які просувають уперед науково-технічний прогрес.

Відзначимо, що наведені чотири типи (моделі) особистостей підприємця досить неоднорідні. Деякі успішні підприємці характеризуються одним із цих типів (моделей), а в комусь поєднуються особливості декількох типів (моделей). Головним є таке: якщо вас за вашими характеристиками можна віднести до якого-небудь типу (моделі) підприємця, ви доможетеся успіху, якщо тільки виявитеся саме в тій ситуації, що відповідає цьому типу (цій моделі) і в якій ви зможете реалізувати себе, використовуючи свої якості і свою силу. Знайдіть цю ситуацію, і ви будете успішно працювати! Наприклад, якщо ви суперпродавець, не витрачайте багато часу на сидіння за столом і на рутинну адміністративну роботу. Якщо ж ви генератор великих ідей, не витрачайте час на менеджмент, продаж і господарські справи підприємства: робіть те, що ви вмієте, займайтеся тим, до чого у вас лежить душа і що у вас краще виходить, – творчістю і новаторством. Щоб мати успіх, особистість підприємця і його поведінка повинні відповідати один одному. Іншими словами: не переробляйте себе, будьте такими, якими ви є, і використовуйте свій тип моделі (свої якості і свою силу), робіть акцент у своїй діяльності на власний тип моделі – на свої сильні якості і свою внутрішню силу.

Крім цього, використовуючи свої сильні сторони, ви повинні блокувати і нівелювати (згладжувати) свої вади (слабкі сторони). Якщо ви суперпродавець, що почав новий бізнес, вашою фірмою все одно потрібно керувати, і хтось має здійснювати менеджмент нею. Якщо ви генератор ідей, вашій фірмі потрібна система для того, щоб довести ваші задуми до ринку. Це – досить складні проблеми.

Якщо в підприємця яскраво присутні ознаки більше одного типу (моделі), і він характеризується двома або більше типами, то це – комплексний підприємець. Як правило, найбільш відомі успішні підприємці мають ознаки відразу декількох типів, моделей (рис. 3.3).

Додатково можна виділити ще два яскраво виражених типи підприємців-інте-

Рис. 3.3. Типи підприємців (за характерними підприємницькими якостями)

лектуалів – справжніх конструкторів підприємницької справи, яких доцільно віднести до типу генераторів великих ідей. Це – засновники нового бізнесу, що “знають як”, вміють і можуть відкрити (заснувати) новий бізнес, створити нові підприємства (фірми) і таким чином організувати нові робочі місця. Для них байдуже, у якій сфері діяльності починати нову справу – все одно їм це вдасться зробити. Далі вони набирають команду, наймають підходящого менеджера, і, або самі керують новим бізнесом, або продають (передають) цей бізнес (справу, підприємство, фірму) іншим хазяям (підприємцям-власникам) чи передають в оренду іншим особам (менеджерам). Також до числа підприємців-інтелектуалів належать і видатні вчителі основ підприємницької діяльності – психологи і педагоги, які мають практичний досвід у галузі організації і ведення (впровадження, реалізації) бізнесу і що розробили теоретичні основи науки про підприємництво (наприклад: Д. Галоран, Д. Карнегі, Д. Майнер, Н. Хілл, Л. Б. Хельзел та ін.).

§ 2. Навчання підприємців різних типів

Відомо, що існують такі типи підприємців: персональний (самостійний, особистий або приватний підприємець-одинак), суперпродавець (суперторговець), природжений (справжній, істинний) менеджер (серед них – суперменеджер) і генератор нових (видатних) ідей. Усі вони мають характерні, притаманні їхньому типу, особливості характеру (див.: [4; 52, с. 13–19; 53, с. 154–180]).

1. У процесі навчання персональні (самостійні) підприємці концентруються безпосередньо на необхідних для їхнього бізнесу аспектах. Вони не витрачають часу на засвоєння бакалаврських або магістерських програм з бізнес-адміністрування (ВВА або МВА програми), а беруть лише невеликі, але вкрай необхідні для їхньої професійної діяльності курси, орієнтуючись на практичне їх використання. Для їхнього навчання можуть використовуватися такі типи тренінгів: тренінг мотивації досягнення, тренінг з підготовки бізнес-планів і тренінг, що готує підприємця до виходу на ринок і до участі в конкурентній боротьбі. Тренінг мотивації досягнення допомагає розвинути та укорінити в підприємця мотивовані досягненням типи поведінки: вирішення (розв’язання) проблем, встановлення і накреслення цілей, планування бізнесу, управління ризиком і т. ін. Для цього використовують спеціальні бізнес-ігри, які враховують те, що персональні (самостійні) підприємці відчувають пристрасне бажання ставити і досягати індивідуальні бізнес-цілі, моделюючи їх на основі реальних ситуацій і від їх досягнення отримуючи велике задоволення (що підкріплюється і фінансовим успіхом). Під час бізнес-гри усі перешкоди бізнесу й досягненню стратегічних і тактичних цілей ретельно вивчаються (досліджуються). Учасники гри також розглядають можливі джерела та умови фінансування, можливості повернення кредитів (інвестицій), вчать розуміти та аналізувати мотиви, що мають відношення до досягнення мети (цілі), порівнюють ступінь мотивації з важливістю досягнення накреслених цілей. Тренінг з підготовки бізнес-планів спрямований як на вироблення оптимальних і реальних планів відкриття, організації і реалізації бізнесу, так і на залучення фінансів від потенційних ін-

весторів і кредиторів. “Підприємницька освіта та тренінги сприяють підприємницькому успіху. Процес навчання перетворює невпевненість у впевненість, вчить керувати ситуаціями, які, здавалося б, виходять з-під контролю” (див. [53, с. 154]). Для прикладу використовуються бізнес-плани успішних підприємств, заняття проводять досвідчені фахівці в галузі бізнес-планування. Тренінг з підготовки підприємця до виходу на ринок і до участі в конкурентній боротьбі дозволяє проаналізувати позитивний і негативний досвід інших підприємств, розвинути в підприємці інтуїцію, навчити передбачати ситуацію та осмислено ризикувати. Всі ці тренінги мають розвивати вроджені підприємницькі риси і таланти персональних (самостійних) підприємців, а разом з практикою ще й допомагати їм не робити фатальних помилок у бізнесі.

2. Навчання суперпродавців (суперторговців) завжди є складною справою, тому що повинно орієнтуватися на конкретний тип продажу конкретного типу товару або послуги. Необхідно удосконалювати знання про товар чи послуги, вивчати технології продажу, запозичувати позитивний досвід успішних продавців (торговців). Для розвинення підприємницьких якостей у суперпродавців (суперторговців) пропонуються такі два види тренінгу: практичний тренінг з торгівлі (продажу) в успішній компанії та лабораторний тренінг з психології спілкування в команді. Під час тренінгу з торгівлі (продажу) в успішній компанії бажано, щоб, по-перше, предмет торгівлі (продажу) – товари чи послуги – співпадали з тим, чим у подальшому має торгувати підприємець, тобто мали відношення до його майбутньої роботи. По-друге, умови тренінгу мають бути максимально наближеними до реальної торгівлі, з усіма можливими ускладненнями і реаліями ділового життя. Важливо, щоб підприємець-новачок під керівництвом і наглядом досвідчених фахівців-продавців попрацював в реальних умовах продажу (торгівлі) і мав змогу якомога більше поспілкуватися з покупцями (клієнтами). Тренінг з психології спілкування в команді відбувається в лабораторних умовах і має на увазі навчання та закріплення навичок: утворення груп співробітників і команд; спілкування та взаємодії в колективі; керівництва підлеглими; навчання розподіляти владу та авторитет в організаційних структурах на рівні груп; наділяти підлеглих повноваженнями тощо. Важливо навчити підприємця працювати в атмосфері групи і оптимально контролювати ситуацію (відмовитися від тотального та жорсткого контролю діяльності підлеглих, більше їм довіряти і делегувати повноваження).

3. Природжених (дійсних, істинних) менеджерів (в тому числі і суперменеджерів) необхідно навчати успішно діяти як в малому бізнесі, так і великих корпораціях. Для них співпадають розвиток підприємництва і менеджмент. Необхідно якомога більше розвивати в них управлінські навички, виховувати відповідального і умілого керівника. Пропонуються такі два види тренінгу. Перший – надання можливості майбутньому підприємцю змінювати рід та вид діяльності. Для цього він має почергово стажуватися в декількох різнопланових підприємствах і навчатися працювати в різних сферах бізнесу. Другий – розвинення навичок і умінь взаємо-

діяти з неефективно працюючими підлеглими. Для цього існує багато програм і методів навчання, найефективніше – читати лекції та їх обговорювати. Вивчаючи методи діагностики, аналізу та коригування неефективних показників праці підлеглих, підприємці розвивають навички прийняття рішень і контролю. Їм необхідно навчитися менеджерській науці, бачити нові перспективи управлінської діяльності, навчитися підсилювати свою менеджерську мотивацію. Під час занять також важливо розглядати досвід відомих суперменеджерів, проводити практичні дослідження. Для ефективного управління природженому (справжньому, істинному) менеджеру (а також і суперменеджеру) необхідні ґрунтовні знання та практичні навички. Корисним є навчання та розвинення менеджерських навичок і умінь на робочому місці.

4. Генератори нових (видатних) ідей мають бути експертами з широким кругозором і глибокими професійними знаннями. Необхідно використовувати різні форми і види тренінгу. Головне – навчити їх приймати ризиковані рішення, розв’язувати проблеми і приймати рішення. Для цього необхідно розвивати навички генерування творчих ідей, ознайомлювати з методами ефективних досліджень різних ситуацій, навчати розглядати речі та ситуації під різним кутом (з різних позицій).

Корисним є використання вправ з розв’язування проблем і прийняття рішень. Важливим є тренінг творчості (розвинення навичок і умінь творчо мислити і творити), який навчає підприємців мислити і діяти оригінально, нестандартно і творчо.

Загалом, не існує єдиного універсального тренінгу. Заняття бажано проводити індивідуально за допомогою різних видів робіт і комбінацій методів і тренінгів для різних цілей.

5. Якщо підприємець має особливості, що характеризують більше одного з наведених вище типів підприємців, то його відносять до так званих комплексних підприємців. Завдяки своєму таланту досягати успіхів у будь-яких умовах, комплексні підприємці, на відміну від інших типів підприємців, мають менше потреби у загальній освіті. Комплексні підприємці, яким формальні дипломи далеко не завжди стають у пригоді, можуть скористатися спеціалізованими курсами. Це може бути будь-який вид курсів для підприємців, що розглядався вище і надає практичну допомогу комплексним підприємцям, якщо останні чітко визначили свій професійний шлях. Комплексні підприємці мають такі ж самі можливості, що й інші здібні підприємці, з тією лише різницею, що вони виконують більше функцій, а тому мають ширший спектр вибору навчальних програм. Існують також навчальні програми для підприємців, які зорієнтовані на кілька галузей спеціалізації і метою яких є: навчання за допомогою вивчення досвіду і отримання порад і консультацій досвідчених успішних підприємців; набір і добір перспективних підприємців; формування навичок поведінки під час періоду орієнтації на самостійну продуктивну діяльність і конкретний напрям підприємництва, проведення семінарів, на яких обговорюються різні підприємницькі проекти, індивідуальна робота з викладачем, робота з літературою, з електронною мережею, практична допомога у виборі професії; організація практичної діяльності. Найбільш корисні курси, що готують підприємців за різною

галуззю (різним напрямом) спеціалізації, є: курси для менеджерів-реалізаторів; розробка бізнес-планів; курси для агентів з продажу; курси, метою яких є тренування у студентів здібності передбачувати; курси, що навчають студентів адаптуватися до виробничої ротації; курси, що навчають роботі з неперспективними підлеглими; курси, що навчають принципам пошуку нових ідей; курси, що навчають творчому мисленню; навчальні програми, що їх організують і проводять самі підприємці з метою обміну досвідом.

Необхідно підкреслити, що одним з головних аспектів підприємницької освіти є навчання складання бізнес-планів (див.: [50, с. 39–41; 55, с. 36–37]).

§ 3. Тестування підприємців для виявлення їхнього типу

Самоаналіз та самостійне тестування потенційних підприємців рекомендується здійснювати таким чином (див., наприклад: [4; 53, с. 186–195]):

1) Персональний (самостійний, особистий або приватний підприємець-одинак) має реально оцінити: чи є в нього потреба чогось досягати; чи має він бажання отримати віддачу від прикладених (витрачених) зусиль; чи має він бажання планувати і ставити (визначати) цілі; чи він має сильну (яскраво виражену) ініціативність і чи є він цілеспрямованою особистістю; чи має він сильну (яскраво виражену) відданість своїй мрії, цілі, підприємству (справі), організації; чи має він переконаність у тому, що одна людина може щось (що-небудь) змінити; чи має він переконаність у тому, що робота має керуватися індивідуальними (власними, приватними) цілями, а не цілями інших; чи має він переконаність у власній самостійності, у власних силах; чи має він бажання перевершити інших (амбіціозність); чи має він переконаність у необхідності ризикувати та самостійно приймати кардинальні рішення; чи готовий він йти на ризик для досягнення визначеної (поставленої) цілі.

2) Суперпродавець (суперторговець) має визначитися: чи здатний він розуміти інших і співчувати іншим; чи має він бажання допомагати іншим; чи має він переконаність у тому, що соціальні процеси дуже важливі; чи має він потребу в налагодженні добрих відносин (взаємин) з іншими; чи має він переконаність у тому, що робоча сила є вирішальним фактором у виконанні стратегії підприємства (компанії, фірми); чи має він потребу в спілкуванні з іншими; чи має він переконаність у тому, що саме продажі (торгівля) є його життєвим покликанням; чи має він упевненість у власних діях, їх правомірності, правоті та етичності.

3) Природжений (справжній, істинний) менеджер (суперменеджер) має виявити в собі: бажання бути корпоративним лідером; рішучість; позитивне ставлення до влади; бажання суперничати (змагатися); бажання влади; бажання виділитися з натовпу; бажання визнання (суспільного, з боку безпосереднього керівництва); бажання керувати, командувати іншими; бажання нести відповідальність за дії свої та підлеглих.

4) Генератор нових (видатних) ідей повинен мати: бажання щось винаходити і створювати; любов до ідей; переконаність у тому, що розробка нової продукції (товарів, послуг) є вирішальним фактором у реалізації стратегії підприємництва, підприємства, компанії, фірми; кмітливості; бажання уникнути ризику; потребу все вдо-

сконалювати (добробляти, доводити до найвищого рівня) і модернізувати; життєву необхідність у творчій діяльності.

5) Комплексні підприємці в процесі аналогічного вищенаведеного самоаналізу та самостійного тестування мають виявити в собі риси двох або більше типів підприємців.

Для практичної реалізації самоаналізу та проведення самостійного тестування потенційних підприємців може використовуватися анкета, що складається з розділу оцінювання і розділу завершального етапу визначення типу підприємця. В розділі оцінювання необхідно виявити в собі конкретні підприємницькі риси та здібності і класифікувати їх за ступеневою характеристикою: “дуже виражені”, “виражені достатньою мірою”, “майже не виражені або виражені, але в найменшій формі”. Цей розділ є попереднім етапом самоаналізу й самостійного тестування. В прикладах А, Б, В і Г розглянуто практичний самоаналіз на основі самостійного тестування гіпотетичних бізнесменів за характеристиками, властивими одному з чотирьох типів підприємців. Зірочкою (*) позначено наявність характерної підприємницької риси (здібності) визначеного самим підприємцем ступеня. В кожному прикладі підсумовується кількість оцінок (відміток) за всіма ступенями, потім суми множаться на коефіцієнт (ступінь) виразності якостей (2, 1 або 0), що дає кількість балів за кожним із трьох ступенів. У результаті, сума кількості балів за кожним із трьох ступенів визначає загальний бал з даної якості. В останньому рядку анкети для кожного прикладу наведено емпіричний мінімальний (так званий “прохідний”) бал з даної якості. З ним особа, яка проходить тестування, може порівняти свій загальний бал з даної якості і одержати попередню відповідь щодо належності до одного з чотирьох типів підприємців.

Далі, якщо особа хоче перевірити, чи може відноситися до типу комплексного підприємця, необхідно перейти до розділу завершального етапу визначення типу підприємця і заповнити відповідно до інструкцій стовпчики анкети.

Якщо наведені вище вроджені якості, риси характеру й типи поведінки є переважними і характерними для особистості, то ця особистість потенційно придатна для підприємницької діяльності. Завдання педагогів максимально розкрити в людині подібні якості, розвинути їх і закріпити на практиці. Також важливо надати потенційним підприємцям професійні знання, прищепити їм повагу до загальнолюдських цінностей і відчуття необхідності морально-етичної поведінки в професійній діяльності, показати їм переваги демократії, життя в умовах свободи особистості та ринкових економічних відносин.

Таким чином, за допомогою такої анкети потенційний підприємець може перевірити наявність у нього необхідних підприємницьких рис і здібностей, визначити, до якого типу підприємця він належить.

Анкети для самовизначення (самостійного тестування) типу підприємця Приклад “А”

Підприємець з якостями персонального (самостійного, особистого або приватного) підприємця-одинака (приклад "А")			
Розділ оцінювання	Ступенева характеристика:		
	Дуже виражені	Виражені в достатній мірі	Майже не виражені або виражені, але в найменшій формі
1	2	3	4
1. Потреба в досягненні чогось (чого-небудь)	*		
2. Бажання отримати віддачу від докладених зусиль		*	
3. Бажання планувати і ставити цілі		*	
4. Сильна (яскраво виражена) ініціативність і цілеспрямованість		*	
5. Сильна (яскраво виражена) відданість своїй мрії, цілі, підприємству (справі), організації	*		
6. Упевненість (переконаність) у тому, що одна людина може щось (що-небудь) змінити	є	*	
7. Переконаність (впевненість) у тому, що робота має бути підпорядкована індивідуальним (своїм власним, особистим) цілям, скерована ними, але не підкорятися цілям інших і не керуватися ними		*	
8. Переконаність (упевненість) у власній спроможності, своїх силах	*		
9. Бажання випередити й перевершити інших (амбіціозність)		*	
10. Переконаність (упевненість) в необхідності ризикувати і самостійно приймати кардинальні рішення		*	
11. Готовність йти на ризик для досягнення поставленої цілі		*	
Кількість оцінок (відміток) за ступенями	3	8	0
Коефіцієнт (ступінь) виразності якостей	×2	×1	×0
Кількість балів за кожним із трьох ступенів	+ 6	+ 8	+ 0 = 14
Загальний бал з даної якості = 14			
Емпіричний мінімальний ("прохідний") бал з даної якості = 11 (тобто: 11 x 1). Таким чином, підприємець "А" має необхідні якості персонального (самостійного, особистого або приватного) підприємця-одинака			

Приклад "Б"

Підприємець з якостями суперпродавця, суперторговця (приклад “Б”)			
1	2	3	4
1. Здатність розуміти інших і співчувати іншим	*		
2. Бажання допомагати іншим		*	
3. Переконаність (упевненість) у тому, що соціальні процеси є дуже важливими		*	
4. Потреба (необхідність) у встановленні (налагоджуванні) гарних (добрих) взаємин з іншими		*	
5. Переконаність (упевненість) у тому, що робоча сила є вирішальним фактором у виконанні (реалізації) стратегії підприємства, компанії, фірми		*	
6. Потреба (необхідність) у спілкуванні з іншими		*	
7. Переконаність (впевненість) у тому, що саме продажі (торгівля) є життєвим покликанням (мабуть, єдиною ціллю в житті)	*		
8. Упевненість у власних діях, їх правомірності, правоті та етичності		*	
Кількість оцінок (відміток) за ступенями	2	6	0
Коефіцієнт (ступінь) виразності якостей	×2	×1	×0
Кількість балів за кожним із трьох ступенів	+ 4	+ 6	+ 0 = 10
Загальний бал з даної якості = 10			
Емпіричний мінімальний (“прохідний”) бал з даної якості = 8 (тобто: 8 x 1). Таким чином, підприємець “Б” має необхідні якості підприємця-суперпродавця.			

Приклад “В”

Підприємець з якостями природженого (справжнього, істинного) менеджера, суперменеджера (приклад “В”)			
1	2	3	4
1. Бажання бути корпоративним лідером		*	
2. Рішучість	*		
3. Позитивне ставлення до влади (до можливості управляти людьми)		*	
4. Бажання змагатися і суперничати	*		
5. Бажання влади		*	

6. Бажання виділитися з натовпу		*	
7. Бажання досягнення визнання (громадського, суспільного, з боку безпосереднього керівництва тощо)		*	
8. Бажання керувати (управляти) й командувати іншими	*		
9. Бажання нести відповідальність за свої дії та дії підлеглих		*	
Кількість оцінок (відміток) за ступенями	3	6	0
Коефіцієнт (ступінь) виразності якостей	×2	×1	×0
Кількість балів за кожним із трьох ступенів	+ 6	+ 6	+ 0 = 12
Загальний бал з даної якості = 12			
Емпіричний мінімальний (“прохідний”) бал з даної якості = 9 (тобто: 9 x 1). Таким чином, підприємець “В” має необхідні якості підприємця – природженого (справжнього, істинного) менеджера, суперменеджера			

Приклад “Г”

Підприємець з якостями генератора великих ідей (приклад “Г”)			
1	2	3	4
1. Бажання щось винаходити, конструювати, знаходити нові ідеї	*		
2. Любов до ідей	*		
3. Переконаність (упевненість) у тому, що розробка нової продукції (товарів, послуг) є вирішальним фактором у виконанні (реалізації) стратегії підприємництва, підприємства, фірми, компанії		*	
4. Кмітливість, живий розум, схильність до конструктивного мислення	*		
5. Бажання уникнути ризику		*	
6. Потреба (неухильне бажання) все удосконалювати (добробляти, допрацьовувати) і модернізувати		*	
7. Життєва необхідність у творчій діяльності	*		
Кількість оцінок (відміток) за ступенями	4	3	0
Коефіцієнт (ступінь) виразності якостей	×2	×1	×0
Кількість балів за кожним із трьох ступенів	+ 8	+ 3	+ 0 = 11
Загальний бал з даної якості = 11			
Емпіричний мінімальний (“прохідний”) бал з даної якості = 7 (тобто: 7 x 1). Таким чином, підприємець “Г” має необхідні якості підприємця – генератора великих ідей			

*Завершальний етап – виявлення наявності характеристик
комплексного підприємця*

Розділ завершального етапу визначення типу підприємця	Необхідно відмітити, чи дорівнюється (в першому, лівому стовпчику – знаком “=”), менше або більше (в третьому, правому стовпчику числом із знаком “-” або “+”) одержаний у результаті самооцінки (самостійного тестування) бал мінімальному (“прохідному”), який знаходиться в другому, середньому стовпчику		
Бал з якості підприємця, який характеризується як персональний (самостійний, особистий або приватний) підприємець-одинак		11	+3
Бал з якості підприємця, який має характеристики суперпродавця (суперторговця)		8	+2
Бал з якості підприємця, який за своїми характеристиками відноситься до природженого (справжнього, істинного) менеджера (суперменеджера)		9	+3
Бал з якості підприємця, який належить за своїми характеристиками до генератора великих ідей		7	+4
Кількість відміток (оцінок): дві оцінки або більше характеризують особистість як комплексного підприємця		не менше 15-ти	
Альтернативний підхід: один мінімальний (“прохідний”) бал з однієї з чотирьох якостей підприємця + 25 % від суми загальних балів за іншими трьома якостями		не менше 14-ти	

Запитання і завдання до розділу 4 частини 3

1. З чого складається підготовка підприємців?
  - Що є необхідним для ефективної підготовки потенційних бізнесменів (підприємців)?
2. Які існують типи підприємців?
  - Охарактеризуйте кожний тип підприємця.
  - У чому полягає різниця між підприємцями різного типу?
  - Що таке “комплексний” підприємець? Хто такі підприємці-“інтелектуали”?
3. Чи є необхідним навчати підприємців різних типів?
  - Чому?
  - Проаналізуйте підходи до навчання і закріплення вроджених рис і якостей підприємців усіх відомих вам типів.

4. Як і для чого проводиться тестування підприємців?
  - Як можна виявити тип підприємця?
  - Проаналізуйте, як здійснюється самоаналіз і самостійне тестування потенційних підприємців.
  - Опишіть процедуру тестування, оцініть та охарактеризуйте доцільність анкетування.
5. Чому підприємницька освіта є необхідною для американців?
  - Як ставляться до неї пересічні громадяни і суспільство в цілому?
  - Як досягти успіху в бізнесі?
  - Яким підприємницьким навичкам навчає американців система освіти США?
  - Розкажіть про важливість:
    - а) індивідуального підприємництва;
    - б) малого бізнесу;
    - в) сімейного бізнесу.
  - Які риси характеру цінуються в підприємницькій діяльності?
  - Зверніть увагу на значення таких категорій у США як: морально-етична поведінка підприємців, їхня участь у меценатській (спонсорській) і благодійній діяльності, законслухняність та охорона природних ресурсів.
  - Чи можливий менеджмент без лідерства?
  - Як з погляду американських фахівців доцільно організовувати підприємницьку освіту?
  - Які завдання мають вирішувати навчальні заклади для ефективного навчання майбутніх підприємців?
  - Якою є роль урядовців, суспільства, держави?
  - Ознайомтесь з цікавими фактами успішного підприємництва, наведеними в американській енциклопедії з підприємництва (див. [73]).

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 4 частини 3

127. Складові ефективної підготовки підприємців.
128. Типи підприємців.
129. Характеристика підприємців різних типів.
130. Різниця між підприємцями різного типу.
131. Характеристика персонального (індивідуального) підприємця.
132. Характеристика “суперпродавця”.
133. Характеристика природженого менеджера.
134. Характеристика “генератора великих ідей”.
135. Характеристика “комплексного” підприємця.
136. Характеристика підприємця-“інтелектуала”.
137. Аналіз підходів до навчання і закріплення вроджених рис і якостей підприємців різних типів.
138. Мета тестування потенційних підприємців.
139. Виявлення типу потенційного підприємця.
140. Самоаналіз і самостійне тестування потенційних підприємців.

141. Процедура тестування, оцінка та характеристика доцільності анкетування.
142. Аналіз необхідності підприємницької освіти для американських громадян.
143. Ставлення до підприємницької освіти пересічних громадян США і американського суспільства.
144. Шляхи досягнення успіху в бізнесі.
145. Підприємницькі навички, яких навчає американців система освіти США.
146. Значення в США:
  - індивідуального підприємництва;
  - малого бізнесу;
  - сімейного бізнесу.
147. Риси характеру, що цінуються в підприємницькій діяльності.
148. Значення в США таких категорій, як:
  - морально-етична поведінка підприємців;
  - їхня участь у меценатській (спонсорській) і благодійній діяльності;
  - законослухняність та охорона природних ресурсів.
149. Менеджмент і лідерство.
150. Погляд американських фахівців на доцільність організації підприємницької освіти.
151. Завдання навчальних закладів для здійснення ефективного навчання майбутніх підприємців.
152. Роль урядовців, суспільства і держави у розвитку підприємництва і підготовки фахівців у сфері бізнесу.
152. Факти успішного підприємництва. За даними американської енциклопедії з підприємництва (див. [73]) та інших джерел.

Розділ 5. Підприємницька освіта американців

США – країна підприємництва і підприємців. Кожний американський громадянин навчається цьому змалку. Система освіти Америки найкращим чином готує підприємців, пропонуючи різноманітні програми навчання бізнесменів упродовж усього їхнього життя (див.: [3; 4; 47; 56; 57]).

Один із головних принципів демократії США – це право кожного американського громадянина займатися підприємницькою діяльністю, мати свою власну справу. Для цього законодавчо закріплені права підприємців, можливість вільно обирати шляхи і методи діяльності. Держава гарантує бізнесменам підтримку і захист, але не гарантує робочого місця. Суть американського способу життя можна викласти так: *роби все, що завгодно і що не суперечить закону, але не сподівайся, що держава зобов'язана надати тобі роботу або робоче місце.*

Відомо, що в галузі підприємництва США – світовий лідер. Це є результатом як державної законодавчої політики, так і розвитку відповідної науки. Разом із науковцями Великобританії, Німеччини, Японії і деяких інших економічно розвинутих країн американські фахівці бізнесу створили найкращу в світі школу підприємницької діяльності. Теорія цієї діяльності, практичні методи організації і підтримки бізнесу

викладаються в усіх американських школах, коледжах і університетах, учні і студенти закладів освіти Сполучених Штатів мають у своєму розпорядженні різноманітні підручники, посібники і монографії з бізнесу. Вже багато десятиліть американців навчають культурі підприємницької діяльності, що є складовою економічного успіху країни, виховують у майбутніх бізнесменів підприємницькі типи поведінки, риси характеру і навички. Наприклад, для успіху в бізнесі необхідно: вміло користуватися сприятливою нагодою; виявляти ініціативу і творчо підходити до розв'язання проблем; творчо оцінювати ситуацію; покладатися в основному на власні сили і не боятися брати на себе відповідальність; доводити справу до кінця; продумано ризикувати і виявляти при цьому здоровий глузд; користуватися науково-технічними досягненнями (інформаційними мережами, комп'ютерною технікою, новими технологіями тощо). Необхідними рисами характеру підприємця вважаються: бажання діяльності і наполегливість; працелюбність; прагнення будь-що досягти успіху; амбіційність і професійна гордість; упевненість у своїх силах і висока самооцінка; внутрішня незалежність; рішучість і творчий підхід; уміння вчитися на власному досвіді і не повторювати помилок інших.

У закладах освіти американців навчають таким навичкам підприємництва, як: умінню переконувати, вести переговори, пропонувати; продавати; вбачати користь і комплексно підходити до управління бізнесом (проектами, ситуаціями); вмінню стратегічно мислити, інтуїтивно приймати рішення в умовах непевності; творчо підходити до розв'язання проблем і користуватися науково-технічними досягненнями, інформаційними мережами, комп'ютерною технікою, новими технологіями тощо. В підприємницькій освіті велике значення відіграють тренінги та кейсові студії, що допомагають розвивати вміння та навички, необхідні для використання у підприємницькій діяльності, розуміння об'єктивних труднощів і шляхи їх подолання (див.: [58, с. 40–47, 65–68, 116–122]).

Велику увагу американці приділяють розвитку сімейного бізнесу (див. [59, с. 326–328]). Тому, як розпочати сімейний бізнес (див. [59, с. 24–63]), які стратегії застосовувати для подолання випробувань у сімейному бізнесі (див. [60, с. 266–283]), навчають майже в усіх школах і коледжах США. Фахівці вважають, що велике значення у зміцненні сімейного бізнесу та його культури відіграють семінари, консультації, ради, обговорення та спілкування (див. [59, с. 279–311]).

Широко вивчаються і проблеми малого бізнесу (див. [50, с. 233–238]), управління малим і середнім бізнесом (див. [50, с. 159–166]), американські громадяни навчаються підприємству в міжнародному бізнесі (див. [50, с. 215–218]). Для досягнення успіху в бізнесі в американській молоді виховуються підприємницькі якості (див. [52, с. 5–7]), вони навчаються тому, як запобігти невдач в організації бізнесу – у менеджменті (див. [52, с. 110–114]), у прогнозуванні (див. [52, с. 25–37]), у фінансових розрахунках (див. [52, с. 51–59]), у маркетингу (див. [52, с. 76–80]) тощо.

Високо цінуються в підприємницькій діяльності також твердість характеру, непохитність у доведенні справи до кінця, етична поведінка, моральність, дотримання даного слова, благородство, благочинність і благодійність. Так, навчання підприємницької етики є чи не найголовнішим аспектом підприємницької освіти, тому що

виховує морально-етичні якості ділової людини для її органічної інтеграції у діловий світ і суспільство, охоплює взаємовідносини фірми та найманого працівника (див. [61, с. 4–112]), взаємовідносини фірми з іншими економічними агентами, акціонерами, дилерами та постачальниками (див. [36, с. 113–172]).

Справжні підприємці завжди є меценатами, підтримують розвиток науки, культури, освіти, спорту, медицини, допомагають хворим і непрацездатним, безробітним і сиротам. Але це все є похідним від економічного успіху підприємницької діяльності і не завжди є справжнім проявом благородних почуттів (часто робиться з популістських намірів для власної реклами і самоствердження).

Відомо, що “менеджмент є неможливим без лідерства” (див. [55, с. 135]). Тому в США велику увагу приділяють підготовці і вихованню лідерів для різних галузей економіки і сфер діяльності суспільства. Підприємці завжди є лідерами, тому для їхнього навчання застосовуються творчі підходи, інновації (див. [62, с. 133–140]), високопрофесійний професорсько-викладацький персонал, сучасні технічні засоби.

Аналізуючи завдання освіти щодо підготовки молоді до підприємницької діяльності, зарубіжні фахівці роблять висновок, що вже в школі необхідно поглиблювати початкові знання з організації бізнесу, ретельно навчати наукам підприємництва у вищому навчальному закладі, а потім – упродовж усього життя на робочому місці. Серед головних цілей таких навчальних програм вони виділяють: виховати здатність розпочати нову (власну) справу; виробити вміння працювати в малому бізнесі; прищепити “підприємницький” світогляд загалом; розвинути “підприємливість” як рису характеру. Пропонується навчати таких програм: у середній та старшій школах; у професійно-технічних закладах освіти; у вищих навчальних закладах; безпосередньо на практиці (в бізнесі). Використовуються такі типи програм: спеціалізована програма з бізнесу; повний курс навчання з усіма предметами; факультативний курс. Бажаними результатами навчання повинні бути: заснування нової (власної) справи; ефективна праця в невеликій фірмі (у малому бізнесі) чи на динамічному ринку праці; розвинення особистих підприємницьких навичок.

З досвіду зарубіжних фахівців випливає, що для того, аби підприємництво по сіло належне місце в системі освіти країни, необхідно враховувати характерні особливості навчальних закладів, організацію навчання з підприємництва та рівень і наявність викладачів. З метою створення необхідних і сприятливих умов для викладання дисциплін з підприємництва, навчальним закладам рекомендовано: створювати і зміцнювати почуття індивідуальної власності, діяльності та наслідків; зміцнювати взаємопов’язані почуття свободи і власної спроможності досягти поставленої мети (почуття законодавчої захищеності приватної справи); максимально розширювати можливості для людини брати на себе відповідальність за виконання широкого кола комплексних завдань; зміцнювати почуття відповідальності за доведення розпочатої справи до кінця; заохочувати працівників створювати власні мережі посередників відповідно до обраної стратегії; толерантно ставитися до невизначеності і помилок, яких уникнути неможливо; заохочувати стратегічне мислення (вчити надавати перевагу стратегічному мисленню, а не формальному плануванню); підкреслювати важливість особистої довіри та знання “хто є хто” – як основу управління

підприємством (на відміну від формальних відносин); уникати занадто суворого розмежування обов'язків і стимулювати неформальне перекривання функцій структурних підрозділів і виконавців як основу вироблення спільної культури “робити загальну справу”; створювати можливості навчання на робочому місці, працюючи з кадрами.

Мрія американця – мати власний бізнес. Власна справа ототожнюється з великими прибутками, повною свободою, незалежністю, відсутністю над підприємцем босів (керівників), діяльністю на власний розсуд і за своїм власним розкладом. Але як цього досягти?

Підприємництво – це специфічний спосіб життя, повний ризику, натхнення та захоплення. Але він того вартий. Не так важливо, наскільки важким є шлях до успіху. Мати власний бізнес у США є привілеєм для кожного громадянина країни. Власна справа поглинає всю душу, вимагає від антрепренера максимальної відданості, максимального ризику, авантюризму, спеціального внутрішнього поштовху, який є не в кожній людині. Бізнес залишається для тих, хто більше піклується про контроль і підтримку власної гідності, ніж про те, скільки грошей він від цього отримає. Антрепренер більше ніж хто інший із світу бізнесу, розуміє відчуття “екстазу перемоги” і “агонії поразки”. Це індивідуум, який хоче і може ризикувати в процесі виробництва продукції для досягнення власних прибутків і здатний гідно сприймати власні втрати. Для того щоб досягти успіху, потрібні певні персональні риси або великі гроші. Не треба сподіватися, що якщо ви успішно пройшли тестування щодо наявності рис характеру антрепренера, то вас безумовно очікуватиме успіх у бізнесі. Є дуже багато бізнесменів, які не склали такі тести, а серед тих, хто їх склав, багато не витримали перевірки життям.

У Сполучених Штатах Америки існує перевірена часом система підготовки підприємців. Відомі університети, коледжі та наукові установи розробляють навчальні програми з бізнесу і підприємництва (див., наприклад: [3; 4; 48–52; 56; 60; 62–64; 65–72]). Гарвардська Школа бізнесу навіть видала роман про освіту та навчання майбутніх підприємців (див. [55]). А в енциклопедії з підприємництва (див. [73]) проаналізовано і узагальнено досвід успішних підприємницьких кар'єр понад 500 видатних бізнесменів, таких як: Артур Андерсен (с. 8), Уолтер Дісней (с. 165), Марі Кей Еш (с. 13), Уїліам Боїнг (с. 66), Джон Рокфеллер (с. 398), Генрі Форд (с. 205), Леві Страус (с. 440) та інших, а також понад 470 відомих фірм і компаній, наприклад: Епл-Макінтош Комп'ютери (с. 283), Банк Америки (с. 224), Баскін Робінз (с. 31), Бош і Ломб (с. 38), Кока-Кола (с. 94), Міжнародна експрес-пошта DHL (с. 147), Доміно Піцца (с. 350), Дженерал Електрик (с. 188), Дженерал Моторс (с. 182), Готелі Хітон (с. 262) та багато інших.

§ 1. Початкова підприємницька підготовка

Розглянемо, як приклад, план популярного в США навчального курсу з антрепренерства для початкової підготовки учнів старших класів, студентів і дорослих американців – для потенційних підприємців, які планують започаткувати свій бізнес і мріють досягти в ньому успіху (див. [3; 4]).

З чого починати

- 1) Консультації з фахівцями – психологами, педагогами, економістами, юристами та іншими спеціалістами з проблем здатності людини до самостійної підприємницької діяльності та перспектив відкриття бізнесу.
- 2) Складання (розробка) бізнес-плану.
- 3) Вкладання фінансів.

Далі:

- Аналіз ринку (маркетинг).
- Вибір місця розташування для здійснення підприємництва.
- Цінова політика.
- Визначення способів збільшення грошового обігу.
- Оцінка вартості підприємництва для вибору страхової політики.
- Добір працівників (кого наймати на роботу).
- Управління бізнесом погодинно (за сумісництвом).
- Навколишнє середовище.
- Можливості експорту-імпорту.
- Податки! Податки! Податки!

Метою навчання за цим курсом є допомога потенційному підприємцю осмислити сутність самостійного бізнесу, виявити власний шлях, зважити сили, проаналізувати всі “за” та “проти” й прийняти остаточне рішення. Якщо рішення позитивне, консультанти нададуть методичну й професійну допомогу в започаткуванні та правильному веденні власної справи. Таким чином, навчання поєднується з практичною діяльністю самого підприємця під наглядом і за допомогою досвідчених фахівців і педагогів.

Курс навчання основам антрепренерства (підприємництва) має чотири частини, а сам процес навчання складається з двадцяти п’яти кроків (кожний уточнює та відшліфовує план діяльності підприємця).

Частина перша. Попереднє планування.

Крок перший: Дослідження, вивчення і виявлення можливостей.

Дух і риси антрепренера. Чому зроблено саме такий вибір (для задоволення власної гідності; здобуття незалежності; заради користі)? Коли починати бізнес. Типи антрепренерів (класифікація): незалежні та франчайзі (що використовують не свою, а чужу торгову марку). Проект (бізнес-план) підприємницької діяльності. Проект концепції (ідеології) підприємства, що створюється антрепренером (концептуальний план).

Крок другий: Готовність розпочати бізнес (готовність до старту).

Знайти можливість розпочати власну справу. Франчайзинг. Придбання вже існуючого підприємства. Створення бізнесу. Винахідництво. Патенти і авторські права. Можливості, що надає державна (демократична) система для розвитку бізнесу. Проект концепції (ідеології) підприємства, що створюється антрепренером (план антрепренера: крок другий).

Крок третій: Антрепренер за сумісництвом (погодинний).

Переваги й недоліки. Зауваження щодо переведення бізнесу за сумісництвом до головного (основного) бізнесу антрепренера. Складання плану дій.

Крок четвертий: Вивчення навколишнього середовища.

Використання методів охорони природних ресурсів і т.ін в бізнесі (вторинної сировини, безвідходних технологій тощо). Можливості промислового розвитку в цій сфері. Можливості старту бізнесу з використанням вторинної сировини.

Крок п'ятий: Аналіз ринку.

Хто є потенційним споживачем вашої продукції. Дослідження ринку. Демографічні показники. Виявлення мети та контингенту ринку для подальшого маркетингового охоплення. Прогнозування продажу.

Крок шостий: Розташування.

На чому акцентувати увагу: місцезнаходження; транспорт; оточення. Вибір населеного пункту. Вибір місця в населеному пункті. Альтернативи: центр міста, околиці, заміські зони тощо. Можливості для знаходження вашого підприємства потенційними клієнтами, під'їзду та парковки. Місцезнаходження виробництва, оптової торгівлі та професійних послуг. Лізинг. Типи лізингу.

Крок сьомий: Фінансування і організація.

Капітальні ресурси. Тип організації (підприємства, виробництва) і особливості його фінансування. Індивідуальна власність, партнерство і корпоративність у підприємстві.

Крок восьмий: Дизайн (проектування) бізнесу.

Проектування оточення, що пасує до продукції або послуги, яку ви збираєтесь продавати (елегантність, простота, специфічність тощо) і стимулює потенційного споживача зробити у вас покупку. Вибір належної назви бізнесу з урахуванням двох її функцій: ідентифікації товару або послуги; створення іміджу (позитивного образу). Назва бізнесу – один із видів його реклами.

Частина друга. Розуміння споживача. Успішний антрепренер повинен розуміти психологію споживача.

Крок дев'ятий: Дивовижний та загадковий споживач.

Ієрархія потреб споживача. Потенційні можливості покупця: фінансові, інтелектуальні, інформаційні тощо. Стиль життя споживача. Повторний продаж (повторне надання послуг): методи зацікавлення потенційного споживача.

Крок десятий: Реклама та просування продукту (послуги).

Рекламна спіраль. Створення інформаційних матеріалів для реклами. Комунікативний канал. Використання поштового зв'язку. Визначення вартості реклами (мас-медіа: телебачення, радіостанції, газети) і оцінка результатів. Відкриття та презентація бізнесу; супроводження початку справи церемонією відкриття бізнесу (що є потужною одноразовою рекламною кампанією). Просування продукції (товару, послуги) з акцентуванням характерних рис і переваг. Система заохочення споживачів (подарунки, сувеніри, розпродаж, залучення видатних особистостей, організація шоу, концертів, розваг тощо).

Задоволення й насолода споживача – ваша перемога. Найголовніше – це гласність.

Одна схвальна стаття про вашу діяльність варта багатьох рекламних оголошень.

Крок одинадцятий: Організація продажу.

Дейл Карнегі, де ви? Життя будь-якого бізнесу – правильна філософія продажу (для організації ефективної торгівлі продукцією, товарами, послугами). Тренінг організаторів (менеджерів) збуту. Найвищий рівень тренування дають курси за методами Дейла Карнегі. Однак тренінг з продажу не може зробити диво. *Інтроверти* (спокійні, соромливі, багато часу проводять на самоті) та *екстраверти* (активні, жваві, товариські та компанійські). Якими високими технологіями не володів би інтроверт, з нього не можна зробити динамічного екстраверта – фахівця з продажу. Телемаркетинг (маркетинг за допомогою телефону). Демонстрація продукції (товару, послуг). Антрепренер як споживач. Заохочення та оцінка персоналу, який займається продажем.

Частина третя. Ціноутворення. Правильне ціноутворення – основа заохочення покупців (завдяки поширенню думок, відгуків, чуток та іншої усної інформації споживачів серед людей).

Крок дванадцятий: Загальна концепція ціноутворення.

Політика ціноутворення для оптового та роздрібного продажу. Знижки цін та розпродаж. Політика ціноутворення з метою швидкого продажу. Стратегії та технології ціноутворення. Розповсюдження продукції (товару, послуг). Дистриб'ютори (розповсюджувачі).

Крок тринадцятий: Як зберегти ключовий персонал.

Механізм і технології. Взаємна чесність і взаємна довіра. Матеріальне та моральне заохочення. Комфортні умови роботи. Працівник має бути учасником розробки своїх професійних завдань і відповідальності. Необхідно використовувати сильні сторони та особливості підлеглих. Найголовніше правило – запрошувати тих, з ким приємно працювати! Як знайти необхідних працівників. Ви – як керівник (бос). Компенсація за працю.

Крок чотирнадцятий: Грошовий обіг.

Доцільне використання грошей. Кредит.

Крок п'ятнадцятий: Матеріальний облік.

Необхідно мати належні ресурси в належному місці в належний час. Закупки для бізнесу. Сезонні замовлення.

Крок шістнадцятий: Управління бізнесом.

Організація. Організаційні теорії. П'ять функцій менеджменту. Менеджмент маркетингу.

Крок сімнадцятий: Бухгалтерський облік.

Форми і процедури. Фінансові документи. Податкові форми.

Крок вісімнадцятий: Податки – нескінченний головний біль! Напевно існують тільки дві речі – смерть і податки! Податки на дохід приватного підприємця; на дохід партнерів; на доходи корпорацій.

Крок дев'ятнадцятий: Комп'ютери в бізнесі.

Крок двадцятий: Страхування.

Частина четверта. Погляд у майбутнє.

Крок двадцять перший: Розширення (експансія) та закриття бізнесу.

Коли, навіщо і як розширитися? Продаж бізнесу. Визначення ціни.

Крок двадцять другий: Вихід на міжнародну арену.

Дослідження можливостей. Аналіз ресурсів. Напрями міжнародної торгівлі.

Крок двадцять третій: Перша річниця вашого бізнесу.

Коли перший день народження щасливий. Коли перший день народження нещасливий. Оцінка ситуації. Ревізія (прискіпливий аналіз) бізнес-плану. Планування на майбутнє.

Крок двадцять четвертий: Планування виходу на пенсію.

Крок двадцять п'ятий: Проблеми малого бізнесу.

Причини невдач. Де шукати допомогу.

Наведемо ще два плани (два варіанти) навчального курсу з підприємництва (антрепренерства) факультету бізнесу та Центру професійної підготовки Бостонського університету, призначені для студентів і дорослих американців – потенційних підприємців і бізнесменів. Ці плани розраховано на поглиблену підготовку в галузі підприємництва і для їхнього засвоєння необхідно мати середню (шкільну) освіту, попередні знання з основ прикладної та обчислювальної математики, основ законодавства, вміти володіти комп'ютером на рівні користувача. Важливою є підготовка з психології, економічної географії, мови і засобів комунікації. Високі морально-етичні якості і вихованість майбутнього підприємця-бізнесмена дозволять йому інтегруватися в цивілізований бізнес, а знання іноземних мов – зайняти свою нішу в міжнародному бізнесі.

План (структура) курсу з підприємництва. Варіант перший.

Вступ.

- 1) Суть підприємництва.
- 2) Планування бізнесу.
- 3) Застосування інформаційних технологій.

Планування процесу (етапів) складання планів (планування процесу планування).

- 1) Самооцінка.
  - Індивідуальна винахідливість.
  - Постановка (накреслення) цілей.
  - Власний бюджет.
- 2) Пошук і знаходження ніші.
  - Аналіз потреб населення.
  - Аналіз бізнесу/промисловості.
  - Аналіз основних можливих напрямів бізнесу.
  - Дослідження ідей можливого бізнесу.
  - Розробка продукту (товару, послуги).
- 3) Вступ до фінансів.
  - Грошовий потік.
  - Аналіз збалансованої діяльності (безприбуткової та беззбиткової).

Складання плану бізнесу (бізнес-плану).

- 1) Продукція (товари та послуги).
- 2) Вивчення можливостей виходу продукції на ринок.

- Аналіз промисловості та спектра послуг.
  - Аналіз потреб ринку (критичний аналіз ринку).
  - Особливості споживача.
  - Конкуренція.
  - Початкове прогнозування продажів продукції (товарів, послуг).
- 3) Можливості для здійснення фінансової стратегії.
- Витрати на персонал.
  - Витрати на розміщення виробництва.
  - Витрати на вироблення продукції (товарів, послуг). Вартість продукції.
  - Інші виробничі витрати.
- 4) Маркетинг.
- Продукція.
  - Ціна.
  - Місце.
  - Просування продукції на ринок.
  - Людські ресурси.
- 5) Операції.
- Менеджмент і персонал.
  - Служба споживача.
  - Законодавчо-правова структура.
  - Виробничі (операційні) процедури.
  - Місце розміщення та макет (проект, модель) продукції (те, що можна демонструвати).
  - Оновлення продукції (інновації) та капітальне обладнання.
  - Податки, ліцензії, страхування.
  - Ключові люди (співробітники, працівники).
- 6) Фінанси.
- Грошовий потік (наближений до реального з припущеннями).
  - Аналіз діяльності без прибутків і збитків.
  - Власний фінансовий план (власний фінансовий стан).
  - Фактори ризику.
- 7) Виконавчі висновки.
- 8) Ревізія (аналіз, перевірка) та презентація.
- Видання складеного бізнес-плану.
  - Оприлюднення (публічний виступ).
  - Презентація.
- 9) Готовність до початку (відкриття) бізнесу.
Впровадження бізнес-плану.
- 1) Вступ до впровадження.
- 2) Буття підприємця (якості, необхідні для самореалізації підприємця).
- Самодостатність (необхідність розраховувати на себе самого, свої сили і можливість).
  - Розвиток позитивного ставлення.

- Уміння управляти часом (правильно організувати свій час).
  - Піклування про себе.
- 3) Залучення інших до вашого бізнесу (використання людських ресурсів, зв'язків і сприятливих можливостей).
- Наймані працівники:
    - а) складання персональних посадових інструкцій та опис робіт;
    - б) складання загального списку та опису робіт (всі види робіт, що необхідно виконувати);
    - в) стратегія добору персоналу;
    - г) співбесіди з потенційними працівниками та добір персоналу;
    - д) тренінг (навчання) персоналу;
    - е) керівництво персоналом;
    - ж) оцінка персоналу.
  - Професійні відносини.
  - Мережі та зв'язки (об'єднання, спілки).
- 4) Залучення (отримання) та утримування споживачів.
- Реклама та просування продукції.
  - Власні продажі.
  - Аналіз продажів і ринків.
  - Служба споживача.
  - Засоби для організації демонстрацій та презентацій продукції (обладнання та інвентар, необхідні для демонстрації продукції під час виставок і продажів).
  - Конкуренція.
  - Розміщення.
- 5) Управління майном.
- Розподіл капіталу.
  - Отримання обладнання.
  - Придбання, цінова політика, управління інвентарем.
  - Фінансове планування.
  - Розрахунок вимог до загального капіталу та робочого (оборотного) капіталу.
  - Ведення обліку та контроль.
  - Вироблення фінансових положень.
  - Визначення кредитної політики.
  - Управління боргами.
- 6) Як працювати легально (в рамках законів) та етично.
- Вимоги щодо податків і звітів.
  - Ліцензії та дозволи.
  - Вимоги щодо навколишнього середовища (екологічні вимоги) та професійні вимоги.
  - Питання етики і моралі.

Загалом: 45 лекційних (академічних) годин (3 кредити) і 15 практичних і семінарських занять (1 кредит).

План (структура) курсу з підприємництва. Варіант другий.

Розділ перший. Вступ та огляд діяльності підприємств.

- 1) Огляд основних напрямів бізнесу.
- 2) Огляд навчального плану курсу.
- 3) Глосарій термінів.
- 4) Аналізи реальних ситуацій у бізнесі (так званих “кейсів”).
- 5) Завдання щодо складання та виконання групового проекту.

Розділ другий. Стратегія бізнесу.

- 1) Розуміння бізнесу: люди, продукція (товари, послуги), інтелектуальна власність, майно, фінанси.
- 2) Розуміння ринку: розміри, швидкість зростання (розвитку), особливості (звички) споживача, ціноутворення.
- 3) Розуміння конкурентів.
- 4) Розуміння ризику бізнесу.
- 5) Розробка стратегії.

Розділ третій. Планування бізнесу.

- 1) Розробка життєспроможного (реального) бізнес-плану.
- 2) Складання плану впровадження.
- 3) Виконання плану: кількісне та якісне.
- 4) Глобальна перспектива.

Розділ четвертий. Основні напрямки маркетингу.

- 1) Складання маркетингового плану.
- 2) Використання стратегії.
- 3) Маркетингові підходи.
- 4) Збір маркетингової інформації (маркетингових даних).
- 5) Аналіз конкуренції.
- 6) Прогнозування (вироблення прогнозу).
- 7) Цінові стратегії.
- 8) Створення нової продукції (товарів, послуг).
- 9) Маркетингові канали.
- 10) Реклама та просування продукції.
- 11) Інтернет і маркетинг.

Розділ п'ятий. Менеджмент продажів і стратегії розподілу (дистрибуції) продукції.

- 1) Розвиток розподілу (дистрибуції) і реалізації.
- 2) Прямі та непрямі продажі та стратегії розподілу.
- 3) Внутрішні та міжнародні продажі та стратегії розподілу.
- 4) Застосування стратегій продажів.
- 5) Утворення торговельних каналів (каналів збуту).
- 6) Уміння та навички в менеджменті продажів (торговельному менеджменті).
- 7) Схеми компенсацій у торгівлі (у продажах).

Розділ шостий. Напрямок бухгалтерського обліку.

- 1) Фінансова звітність.

- 2) Внутрішні напрямки.
- 3) Зовнішні напрямки.
- 4) Балансові звіти та звіти по грошових потоках.
- 5) Звіти про прибутки і витрати.
- 6) Облік менеджменту та цін (контроль цінової політики).
- 7) Поєднання внутрішнього контролю з чітко організованими операціями.
- 8) Аудити, внутрішні аудити, організації з аудиту.

Розділ сьомий. *Основні напрямки фінансового розвитку.*

- 1) Утворення бюджету та складання прогнозу.
- 2) Моделі доцільного інвестування.
- 3) Вартість аналізу капіталу.
- 4) Використання коефіцієнтів співвідношень.

Розділ восьмий. *Менеджмент операцій та якості. Утворення нової продукції.*

- 1) Оцінка (вимірювання) продуктивності. Обладнання.
- 2) Стандарти і гарантії якості.
- 3) Використання інформаційних систем.
- 4) Інновації.

Розділ дев'ятий. *Стратегія людських ресурсів, заохочення (стимулювання).*

- 1) Наймання, утримування та звільнення професійної та непрофесійної робочої сили.
- 2) Вимоги щодо спілкування (комунікації).
- 3) Компенсаційна стратегія.
- 4) План заохочення (стимулювання) найманих робітників (працівників).

Розділ десятий. *Етика бізнесу та соціальна відповідальність.*

- 1) Відповідальність бізнесу перед суспільством.
- 2) Важливість етики в бізнесі.
- 3) Життя за правилами бізнес-етики (життя за ENRON).

Розділ одинадцятий. *Напрямки законів бізнесу.*

- 1) Регулюючі напрямки: ринки цінних паперів і послуг; стандарти праці і питання безпеки на робочому місці; оподаткування.
- 2) Напрямки корпоративного керівництва.
- 3) Роль ради директорів та ради комітетів.
- 4) Об'єднання та придбання.

Розділ дванадцятий. *Висновки.*

- 1) Групові презентації.
- 2) Випускні тести, випробування та екзамени.

Загалом: 45 лекційних (академічних) годин (3 кредити) і 15 практичних і семінарських занять (1 кредит).

Зауважимо, що при викладанні курсу підприємництва крім аудиторної навчальної роботи значний час відводиться для практичної роботи в успішних підприємствах і фірмах, зустрічей з провідними підприємцями і видатними бізнесменами.

§ 2. Підготовка молодших спеціалістів з управління бізнесом

У США і багатьох економічно розвинутих країнах світу першим післяшкільним етапом підготовки фахівців до самостійної підприємницької діяльності є навчання у ВНЗ за програмою молодшого спеціаліста в галузі бізнесу з подальшим одержанням відповідного наукового ступеня молодшого спеціаліста з бізнесу (див., наприклад: [15; 17–19; 30–32; 74]).

Розглянемо, для прикладу, такі дві програми (навчальні плани) підготовки молодшого спеціаліста: в галузі “управління бізнесом” (Associate Degree in Business Administration) і в галузі “міжнародного бізнесу” (Associate of Science Degree in International Business).

Навчальний план підготовки молодшого спеціаліста, як правило, складається з обов’язкової (“стержневої”) загальноосвітньої частини, обов’язкової (базової) спеціальної, а також – профілюючої, професійно-орієнтованої частини за обраною спеціальністю. На відміну від бакалаврського, до навчального плану з підготовки молодшого спеціаліста включається від 60 до 66 кредитів (до бакалаврського – від 120–124 до 130–134 кредитів).

Загальноосвітня частина програм підготовки молодшого спеціаліста в галузі управління бізнесом може мати 30–32 кредити та складатися з такого переліку дисциплін:

1. Математика – 3 кредити.
2. Прикладна та обчислювальна математика – 3 кредити.
3. Статистика – 3 кредити.
4. Спілкування (6 кредитів):
  - 4.1. Творча письмова робота з англійської мови 1-го рівня (English Composition I) – 3 кредити.
  - 4.2. Творча письмова робота з англійської мови 2-го рівня (English Composition II) – 3 кредити.
5. Гуманітарні дисципліни (6 кредитів):
  - 5.1. Європейська історія – I (3 кредити) або Історія Америки – I (3 кредити).
  - 5.2. Європейська історія – II (3 кредити) або Історія Америки – II (3 кредити).
6. Суспільні науки (12 кредитів):
  - 6.1. Загальна психологія – 3 кредити.
  - 6.2. Політологія – 3 кредити.
  - 6.3. Вступ до соціології – 3 кредити.
7. Фізична культура (не є обов’язковою дисципліною, викладається за бажанням студента) – 2 кредити.
(Заохочується також і позакласна участь у спортивних заходах, відвідування басейну та спортивних секцій.)

Загалом: 30–32 кредити.

Обов’язкова (базова) спеціальна частина програми підготовки молодшого спеціаліста в галузі управління бізнесом містить у собі такі 8 курсів (по 3 кредити кожний):

1. Вступ до бізнесу – 3 кредити.
  2. Бухгалтерський облік I – 3 кредити.
  3. Бухгалтерський облік частина II – 3 кредити.
  4. Прикладне програмне забезпечення в бізнесі – 3 кредити.
  5. Основи маркетингу – 3 кредити.
  6. Основи ділового права (основи права в сфері бізнесу) – 3 кредити.
  7. Основи макроекономіки – 3 кредити.
  8. Основи мікроекономіки – 3 кредити.
- Загалом: 24 кредити.*

Профільююча, професійно-орієнтована частина за обраною спеціальністю складається з таких двох курсів по 3 кредити кожний (загалом – 6 кредитів):

1. Вступ до міжнародного бізнесу – 3 кредити.
  2. Поведінка споживача та основи теорії споживання – 3 кредити.
- Усього: 6 кредитів.*

Загальноосвітня частина програми підготовки молодшого спеціаліста в галузі міжнародного бізнесу має 32 кредити та складається з такого переліку дисциплін:

1. Математичні дисципліни – 3 кредити (на вибір):
  - 1.1. Математика (3 кредити)
  - 1.2. Прикладна та обчислювальна математика (3 кредити).
2. Природничі науки – 3 кредити (на вибір):
  - 2.1. Наука і суспільство – 3 кредити.
  - 2.2. Життя і здоров'я людини – 3 кредити.
  - 2.3. Екологія – 3 кредити.
  - 2.4. Охорона навколишнього середовища – 3 кредити.
  - 2.5. Елементарна фізика – 3 кредити.
3. Спілкування – 6 кредитів:
  - 3.1. Творча письмова робота з англійської мови 1-го рівня (English Composition I) – 3 кредити.
  - 3.2. Творча письмова робота з англійської мови 2-го рівня (English Composition II) – 3 кредити.
4. Гуманітарні дисципліни – 6 кредитів (на вибір):
  - 4.1. Американська література і культура – 3 кредити.
  - 4.2. Європейська література і культура – 3 кредити.
  - 4.3. Історія Америки – 3 кредити.
  - 4.4. Європейська історія – 3 кредити.
  - 4.5. Образотворче мистецтво – 3 кредити.
  - 4.6. Ділова англійська мова – 3 кредити.
5. На вибір 14 кредитів з такого переліку дисциплін:
  - 5.1. Суспільні науки:
    - 5.1.1. Загальна психологія – 3 кредити.
    - 5.1.2. Політологія – 3 кредити.

- 5.1.3. Філософія – 3 кредити.
  - 5.1.4. Основи права I – 3 кредити.
  - 5.1.5. Основи права II – 3 кредити.
  - 5.1.6. Етика бізнесу – 3 кредити.
  - 5.2. Культури світу та їх взаємодія:
    - 5.2.1. Іноземна мова – від 4 до 8 кредитів.
    - 5.2.2. Історія Християнства – 3 кредити.
    - 5.2.3. Релігії світу – 3 кредити.
  - 5.3. Фізична культура:
    - 5.3.1. Здоровий спосіб життя та культура тіла – 1 кредит.
    - 5.3.2. Активний курс заняття спортом – 1 кредит. (Обов'язковими також є позакласна участь у спортивних заходах і відвідування басейну та спортивних секцій.)
- В с ь о г о: 32 кредити.*

Обов'язкова (базова) спеціальна частина програми підготовки молодшого спеціаліста в галузі міжнародного бізнесу може мати такі курси (по 3 кредити кожний):

- 1. Основи міжнародного бізнесу.
  - 2. Основи бухгалтерського обліку (частина I).
  - 3. Основи бухгалтерського обліку (частина II).
  - 4. На вибір один з комп'ютерних курсів (3 кредити):
    - 4.1. Вступ до комп'ютерних наук – 3 кредити.
    - 4.2. Прикладне програмне забезпечення в бізнесі – 3 кредити.
    - 4.3. Сучасні напрями інформаційних технологій – 3 кредити.
    - 4.4. Застосування інформаційних технологій у бізнесі – 3 кредити.
  - 5. Основи міжнародного маркетингу.
  - 6. Основи міжнародного ділового права (основи міжнародного права в сфері бізнесу).
  - 7. Основи макроекономіки.
  - 8. Основи мікроекономіки.
- У с ь о г о: 24 кредити.*

Профільююча, професійно-орієнтована частина за обраною спеціальністю складається з двох курсів за вибором по 3 кредити кожний (загалом – 6 кредитів) з такого переліку:

- 1. Основи міжнародного менеджменту – 3 кредити.
- 2. Міжнародні закони бізнесу – 3 кредити.
- 3. Основи управління міжнародним бізнесом – 3 кредити.
- 4. Політика бізнесу – 3 кредити.
- 5. Професійне спілкування – 3 кредити.
- 6. Управління малим бізнесом – 3 кредити.
- 7. Експортно-імпорتنі операції – 3 кредити.
- 8. Основи зовнішньоекономічної діяльності – 3 кредити.
- 9. Особливості середнього і великого бізнесу – 3 кредити.

10. Міжнародна економіка – 3 кредити.
  11. “Паблік рілейшен” – “громадські зв’язки” – 3 кредити.
  12. Семінар з управління міжнародним бізнесом – 3 кредити.
- Усього: 6 кредитів.*

Підготовка молодшого спеціаліста, як правило, триває 4 основних семестри (по 15 тижнів) і закінчується випускними іспитами та презентацією фінальної (випускної) письмової роботи (подібно до нашої дипломної роботи). Після отримання ступеня і диплома, молодший спеціаліст може або працювати, або подовжувати навчання в бакалавратурі.

Зауважимо, що ВНЗ США та інших економічно розвинутих країн на базі програми підготовки молодшого спеціаліста в галузі бізнесу можуть надавати випускникам професійну підготовку в таких сферах: управління бізнесом; менеджмент; облік (бухгалтерський); маркетинг; фінанси. За незначної ж модифікації програми – включення до обов’язкової (базової) спеціальної та профільуючої, професійно-орієнтованої частин 4–5 додаткових курсів з інформаційно-комп’ютерних дисциплін (наприклад: прикладне інформаційно-комп’ютерне забезпечення бізнесу; інформаційні процеси в бізнесі; вступ у програмування; бази даних: розробка і програмування; комп’ютерний дизайн і графіка; мови програмування високого рівня; менеджмент інформаційних систем; менеджмент інформаційних мереж; системний аналіз і дизайн інформаційних технологій; вибрані теми з інформаційних технологій і т.ін.) – концентруватися на підготовці фахівців у тих же сферах, але зі спеціальною комп’ютерною підготовкою.

На базі підготовки молодшого спеціаліста в галузі міжнародного бізнесу випускники можуть отримувати професійну підготовку в таких напрямках: управління міжнародним бізнесом; міжнародний менеджмент; облік у міжнародному бізнесі; міжнародний маркетинг; міжнародні фінанси. Тільки правові спеціальності, пов’язані з дисциплінами в галузі бізнесу, вимагають спеціальної попередньої правової підготовки з більш тривалим терміном навчання.

§ 3. Підготовка бакалаврів у галузі управління бізнесом

Як уже зазначалося, специфіка американської децентралізованої вищої освіти полягає в тому, що не існує єдиного стандарту зі змісту навчання, також не існує стандартних програм підготовки спеціалістів. Програми розробляються професорсько-викладацьким складом, педагогами-науковцями або спеціалістами-експертами. ВНЗ самостійно встановлюють конкретні вимоги щодо змісту, кількості та послідовності проходження навчальних курсів (див., наприклад: [15; 17–19; 30–33; 37; 74–76]).

Базовою вищою освітою в США та багатьох економічно розвинутих країн вважається бакалаврська освіта. Розглянемо, як приклад, навчальні плани підготовки бакалаврів у галузі “управління бізнесом” і в галузі “міжнародного бізнесу”. За такими планами проходять базову підготовку майже всі підприємці, бізнесмени, менеджери, маркетингологи та інші фахівці сфери бізнесу (див.: [18, с. 57–68; 32, с.60–69]).

Зазначимо, що дисципліни, які входять до програми підготовки ділових людей, підрозділяються на обов'язкові та дисципліни за вибором. Обов'язкові дисципліни викладаються для науково-теоретичної підготовки спеціаліста, їх вивчають протягом перших двох років. В останні два роки навчання вивчаються спеціальні предмети – дисципліни за вибором (елективні). Курси (дисципліни) за вибором підрозділяються на основні (обмеженого вибору) та факультативні (вільного вибору). Студенти обирають факультативні курси (предмети) відповідно до своєї наукової або практичної зацікавленості.

Бакалаврський навчальний план складається з обов'язкової (“стержневої”) загальноосвітньої частини, обов'язкової (базової) спеціальної та профілюючої професійно-орієнтованої частини за обраною бізнес-спеціальністю. При підготовці бакалаврів з управління бізнесом “Bachelor of Business Administration” (“BBA”) обов'язкова (“стержнева”) загальноосвітня частина може складатися з таких дисциплін (курсів):

1. Математика – 3 кредити (на вибір):
  - 1.1. Прикладна та обчислювальна математика – 3 кредити.
  - 1.2. Загальний курс вищої математики – 3 кредити.
2. Суспільні науки – 6 кредитів (на вибір):
  - 2.1. Загальна психологія – 3 кредити.
  - 2.2. Соціологія – 3 кредити.
  - 2.3. Політологія – 3 кредити.
  - 2.4. Філософія – 3 кредити.
3. Загальні наукові курси – 3 кредити (на вибір):
  - 3.1. Охорона навколишнього середовища – 3 кредити.
  - 3.2. Екологія – 3 кредити.
  - 3.3. Науки про Землю і життя – 3 кредити.
  - 3.5. Економічна географія – 3 кредити.
4. Мовна компетенція – 9 кредитів:
  - 4.1. Творча письмова робота з англійської мови 1-го рівня (English Composition I) – 3 кредити.
  - 4.2. Творча письмова робота з англійської мови 2-го рівня (English Composition II) – 3 кредити.
  - 4.3. Іноземна мова – 3 кредити.
5. Гуманітарні дисципліни – 6 кредитів (на вибір):
  - 5.1. Література (американська та зарубіжна) – 3 кредити.
  - 5.2. Історія (американська та зарубіжна) – 3 кредити.
  - 5.3. Ділова англійська мова – 3 кредити.
  - 5.4. Образотворче мистецтво – 3 кредити.
6. Морально-етичне виховання – 6 кредитів (на вибір):
  - 6.1. Етика бізнесу – 3 кредити.
  - 6.2. Основи Християнства – 3 кредити.
  - 6.3. Вивчення Біблії – 3 кредити.
  - 6.4. Релігії світу – 3 кредити.

7. Основи права I – 3 кредити.
8. Фізична культура – 2 кредити:
  - 8.1. Здоровий спосіб життя та культура тіла – 1 кредит.
  - 8.2. Активний курс заняття спортом – 1 кредит. (Обов'язковими також є поза-класна участь у спортивних заходах і відвідування басейну та спортивних секцій.)

Усього: 38 кредитів.

Обов'язкова (базова) спеціальна частина містить у собі такі курси:

1. Вступ до бізнесу – 3 кредити.
2. Принципи бухгалтерського обліку I – 3 кредити.
3. Принципи бухгалтерського обліку II – 3 кредити.
4. Основи економічної теорії – 3 кредити.
5. Основи менеджменту – 3 кредити.
6. Стратегії бізнесу – 3 кредити.
7. Інформаційні системи управління (менеджменту) – 3 кредити.
8. Політика бізнесу – 3 кредити.
9. Професійне спілкування – 3 кредити.
10. Управління людськими ресурсами – 3 кредити.
11. Вступ до комп'ютерних наук – 3 кредити.
12. Прикладне програмне забезпечення – 3 кредити.
13. Макроекономіка – 3 кредити.
14. Мікроекономіка – 3 кредити.
15. Основи фінансів – 3 кредити.
16. Статистика I – 3 кредити.
17. Основи маркетингу – 3 кредити.
18. Виробничий менеджмент – 3 кредити.
19. Організаційна поведінка – 3 кредити.
20. Семінар з управління бізнесом – 2 кредити.

Усього: 59 кредитів.

Профільююча, професійно-орієнтована частина навчального плану містить у собі (за вибором студента) ще 27 обов'язкових кредитів із таких курсів (по 3 кредити кожний), як:

1. Управлінський / фінансовий бухгалтерський облік.
2. Облік в управлінні.
3. Фінанси в управлінні.
4. Підприємництво і нові підприємства.
5. Управлінська економіка.
6. Особливості малого бізнесу.
7. Управління малим бізнесом.
8. Особливості середнього і великого бізнесу.
9. Міжнародна економіка.

10. Основи та принципи інвестування.
11. Вступ до страхової справи.
12. Управління маркетинговою діяльністю.
13. Основи та принципи аудиту.
14. Принципи оподаткування / податкова політика.
15. “Паблік рілейшен” – “громадські зв’язки”.
16. Гроші та банківська справа.
17. Корпоративні фінанси.
18. Основи права ІІ.
19. Ділова етика.
20. Практикум за спеціальністю.

До цієї частини навчального плану можуть включатися також курси з міжнародного маркетингу, поведінки споживача та основ теорії споживання, рекламної справи, ділерських та дистрибуторських принципів збуту, а також інші дисципліни з наведеного нижче переліку бакалаврських курсів у галузі бізнесу.

Курси (дисципліни) з бізнесу, що можуть входити в програму підготовки бакалаврів (по 3 кредити кожний):

1. Основи бухгалтерського обліку (частина І).
2. Основи бухгалтерського обліку (частина ІІ).
3. Вступ до бізнесу.
4. Політика бізнесу.
5. Стратегії бізнесу.
6. Особливості малого бізнесу.
7. Управління малим бізнесом.
8. Особливості середнього і великого бізнесу.
9. Семінар з управління бізнесом (від 2 до 4 кредитів).
10. Міжнародний бізнес.
11. Міжнародні закони бізнесу.
12. Основи управління міжнародним бізнесом.
13. Глобальні фактори бізнесу.
14. Основи менеджменту.
15. Управління (менеджмент) людськими ресурсами.
16. Виробничий менеджмент.
17. Технологічний менеджмент (менеджмент технологій) / менеджмент якості.
18. Вступ до фінансового менеджменту.
19. Міжнародний менеджмент.
20. Менеджмент ризику та страхування.
21. Інформаційні системи управління (менеджменту).
22. Основи маркетингу.
23. Промисловий маркетинг.
24. Управління (менеджмент) маркетинговою діяльністю.
25. Маркетингові стратегії.
26. Міжнародний маркетинг.

27. Основи права (частини I і II).
28. Вступ до комп'ютерних наук.
29. Прикладне програмне забезпечення.
30. Макроекономіка.
31. Мікроекономіка.
32. Міжнародна економіка.
33. Управлінська економіка.
34. Основи економічної теорії.
35. Економіка США / Європи.
36. Економіка розвинутих країн.
37. Основи фінансів.
38. Статистика (частина I і II).
39. Організаційна поведінка.
40. Облік в управлінні.
41. Фінанси в управлінні.
42. Основи та принципи кредитування.
43. Управлінський / фінансовий бухгалтерський облік.
44. Міжнародні фінанси.
45. Основи та принципи інвестування.
46. Вступ до страхової справи.
47. Основи та принципи аудиту.
48. Принципи оподаткування / податкова політика.
49. "Паблік рілейшен" – "громадські зв'язки".
50. Гроші та банківська справа.
51. Корпоративні фінанси.
52. Практикум за спеціальністю.
53. Ділова англійська мова.
54. Ділове спілкування.
55. Мовне спілкування.
56. Професійне спілкування.
57. Міжособистісне спілкування.
58. Нерухомість.
59. Основи торговельної справи.
60. Міжнародне торговельне право.
61. Підприємництво і нові підприємства.
62. Корпоративні стратегії (ділові ігри та тренінги).
63. Міжнародні банківські системи і фінанси.
64. Технології ведення переговорів.
65. Міжнародні ринки.
66. Експортно-імпортні операції.
67. Основи зовнішньоекономічної діяльності.
68. Ділова етика.

При підготовці бакалаврів з управління міжнародним бізнесом “Bachelor of Business Administration In International Business” (“ВВА ІВ”) обов’язкова (“стержнева”) загальноосвітня частина складатися з таких же самих дисциплін (курсів), як і для бакалавра в галузі управління бізнесом. Обов’язкова ж (базова) спеціальна частина містить у собі такі курси (всі по 3 кредити):

1. Вступ до бізнесу.
  2. Принципи бухгалтерського обліку І.
  3. Принципи бухгалтерського обліку ІІ.
  4. Міжнародний менеджмент.
  5. Міжнародний бізнес.
  6. Інформаційне (прикладне програмне) забезпечення систем управління (менеджменту) міжнародного бізнесу.
  7. Основи управління міжнародним бізнесом.
  8. Професійне спілкування.
  9. Управління людськими ресурсами.
  10. Вступ до комп’ютерних наук.
  11. Міжнародна економіка.
  12. Макроекономіка.
  13. Мікроекономіка.
  14. Міжнародні фінанси.
  15. Статистика І.
  16. Міжнародний маркетинг.
  17. Економіка США / Європи.
  18. Організаційна поведінка.
  19. Основи зовнішньоекономічної діяльності.
  20. Семінар з управління міжнародним бізнесом.
- Усього: 59 кредитів.*

Профільююча, професійно-орієнтована частина навчального плану містить у собі (за вибором студента) ще 27 обов’язкових кредитів із таких курсів (по 3 кредити кожний), як:

1. Управлінський / фінансовий бухгалтерський облік.
2. Міжнародні закони бізнесу.
3. Глобальні фактори бізнесу.
4. Стратегії бізнесу.
5. Політика бізнесу.
6. Управління малим, середнім і великим бізнесом.
7. Основи управління міжнародним бізнесом.
8. Підприємництво і нові підприємства.
9. Міжнародні банківські системи і фінанси.
10. Технології ведення переговорів.
11. Експортно-імпорتنі операції.
12. Міжнародне торговельне право.

13. Основи та принципи інвестування.
14. Вступ до страхової справи.
15. Управління маркетинговою діяльністю.
16. Основи та принципи аудиту.
17. Принципи оподаткування / податкова політика.
18. “Паблік рілейшен” – “громадські зв’язки”.
19. Гроші та банківська справа.
20. Корпоративні фінанси.
21. Міжнародні банківські системи і фінанси.
22. Ділова етика.
23. Міжнародні ринки.
24. Практикум за спеціальністю.

До цієї частини навчального плану можуть включатися також курси з міжнародного маркетингу, поведінки споживача та основ теорії споживання, рекламної справи, ділерських та дистриб’юторських принципів збуту тощо.

Оновна відмінність навчальних планів бакалаврських програм університетів США від аналогічних в Україні – значна різниця у кількості годин, відведених на засвоєння матеріалу, значно менший відсоток годин на аудиторну роботу студента, значно більший час на самостійну підготовку і навчання, можливість вільного (самостійного) вибору студентів значної кількості дисциплін, більший термін навчання (щоб бути студентом ВНЗ США, необхідно в кожному основному семестрі (за винятком літнього, додаткового семестру) вивчати, як мінімум, 3 і, як максимум, 6 курсів (дисциплін) з бакалаврського навчального плану).

§ 4. Підготовка магістрів у галузі управління бізнесом

Магістерській підготовці в США приділяється велика увага. Готуючи науковців і практиків вищого рівня, американці зміцнюють інтелектуальний потенціал своєї нації, інвестуючи через наукову підготовку кадрів гроші в економіку і промисловість США. Велику роль у підготовці підприємців і бізнесменів відіграють американські магістерські університетські програми (див.: [5; 20; 21; 25; 29–32; 39; 76; 77]).

Найбільш популярними в діловому світі – світі бізнесу – є такі три програми: “Master of Business Administration” (“магістр з управління бізнесом”), далі – “МВА”, “Master of Business Administration in International Business” (“магістр з управління бізнесом у сфері міжнародного бізнесу”), далі – “МВА ІВ” та “Master of International Management in International Business” (“магістр з міжнародного менеджменту в сфері міжнародного бізнесу”), далі – “МІМ ІВ”. Розглянемо їх зміст і особливості.

1. Магістерська програма з управління бізнесом “МВА” (див.: [32, с. 98, с. 154–163]), як правило, включає в себе такі 15 дисциплін (по 3 кредити кожна):
  - 1.1. Фінанси (або “управління фінансами”).
  - 1.2. Бухгалтерський облік (або “фінансовий та управлінський облік”).
  - 1.3. Міжнародний менеджмент.
  - 1.4. Міжнародний маркетинг.
  - 1.5. Статистика (управлінська статистика).

- 1.6. Інформаційні технології (або “електронний бізнес”).
- 1.7. Виробничий та операційний менеджмент.
- 1.8. Дослідницькі методи та аналіз.
- 1.9. Організаційна поведінка.
- 1.10. Управління людськими ресурсами.
- 1.11. Міжнародне право (або “міжнародне торговельне право”).
- 1.12. Політика бізнесу (або “міжнародний бізнес” чи “менеджмент в міжнародному бізнесі”).
- 1.13. Монетарна та банківська системи.
- 1.14. Проблеми міжнародної економіки.
- 1.15. Управління маркетингом (або “дослідження ринку”, чи “стратегії ринку”, чи “стратегії торгівлі”).

2. Магістерська програма з підприємництва та управління в галузі міжнародного бізнесу “МВА ІВ” (див. [32, с. 99–102, с. 154–157]) складається з обов’язкових 45 кредитів (15 дисциплін по 3 кредити кожний), яку разом з адміністрацією університету пошукач komponує за вибором з переліку таких дисциплін: організаційна поведінка; облік в управлінні; фінансовий менеджмент (продвинутий курс); фінанси в управлінні; планування та контроль фінансів; фінансовий облік (продвинутий курс); дослідження ринку; міжнародний маркетинг; управління маркетингом; промисловий маркетинг; поведінка споживача; управління мультинаціональним бізнесом; управління міжнародним бізнесом; управління малим бізнесом; аналіз інвестиційних можливостей; пряме корпоративне інвестування; менеджмент технологій; торговельні стратегії; виробничий та операційний менеджмент; проблеми мультинаціональних підприємств; міжнародні монетарні та банківські системи; бізнес, уряд та міжнародна економіка; міжнародні корпоративні фінанси; семінар з управління бізнесом; типи інвестицій та технології інвестування; управління людськими ресурсами; банківські операції та процедури; ринки майбутнього; міжнародні економічні організації (установи); економіка енергетики; вибрані проблеми міжнародної економіки; міжнародні фінанси та економіка; міжнародні переговори та міжнародний торг; технологія переговорів; міжнародні закони бізнесу; закони експортної торгівлі; вибрані проблеми законодавства мультинаціональних підприємств; міжнародний менеджмент ресурсами; управлінська статистика, чисельні (кількісні) методи; сучасні напрями інформаційних технологій; аудит і контроль інформаційних систем; менеджмент ризику та страхування; застосування інформаційних технологій у бізнесі; семінар з міжнародного бізнесу; планування та контроль менеджменту; семінар з політики бізнесу; методи дослідження та аналізу; вибрані теми з управління бізнесом.

3. Магістерська програма з міжнародного управління в галузі міжнародного бізнесу “МІМ ІВ” (див. [32, с. 106, с.154–157]) включає такі 13 обов’язкових дисциплін (по 3 кредити кожна), як: організаційна поведінка; міжнародний та порівняльний маркетинг; фінансовий та управлінський облік; міжнародні закони бізнесу; менеджмент спілкування (та зв’язку) в міжнародному бізнесі; статистика в бізнесі; управлінська економіка; міжнародна економіка; міжнародні організації; європейська політика та Спільний ринок; управління мультинаціональним бізнесом; методи

дослідження та аналізу; інформаційні технології в бізнесі, а також ще 6 кредитів (2 дисципліни) за вибором з наведеної вище магістерської програми з підприємництва та управління в галузі міжнародного бізнесу. Загалом – 45 кредитів (15 дисциплін по 3 кредити кожна).

Термін навчання за наведеними вище магістерськими програмами – 3 повних семестри (або 45 тижнів). Завершується навчання в магістратурі написанням наукової роботи, її захистом і складанням випускних іспитів.

Також дуже популярними є магістерські програми з управління (менеджменту) в галузі міжнародного маркетингу “Master of International Marketing Management” (“МІММ”) і міжнародного права в сфері бізнесу (міжнародного ділового права) – “Master of International Business Law” (“МІВЛ”).

Магістерська програма “МІММ” вимагає попередньої базової бакалаврської освіти в галузі підприємництва, бізнесу, економіки, менеджменту або маркетингу з обов’язковим засвоєнням таких дисциплін, як: закони маркетингу; менеджмент роздрібною торгівлі; реклама і виведення (просування) продукту на ринок; професійна торгівля; поведінка споживача; дистрибуторські канали; маркетингові послуги; безпробутовий маркетинг; практичний маркетинг (базується на реальному робочому експерименті); рекламні об’яви; управління (менеджмент) маркетингом; дослідження ринку; менеджмент виробництва; менеджмент покупок (купівель); менеджмент ціноутворювання; міжнародний маркетинг.

Сама ж програма “МІММ” включає 10 обов’язкових дисциплін (по 3 кредити кожна) з такого переліку: організаційна поведінка; дослідження ринку; міжнародний маркетинг; управління маркетингом; промисловий маркетинг; поведінка споживача; торговельні стратегії; управління людськими ресурсами; міжнародні ринки та ринки майбутнього; міжнародні економічні організації (установи); вибрані проблеми міжнародної економіки; міжнародні переговори та міжнародний торг; технологія переговорів; закони експортної торгівлі; інформаційні технології у маркетингу; планування та контроль маркетингу; семінар з маркетингової політики; методи дослідження та аналізу. Ще 5 дисциплін (15 кредитів) необхідно вибрати з наведеної вище магістерської програми з підприємництва та управління в галузі міжнародного бізнесу. Загалом – 45 кредитів (15 дисциплін по 3 кредити кожна).

Магістерська програма з міжнародного права в сфері бізнесу (міжнародного ділового права) – “МІВЛ” вимагає попередньої базової бакалаврської освіти в галузі права з обов’язковим засвоєнням таких дисциплін: корпоративне право; менеджмент юридичного офісу; законодавство в галузі нерухомості і власності; законодавчі основи страхування; компенсаційна політика і соціальні гарантії; судовий процес; арбітраж; адміністративне право; сімейне право; кримінальне право; дитяче право; федеральне, регіональне та місцеве право; конституційне право; кредиторське право; банкрутство; слідче право; оподаткування (федеральне, регіональне та місцеве); правова етика; правонаступництво; правові аспекти свідчень і показань.

“МІВЛ” може включати в себе такі 18 дисциплін: міжнародне право; міжнародні права людини; міжнародні відносини; економіка розвинутих країн; міжнародні закони бізнесу; бізнес, уряд і міжнародна економіка; організаційна поведінка;

дослідження ринку; управління мультинаціональним бізнесом; управління міжнародним бізнесом; управління малим бізнесом; аналіз інвестиційних можливостей; пряме корпоративне інвестування; торговельні стратегії; міжнародні корпоративні фінанси; семінар з управління бізнесом; типи інвестицій та технології інвестування; управління людськими ресурсами; банківські операції та процедури; міжнародні економічні організації (установи); вибрані проблеми міжнародної економіки; міжнародні переговори та міжнародний торг; технологія переговорів; закони експортної торгівлі; вибрані проблеми законодавства мультинаціональних підприємств; аудит і контроль; менеджмент ризику та страхування; застосування інформаційних технологій у міжнародному діловому праві; семінар з права в галузі міжнародного бізнесу; політика бізнесу; фінансовий та управлінський облік; міжнародна економіка; міжнародні організації; європейська політика та Спільний ринок; методи дослідження та аналізу; вибрані теми з ділового права.

Зауваження. Як наголошувалося вище, навчання за магістерськими програмами вимагає від студентів і пошукачів наукового ступеня магістра високої самовіддачі, відмінних і хороших знань, організованості і напруженої самостійної роботи. По-перше, “процес підприємницької освіти вимагає, щоб після бакалаврської програми студент обов’язково працював у підприємницькому оточенні перед тим, як вступати до магістратури” (див. [53, с. 168]). По-друге, диплом і ступінь магістра можуть одержати тільки ті студенти і пошукачі, хто під час навчання не мав жодної незадовільної оцінки (інакше видається тільки довідка про участь у магістерській програмі), виконав, презентував і успішно захистив випускню магістерську роботу, керівниками і опонентами якої мають бути визнані науковці і педагоги, видатні підприємці-практики і представники громадськості.

Запитання і завдання до розділу 5 частини 3

1. Що являє собою початкова підприємницька підготовка?
  - На кого вона розрахована?
  - Проаналізуйте план навчального курсу з підприємництва (антрепренерства) для початкової підготовки потенційних бізнесменів (підприємців).
  - З яких частин він складається?
  - Розгляньте і проаналізуйте два плани навчального курсу з підприємництва (антрепренерства) факультету бізнесу та Центру професійної підготовки Бостонського університету.
  - Що є спільного у цих планах і чим вони відрізняються один від одного?
2. Коли та як здійснюється підготовка молодших спеціалістів із управління бізнесом у ВНЗ США?
  - Проаналізуйте дві програми (навчальні плани) підготовки молодшого спеціаліста з бізнесу та міжнародного бізнесу.
  - Порівняйте їх: що в них є спільного і чим вони відрізняються одна від одної?
  - Зверніть увагу на гуманітарну та професійну складові цих програм.
  - Яким чином такі програми можуть використовуватися для підготовки молодших спеціалістів з інших спеціальностей?

3. Як у ВНЗ США здійснюється підготовка бакалаврів у галузі управління бізнесом?
  - Якою є структура бакалаврських програм (навчальних планів) для підготовки ділових людей (бізнесменів)?
  - Проаналізуйте навчальний план для підготовки бакалаврів з управління бізнесом.
  - Які є особливості цього навчального плану?
  - Проаналізуйте навчальний план для підготовки бакалаврів з управління міжнародним бізнесом.
  - Які особливості цього навчального плану привернули вашу увагу?
  - У чому полягає відмінність американських бакалаврських навчальних планів з бізнесу від аналогічних планів нашої вищої школи?
4. Як американці ставляться до магістерського навчання?
  - Як здійснюється у ВНЗ США підготовка магістрів у галузі управління бізнесом?
  - Уважно проаналізуйте суто американські програми (навчальні плани) підготовки магістрів з управління бізнесом (МВА) і підприємництва та міжнародним бізнесом (МВА ІВ).
  - Які головні особливості цих навчальних планів привернули вашу увагу?
  - У чому полягає відмінність американських магістерських навчальних планів у галузі бізнесу та міжнародного бізнесу від аналогічних навчальних планів українських ВНЗ?
  - Розгляньте цікавий американський навчальний план з підготовки магістрів з міжнародного управління в галузі міжнародного бізнесу (МІМ ІВ) і популярні в США магістерські програми з управління в галузі міжнародного маркетингу (МІММ) та міжнародного (ділового) права в сфері бізнесу (МІВЛ).
  - У чому полягають їхні особливі вимоги і відмінності?
  - Якими є вимоги у ВНЗ США до тих студентів, хто хоче отримати ступінь магістра?

Теми рефератів (есе) і контрольних робіт до розділу 5 частини 3

153. Характеристика початкової підприємницької підготовки.
154. Аналіз плану навчального курсу з підприємництва (антрепренерства) для початкової підготовки потенційних бізнесменів (підприємців).
155. Аналіз двох планів навчального курсу з підприємництва (антрепренерства) факультету бізнесу та Центру професійної підготовки Бостонського університету.
156. Організація підготовки молодших спеціалістів із управління бізнесом у ВНЗ США.
157. Аналіз двох програм (навчальних планів) підготовки молодшого спеціаліста з бізнесу та міжнародного бізнесу.
158. Підготовка у ВНЗ США бакалаврів у галузі управління бізнесом.
  - Структура бакалаврських програм (навчальних планів) для підготовки ділових людей (бізнесменів).
  - Аналіз навчального плану для підготовки бакалаврів з управління бізнесом.

- Аналіз навчального плану для підготовки бакалаврів з управління міжнародним бізнесом.
159. Ставлення американців до магістерського навчання.
- Підготовка у ВНЗ США магістрів у галузі управління бізнесом.
  - Аналіз американських програм (навчальних планів) підготовки магістрів з управління бізнесом (МВА).
  - Аналіз американських програм (навчальних планів) підготовки магістрів з управління підприємництвом у сфері міжнародного бізнесу (МВА ІВ).
  - Аналіз американського навчального плану для підготовки магістрів з міжнародного управління в галузі міжнародного бізнесу (МІМ ІВ).
  - Аналіз популярних у США магістерських програм з управління в галузі міжнародного маркетингу (МІММ) та міжнародного (ділового) права в сфері бізнесу (МІВЛ).
160. Вимоги ВНЗ США до тих студентів, які хочуть отримати ступінь магістра.

Висновки до частини 3

Таким чином, головними завданнями підприємницької освіти та бізнес-освіти США є:

1. Розкрити кожній особистості цінності й переваги демократії, вільного підприємництва та ринкової економіки; виховати в людях повагу до свобод, приватної власності та законів; прищепити кожному громадянину відчуття відповідальності за власне економічне становище і долю всього суспільства, виховати в кожній особистості амбіційність, високі матеріальні й моральні запиту та потреби.

2. Розвивати в кожній особистості власні економічні навички споживача, сприяти набуттю нею (особистістю) соціальної, громадянської та державної відповідальності, навчити її розуміти ділові операції, а також тому, як функціонувати будучи економічно грамотним громадянином суспільства.

3. Навчати особистість критично мислити, самостійно приймати життєво важливі рішення, прищеплювати усвідомлення необхідності бути незалежним у бізнесі і житті.

4. Навчати особистість умінню та навичкам спілкування з людьми, працювати в групі, виховувати в ній здатності бути лідером, а також навчати цивілізованих типів поведінки і прищеплювати інші ділові якості, що є необхідними в бізнес-середовищі різних культур і народів.

5. Надати особистості необхідних знань про фах та виховати пов'язані з ним ділові навички, завдяки чому особистість зможе зробити правильний вибір фаху і буде в змозі працювати в різних галузях бізнесу.

6. Навчати особистість, як правильно вибирати та раціонально застосовувати технологічні інструменти для прийняття особистого та ділового рішення.

7. Навчати особистість професійно спілкуватися як слухач та доповідач на громадських і ділових зустрічах.

8. Навчати особистість використовувати методики бухгалтерського обліку для прийняття рішень із планування та організації бізнес-діяльності, придбання, розміщення та реалізації ресурсів.

9. Навчати особистість застосовувати принципи ділового права на особистих, громадських і ділових зустрічах.

10. Допомогти особистості підготуватися до роботи як підприємця, навчити її розуміти всі аспекти бізнесу.

11. Допомогати особистості зрозуміти взаємозв'язки різноманітних функціональних ділянок бізнесу і впливу одного компонента на інший.

12. Виробляти в особистості здатність брати участь у ділових операціях як на внутрішній, так і на міжнародній арені.

13. Виробляти в особистості здатність купувати та продавати різноманітні товари, послуги, майно (яким володіє кожна особа), вміти оперувати на ринку праці та на ринку споживачів товарів.

14. Виробляти та прищеплювати в особистості норми морально-етичної поведінки в процесі бізнес-діяльності та під час повсякденного життя.

15. Виробляти в особистості необхідний екологічний світогляд і розуміння необхідності зберігати ресурси та навколишнє середовище, виховувати та прищеплювати розуміння переваг здорового способу життя.

16. Прищеплювати особистості повагу до будь-якого виду праці та трудової діяльності взагалі.

17. Навчати особистість творчо оперувати даними з усіх функціональних ділянок бізнесу та підприємництва, потрібних для прийняття зважених управлінських рішень.

18. Навчати особистість користуватися аналітичними інструментами, необхідними для зрозуміння і прийняття виважених рішень стосовно економічних питань (як особистих, так і громадських).

Головними завданнями ВНЗ США та інших економічно розвинутих країн у галузі підприємницької і бізнес-освіти є:

1) Поглиблена професійна підготовка підприємців і керівників малого, середнього і великого бізнесу:

а) за курсовими формами (вибрані курси і дисципліни);

б) у вищих навчальних закладах (підготовка молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів, магістрів);

в) підготовка “топ-менеджерів” або “головних виконавчих чиновників” – ГВЧ-керівників вищого рівня в галузі управління бізнесом;

г) підготовка науковців у сфері підприємництва і бізнесу: магістратура, докторантура.

2) Добір і підготовка науково-педагогічних кадрів, професорсько-викладацького складу, а також вчителів середніх закладів освіти для викладання дисциплін з підприємництва і бізнесу.

3) В американських університетах вивчається курс вільної (нерегульованої з боку уряду) ринкової економіки. У ВНЗ Західної Європи вивчаються:

а) курси вільної (нерегульованої з боку уряду) ринкової економіки (за програмами ВНЗ США);

б) курси соціально-орієнтованої ринкової економіки (з частковим регулюванням з боку уряду в напрямку підтримки конкуренції, ринкових механізмів і забезпечення соціальних гарантій населення).

4) Програми з організації і управління бізнесом усіх освітніх рівнів є одними з найпопулярніших у світі, особливо – в економічно розвинутих країнах і таких, що розвиваються.

5) Особливістю організації програм з управління бізнесом усіх освітніх рівнів є використання як робочої мови англійської (а також американського варіанта англійської) мови, що є найпоширенішою в світі бізнесу і навіть визнається міжнародною мовою бізнесу.

6) Незважаючи на те, що тільки 4–6 % працездатних громадян суспільства мають необхідні дані для заняття підприємництвом, підприємницька і бізнес-освіта мають надаватися в системі освіти кожної країни для всіх її громадян (з метою утворення підприємницького менталітету в суспільстві, виявлення потенційних підприємців і підготовки бізнесменів для широкого спектра виробничих і невиробничих (у тому числі – сервісних) напрямів діяльності).

7) Програми підготовки молодших спеціалістів у галузі бізнесу мають створювати середню ланку виконавців і молодших керівників підприємницької сфери, надавати їм додаткові професійні знання з інформаційних технологій, нових технологічних процесів, орієнтувати на конкретні виробництва і сервісні послуги.

8) Бакалаврські програми з підприємництва і бізнесу є базовою бізнес-освітою і готують випускників до самостійної підприємницької діяльності, керівництва середніми ланками управління підприємств (роботи менеджерами середньої ланки управління), представляють потенційні можливості професійного зростання і подальшого навчання в магістратурі або на курсах поглиблення знань чи підвищення кваліфікації.

9) Магістерські програми з підприємництва і управління бізнесом готують елітні кадри для усіх напрямів підприємництва, форм (малий, середній, великий) і напрямів бізнесу, навчають і виховують “топ-менеджерів” і “головних виконавчих чиновників” (керівників вищого рівня в галузі управління бізнесом).

10) Підготовка в наукових установах і ВНЗ науковців і фахівців вищої кваліфікації в сфері підприємництва і бізнесу – в магістратурі і докторантурі – сприяє розвитку наук про бізнес, позитивно впливає на подальший добір, навчання і виховання кваліфікованих викладачів і вчителів для системи бізнес-освіти і, особливо, в галузі підприємницької діяльності.

11) Фахівцям-педагогам в галузі бізнесу і підприємницької діяльності необхідно мати, крім ґрунтовних теоретичних знань, ще й досвід успішної практичної діяльності. Навчання бізнесменів і підприємців вимагає, без сумніву, як педагогічного мистецтва, так і глибокого усвідомлення суті професій у галузі бізнесу і підприємництва, вивчення та пропаганди позитивного досвіду в цій сфері, постійного удосконалення та поглиблення професійних знань.

12) Важливою є професійна підготовка за курсовими формами навчання, поглиблення знань, підвищення кваліфікації і перепідготовки (вибрані підприємницькі курси і дисципліни бізнес-освіти). Така підготовка і перепідготовка мають здійснюватися постійно, упродовж життя людини, сприяти її самореалізації, успішній продуктивній діяльності.

Виходячи з досвіду США та інших економічно розвинутих країн підготовки своїх громадян до самостійної продуктивної діяльності – бізнесу та підприємництва, доцільним, на наш погляд, є організація бізнес-освіти в структурі дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти. Важливою також є впровадження бізнес-самоосвіти громадян упродовж усього життя.

Методичні рекомендації до частини 3

Досвід організації та надання бізнес-освіти в США необхідно вивчати, аналізувати та творчо використовувати при підготовці бізнесменів і підприємців у нашій країні. Доцільним для умов України, на наш погляд, буде запровадження в системі бізнес-освіти також курсів з основ трудової діяльності, етики бізнесу, валеології, екології. Знання з цих життєво важливих наук у системі бізнес-освіти можуть надаватися або в спеціальних розділах у кожному з наведених вище циклів дисциплін, або в окремих курсах (див. рис. 3.4).

Дисципліни з трудової діяльності виховують культуру цивілізованого підприємництва і виробництва, навчають ефективній організації виробничого процесу, прищеплюють повагу до трудової діяльності та розуміння її необхідності, висвітлюють роль праці у виробленні загальнолюдських матеріальних і духовних цінностей.

Рис. 3.4. Структура наук (дисциплін) системи бізнес-освіти, доцільної для умов України

Дисципліни з етики бізнесу навчають слухачів нормам морально-етичної поведінки в галузі бізнесу, правилам і методам етичного підприємництва, прищеплюють повагу до загальнолюдських норм етики, навчають їх розуміти й застосовувати в практичній діяльності.

Курси з валеології та екології покликані формувати в громадянах розуміння необхідності вести правильний і здоровий спосіб життя, зберігати та охороняти природні ресурси та навколишнє середовище.

Окремою проблемою є підготовка кваліфікованих викладачів і вчителів для системи бізнес-освіти і, особливо, з підприємницької діяльності. Фахівцям-педагогам у галузі бізнесу і підприємницької діяльності необхідно мати крім ґрунтовних теоретичних знань ще й досвід успішної практичної діяльності.

Навчання бізнесменів і підприємців вимагає, без сумніву, як педагогічного мистецтва, так і глибокого усвідомлення суті професій у галузі бізнесу і підприємництва, вивчення та пропаганди позитивного досвіду в цій сфері, а також постійного удосконалення та поглиблення професійних знань (див. [3; 4; 78; 79]).

В усьому світі існує значний потенціал для широкого застосування методів підприємницької діяльності і основ організації та управління бізнесом у навчанні, практичній (виробничій) діяльності. Якщо у керівництва країни, системи освіти й громадськості є зацікавленість у розвитку підприємництва, необхідно, на наш погляд:

- поширювати знання та інформацію про економічні питання серед молоді та громадян різного віку;
- поглиблювати знання з питань підприємництва, промисловості, виробництва, бізнесу та систем управління ними;
- інформувати про діяльність малого бізнесу (малих підприємств) та їх систем управління;
- за допомогою спеціальних занять у школах і на курсах ознайомлювати молодь і людей різного віку з концепціями заснування нових підприємств і відкриття нових робочих місць;
- виробляти необхідні навички в таких сферах, як обмін інформацією, презентація, ведення переговорів, розв'язання проблем, а також користування новими (в першу чергу – інформаційними) технологіями;
- створювати додаткові можливості для кращого планування кар'єри;
- забезпечувати студентам і викладачам можливості набуття практичного досвіду підприємницької діяльності;
- встановлювати партнерські стосунки між школами, вищими навчальними закладами та окремими підприємцями, їх підприємствами і корпораціями.

Досвід навчання і підготовки підприємців у США може стати в нагоді нашій країні при реформуванні української економіки на етапі переходу до ринкових відносин.

Додаткові рекомендовані бібліографічні джерела до частини 3

Балабанов С.С. и др. Имидж предпринимателя у педагогов и учащихся // СОЦИС, 1999. – № 2. – С. 8–13.

Бобров В.Я. Сучасні зарубіжні тенденції розвитку економічної освіти / Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: Монографія / За ред. Н.Г.Ничкало. – К.: АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 1999. –

C. 107–146.

Виноградська А.М. Основи підприємництва: Навчальний посібник. Друге видання, перероб. і доповн. – К.: Кондор, 2005. – 544 с.

Воскобійник О.Г. Повесть моїх літ. – К.: ВУС, 2000. – 342 с.

Дайновский Ю.А. 505 приемов бизнеса: маркетинг, менеджмент, реклама, торговля, налоги, стимулирование труда. – К.: А.С.К., 1998. – 269 с.

Довідник приватного підприємця / За ред. В.Д. Кольги. – К.: Літера Лтд., 2001. – 223 с.

Закон України “Про підприємництво” від 07 лютого 1991 р., № 698-ХІІ // Закони України. – К., 1996. – № 1. – С. 191–201.

Закон України “Про підприємства в Україні” від 27 березня 1991 р., № 887-ХІІ // Закони України. – К., 1996. – № 1. – С. 310–331.

Мочерний С.В., Устинко О.А., Чоботар С.І. Основи підприємницької діяльності: Посібник. – К.: Видавн. центр “Академія”, 2001. – 280 с.

Петрунин Ю.Ю., Борисов В.К. Етика бизнеса // М.: Дело. – 2000. – 280 с.

Самоукина Н.В. Психология предпринимательства: зарубежный опыт // Предприниматель. – 1992. – № 1–2. – С.47–55.

Фетисов Э.Н., Яковлев И.Г. О социальных аспектах предпринимательства (Концептуальное введение в проблему) // Социологические исследования. – 1993. – № 1. – С.24–31.

Bellu Renato R. Entrepreneurs and Managers: Are They Different? *Frontiers of Entrepreneurship Research*. Babson Park, Mass.: Babson College, USA, 1988, p. 16–30.

Bellu Renato R. Toward a Theory of Entrepreneurial Motivation: Evidence from Female Entrepreneurs. *International Council for Small Business Proceedings*, 1992, no. 37, p. 195–213.

Bellu Renato R. Task Role Motivation and Attributional Style as Predictors of Entrepreneurial Performance: Female Sample Findings. *Entrepreneurship and Regional Development*. Oct. – Dec. 1993, ch. 5, no. 4, p. 331–344.

Bellu Renato R., Davidsson Per, Goldfarb Connie. Motivational Characteristics of Small Firm Entrepreneurs in Israel, Italy, and Sweden: A Cross Cultural Study. *International Council for Small Business Proceedings*, 1989, № 34, p. 349–364.

Bellu Renato R., Davidsson Per, Goldfarb Connie. Toward a Theory of Entrepreneurial Behavior: Empirical Evidence from Israel, Italy, and Sweden. *Entrepreneurship and Regional Development*, Apr. – June 1990, ch. 2, no. 2, p. 195–209.

Bellu Renato R., Sherman Herbert. Predicting Entrepreneurial Success from Task Motivation and Attributional Style: A Longitudinal Study. *Proceedings of the United States Association for Small Business and Entrepreneurship*, 1993, no. 8, p. 16–23.

Bellu Renato R., Sherman Herbert. Predicting Firm Success from Task Motivation and Attributional Style: A Longitudinal Study. *Entrepreneurship and Regional Development*, Oct. – Dec. 1995, ch. 7, no. 4, p. 349–363.

Berke Conrad. *Entrepreneur Magazine: Successful Advertising for Small Business*. New York, John Wiley & Sons. Inc., USA, 1996. – 199 p.

Bird Barbara J. *Entrepreneurial Behavior*. Glenview, Ill.: Scott, Foresman, 1989,

p. 55–78.

Brockhaus Robert H. Risk Taking Propensity of Entrepreneurs. *Academy of Management Journal*, Sept. 1980, vol. 23, no. 3, p. 509–520.

Byars Lloyd L., Rue Leslie W. *Human Resource Management*. – 5th ed. – Boston: Irwing / McGraw-Hill, USA, 1997. – 560 p.

Christensen C.R., Andrews K.R., Bower J.L. *Business Policy: Text and Cases*. – 6th ed. – Homewood: Irwin, USA, 1987. – 940 p.

Churchill Neil C., Lewis Virginia L. The Five Stages of Small Business Growth. *Harvard Business Review*, May-June 1983, vol. 61, no. 3, p. 30–50.

Ehringer Ann G. *Make Up Your Mind: Entrepreneurs Talk About Decision Making*. Santa Monica, California: Merritt, USA, 1995. – 320 p.

Entrepreneurship, Technological Innovation and Economic Growth: Studies in the Schumpeterian Tradition / Edited by Frederic M. Scherer and Mark Perlman // The University of Michigan Press, USA, 1995. – 385 p.

Griffin R.W., Ebert R.J. *Business* // Prentice-Hill, Inc., A Simon & Schuster Company, Englewood Cliffs, New Jersey, USA, 1993. – 784 pp.

Jourdan Louis E. *Differentiation Between Successful and Unsuccessful Entrepreneurs*. / Doctoral dissertation. // Georgia State University, USA, 1987, p. 33–58.

Miner John B. Entrepreneurs, High Growth Entrepreneurs, and Managers: Contrasting and Overlapping Motivational Patterns. *Journal of Business Venturing*, July 1990, vol. 5, no. 4, p. 221–234.

Miner John B. Individuals, Groups, and Networking: Experience with an Entrepreneurship Development Program. *International Council for Small Business Proceedings*, 1991, no. 36, p. 82–90.

Miner John B., Crane Donald P. *Human Resource Management: The Strategic Perspective*. New York: HarperCollins, USA, 1995, p. 150–174.

Miner John B., Crane Donald P., Vandenberg Robert J. Congruence and Fit in Professional Role Motivation Theory. *Organization Science*, Feb. 1994, vol. 5, no. 1, p. 86–97.

Miner John B., Smith Norman R., Bracker Jeffrey S. Role of Entrepreneurial Task Motivation in the Growth of Technologically Innovative Firms. *Journal of Applied Psychology*, Aug. 1989, vol. 74, no. 4, p. 554–560.

Miner John B., Smith Norman R., Bracker Jeffrey S. Defining the Inventor-Entrepreneur in the Context of Established Typologies. *Journal of Business Venturing*, Mar. 1992, vol. 7, no. 2, p. 103–113.

Miner John B., Smith Norman R., Bracker Jeffrey S. Predicting Firm Survival from a Knowledge of Entrepreneur Task Motivation. *Entrepreneurship and Regional Development*, Apr. – June 1992, vol. 4, no. 2, p. 145–153.

Miner John B., Smith Norman R., Bracker Jeffrey S. Role of Entrepreneurial Task Motivation in the Growth of Technologically Innovative Firms: Interpretations from Follow-up Data. *Journal of Applied Psychology*, Aug. 1994, vol. 79, no. 4, p. 627–630.

Miner John B., Stites-Doe Susan. *Applying an Entrepreneurship Development*

Program to Economic Problems in the Buffalo Area. In Abraham K. Korman (ed.), *Human Dilemmas in Work Organizations: Strategies for Resolution*. New York: Guilford Press, USA, 1994, p. 243–271.

Nickels William G., McHugh J.M., McHugh S.M. *Understanding Business*. – 4th ed. – Boston: Irwin / McGraw-Hill, Inc., USA, 1996. – 650 p.

Richardson J.E. *Business Ethics* // Dushkin Publishing Group / Broun & Benchmark Publishers, Guildford, Connecticut, USA, 1996. – 246 pp.

Roberts Edward B. *Entrepreneurs in High Technology: Lessons from MIT and Beyond*. New York: Oxford University Press, USA, 1991, p. 101–112.

Sexton Donald L., Bowman-Upton Nancy B. *Entrepreneurship: Creativity and Growth*. New York: Macmillan, USA, 1991. – 380 p.

Smith Norman R. *The Entrepreneur and His Firm: The Relationship Between Type of Man and Type of Company*. East Lansing: Bureau of Business and Economic Research, Graduate School of Business Administration, Michigan State University, USA, 1967, p. 44–63.

Smith Norman R., Bracker Jeffrey S., Miner John B. *Correlates of Firm and Entrepreneur Success in Technologically Innovative Companies*. *Frontiers of Entrepreneurship Research*. Babson Park, Mass.: Babson College, USA, 1987, p. 337–353.

Smith Norman R., McCain Kenneth G., Miner John B. *The Managerial Motivation of Successful Entrepreneurs*. *Oregon Business Review*, 1976, no. 34, p. 3.

Smith Norman R., Miner John B. *Motivational Considerations in the Success of Technologically Innovative Entrepreneurs*. *Frontiers of Entrepreneurship Research*. Babson Park, Mass.: Babson College, USA, 1984, p. 488–495.

Smith Norman R., Miner John B. *Motivational Considerations in the Success of Technologically Innovative Entrepreneurs: Extended Sample Findings*. *Frontiers of Entrepreneurship Research*. Babson Park, Mass.: Babson College, USA, 1985, p. 482–488.

Stewart Alex. *Team Entrepreneurship*. Newbury Park, Calif.: Sage, USA, 1989, p. 24–32.

Straub J., Attner R. *Introduction to Business* / Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, USA, 1994. – 764 pp.

The McGraw-Hill Encyclopedia of Economics / Douglas Greenwald, editor in chief. – 2nd ed. – New York: McGraw-Hill, Inc., USA, 1994. – 1093 p.

Список основных библиографических джерел

1. **Романовська Ю.Ю., Романовський О.О.** Недержавна вища освіта в економічно розвинутих країнах світу (з досвіду вищої школи США, Великобританії, Німеччини, Франції, Італії та Японії). – К.: УФІМБ, 1997. – 33 с.

2. **Романовський О.О.** Хроніка вищої освіти США (на прикладі діяльності державних і недержавних закладів). – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 1997. – 78 с.

3. **Романовський О.О.** Вища освіта на зламі тисячоліть: Книга 1. Ефективна підприємницька освіта як фундамент економічного розвитку демократичного суспільства. – К.: Деміур, 2000. – 256 с.

4. **Романовський О.О.** Теорія і практика зарубіжного досвіду в підприємницькій освіті України: Монографія. – К.: Деміур, 2002. – 400 с.

5. **Book of Facts.** – New York, Funk and Wagnalls Co., USA, 1995. – 1254 pp.

6. **Mauch James E., Sabloff Paula L.W.** Reform and Change in Higher Education. Garland Studies in Higher Education, vol. 2. Garland Reference Library of Social Science, vol. 961, USA, 1995. – 420 p.

7. **Pulliam John D., Patten James Van.** History of Education in America. Sixth Edition. Prentice-Hall, Inc., USA, 1995. – 460 p.

8. **The United States System of Education.** US Department of Education. US Information Agency. USA, July 1986.

9. **Tiersky Ethel, Tiersky Martin.** The U.S.A. Customs and Institutions. Prentice-Hall, Inc., USA, 1990. – 290 p.

10. **Finn Chester E., Jr., Rebarber Theodor.** Education Reform in the '90s. Maxwell Macmillan International, USA, 1992. – 330 p.

11. **Портрет США** (Размещено на веб сайте 17 марта 2003 /Отв.ред.: Джордж Клэк/ Авт. коллектив: Мора Кристофер, Энн Кьюсак, Майкл Кьюсак и др./ Интернет редактор: Сьюзен Доукинз)

<http://www.infosf.ru/society/portrait/contents.htm>

12. **Америка: народ и страна** (Размещено на веб сайте 23 мая 2003 / Авт.: Дуглас К. Стивенсон / За основу данной онлайн-публикации взята книга: Америка: народ и страна : Пер. с англ. В.К.Макаровой. – М.: ППП (Проза. Поэзия. Публицистика), 1993. – 192 с.)

http://www.infosa.ru/facts/steve_cont.htm

13. **Вєтрова І.М.** Розвиток альтернативної середньої освіти у США (друга половина ХХ століття) : Автореф. дис... канд. пед. наук. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 25 с.

14. **Приватная высшая школа в объективе времени:** украинский вариант. Х., ХГИ “НУА”, 2000. – 464 с.

15. **American Colleges and Universities.** – Washington, National Center for Education Statistics. USA, 1995. – 678 pp.

16. **Peterson's Guides Annual Survey of Undergraduate Institutions.** – New York, USA, 1994. – 486 p.

17. **Concordia University At Austin,** Austin, Texas. Undergraduate Catalog 1997–1998. Austin, Texas, USA. – 208 p.

18. *Concordia University Wisconsin. 1995–1996 Catalog*. Mequon, Wisconsin, USA. – 200 p.
19. *Concordia University Wisconsin. 2002–2003 Catalog*. Mequon, Wisconsin, USA. – 208 p.
20. *Concordia University Wisconsin, Mequon, Wisconsin. School of Graduate Studies. Graduate Catalog 1995–1997*. Mequon, Wisconsin, USA. – 72 p.
21. *Concordia University Wisconsin, Mequon, Wisconsin. School of Graduate Studies. Graduate Catalog 1997–1999*. Mequon, Wisconsin, USA. – 116 p.
22. *Holborn College*. Excellence in education. The UK's oldest established and most successful independent college. London, UK, 2000. – 37 p.
23. *Holborn College*. Distance Learning Courses – the bridge to new career horizons. London, UK, 2000. – 24 p.
24. *Holborn College*. BA (Hons) Business Administration, BA (Hons) Accountancy. Flexibility of Choice. London, UK, 1999. – 12 p.
25. *Keller Graduate School of Management*. 1997–1998 Academic Catalog. 1997, USA. – 316 p.
26. *Key Data on Education*. “UNESCO’S EDUCATIONAL CD-ROM”, Document and Information Service of the Education Sector. UNESCO, Paris, France, 1995.
27. *Marquette University*. 1997–98 Undergraduate Bulletin. Milwaukee, Wisconsin, USA. – 250 p.
28. *Ohio Dominican College*. Catalog 2001–2003. Columbus, Ohio, USA. – 179 p.
29. *San Jose State University*. General Catalog 1995–1998. San Jose, California, USA. – 260 p.
30. *Schiller International University*. 1997–1998 General Catalogs. Dunedin, Florida, USA. – 236 p.
31. *Schiller International University*. 1998–1999 General Catalogs. Dunedin, Florida, USA. – 234 p.
32. *Schiller International University*. 2002–2003 General Catalog. Dunedin, Florida, USA. – 237 p.
33. *Touro College*. College of Liberal Arts & Sciences 1996–1998 Bulletin. New York, USA. – 160 p.
34. *Touro College*. Barry Z. Levine School of Health Sciences. 1996–1999 Bulletin. New York, USA. – 160 p.
35. *Touro College*. School of General Studies 1997–2000 Bulletin. New York, USA. – 144 p.
36. *Touro College*. School of Career and Applied Studies. 1997–2000 Bulletin. New York, USA. – 143 p.
37. *University of Connecticut*. Undergraduate Catalog 2002–2003. Storrs, Connecticut, USA. – 199 p.
38. *University of Hartford Bulletin*. Fall 2002. Schedule of Classes. West Hartford, Connecticut, USA. – 123 p.
39. *University of Hartford. Graduate Bulletin* 2001–2002. Vol. XLV, August 2001, No. 3. West Hartford, Connecticut, USA. – 221 p.

40. **Шаклеин В.** Лингвокультурологический фактор в современной системе образования // Alma Mater (Вестник высшей школы). – 1998 – № 8. – С. 14–16.
41. **Романовська О.О.** English composition як ключовий аспект навчання англійської мови в університетах і коледжах США / Мова, культура й освіта в сучасному світі: Зб. наук. праць до 90-річчя д-ра філол. наук, проф. О.К. Романовського – К.: Видавничий центр КНЛУ. – 2008. – с. 230–236.
42. **Романовська Ю. Ю.** Вивчаємо світ – навчаємося англійської! : Посібник з англійської мови для студентів, слухачів курсів, абітурієнтів. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. – 181 с.
43. **Романовська Ю.Ю.** Аналіз формування мовленнєвої компетенції в університетах і коледжах США // Мова, культура й освіта в сучасному світі: Зб. наук. праць до 90-річчя д-ра філол. наук, проф. О.К. Романовського – К.: Видавничий центр КНЛУ. – 2008. – С. 222–229.
44. **Романовська Ю.Ю.** Аналіз концепції формування мовленнєвої компетенції в університетах США: навчально-методичні рекомендації. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 22 с.
45. **Романовська Ю.Ю., Романовська О.О.** Досвід удосконалення академічної писемної майстерності в закладах вищої освіти США // Рідна школа. – 2004. – № 5 (892). – С. 44–46.
46. **Розбудова менеджмент-освіти в Україні.** Програма дій / Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні. – К., 2001. – 110 с.
47. **National Business Education Association:** National standards for Business Education. – Reston, Va., U.S.A., 1995 / Національні стандарти бізнес-освіти. Що американські учні мають знати про бізнес і вміти робити в бізнесі // Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні. – К., 2001. – 124 с.
48. **Bygrave William D, D’Heilly Dan.** The Portable MBA in Entrepreneurship. Second Edition // Juohn Wiley & Sons, Inc., USA, 1997. – 510 pp.
49. **Стонер Джеймс, Долан Едвін.** Вступ у бізнес : Переклад з англійської. – К.: Видавництво ЄУФІМБ. – 2000. – 752 с.
50. **Halloran J. W.** The Entrepreneur’s Guide to starting a successful business / – 2nd ed. New York: McGraw-Hill, Inc., USA. – 1992. – 291 p.
51. **Helzel Leo B. & Friends.** A Goal Is a Dream with a Deadline. Extraordinary Wisdom for Entrepreneurs, Managers, & Other Smart People // McGraw-Hill, Inc., USA, 1995. – 197 pp.
52. **Halloran James W.** Why Entrepreneurs Fail. Avoid the 20 Fatal Pitfalls of Running Your Business // Liberty Hall Press, McGraw-Hill, Inc., USA, 1991. – 198 pp.
53. **Miner John B.** The 4 Routes to Entrepreneurial Success // Berrett-Koehler Publishers, Inc., San Francisco, USA, 1996. – 216 p.
54. **Smith Norman R., Miner John B.** Type of Entrepreneur, Type of Firm, and Managerial Motivation: Implications for Organizational Life Cycle Theory. Strategic Management Journal, Oct. – Dec. 1983, vol. 4, no. 4, p. 325–340.
55. **Komisar Randy, Linebak Kent L.** The Monk and the Riddle / The Education of Sillicon Valley Entrepreneur // Harvaard Business School Press, Boston, Massachusetts, USA. – 2000. – 181 p.

56. **Гібб Алан.** Освіта майбутніх підприємців // Економічні реформи сьогодні. – 1999. – № 24. – С. 33–40.
57. **Холден Пол.** Освіта повинна приносити користь // Економічні реформи сьогодні. – 1999. – № 24. – С. 9–13.
58. **Aubuchon Norbert.** The Anatomy of Persuasion // AMACOM, American Management Association, Patent & Trademark Office, USA. – 1997. – 193 p.
59. **Buchholz Barbara Ballinger, Crane Margaret, Nager Ross.** The Family Business Answer Book: Arthur Andersen Takles 101 of Your Toughest Questions. – Paramus, New Jersey: Prentice Hall Press, USA, 1999. – 336 p.
60. **Jaffe Azriela.** Honney, I Want to Start My Own Business. A Planning Guide for Couples. / HarperCollins Publishers, Inc., New York, USA, 1997. – 302 p.
61. **Герет Томас М., Клоноскі Ричард Дж.** Етика бізнесу : Переклад з англійської. – К.: Основи. – 1999. – 214 с.
62. **Drucker Peter F.** Innovation and Entrepreneurship. Practice and Principles // Harper Business Ed. Publ., USA. – 1993. – 277 pp.
63. **Марков А.** Как учат экономистов в университетах США // Экономические науки. – 1991. – № 1. – С.104–110.
64. **Ball D.A., McCulloch W.H.** International Business: The Challenge of Global Competition. – 6th ed. – Boston: Irwin / McGraw-Hill, USA, 1996. – 773 p.
65. **Beamish P.W., Harrison A., Rosenzweig P.** International Management: Text and Cases. – Boston: Irwing / McGraw-Hill, USA, 1997. – 604 p.
66. **Bracker Jeffrey S., Pearson John N., Keats Barbara W., Miner John B.** Entrepreneurial Intensity, Strategic Planning Process Sophistication, and Firm Performance in a Dynamic Environment. Abstracted in John B. Miner, Role Motivation Theories. New York: Routledge, 1993, p. 155–156.
67. **Collins Orvis F, David G. Moore.** The Enterprising Man. East Lansing: Bureau of Business and Economic Research, Graduate School of Business Administration, Michigan State University, USA, 1964, p. 15–37.
68. **Cornwall Jeffrey R., Perlman Baron.** Organizational Entrepreneurship. Homewood, Lll.: Irwin, USA, 1990. – 520 p.
69. **Diamond Michael R., Williams Julie L.** How to Incorporate. A Handbook for Entrepreneurs and Professionals. – 3rd ed. – New York, John Wiley & Sons., Inc., USA, 1996. – 310 p.
70. **Dyer W. Gibb.** The Entrepreneurial Experience: Confronting Career Dilemmas of the Start-up Executive. San Francisco: Jossey-Bass, USA, 1992, p. 70–147.
71. **Hisrich Robert D., Peters Michael P.** Entrepreneurship: Starting, Developing, and Managing a New Enterprise. Homewood, Lll.: Irwin, USA, 1995, p. 105–188.
72. **Kao John J.** Entrepreneurship, Creativity, and Organization. – Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, USA, 1995. – 280 p.
73. **Hallett A. & D.** The Entrepreneur Magazine: Encyclopedia of Entrepreneurs. John Wiley & Sons, Inc., USA, 1997. – 512 p.
74. **Ashland University.** 2001–2002 Undergraduate Catalog. Ashland, Ohio, USA. – 176 p.

75. *The George Washington University* Bulletin. Undergraduate Programs 1998–1999. Washington, D.C., USA. – 291 p.

76. *Undergraduate, Graduate and Postgraduate Degree Programmes* in English and German. / Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD). Bonn, Germany, April 1999. – 149 p.

77. *American City University*. London City College. General Catalog. Effective August 2001. Cheyenne, Wyoming, USA – London, England. – 53 p.

78. *Романовский А.А., Романовская Ю.Ю.* Искусство и секреты предпринимательской деятельности: практические советы начинающим предпринимателям. – К.: ЭКСОБ, 2002. – 272 с.

79. *Романовський О.О., Романовська Ю.Ю.* Мистецтво і секрети підприємницької діяльності: практичні поради підприємцям-початківцям / Навчальний посібник. – К.: Вид-во “Деміур”, 2002. – 224 с.

Списки рисунків, таблиць, анкети для самовизначення (самостійного тестування) типу підприємця

Список рисунків

- *Рис. 1.1.* Схематична структура системи освіти Сполучених Штатів Америки **31**
- *Рис. 3.1.* Американська модель існування бізнес-освіти в сучасному суспільстві **155**
- *Рис. 3.2.* Структура наук (дисциплін) з бізнесу та виробництва національної системи бізнес-освіти США **156**
- *Рис. 3.3.* Типи підприємців (за характерними підприємницькими якостями) **178**
- *Рис. 3.4.* Структура наук (дисциплін) системи бізнес-освіти, доцільної для умов України **217**

Список таблиць

- *Таблиця 1.1.* Кількість дітей, учнів і студентів, які вступили до державних і недержавних закладів освіти США у 1970–1995 рр. (мільйонів осіб) **32**
- *Таблиця 1.2.* Статистичні дані про обсяг і розподіл федеральних коштів, що виділив Департамент освіти США на фінансування у 1981–1985-му, а також у 1990 і 1995 рр. основних освітніх програм (у тисячах доларів) **36**
- *Таблиця 1.3.* Статистичні дані 1993/1994 навчального року щодо кількості ВНЗ США, загальної та середньої чисельності студентів, які в них навчалися, а також освіченості американського населення (кількість студентів із розрахунку на 10 тисяч одиниць населення при загальній чисельності населення США 250 мільйонів осіб) **49**
- *Таблиця 1.4.* Розподіл серед чоловіків і жінок – випускників ВНЗ США ступенів бакалавра і першого професійного ступеня (спеціаліста) у 1982/1983 навчальному році **83**
- *Таблиця 1.5.* Статистичні дані за 1993/1994 навчальний рік щодо рівня заробітної платні членів професорсько-викладацького складу державних і недержавних ВНЗ США **96**
- *Таблиця 1.6.* Статистичні дані про середню вартість послуг (у доларах) ВНЗ США державної та недержавної форм власності у 1970/1971–1980/1981 академічних роках для студентів стаціонарної форми навчання, які є резидентами штату **99**
- *Таблиця 1.7.* Статистичні дані про середню вартість послуг (у доларах) ВНЗ США державної та недержавної форм власності у 1985/1986–1995/1996 академічних роках для студентів стаціонарної форми навчання, які є резидентами штату **99**
- Перелік 10-ти найдорожчих недержавних університетів, інститутів і 4-річних коледжів США у 1995/1996–1997/1998 академічних роках (фото, стисла інформація і дані про вартість навчання у 2008–2009 навчальному році в цих ВНЗ наведені у додатках 6–15) **100**

Анкети для самовизначення (самостійного тестування) типу підприємця

Як ілюстрації у посібнику використовуються анкети, призначені для самовизначення (самостійного тестування) типу підприємця.

- Приклад «А» **183**
- Приклад «Б» **184**
- Приклад «В» **184–185**
- Приклад «Г» **185**
- Завершальний етап – виявлення наявності характеристик комплексного підприємця **186**

Списки американських ВНЗ, штатів, адміністративних округів і міст США

Список американських ВНЗ

Нижче у списку в алфавітному порядку наведено назви ВНЗ США, на які є посилання в тексті посібника.

- Балтиморська професійна школа університету Меріленд (державна) **22**
- Бард коледж **100**
- Бернارد коледж **100**
- Браунський університет **22**
- Бредфорд коледж **22**
- Вестпоінт Коледж **18**
- Військова академія США (державний ВНЗ) **22**
- Вінценський університет (державний) **22**
- Вісконсінський університет КОНКОРДІЯ **21, 22, 242**
- Вітонський коледж **21, 22**
- Гарвардська школа бізнесу **191**
- Гарвардський Коледж **17**
- Гарвардський університет **22, 53, 84, 100**
- Гемпшир коледж **100**
- Дартмузький коледж **22, 27**
- Державна школа із сільського господарства у Меріленді **19**
- Державна школа із сільського господарства у Мічигані **19**
- Державна школа із сільського господарства у Пенсільванії **19**
- Державна школа (прототип педагогічного коледжу) в Лексінгтоні (штат Масачусетс) **19**
- Державний університет Сан Хосе штату Каліфорнія **72, 97**
- Джорджтаунський університет **22**
- Йельський Коледж **20**
- Йельський університет **22, 45, 53, 84, 100**
- Інститут кольорової молоді – Чейней (Cheuney) державний Коледж у Пенсільванії **20**
- Інститут сільського господарства і техніки (сільськогосподарської) у штаті Нью-Йорк **23**
- Інститут «Союз Купера» **18**
- Інститут Хемптон **20**
- Каліфорнійський державний університет (Берклі, Лос Анжелес) **21, 45, 97**
- Коледж гуманітарних наук і мистецтв Університету Сан Хосе штату Каліфорнія **69**
- Коледж Дікінсона **22**
- Коледж Колумбія **20**
- Коледж Оберлін **20**

- Коледж Ньюкомб в університеті Тулейн **20**
- Корнелльський університет **22**
- Колумбійський університет **22**
- Луїзвіль Коледж **19**
- Луїзвільський університет (муніципальний) **19**
- Масачусетський інститут технологій (технологічний інститут) **19, 100**
- Медісонський державний університет штату Вісконсін **45**
- Міжнародний Університет Шиллера **80**
- Мінісотський університет (державний) **21**
- Мічиганський державний університет (Енн Арбор) **22**
- Мічиганський університет (державний) **22, 45**
- Пенсільванський університет **22**
- Пітсбургський університет (державний) **22**
- Політехнічний інститут у Брукліні **18**
- Політехнічний інститут Ренселар **18**
- Принстонський університет **22**
- Сара Лоуренс коледж **100**
- Стенфордський університет **45**
- Техаський університет Саусвестерн **22**
- Трансільванський університет **22**
- Університет Атланта **20**
- Університет Брендіз **100**
- Університет Вашингтона та Лі **22**
- Університет Вермонт (державний) **22**
- Університет Вірджінія (державний) **21**
- Університет Говард **20**
- Університет Джонс Хопкінс **20**
- Університет Джорджія (державний) **19, 22**
- Університет КОНКОРДІЯ штату Іллінойс **21**
- Університет КОНКОРДІЯ штату Техас **21**
- Університет Огайо (державний) **22**
- Університет Південної Кароліни в Колумбії (державний) **22**
- Університет Північної Дакоти **22**
- Університет Північної Кароліни (державний) **19, 22**
- Університет Тафтс **22, 100**
- Університет Тулейн **22, 100**
- Університет Чикаго **21**
- Університетський коледж Уільям і Мері **15, 22**
- Центр професійної підготовки Бостонського університету **195**
- Школа бізнесу Вісконсінського університету КОНКОРДІЯ **69**
- Школа мистецтва та наук Вісконсінського університету КОНКОРДІЯ **69**

Список штатів, адміністративних округів і міст США

В алфавітному порядку наведено назви штатів, адміністративних округів і міст США, які згадуються у посібнику.

1. Штати

Аляска **38**
Арізона **111**
Вайомінг **111**
Вірджинія **110**
Вісконсін **45**
Іллінойс **21**
Каліфорнія **39, 69, 72**
Колорадо **111**
Лос-Анжелес **45**
Массачусетс **111**
Мічиган **39**
Невада **111**
Нью-Гемпшир **38**
Нью-Джерсі **38**
Нью-Йорк **38, 39, 111**
Пенсільванія **111**
Південна Дакота **38**
Північна Дакота **111**
Род-Айленд **39**
Техас **21**

2. Адміністративні округи

Гуам **64**
Колумбія **28, 64**
Пуерто-Ріко **28, 64**

3. Міста

Берклі **45, 87**
Вашингтон **110**
Вітон **21**
Медісон **119**
Мекуон **106, 120**
Остін **21**
Сан Хосе **69, 72, 97**
Чикаго **21**

Предметний покажчик

- Альтернативна середня освіта, альтернативні школи 32-35
Акредитаційні комісії 91
Акредитація 89, 90, 91, 106
Антитрестовський закон Шермана 153
Безперервна освіта 102, 116
Бізнес-освіта 155, 216
Вартість навчання у ВНЗ США 99
Велика депресія 153
Весняний семестр (Spring Semester) 55
Виробництво 93, 163, 167, 168, 170, 171, 172
Відмінність систем освіти різних штатів 111, 116
Відомість про кредити, оцінки і заліки або «електронна залікова книжка» (Transcript) 60
«Вільний підприємницький ринок» 232
Віртуальні університети і коледжі 67
Вчені звання у ВНЗ США: 51
  - Вчене звання професора (Professor) **51**
  - Вчене звання доцента (Associate Professor) **51**
  - Вчене звання асистента професора (Assistant Professor) **51**ГВЧ («головні виконавчі чиновники») **215**
Гуманітаризація і гуманізація освіти США **84**
Гуманітарна освіта **16, 126, 136**
10 найдорожчих ВНЗ США **100**
Державний (State) або публічний (Public) ВНЗ **52**
Дистанційний метод навчання (дистанційне навчання) **87**
Ділова комунікація, або Ділове спілкування (Business Communication) **127, 142, 144, 147**
Додаткові іспити або тести для абітурієнтів (Placement Exams) **56**
Заробітна плата професорсько-викладацького складу ВНЗ США **96**
Зовнішньо-спрямоване спілкування **143**
Індивідуальне навчання **87, 107**
Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні **224, 232**
«Кредит» або «кредитна година» (Credit Hour) **55**
«Ліги плюща (Ivy League)» **22, 93**
Лінгвокраїнознавча компетенція **139, 232**
Літня (6–7-тижнева) сесія (Summer Session) **55**
Міждисциплінарний принцип навчання **67**
Міжособове спілкування **144**
Мовленнєва компетенція **127**
Мовленнєва комунікація, або Мовленнєве спілкування (Speech Communication) **127, 137, 232**
Модульне навчання **67**

Молодша вища школа (junior high school) **25**

Навчальний план підготовки молодших спеціалістів: **74, 200**

- «у галузі бізнесу» 74
- «у галузі комп'ютерних наук» 74
- у галузі «англійської та іноземної мови» 107, 113
- у галузі «управління бізнесом» (Associate Degree in Business Administration) 200
- у галузі «міжнародного бізнесу» (Associate of Science Degree in International Business) 200

Навчальні плани курсів з підприємництва (антрепренерства) для початкової підприємницької підготовки **191, 192**

Навчальні плани підготовки бакалаврів: **69, 203**

- «Bachelor of Business Administration» («бакалавр з керівництва бізнесом») 69
- «комп'ютерні науки» 69, 71, 87
- англійська мова 69, 72, 74, 75
- іноземні мови 69, 72, 74, 78, 83
- бакалаврська програма з управління бізнесом «Bachelor of Business Administration» («БВА») 204
- бакалаврська програма з управління міжнародним бізнесом «Bachelor of Business Administration In International Business» («БВА ІВ») 208

Навчальні плани підготовки магістрів: **80**

- магістерська програма з менеджменту інформаційними технологіями в галузі управління бізнесом «Master of Business Administration in Management of Information Technology» («МВА МІТ») 80
- магістерська програма для підготовки викладачів у галузі англійської та іноземної мов 80
- магістерська програма «МВА» - «Master of Business Administration» («магістр з управління бізнесом») 209
- магістерська програма «МВА ІВ» - «Master of Business Administration in International Business» («магістр з управління бізнесом у сфері міжнародного бізнесу») 209
- магістерська програма «МІМ ІВ» - «Master of International Management in International Business» («магістр з міжнародного менеджменту в сфері міжнародного бізнесу») 209
- магістерська програма з управління (менеджменту) в галузі міжнародного маркетингу «Master of International Marketing Management» («МІММ») 211
- магістерська програма з міжнародного права в сфері бізнесу (міжнародного ділового права) – «Master of International Business Law» («МІБЛ») 211

Навчання підприємців **178–181**

Найстаріші і найвідоміші вищі навчальні заклади США **22**

Наукові ступені у ВНЗ США: **50–51**

1. Ступінь молодшого спеціаліста (The Associate's Degree) **51**

2. Ступінь молодшого спеціаліста в галузі гуманітарних наук – The Associate of

Arts (AA) **51**

3. Ступінь молодшого спеціаліста в галузі природничих наук – The Associate of Science (AS) **51**

4. Ступінь бакалавра (The Bachelor's Degree) **50**

5. Ступінь бакалавра в галузі гуманітарних наук – Bachelor of Arts (BA) **50**

6. Ступінь бакалавра в галузі природничих наук – Bachelor of Science (BS) **50**

7. Професійно-орієнтовані та спеціалізовані ступені бакалавра: **50**

- бакалавр у галузі освіти – Bachelor of Education (BEd) **50**
- бакалавр у галузі образотворчого мистецтва – Bachelor of Fine Arts (BFA) **50**
- бакалавр архітектури **50**
- бакалавр бібліотечних наук **50**

8. Ступінь магістра (The Master's Degree) **50**

9. Ступінь магістра в галузі гуманітарних наук – Master of Arts (MA) **50**

10. Ступінь магістра в галузі природничих наук – Master of Science (MS) **50**

11. Ступінь магістра в галузі підприємництва та управління – Master of Business Administration (MBA) **50**

12. Ступінь магістра в галузі педагогіки – Master of Education (MEd) **50**

13. Професійно-орієнтовані та спеціалізовані ступені магістра в галузях: **50**

- інженерних наук **50**
- образотворчого мистецтва **50**
- медицини **50**

14. Науковий ступінь магістра **50**

15. Ступінь доктора філософії – Doctor of Philosophy (Ph. D) **51**

Національні стандарти бізнес-освіти США **154, 156**

Невідповідність вищої освіти США американському суспільству **109**

ООН (ЮНЕСКО) **126**

Організація середньої (шкільної) освіти США **25-29**

Осінній семестр (Fall Semester) **55**

Основні 12 галузей навчального плану бізнес-освіти США: **156**

- бухгалтерський облік **154, 156, 160, 161, 167, 170, 194, 201**
- ділове право **154, 158**
- утворення та розвиток кар'єри **154**
- комунікації **154**
- розрахунки **154**
- економіка та особисті фінанси **154**
- підприємництво **74, 154–169**
- інформаційні системи **162, 219**
- міжнародний бізнес **154, 168, 169, 170, 171, 206, 210**
- взаємозв'язки ділових функцій **154**
- менеджмент **219, 224, 232**
- маркетинг **69, 80, 154, 160, 168, 169, 172, 192**

Письмове спілкування **144**

Підготовка підприємців **173, 215**

Підприємницька освіта та підприємництво **179, 188**
Початкова («елементарна») школа (elementary school) **25**
Початкова підприємницька підготовка **191–212**
Почесні звання у ВНЗ США: **51**

- Почесне звання «почесний доктор» (Honored Doctor) **51**
- Почесне звання «почесний професор» (Honored Professor) **51**

Приватний (Private) або незалежний (Independent) ВНЗ **53**
Проблеми ВО США **112–113**
Програма «Назад до джерел» **84–86**
Програми типу «Head Start» **105** □ Рада Коледжів (College Board) **54**
Реформи системи освіти США **41**
Роль американської вищої освіти **81**
«Середній бал успішності» – GPA (Grade Point Average) **61**
«Система вільного підприємництва» **151**
Система оцінок – «балів якості знань» (Quality Points) **58**
Соціальна компетенція **139**
Соціокультурний аспект мовленнєвої компетенції **139**
Соціолінгвістична компетенція **139**
Спеціальні градації, що відповідають стану студентів у процесі навчання у ВНЗ: **55**

- Freshmen (що приблизно відповідає поняттю «першокурсники») **55, 56, 60**
- Sophomores («другокурсники») **55, 56, 60**
- Juniors («третьокурсники») **55, 56, 60**
- Seniors («студенти четвертого курсу») **55, 56, 60**
- Undergraduate Students або «студенти перших чотирьох років навчання» **56**
- Graduate Students («студенти п'ятого і вище курсу» – ті, хто успішно закінчив бакалавратуру, мають ступінь бакалавра і навчаються в магістратурі) **55, 56**

Спілкування внутрішньої спрямованості **143, 146**
Старша вища школа (senior high school) **25**
Стипендії, гранти і програми фінансової допомоги студентам США: **97**

- Стипендія (або грант) Пелла (Pell Grants) **97**
- Освітні стипендії (Basic Educational Opportunity Grants – BEOG) **97**
- Додаткова програма для забезпечення студентів стипендіями освіти (The Supplemental Educational Opportunity Grants Program – SEOG) **97**
- Національна програма прямого надання позик студентам (The National Direct Students Loan Program – NDSL) **97**
- Програма «робота – навчання» коледжів (The College Work-Study Program – CWS) **98**
- Страхова програма позик для студентів (The Guaranteed Student Loan Program – GSL) **98**
- Програма банківських позик для студентів ВНЗ, які вчаться у бакалавратурі (The Parent Loan to Undergraduate Students Program - PLUS) **98**

Структура системи освіти США **7, 30**
Студенти стаціонару (Full-time Students) **57**

«Сумарний середній бал успішності» (Cumulative GPA) **61**

Творча письмова робота англійською мовою 1-го рівня (English Composition I) **127, 11**

Творча письмова робота англійською мовою 2-го рівня (English Composition II) **127, 128**

Творча письмова робота англійською мовою 3-го рівня (English Composition III) **127, 128**

Тенденції подальшого розвитку вищої освіти США **114-117**

Тест SAT (Scholastic Aptitude Tests) **40, 41, 53, 54**

Тест ACT (American College Testing Program) **27**

Тест ETS (Educational Testing Service) **27**

Тест TOEFL (Test Of English as Foreign Language)

Тестування підприємців **181-183**

Типи (моделі) підприємців: **187, 188**

- персональний (індивідуальний) підприємець **173, 181, 186**
- «суперпродавець» **74, 77, 175, 177, 178, 179, 181, 184, 186**
- природжений менеджер **175, 176, 178, 181**
- «генератор великих ідей» **176, 177, 178, 180, 181**
- «комплексний» підприємець **177, 180, 182, 186**
- підприємець - «інтелектуал» **178**

Типи вищих навчальних закладів (ВНЗ) США:

1. Університети **22, 44**

2. Коледжі:

вільних мистецтв **44, 45, 47**

дворічні **44**

3. Вищі (професійні) школи та інші спеціалізовані навчальні заклади **44, 48**

4. Навчальні заклади нетрадиційного типу **44**

“Три R” (“3 R”) **29**

Федеральні програми допомоги незабезпеченим і непрацевдатним: **105**

«Державна дотація для непрацевдатних» **105**

«Дотації для дошкільнят» **105**

«Програма номер один надання допомоги державою» **105**

Фірми, компанії, концерни:

- Банк Америки **191**
- Баскін Робінз **191**
- Бош і Ломб **191**
- Джeneral Електрик **191**
- Джeneral Моторс **154, 191**
- Доміно Піцца **191**
- Готелі Хітон **191**
- Епл-Макінтош Комп'ютери **191**
- Кока-Кола **154, 191**
- DHL (міжнародна експрес-пошта) **191**
- Майкрософт **154**
- МакДональдз **154**

- Пфайзер *154*
- Форд *154*
- Yahoo! *154*

“Функціональна неграмотність” *126*

Іменний покажчик

Андерсен, Артур **191**

Вандербільт **21**

Боїнг, Уїліам **191**

Галоран Д. **178**

Гейтс, Білл **154**

Голдберг, Мільтон **118, 119**

Дісней, Уолтер **191**

Еш, Марі Кей **191**

Ібл, Вільям Х. **106**

Карнегі Д. **194**

Майнер Д. **178**

Президенти США:

- Буш, Джордж Герберт Уокер (нар. у 1924 р., республіканець, роки президентства: 1989-1993) **36**
- Джонсон, Ліндон (1908–1973 рр., демократ, роки президентства: 1963–1969) **36**
- Картер, Джеймс (Джимми) Ерл (нар. у 1924 р., демократ, роки президентства: 1977–1981) **36, 64**
- Кеннеді, Джон Фіцджеральд (1917–1963 рр., демократ, роки президентства: 1961–1963) **36**
- Клінтон, Уїл'ям (Білл) Джефферсон (нар. у 1946 р., демократ, роки президентства: 1993–2001) **36**
- Ніксон, Ричард Малхаус (1913–1994 рр., республіканець, роки президентства: 1969-1974) **36**
- Рейган, Роналд Уїлсон (1911–2004 рр., республіканець, роки президентства: 1981–1989) **36**
- Рузвельт, Франклін Делано (1882–1945 рр., демократ, роки президентства: 1933–1945) **153**
- Форд, Джеральд Рудольф (нар. у 1913 р., республіканець, роки президентства: 1974–1977) **36**

Рокфеллер, Джон **21, 191**

Сміт, Адам **151, 153**

Стенфорд **21**

Страус, Леві **191**

Форд, Генрі **191**

Хілл Н. **178**

Хельзел Л.Б. **178**

ДОДАТКИ

Додатки (1–15)

1. Вітонський (Вітон) коледж (м. Вітон, штат Іллінойс); вид кампусу і стисла інформація про коледж.
2. Університет КОНКОРДІЯ (штат Вісконсін, м. Мекуон): вид кампусу, стисла інформація про університет, краєвид міста Мекуон і вид міста Медісон – столиці штату Вісконсін.
3. Університет КОНКОРДІЯ (штат Іллінойс, м. Чикаго): вид кампусу та стисла інформація про університет; студенти університету під час занять, спортивних ігор і дозвілля.
4. Університет КОНКОРДІЯ (штат Техас, м. Остін): вид місця розташування кампусу, університетських будівель та стисла інформація про університет.
5. Державний університет Сан Хосе (штат Каліфорнія, м. Сан Хосе): вид будівель кампусу та стисла інформація про університет.
3 6 по 15: Десять найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США. Види кампусів, знімки зі студентами та інформація про такі заклади:
6. Бард коледж (Bard College, Annandale-on-Hudson, NY).
7. Бернارد коледж (Barnard College, New York, NY).
8. Університет Брендіз (Brandeis University, Waltham, MA).
9. Гемпшир коледж (Hampshire College, Amherst, MA).
10. Гарвардський університет (Harvard University, Cambridge, MA).
11. Массачусетський технологічний інститут (Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA).
12. Сара Лоуренс коледж (Sarah Lawrence College, Bronxville, NY).
13. Університет Тафтс (Tufts University, Medford, MA).
14. Університет Тулейн (Tulane University, New Orleans, LA).
15. Йельський університет (Yale University, New Haven, CT).

На фото: кампус Вітонського коледжу (м. Вітон, штат Іллінойс) – відомого приватного (незалежного) ВНЗ США. Заснований у 1860 р., має фінансову підтримку Християнської громади США. Один із найбагатших коледжів Америки.

У Вітонському коледжі (м. Вітон, штат Іллінойс) навчається 2890 студентів, оплата за навчання – 25500 доларів на рік. Має чудову інфраструктуру і сучасну матеріально-технічну базу. Готує бакалаврів і магістрів у різних галузях мистецтв і наук, а саме: прикладні науки з охорони здоров'я, древні мови, антропологія, біблійна археологія, різні види мистецтв, студії з теології та Біблії, біологія, бізнес та економіка, хімія, християнська освіта та місіонерство, спілкування (комунікація), комп'ютерні науки, економіка, початкова освіта (молодші класи школи), англійська мова, студії з охорони навколишнього середовища, німецька мова, французька мова, математика, геологія, історія, історія та соціальні науки, міждисциплінарні студії, міжнародні відносини, інженерні науки (основи), медичні сестри (основи), музика (шість напрямків), філософія, фізика, політичні науки, психологія, середня (шкільна) освіта (два напрямки), соціологія, іспанська мова. Надає докторські ступені з біблійських наук і теології, а також – з клінічної психології. Культивує багато індивідуальних і командних видів спорту. Спортивні команди коледжу мають назву “Грім”.

Додаток 2

На фото (зверху вниз): кампус університету КОНКОРДІЯ (штат Вісконсін, м. Мекуон); краєвиди міста Мекуон; вид міста Медісон – столиці штату Вісконсін.

Університет КОНКОРДІЯ штату Вісконсін (м. Мекуон) заснований Лютеранською церквою США у 1861 році. У 2008–2009 н. р. в університеті налічується 6549 студентів. Річна вартість навчання складає 9475 доларів. Має всі необхідні умови, надає вищу освіту в таких галузях: бізнес, професії з охорони здоров'я, освіти і виховання, управління людськими ресурсами і сервісом, біологія та біомедицина та ін. Розташований на березі озера Мічиган, студенти займаються такими видами спорту: бейсбол, баскетбол, туризм, гольф, теніс, волейбол, футбол (американський), боротьба, а також водним спортом.

Додаток 3

На фото (зверху вниз): кампус університету КОНКОРДІЯ (штат Іллінойс, м. Чикаго); студенти університету під час занять, спортивних ігор і дозвілля.

В університеті КОНКОРДІЯ штату Іллінойс (м. Чикаго) здобувають вищу освіту 4126 студентів, річна вартість навчання – 21950 доларів. Має бакалавратуру з мистецтв, наук, наук і управління бізнесом, музичної освіти. В магістратурі пропонуються програми MBA (магістр з управління бізнесом) і програми з мистецтв. Також надає ступені доктора в галузі освіти та доктора філософії (Ph.D). Культивуються музичні групові заняття (аеробіка, фітнес тощо), бейсбол, баскетбол, туризм, гольф, теніс, волейбол і американський футбол.

Додаток 4

На фото (зверху вниз): університет КОНКОРДІЯ (штат Техас, м. Остін). Місце розташування кампусу та університетські будівлі.

В університеті КОНКОРДІЯ (штат Техас, м. Остін) навчається 2200 студентів, річна вартість навчання – 20490 доларів (з проживанням і харчуванням – 28290 доларів). У коледжах бізнесу, освіти (педагогічний), вільних мистецтв, наук та освіти дорослих пропонуються 22 бакалаврські та магістерські програми. Магістри отримують науковий ступінь у галузі освіти. В університеті популярні такі види спорту: європейський футбол (сокер), бейсбол, баскетбол, туризм, гольф, теніс, волейбол і софтбол.

Додаток 5

На фото (зверху вниз): будівлі кампусу державного університету Сан Хосе (штат Каліфорнія, м. Сан Хосе).

У державному університеті Сан Хосе штату Каліфорнія навчається 21396 студентів з багатьох штатів США і країн світу. Вартість навчання звичайна як для державних університетів США: від 3900 до 6042 доларів на рік залежно від спеціальності. До складу університету входять коледжі та школи.

Серед них: коледжі прикладних наук і мистецтв, бізнесу, освіти і виховання (педагогічний), інженерний, гуманітарних наук і мистецтв, фундаментальних наук, соціальних наук, а також школи мистецтва і дизайну, журналістики і масової комунікації, бібліотечних та інформаційних наук, музики і танців, медичних сестер, соціальної роботи. Серед видатних співробітників університету є такі відомі фахівці, як математик Даніель Гольдстон (досліджує теорію простих чисел), фізик Алехандро Гарсія (автор фундаментальної праці “Чисельні методи у фізиці”), дослідниця творчості жінок-письменниць Латинської Америки – Целія Кореас де Запата. Університет має чудову матеріально-технічну базу й розвинуту інфраструктуру. Найпопулярніші види спорту в університеті: бейсбол, баскетбол, туризм, гольф, теніс, волейбол, футбол (американський).

Додаток 6

На фото (зверху вниз): Бард коледж (Bard College, Annandale-on-Hudson, NY) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

У Бард коледжі навчається близько 1800 студентів, річна вартість навчання – 37574 доларів. Відомий інноваційними навчальними програмами, має в своєму складі економічний інститут Леві, консерваторію, школу мистецтв Мільтона Евері (магістратура і аспірантура), Центр з організації та збереження бібліотек, музезнавства і мистецтв у сфері сучасної культури. Випускники коледжу – відомі економісти і фінансисти, артисти, музиканти, письменники, критики, композитори, діячі кіно і театру. Серед них: актор Чеві Чейз, Том Маунт – один із керівників і продюсерів кі-

ностудії Універсал Парاماунт, Ашер Едельман – знаний інвестор-фінансист. Коледж має популярну в США жіночу команду з регбі.

Додаток 7

На фото (внизу): Бернард коледж (Barnard College, New York, NY) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

Бернард коледж – це нью-йоркський гуманітарний ВНЗ для жінок. Має давню славетну історію, входить до складу одного з передових дослідницьких університетів Нью-Йорка. Загальна чисельність студенток – 2389, річна вартість навчання – понад 33 тисячі доларів. Бакалаврські ступені коледж надає більше ніж з 50 галузей наук: природничих, гуманітарних, соціальних, а також у мистецтвах і міждисциплінарних зв'язках. Популярні види спорту: стрільба з лука, парусний і човновий спорт, баскетбол, туризм, фехтування, хокей на траві, гольф, плавання та дайвінг, легка атлетика (на відкритому повітрі та в залі), поло, футбол (європейський “сокер”), софтбол, теніс, волейбол та інші ігрові види спорту.

На фото (зверху вниз): університет Брендіз (Brandeis University, Waltham, MA) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

В університеті Брендіз (м. Волтхем, штат Массачусетс) – 3216 студентів, річна вартість навчання – більше 34,5 тисячі доларів. Є коледж наук і мистецтв, школа бізнесу, школа соціальної політики і менеджменту Хелера та міжнародна школа бізнесу. Має висококваліфікований професорський персонал. Серед відомих випускників – Крісті Хефнер (дочка Хью Хефнера) – власниця журналу Плейбой, Роберт Ф. Силеман – власник компанії “Елвіс Преслі та Ідол Америки”, Сідні Блюменталь – радник колишнього Президента США Білла Клінтона, Гейр Хаарде – прем’єр-міністр Ісландії, керівні особи Болгарії, Словенії, Уганди та ін.

Додаток 9

На фото (зверху вниз): Гемпшир коледж (Hampshire College, Amherst, MA) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

Гемпшир коледж має 1350 студентів, плата за навчання – понад 20 тисяч доларів на рік. Коледж пропонує: загальноосвітні та пізнавальні програми (основи) з лінгвістики, психології, філософії, розумової діяльності та комп'ютерних наук. Тут представлені гуманітарні науки, мистецтва та культурні студії: кінематографія, дизайн (студійний), література, мас-медіа, поглиблено вивчаються філософія, соціологія та антропологія, економіка, історія, політичні науки і психологія. Є програми з традиційних природничих наук, математики та біологічної антропології. На міждисциплінарних курсах викладається театральне мистецтво, діють курси документального та авторського кіно, письменницької творчості. Серед випускників багато акторів, скульпторів, музикантів, письменників, режисерів, співаків, кінематографістів.

Продовження додатка 10

Додаток 10

На фото: Гарвардський університет (Harvard University, Cambridge, MA) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

У Гарвардському університеті (м. Кембридж, штат Массачусетс) навчається близько 20000 студентів із багатьох країн світу. Вартість навчання – понад 32,5 тисячі

доларів на рік. Загальні ж витрати (з проживанням, харчуванням, обслуговуванням, студентським сервісом) перевищують 47 тисяч доларів на рік. Навчання здійснюють Гарвардська школа бізнесу, Гарвардська аспірантура з мистецтв і наук, Гарвардська аспірантура з дизайну, Гарвардська аспірантура з освіти (педагогічних наук), Гарвардська школа права, Гарвардська медична школа, Гарвардська школа стоматологічної медицини, Гарвардська школа з інженерних і прикладних наук, Гарвардська школа охорони здоров'я громадян, факультет політичних наук Гарвардського університету, Школа урядовців Джона Ф. Кеннеді. Серед випусників – Джон Ф. Кеннеді, Ел Гор, Теодор Рузвельт, Франклін Рузвельт, Барак Х. Обама, а також видатні діячі різних країн і народів.

Додаток 11

На фото (зверху вниз): Массачусетський технологічний інститут (Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

Массачусетський технологічний інститут (м. Кембридж, штат Массачусетс) має більше 10 тисяч студентів, річна вартість навчання близько 35 тисяч доларів. Спектр дисциплін дуже широкий: від фізичних та інженерних наук – до гуманітарних, у тому числі: економічних, лінгвістичних, політичних та менеджменту. Має видатних науковців і викладачів. Серед випускників: прем'єр-міністр Ізраїлю Б.Нетаньяху, Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, астронавт Аполлон-11 Буз Алдрін та багато науковців, інженерів, конструкторів, керівників.

На фото: Сара Лоуренс коледж (Sarah Lawrence College, Bronxville, NY) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

У Сара Лоуренс коледжі (Бронксвіл, штат Нью Йорк) навчаються студенти майже з усіх штатів Америки та 34 країн світу. Загалом їх понад 1500: 1200 з них навчаються в бакалавратурі та 300 – в магістратурі. Станом на 2008–2009 навчальний рік коледж входить до вісімки найдорожчих у США (річна вартість навчання складає 39450 доларів), а з проживанням, харчуванням та студентським сервісом він є найдорожчим у США (повна вартість послуг коледжу разом із навчанням складає 53166 доларів на рік). У бакалавратурі навчають за нетрадиційними навчальними програмами: творчих мистецтв – письмова творчість (письменництво), музика, танці, театр, художня творчість (малювання) та кіно як мистецтво; історії та соціальних наук – антропологія, економіка, політичні науки, соціологія; гуманітарних наук – Азійські студії, історія мистецтв, кіномистецтво, мови, література, філософія, релігія; природничих наук – біологія, хімія, фізика, комп’ютерні науки, математика. Магістратура пропонує такі програми: письмова творчість, мистецтво вчити (педагогіка), розвиток дитини, захист здоров’я, генетика людини, театр, танці, а також – історія жіноцтва. В коледжі працювали Франклін Д. Рузвельт та Барак Х. Обама.

На фото : університет Тафтс (Tufts University, Medford, MA) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

В університеті Тафтс (м. Медфорд, штат Массачусетс) навчається 5016 студентів, вартість навчання – 48386 доларів на рік. Школи мистецтв і наук та інженерна вчать на бакалаврів і магістрів. Відомі школи: права та дипломатії Глетчера, медицини, ветеринарної медицини. Випускники: Джон Хербст – посол США в Україні, Коу Нкенсен Аркаа – віце-президент Гани, Джері Фелтман – посол США в Лівані, Джеймс Фолі – посол США в Гаїті, Вольфганг Ішінгер – посол Німеччини в США, Костас Караманліс – прем'єр-міністр Греції та ін.

На фото: університет Тулейн (Tulane University, New Orleans, LA) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

В університеті Тулейн (м. Нью Орлеан, штат Луїзіана) – 6749 студентів. Річна оплата навчання в середньому складає 38664 долари.

Тут працюють Ньюкомб-Тулейн коледж, школи архітектури, бізнесу А.Б.Фрімана, права, вільних мистецтв (гуманітарні науки), медицини, громадського здоров'я та тропічної медицини, наук та інженерії, соціальної роботи. Є школа підвищення кваліфікації та безперервної освіти. Для порівняння наведемо деякі цифри. Так, річна вартість навчання в Ньюкомб-Тулейн коледжі – 38724 долари, в школі права – 47234 долари, в школі медицини – 28594 долари. Вартість однієї кредитної години (15 академічних годин упродовж семестру): 1245 доларів – у школі громадського здоров'я та тропічної медицини; 740 доларів – у магістратурі в школі бізнесу А.Б.Фрімана; 237 доларів – у школах соціальних наук і підвищення кваліфікації та безперервної освіти. Серед видатних випускників: Девід Філо – співзасновник інформаційної мережі Yahoo!; Міхаель Де Бейкі – кардіохірург, автор нових технологій в операціях на серці (оперував Бориса Єльцина); Лінді Боггз – посол США; Ньют Гінгріч – спікер Ради представників США. Спортивні команди мають назву “Зелена хвиля”, талісман університету – пелікан. Кольори спортивних команд – зелені й блакитні.

Продовження додатка 15

Додаток 15

На фото: Йельський університет (Yale University, New Haven, CT) – один з десяти найдорожчих незалежних (приватних) ВНЗ США.

Йельський університет (м. Нью Гавен, штат Коннектикут) є приватним (незалежним) ВНЗ, утвореним у 1701 році (як Колегіальна школа). Він приймає на навчання 11394 студенти. У 2008–2009 н. р. вартість навчання складає, приблизно, 35300 доларів на рік. Спрямованість 70-ти бакалаврських програм – це навчання з вільних мистецтв, частково – передпрофесійна підготовка. Близько 20 % цих програм – з природничих та інженерних наук, 35 % – з соціальних наук, а 45 % – з вільних мистецтв і гуманітарних наук. Загалом у бакалавратурі щорічно студентам пропонується до 2000 дисциплін. У магістерських програмах і в аспірантурі з мистецтв і наук пропонується 53 дисципліни з гуманітарних і соціальних наук, біології, фізичних та інженерних наук. Також в університеті працюють професійні школи з архітектури, мистецтв, богослов'я, драми, наук з лісного господарства та навколишнього середовища, права, менеджменту, медицини, музики, медичних сестер, громадського здоров'я. Йельський університет є третім із старіших американських ВНЗ (після Гарварда і заснованого у 1693 році університетського коледжу Уільяма і Мері, штат Вірджинія, м. Вільямсбург) і членом “Ліги плюща”. (Для довідки: до “Ліги плюща” входять ще 7 таких відомих ВНЗ США, як: університет Брауна, Дартмутський коледж, університети Гарвардський, Коламбійський, Корнелльський, Пенсільванський і Принстонський). Серед відомих співробітників університету – літератори Дж. Віліс Міллер та Джері Хартман, видатний історик Девід Монтгомері та ін. Випускниками університету є всі президенти США, які були при владі в період з 1989 до 2008 року: Джордж Г.У.Буш, Уільям (Білл) Дж. Клінтон, Джордж У. Буш (молодший). Йель також закінчив віце-президент Дік Чейні. Університет має відомий яхт-клуб і “Йельську морехідну команду”, студенти займаються баскетболом, бейсболом, туризмом, гольфом, тенісом, волейболом і футболом (американським).

Для нотаток

Для нотаток

Навчальне видання

Романовська Олександра Олександрівна
Романовська Юлія Юріївна
Романовський Олександр Олексійович

**ДОСВІД ВИЩОЇ ОСВІТИ
СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ
XX-XXI СТОЛІТТЯ**

**КНИГА I. ГУМАНІТАРНА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА
ПІДГОТОВКА АМЕРИКАНЦІВ**

**ЧАСТИНА 1. ХРОНІКА ВИЩОЇ ОСВІТИ
СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ
В XX СТОЛІТТІ**

Відповідальний редактор С. І. Мазур
Редактор І. С. Щербатенко
Комп'ютерна верстка: А. М. Швець

Підписано до друку 05.06.09. Гарнітура Times. Формат 70×100_{1/16}. Папір офсетний.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 21,39. Зам. № 424

ПП “Нова Книга”
21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
Тел. (0432) 52-34-80, 52-34-82 Факс 52-34-81
e-mail: info@novaknyha.com.ua
www.novaknyha.com.ua